

**T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**TEMETTÜAT DEFTERLERİ'NE GÖRE TURHAL KAZASI'NIN
SOSYO-EKONOMİK YAPISI (1844-1845)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yasemin KARAARSLAN

Danışman: Doç. Dr. İbrahim AYKUN

TOKAT-2025

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Doç. Dr. İbrahim AYKUN danışmanlığında hazırlamış olduğum “Temettüat Defterleri’ne Göre Turhal Kazası’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1844-1845)” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

15 / 08/ 2025

Yasemin KARAARSLAN

JÜRİ KABUL VE ONAY

Yasemin KARAARSLAN tarafından hazırlanan “**Temettuat Defterleri’ne Göre Turhal Kazası’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1844-1845)**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 15.08.2025 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Ünvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Üye (Başkan): Prof. Dr. Murat HANİLÇE

Üye: Doç. Dr. İbrahim AYKUN

Üye: Dr. Öğr. Üyesi İlyas AK

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans eğitimim esnasında kıymetli bilgi ve tecrübelerini paylaşan danışman hocam Doç. Dr. İbrahim AYKUN'a, Yüksek Lisansa başladığım ilk günlerden beri bilimsel gelişimime katkı sağlayan, kıymetli bilgilerini ve zamanını paylaşan Prof. Dr. Murat HANİLÇE'ye teşekkür eder, şükranlarımı sunarım. Ayrıca eğitimim süresince bilgi ve desteklerini eksik etmeyen Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN'e, Doç. Dr. Yunus Emre TEKİNSOY'a ve Doktora Öğrencisi Sinan ÇAKMAK'a da teşekkür ederim.

Hayatın her alanında her daim desteklerini yanımda hissettiğim sevgili ailem ve her zaman en büyük destekçim olan kız kardeşim Nurgül KARAARSLAN'a sonsuz teşekkür ediyorum. Çalışmamı, hayatta başarılı olmamı çok arzulayan rahmetli annem Hatice KARAARSLAN'a ithaf ediyorum.

ÖZET

TEMETTÜAT DEFTERLERİ'NE GÖRE TURHAL KAZASI'NIN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Karaarslan, Yasemin

Yüksek Lisans, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İbrahim Aykun

Ağustos 2025, xii + 249 sayfa

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıl başlarında giriştiği yenileşme faaliyetlerine mali kaynak arama gayreti içerisinde girmiştir. Ekonomik potansiyelini tam olarak belirleyerek mali alanda yeni düzenlemeler yapmak istemiştir. Bu çerçevede atılan ilk adım vergi sisteminin büyük ölçüde değiştirilmesi olmuştur. İltizam sistemi, öşür, cizye gibi birkaç verginin dışında kalan tüm vergiler kaldırılmıştır. Vergi adaletinin sağlanması esas alınarak herkesten ödeme gücü oranında alınacak olan yeni bir vergi getirilmiştir. Verginin belirlenmesi için evvela gelir oluşturabilecek vergi dışı potansiyelin dahi tespit edilerek kayıt altına alınması gerekmiştir. Bunun için görevlendirilen kişiler, ülke genelinde hane reislerinin emlak, arazi, hayvan gibi taşınır ve taşınmaz mallarını, varsa mesleki kazançlarını tahrir ederek defterlere kayıtlarını tutmuşlardır. Bu defterlere Temettüat defterleri denilmektedir. Bulunduğu bölgeye ait sosyal ve ekonomik açıdan değerli bilgiler içeren bu defterler Osmanlı tarihi, özellikle yerel tarih araştırmalarında önem arz etmektedir.

Bu çalışmada Temettüat sayımlarının yapıldığı yerlerden biri olan Sivas vilayetine bağlı Turhal kazasının 1844-1845 yıllarına ait defterlerinden istifade ederek nüfus yapısı, din, etnik çeşitlilik, hane ve şahıs adları, lakapları, meslekler, arazi ve ürün çeşitliliği, hayvan türleri, yapılan ortaklıklar, kişilerin vakıflar içerisindeki rolleri değerlendirilerek bölgenin sosyal ve ekonomik yapısına dair yeni bulgular ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma bölgenin yerel tarih çalışmalarında Turhal'ın şehir tarihine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Turhal, Tanzimat, Temettüat Defterleri, Gelir, Vergi

ABSTRACT

TEMETTÜAT DEFTERLERİ'NE GÖRE TURHAL KAZASI'NIN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Karaarslan, Yasemin

Master's Thesis, Department of History

Advisor: Doç. Dr. İbrahim Aykun

August 2025, xii + 249 page

The Ottoman State, at the beginning of the 19th century, sought financial resources for the modernization efforts it initiated. It aimed to fully determine its economic potential and implement new regulations in the financial sphere. The first step taken in this context was a significant change in the tax system. All taxes, except for a few like the tax-farming (iltizam) system, tithe (öşür), and jizya, were abolished. A new tax was introduced, based on the principle of ensuring tax justice, to be collected from everyone according to their ability to pay. To determine this tax, it was first necessary to identify and record even non-taxable potential sources of income. For this purpose, assigned individuals surveyed and recorded the movable and immovable properties of household heads throughout the country, such as real estate, land, and animals, as well as any professional earnings, in ledgers. These ledgers are called Temettüat registers. These registers, which contain valuable social and economic information about their respective regions, are significant in Ottoman history, especially in local history research.

In this study, using records from 1844-1845 belonging to the district of Turhal, which is part of the province of Sivas, one of the places where Temettüat censuses were conducted, new findings about the social and economic structure of the region were revealed by evaluating the population structure, religion, ethnic diversity, household and personal names, nicknames, occupations, land and product diversity, animal species, partnerships, and the roles of individuals within foundations, in order to reveal new findings about the social and economic structure of the region. The study aims to contribute to the local history of Turhal.

Keywords: Turhal, Tanzimat, Temettüat Registries, Revenue, Tax

İÇİNDEKİLER

Etik Sözleşme	ii
Jüri Kabul Ve Onay	iii
Teşekkür	iv
Özet	v
Abstract	vi
İçindekiler	vii
Tablolar Listesi	ix
Şekiller Listesi	xii
Kısaltmalar	xiii
GİRİŞ	1
1. Turhal Yöresi İle İlgili Tarih Araştırmalarına Bir Bakış	1
1.1. Raporlar	1
1.2. Kitaplar	1
1.3. Makaleler	2
1.4. Yüksek Lisans Tezleri	6
1.5. Doktora Tezleri	10
2. Çalışmanın Amacı, Yöntemi, Sınırlılıkları ve Özgün Yanı	11
BÖLÜM 1: TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE TURHAL KAZASI	15
1.1. Turhal Adı.....	15
1.2. Coğrafi Konumu.....	21
1.3. Turhal'ın Kültürel ve Sosyal Açından Öne Çıkan Bazı Özellikleri	24
1.4. Osmanlı Öncesinde Turhal Kazası	37
1.5. Osmanlı İdaresinde Turhal Kazası	52
1.6. Cumhuriyet Dönemi'nde Turhal Kazası.....	74
BÖLÜM 2: TEMETTÜAT DEFTERLERİ VE TURHAL TEMETTÜAT DEFTERLERİ	80
2.1. Temettüat Defterlerinin Tanımı, Kapsamı ve Ortaya Çıkışı	80
2.2. Temettüat Defterlerinin Korunması ve Günümüze Aktarılması	102
2.3. Turhal Temettüat Defterleri ve Özellikleri	112
BÖLÜM 3: XIX. YÜZYIL ORTALARINDA TURHAL KAZASINDA SOSYAL YAPI	116

3.1. Turhal Kazasında Nüfus Yapısı.....	116
3.2. Turhal Kazasında Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar.....	125
3.3. Turhal Kazasında Meslekler.....	154
BÖLÜM 4: XIX. YÜZYIL ORTALARINDA TURHAL KAZASINDA İKTİSADİ YAPI	165
4.1. Tarımsal Faaliyetler	165
4.1.1. Tarımsal Arazi Miktarı	166
4.1.2. Ekilmeyen Araziler.....	174
4.1.3. Zirai Ürünler.....	175
4.1.4. Zirai Ürünlerin Gelirleri.....	177
4.2. Hayvancılık.....	181
4.3. Büyükbaş Hayvanlar ve Gelirleri	190
4.4. Yük ve Binek Hayvanları Ve Gelirleri.....	193
4.5. Küçükbaş Hayvanlar ve Gelirleri	195
4.6. Arıcılık ve Geliri.....	198
4.7. Diğer Ekonomik Faaliyetler	200
4.7.1. Mesleki Gelirler.....	200
4.7.2. Emlak Gelirleri	205
4.7.3. Vakıf Gelirleri	205
4.7.4. Âsiyâb Gelirleri	206
4.7.5. Yıllık Temettüat Gelirleri	207
BÖLÜM 5: XIX. YÜZYIL ORTALARINDA TURHAL KAZASINDA VERGİLER	211
5.1. Vergi-i Mahsûsa.....	211
5.2. Öşür.....	212
5.3. Âdet-i Ağnâm	217
5.4. Birimlerin Toplam Vergi Miktarı	218
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	222
KAYNAKÇA.....	226
EKLER	246
ÖZ GEÇMİŞ.....	248

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 2.1. Temettuat Defterlerinde Kayıtlı Mahalle ve Köy Defterlerinin Kayıt Numaraları ve Günümüzdeki Adları	115
Tablo 3.1. Birimlerde Tahmini Nüfus Sayısı.....	117
Tablo 3.2 Başka Yerde Yaşayıp Birimlerde Mal Varlığı Bulunan ve Hizmet İçin Gelenlerin Nüfus Dağılımı	119
Tablo 3.3. Birimlerde Hanelerin ve Başka Yerde Yaşayıp Birimlerde Mal Varlığı Bulunan ve Hizmet İçin Gelenlerin Nüfus Oranları.....	121
Tablo 3.4. Hanelerin Birimleri Dışında Mal Varlıklarının Bulunduğu ve Hizmet İçin Gittikleri Birimler.....	122
Tablo 3.5. Birimleri Dışında Mal Varlığı Bulunanlar ve Hizmet İçin Gidenlerin Toplam Nüfusu	123
Tablo 3.6. Birimlerde Hane Reisi Erkek, Kadın ve Yetim Sayısı	125
Tablo 3.7. Nefs-i Turhal Meydan Mahallesi'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar.....	126
Tablo 3.8. Kürt Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	128
Tablo 3.9. Biçin Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	129
Tablo 3.10. Ağcaşehir Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	130
Tablo 3.11. Dazya Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar.....	131
Tablo 3.12. Hamam Mahallesi'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar.....	132
Tablo 3.13. Cami-i kebir Mahallesi'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	133
Tablo 3.14. Sarıkaya Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	135
Tablo 3.15. Kamalı Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	135
Tablo 3.16. Gülüd Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	136
Tablo 3.17. Pazar Mahallesi'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	138
Tablo 3.18. Dazmana Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	140
Tablo 3.19. Gelid Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	140
Tablo 3.20. Yağlualan Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	142
Tablo 3.21. Celal Mahallesi'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	143
Tablo 3.22. Geyran Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	144
Tablo 3.23. Arabviranı Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	144
Tablo 3.24. Derbendçi Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	145
Tablo 3.25. Ovacık Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	146

Tablo 3.26. Hasanlı Köyü’nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	147
Tablo 3.27. Çivril Köyü’nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	148
Tablo 3.28. Samıçayı Köyü’nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	149
Tablo 3.29. Serpin Köyü’nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	150
Tablo 3.30. Arhu Köyü’nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	152
Tablo 3.31. Kişi Adlarının Toplama Oranı.....	153
Tablo 3.32. Kişilere Ait Unvanlarının Toplama Oranı	153
Tablo 3.33. Birimlerdeki Hanelerin Meslekleri ve Sayısal Dağılımı... Error! Bookmark not defined.	
Tablo 3.34. Birimlere Çalışmaya Gelenlerin ve Birimde Malı Bulunanların Meslekleri ve Sayısal Dağılımı	158
Tablo 3.35 Birimlerdeki Hane Sahiplerinin Baba Meslekleri ve Sayıları.....	162
Tablo 3.36 Birimlere Hizmet İçin Gelen ve Mal Varlığı Bulunanların Baba Meslekleri ve Sayıları	162
Tablo 4.1 Birimlerdeki Hanelerin Ortak Kullandıkları Arazi ve Oranları	167
Tablo 4.2 Birimlerdeki Arazilerin Dönümleri ve Dağılımı	168
Tablo 4.3 Arazilerden Hane Başına Düşen Ortalama Miktar	171
Tablo 4.4 Birimlerde Hanelere ve Toprak Tasarruf Edenlere Ait Arazi Miktarları	173
Tablo 4.5 Birimlerde Mezru Arazi ve Gayri Mezru Arazi Ortalaması	175
Tablo 4.6 Birimlerde Üretilen Ürünler.....	176
Tablo 4.7 Arazilerden Alınan Hâsılat..... Error! Bookmark not defined.	
Tablo 4.8 Arazilerin Hâsılatından Hane Başına Düşen Ortalama	180
Tablo 4.9 Birimlerde Bulunan Hayvanlar	182
Tablo 4.10 Birimlerde Hayvan Sayısı ve Hane Başına Düşen Ortalama Sayı	188
Tablo 4.11 Büyükbaş Hayvan Hâsılatları.....	192
Tablo 4.12 Yük ve Binek Hayvanları Hâsılatları.....	194
Tablo 4.13 Küçükbaş Hayvanlardan Ganem Hâsılatı	196
Tablo 4.14 Küçükbaş Hayvanlardan Keçi Hâsılatı	197
Tablo 4.15 Birimlerde Arıcılık Hâsılatı ve Hane Başına Düşen Ortalama Gelir.....	198
Tablo 4.16 Birimlerde Hayvancılıktan Alınan Toplam Hâsılat ve Hane Başına Düşen Ortalama	199
Tablo 4.17. Mesleklerin Toplam Hâsılatı ve Köylere Dağılımı -I.....	201

Tablo 4.18 Mesleklerin Toplam Hâsılatı ve Köylere Dağılımı -II	202
Tablo 4.19 Birimlerin Toplam Meslek Gelirleri ve Hane Başına Düşen Ortalama	204
Tablo 4.20 Birimlerde Bulunan Emlak ve Gelirleri	205
Tablo 4.21 Birimlerin Yıllık Temettüat Gelirlerinin Dağılımı ve Hane Başına Düşen Ortalama	208
Tablo 4.22 Birimlerin Yıllık Toplam Temettüat Gelirleri	210
Tablo 5.1 Birimlerde Vergi-yi Mahsûsa Dağılımı ve Hane Başına Düşen Ortalama ...	211
Tablo 5.2 Ürünlerin Kile ve Öşür Miktarı	213
Tablo 5.3 Ürünlerin Öşür Bedeli	215
Tablo 5.4 Birimlerde Ürünlerin Öşür Miktarının Dağılımı ve Hane Başına Düşen Ortalama	217
Tablo 5.5 Birimlerde Bulunan Âdet-i Ağnâm ve Rusûmu	218
Tablo 5.6 Birimlerin Toplam Vergi Miktarı ve Hane Başına Düşen Ortalama	218
Tablo 5.7 Defterlerin Sonunda Verilen Veriler	220

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Turhal Haritası.....	21
Şekil 3.1 Mesleklerin Ekonomik Sektöre Dağılımı	161
Şekil 3.2 Mesleklerin Yapılma Oranları.....	164
Şekil 4.1 Hanelerin ve Toprak Tasarruf Edenlerin Arazi Dönüm Miktar Oranları	173
Şekil 4.2 Arazilerin Kullanım Alanlarına Göre Dağılımı.....	174
Şekil 4.3 Hayvan Sayılarının Birimlere Dağılımı	189
Şekil 4.4. Hayvan Türlerinin Oranları.....	190
Şekil 4.5 Birimlerde Hayvancılıktan Alınan Hâsılatın Oranı	200
Şekil 4.6 Birimlerde Yıllık Temettüat Gelirlerinin Dağılımı	209
Şekil 5.1 Ürünlerin Öşür Miktarının Dağılımı.....	216
Şekil 5.2 Birimlerin Vergi Oranı.....	219

KISALTMALAR

BOA	Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
Bkz.	Bakınız
Vd.	Ve diğerleri

GİRİŞ

1. TURHAL YÖRESİ İLE İLGİLİ TARİH ARAŞTIRMALARINA BİR BAKIŞ

1945-2024 yılları arasında Turhal yöresine yönelik jeoloji, arkeoloji, tarih, coğrafya, edebiyat, sosyoloji, tarım, ekonomi, halk kültürü gibi farklı disiplinlerde yapılmış olan 2 rapor, 4 kitap, 17 makale, 17 yüksek lisans tezi ve 4 doktora tezi olmak üzere toplam 44 adet yayınlanmış bilimsel çalışma bulunmuştur. Bu çalışmalarda yörenin zengin tarihi, jeopolitik konumu, doğal kaynakları, tarımsal potansiyeli, ekonomik yapısı, şehir planlaması, kamu yönetimi, dili, tasavvuf ve kültürel özellikleri ele alınmıştır. Çalışmalar yayınlanma tarihleri dikkate alınarak aşağıda paylaşılmıştır.

1.1. RAPORLAR

Baykal (1945), “Zile-Turhal Bölgesi’ne Ait Muvakkat Rapor” başlıklı çalışmada yörenin jeolojik birimleri anlatılmaktadır. Bölgenin temelinin killi şist-mermer-serpantin serisi ve renginin siyah veya yeşil olduğu belirtilmiştir¹.

Karaalioğlu (1977), “Tokat-Kazova ve Turhal Ovaları Hidrojeolojik Etüt Raporu”, isimli çalışmada bölgenin temelini oluşturan jeolojik birimler ve bölgede etkili orojenik hareketler anlatılmıştır².

1.2. KİTAPLAR

Uğurlu (1993), “Dünü-Bugünü ve Her Yönü ile Turhal” isimli kitabında, Turhal’ın tarihi, gelenek ve görenekleri, kültürü, ekonomisi, Turhal’a hizmet etmiş şahıslar, yörenin yetiştirdiği önemli şahıslar, belde ve köyleriyle Turhal detaylı olarak anlatılmıştır. Turhal’ı tanımak ve anlamak için gereksinim duyulan bir kitabın eksikliği giderilmeye çalışılmıştır³.

Erdoğan (2016), “Turhal” isimli kitabında, Turhal’ın tarihi adet ve töreleri, kültürü, ekonomisi, yöreye hizmet vermiş kişiler, yetiştirdiği değerler, yöreden çıkan şehit ve gaziler, belde ve köyleriyle Turhal hakkında ayrıntılı bilgiler verilmeye

---

¹ F. Baykal, *Zile-Turhal Bölgesi’ne Ait Muvakkat Rapor*, MTA Ens. Rap., No. 1709, Ankara, 1945.

² Bilal Karaalioğlu, *Tokat-Kazova ve Turhal Ovaları Hidrojeolojik Etüt Raporu*, (Ankara: DSİ Basım ve Foto-Film İşletme Müdürlüğü Matbaası, 1977.)

³ Mehmet Yaşar Uğurlu, *Dünü-Bugünü ve Her Yönü ile Turhal*, (Turhal: Varkol Matbaası, 1993)

çalışılmıştır. Yazarı tarafından “Dünyayı tatlandırıran Şehir” ve “İl gibi İlçe” sloganıyla çıkarılan bu kitapla Turhal’ın tarihine ayna tutulmaya çalışılmıştır⁴.

Bilgen (2019), “Tarihi Süreçte Turhal” isimli kitap, Turhal’ın ilk müftüsü, Müderris Mustafa Lütü Bilgen tarafından 1950’li yıllarda “Turhal Tarihi” adı ile kaleme alınmış orijinal metin Osmanlıca olan eser yıllar sonra sadeleştirilerek günümüz Türkçesine uyarlanmıştır. Gün yüzüne ise Hasan Akar, Mahmut Hasgöl, Burhan Kurddan tarafından hazırlanarak çıkarılmıştır. Eser sahibi kitabın önsöz kısmında “Yedi yüz tarihinden zamanımıza kadar gelip geçenlerin eserlerini ve isimlerini kabir taşlarından ve tarih kitaplarından araştırarak, bulduğumuz kayıt ve tespit edip isimlerini yâd ve ruhlarını şad ettim” ifadesini kullanmıştır. Turhal tarihine kaynaklık edebilecek bu eser, yazarının kendisinden önce memleketine dair hiçbir yazının bulunmadığından bir ihtiyacı gidermek niyetiyle yazılmıştır⁵.

Gök (2021), “Turhal İlçesi’nin Nüfus ve Yerleşme Coğrafyası” isimli kitabında, ülkemizde 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülen kentleşme hareketlerinin kırsalda ve kentlerde meydana getirdiği değişim ve dönüşümünün etkisi Turhal üzerinden değerlendirilmiştir. Konular beşerî coğrafya sistematığı çerçevesinde çözümlenmeye çalışılmıştır. Konulara yaklaşım ve çözüm önerilerinde insan-ortam ilişkisi dikkate alınmıştır⁶.

1.3. MAKALELER

Tanman (1981), “Turhal’ın Gümüştop (Dazya) Köyündeki Namazgah” isimli makalede, yörede ziyaret edilen namazgahın mimarisi ve tarihinin incelenmesi sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda 13. ve 14. yüzyıllarda Gümüştop’un Karadeniz kıyıları ile Orta Anadolu’yu birbirine bağlayan güzergâh üzerinde bir menzil olduğu düşünülmektedir⁷.

Özçağlar (1983), “Zile-Turhal Yöresinin Monoğrafyası” yayınlanmamış yüksek lisans tezinde, yörenin coğrafi özellikleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır⁸.

---

⁴ Cihat Erdoğan, *Turhal*, (Turhal: Tasarım Ofset Matbaacılık, 2016)

⁵ H. Mustafa Bilgen, *Tarihi Süreçte Turhal*, (Sivas: Es-Form Ofset, 2019)

⁶ Mesut Gök, *Turhal İlçesi’nin Nüfus ve Yerleşme Coğrafyası*, (Ankara: İksad Yayınevi, 2021).

⁷ M. Baha Tanman, “Turhal’ın Gümüştop (Dazya) Köyündeki Namazgah”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, 9-10, (Ocak 1981)

⁸ Ali Özçağlar, *Zile-Turhal Yöresinin Monoğrafyası*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 1983)

Şimşirgil (1997), “XV ve XVI. Asırlarda Turhal” isimli makalede, Turhal’ın tarihi, mahalleleri ve nüfusunun ana yolların geçit noktası üzerindeki konumu ve Yeşilirmak’ın suladığı verimli bir ovaya sahip olması nedeniyle gelişme gösterdiği saptanmıştır⁹.

Kızılaslan, Gürler, (1997), “Tokat İli Turhal İlçesinde Ayçiçeği Üretiminin Teknik ve Ekonomik Yapısının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma”, isimli makalede, Turhal’ın ayçiçeği üretiminin teknik ve ekonomik yapısıyla üretim ve işletme düzeyinde pazarlamada oluşan sorunların belirlenmeye çalışılmıştır¹⁰.

Özçağlar, (1988), “Zile-Turhal Yöresinin Morfografik Özellikleri”, isimli makalede, Zile ve Turhal ovalarının yakın çevresiyle beraber morfolojik özellikleri incelenmiştir. Araştırma alanının jeomorfolojik birimleriyle ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir¹¹.

Keskin (1999), “Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerinde Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamalar”, isimli makalede, yöredeki dini-sosyal hayatın içerisinde halk dindarlığının en önemli örneğini oluşturan ziyaret inanç ve uygulamalar analiz edilerek ziyaretlerin tarihi, dini ve kültürel boyutları ortaya konulmaya çalışılmıştır¹².

Dönmez (2007), “Orta Karadeniz Bölgesi’nde Önemli Bir Geç Kalkolitik-İlk Tunç Çağı Yerleşmesi: Turhal-Ulutepe” isimli makalede, Ulutepe ve Sonusa-Kabayat Höyük’te yapılan arkeolojik kazılar neticesinde Orta Kalkolitik Çağ sonlarında veya Geç Kalkolitik Çağ başlarında Yukarı Yeşilirmak Havzası’ndan İkiztepe ve çevresine göç gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu göçlerle Orta Karadeniz Bölgesi’nin kıyı kesiminde yerleşik hayata geçilmiş olma ihtimali ortaya çıkmıştır. Fakat bu varsayımın zayıf temelli olduğu yörede yapılacak yeni araştırmalarla kanıtlanabileceğine dair vurgu yapılmıştır¹³.

---

⁹ Ahmet Şimşirgil, “XV ve XVI. Asırlarda Turhal” *Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, 8, (1997)

¹⁰ Halil Kızılaslan, A. Zafer Gürler, “Tokat İli Turhal İlçesinde Ayçiçeği Üretiminin Teknik ve Ekonomik Yapısının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1997/1, (Haziran 1997)

¹¹ Ali Özçağlar, *Zile-Turhal Yöresinin Morfografik Özellikleri*, Coğrafya Araştırmaları Dergisi, (Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu, 1988.)

¹² Yahya Mustafa Keskin, “Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerinde Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamalar”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 4, (Haziran 1999)

¹³ Şevket Dönmez, *Orta Karadeniz Bölgesi’nde Önemli Bir Geç Kalkolitik-İlk Tunç Çağı Yerleşmesi: Turhal-Ulutepe*, (İstanbul: Ege Yayınları, 2007)

Zeybek (2011), “Eğertepe Tünemiş Senklinali (Turhal-Tokat)” isimli makalede, Eğertepe Tünemiş Senklinali’nin oluşumu ve morfolojik özellikleri topoğrafya ve jeoloji haritalarından yararlanılarak açıklanmaya çalışılmıştır¹⁴.

Zeybek (2011), “Turhal Ovası ve Yakın Çevresinde Toprak Erozyonu”, isimli makalede, yörede oluşan erozyonun tamamen ortadan kaldırılamamasına rağmen alınacak bazı önlemler doğrultusunda tahribatın azaltılabileceğine dair saptamalar yapılmıştır¹⁵.

Zeybek (2011), “Bahçebaşı Mağarası (Turhal-Tokat)” isimli makalede, Tokat il sınırları içerisinde turizme açılmış tek mağara olan Balıca Mağarası dışında kalan diğer mağaralar tespit edilmek istenmiştir. Bu doğrultu da yöredeki bilimsel çalışmalara Bahçebaşı Mağarası’ndan başlanmıştır. Mağara gün yüzüne çıkarılarak yöreye nasıl yarar sağlayacağına dair saptamalar yapılmıştır¹⁶.

Zeybek, (2011), “2-3 Mart 2005 Turhal Sel Afeti ve Sonuçları” isimli makalede, 2-3 Mart 2005 yılında yaşanan sel felaketine ortam hazırlayan nedenler tespit edilmiştir. Birimlerde yaşanma olasılığına karşı sel ve diğer afetlerin öncesinde ve sonrasında uzamanlar aracılığıyla yapılacak bir planlamanın gerektiği kanaatine varılmıştır¹⁷.

Tekinsoy (2014), “Atatürk’ün Vefatı Nedeniyle Tokat, Turhal ve Zile’de Yapılan Merasimler” isimli makalede, 10 Kasım 1938’de vefat eden Atatürk’ün ülkenin her yerinde olduğu gibi Tokat, Turhal ve Zile’de düzenlenen cenaze töreni konu edinilmiştir. Tören programı ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır¹⁸.

Erol (2014), “Kültepe Metinlerinde Yeni Bir Yer Adı “Gazabura””, isimli makalede, Kültepe’de yapılan arkeolojik kazılar sonucunda bugün ki Turhal ile

---

¹⁴ H. İbrahim Zeybek, “Eğertepe Tünemiş Senklinali (Turhal-Tokat)”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15/23, (2011)

¹⁵ Halil İbrahim Zeybek, “Turhal Ovası ve Yakın Çevresinde Toprak Erozyonu”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 7/8, (2002)

¹⁶ H. İbrahim Zeybek, “Bahçebaşı Mağarası (Turhal-Tokat)”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 7/6, (Eylül 2011)

¹⁷ H. İbrahim Zeybek, “2-3 Mart 2005 Turhal Sel Afeti ve Sonuçları”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14/21, (2011)

¹⁸ Yunus Emre Tekinsoy, “Atatürk’ün Vefatı Nedeniyle Tokat, Turhal ve Zile’de Yapılan Merasimler”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, II, (Haziran 2014)

ilişkilendirilen Gazabura yer adına ilk kez rastlanılmıştır. Bu adın sonraki Hitit kaynaklarında farklı telaffuzlarla sıkça kaydedildiği görülmüştür¹⁹.

Yolcubal, “Akyazı, Sezen, Toprak, Canbolat, Koçak, Özkan, (2014), “Turhal-Pazar-Zile (Tokat) Yöresinin Üst Mesozoyik Stratigrafisi” isimli makalede, yöredeki Üst Mesozoyik yaşlı birimler ve denizel olanların detaylı paleontolojisinin yapılması ve bölgenin stratigrafisinin detaylı olarak ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bilimsel araştırmalarla yeni veriler elde ederek bölgede daha önce yapılmış olan çalışmalara katma değer oluşturmak hedeflenerek bir sonuca varılmıştır²⁰.

Demir (2014), “XV-XVI. Yüzyılda Turhal kazasında Nüfus-Toprak İlişkisi” isimli makalede, Turhal’ın dönem içerisinde nüfus ve toprak ilişkisine tahrir defterleri üzerinden bakıldığında verilerin net olmaması nedeniyle verilere dayanarak toplam ekilebilir arazi miktarı tespit edilmemiştir. Ancak nüfus artış ve ekilebilir toprak artış oranının dengeli gitmediği sonucuna varılmıştır. Toprak üzerinde nüfusun baskı oluşturduğu hane başına düşen ekilebilir arazi miktarının yarı yarıya azaldığı belirlenmiştir. Bu dönemde devletin içinde bulunduğu sıkıntıların da köylünün yaşam ve geçim şartlarında olumsuz yönde etkisi görülmüştür²¹.

Çelik, Arslan (2016), “Turhal’da Jeolojik Yapının Şehre Etkisi”, isimli makalede, Turhal’ın jeolojik yapısının şehre olan etkilerinin depremsellik açısından önemli risk taşıdığı ve toprağa dayalı sanayi ile ekonomik yapısına katkı sağladığı görülmüştür²².

Türe, Türe (2019), “Bir Onomastik Denemesi: Turhal’ın Yazılmamış Tarihi” isimli çalışmada, Turhal’ın bilinen tarihi dışında şimdiye kadar ulaşıp yararlanılamamış birçok yeni tarihsel ve coğrafi kaynak ilk kez ortaya çıkarılmıştır. Yeni bilgiler ışığında

---

¹⁹ Hakan Erol, “Kültepe Metinlerinde Yeni Bir Yer Adı “Gazabura””, *Tarih Araştırma Dergisi*, 33/56, (Ekim 2014)

²⁰ Hülya Güreli Yolcubal, *Akyazı, Sezen, Toprak, Canbolat, Koçak, Özkan, (2014), “Turhal-Pazar-Zile (Tokat) Yöresinin Üst Mesozoyik Stratigrafisi*, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2013)

²¹ Alpaslan Demir, “XV-XVI. Yüzyılda Turhal Kazası’nda Nüfus-Toprak İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 27, (Bahar 2010)

²² Özlem Çakar Çelik, Handan Arslan, “Turhal’da Jeolojik Yapının Şehre Etkisi”, *Tarih Okulu Dergisi*, 9/XXVIII, (2016)

elde edilen bilgilerin birçoğunun birbiriyle çeliştiği yetersiz ve eksik olduğu sonucuna varılmıştır²³.

Uyanık (2023), “Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar Işığında Eski Çağ’da Turhal Kalesi” isimli makalesinde, Turhal Kalesi’nde yapılan arkeolojik araştırmalar neticesinde kalede bulunan kalıntıların zaman içerisinde istemli ve istemsiz bir şekilde yok edildiği ve günümüze kadar ulaşamadığı saptanmıştır. Bu duruma bir de somut örnek verilmiştir²⁴.

1.4. YÜKSEK LİSANS TEZLERİ

Bulut (2001), “Turhal (Tokat) Zeminlerinin Depremsellik Açısından Değerlendirilmesi”, isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinde, bölgenin jeolojik özellikleri ve depremsellik durumu değerlendirilmiştir²⁵.

Yıldız (2006), “Turhallı Mustafa Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı” isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinde, halk arasında Mustafa Efendi hakkında dolaşan bilgiler yerine kendi kaleminden çıkan eserlerle, hakkındaki söylentiler bir araya getirilerek tasavvuf ehli bir insanın hayatı aydınlatılmaya çalışılmıştır. Mustafa Efendi’nin hayatı, eserleri, tasavvufa girişi, türbesi, halifeleri ve bazı tasavvufi kavramlar hakkındaki düşünceleri anlatılmıştır²⁶.

Sağlamsoy (2006), “Tokat-Turhal Yöresinde Yapılan Bir Kızılçam (*Pinus brutia* Ten.) Ağaçlandırmasının Değerlendirilmesi”, yayınlanmamış yüksek lisans tezinde, yapılan incelemeler neticesinde çalışma alanındaki fidan boyu gelişimi ve yaşama yüzdeleri örnek alanlar genelinde düşük değerler vermesinin sebebi ortaya konulmuştur. Yöredeki çalışma alanına benzer alanlarda vejetasyon örtüsü ve iklim tipine uygun ve doğal türlere ağırlık verilerek ağaçlandırma yapılması gerektiği düşünülmektedir²⁷.

---

²³ Uğur Türe, Nuran, “Bir Onomastik Denemesi: Turhal’ın yazılmamış Tarihi”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Kongre ve Kültür Merkezi (3-5 Ekim 2019)

²⁴ Hatice Uyanık, “Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar Işığında Eski Çağ’da Turhal Kalesi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10/5, (Kasım 2023)

²⁵ Ayla Bulut, *Turhal (Tokat) Zeminlerinin Depremsellik Açısından Değerlendirilmesi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2001).

²⁶ Sare Yıldız, *Turhallı Mustafa Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2006)

²⁷ Nuri Sağlamsoy, *Tokat-Turhal Yöresinde Yapılan Bir Kızılçam (Pinus brutia Ten.) Ağaçlandırmasının Değerlendirilmesi*, (Kars: Kafkas Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2006)

Adıgüzel (2006), “Tokat İli Turhal İlçesi Tarım İşletmelerinin Tarımsal Kredi Kullanım Durumları, Üreticiler Üzerine Etkileri, Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezi, yörede yapılan çalışmalar neticesinde Türkiye’de tarımsal kredi politikasının gözden geçirilmesi gerektiği kanısına varılmıştır. Bunun için de birkaç alternatif öneride bulunulmuştur²⁸.

Gedik (2010), “Cumhuriyet Döneminde Turhal-Zile-Artova Havzasında Yetişen Âşıklar ve Âşık Kul Semaî’de Gelenek, Etkileşim ve Eğitim” isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinde, sözlü halk edebiyatının bir parçasını oluşturan hem döneminde hem de döneminden sonra sesini geniş kitlelere duyurabilen âşıklar ve âşıklık geleneği konu edinilmiştir. Zile-Artova-Turhal havzasının âşıklık geleneği içindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Yörede yaşayan âşıklardan, şiiirlerinden örnekler verilmiş ve Âşık Kul Semaî’nin yaşamı, sanatı, şiiirleri detaylı olarak anlatılmıştır²⁹.

Aksu (2010), “Kamu Sektöründe Hizmet Kalitesi ve Turhal Tapu Sicil Müdürlüğünde Bir Uygulama” isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinde, Turhal Tapu Sicil Müdürlüğünde hizmet kalitesi memnuniyetini ölçmek amacıyla kurumda işlem yaptıran vatandaşlara hizmet kalitesi ve demografik özelliklerle alakalı sorulardan oluşan anket yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda bir değerlendirme yapılmıştır³⁰.

Yıldız (2014), “Tokat Merkez, Turhal ve Zile İlçelerinde Yetiştirilen Narince Üzüm Çeşidinde Klon Seleksiyonu-1”, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, üzüm çeşitlerinin orijinal ekolojilerinde görülen performans farklılıklarından faydalanılarak üstün özellikli kollar seçilmesi ve geleneksel çeşitlerin genetik türleri koruma altına alması için klon seleksiyonu yapılmış, verim, kalite, hastalık ve dayanıklılıkta önemli bir artış görülmüştür³¹.

---

²⁸ Ömer Adıgüzel, *Tokat İli Turhal İlçesi Tarım İşletmelerinin Tarımsal Kredi Kullanım Durumları, Üreticiler Üzerine Etkileri, Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2006)

²⁹ Seda Gedik, *Cumhuriyet Döneminde Turhal-Zile-Artova Havzasında Yetişen Âşıklar ve Âşık Kul Semaî’de Gelenek, Etkileşim ve Eğitim*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2010)

³⁰ Sezen Aksu, *Kamu Sektöründe Hizmet Kalitesi ve Turhal Tapu Sicil Müdürlüğünde Bir Uygulama*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2010)

³¹ Emine Yıldız, *Tokat Merkez, Turhal ve Zile İlçelerinde Yetiştirilen Narince Üzüm Çeşidinde Klon Seleksiyonu-1*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2014)

Tuna (2019), “Üç Boyutlu Şehir Modeli Üretimi: Turhal (Tokat) Örneği”, isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 3B modellerinin üretiminde yapılar üzerinde sorgulama yapabilme ve yapıları çeşitli veri kümeleriyle bağdaştırabilme fırsatı sağlayan 3B katı modellere dayalı şehir modellerin seçilmesi gerektiğine dair değerlendirme yapılmıştır³².

Bülbül (2019), “Tokat-Turhal Yöresinde Farklı Arazi Kullanımı Altındaki Toprakların Bazı Strüktürel ve Mekaniksel Parametrelerindeki Değişimler” isimli yüksek lisans tezinde, Tokat İli, Turhal İlçesi koşullarında farklı arazi kullanım şekilleri altında bulunan yüzey topraklarının bazı fiziksel, kimyasal ve mekaniksel nitelikleri ile erozyona duyarlılık parametreleri arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir³³.

Kabakcıoğlu (2020), “Nüfus Defterlerine Göre Turhal Kazasında Müslim Nüfus (1831-1844)” isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinde, Turhal ilçesinin nüfus kayıtlarının tutulduğu defterler incelenerek mahalle ve köylerde yaşayan kişilerin isimleri, lakapları, yaşları, fiziki özellikleri, askerlik durumları, meslekleri, kayıpları, gönderilenlerin yerleri, yetimleri, doğum ve ölüm tarihleri saptanmıştır. Defterlerin bazılarında ise kayıt esnasında hata yapıldığı anlaşılmıştır³⁴.

Oğul (2021), “Turhal İlçesi ve Köyleri Ağzı (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)” isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinde, Turhal ve köylerinin genel konuşma özelliklerinin belirtildiği 15 metin toplanmıştır. Metinler, TDK’nin önerdiği transkripsiyon işaretleri ile yazıya çevrilmiştir. Metinlerin fonetik ve morfolojik açıdan özellikleri saptanmıştır. Son bölüme ise yörede kullanılan kelimelerin yer aldığı bir sözlük ilave edilmiştir³⁵.

Yılmaz (2022), “Türkiye’de Barajların Çevre Sorunları Üzerine Etkileri: Turhal Barajı Örneği”, isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezi, baraj etrafında yaşayan insanların baraj yapımının olumlumu yoksa olumsuz mu bir etki meydana getirdiği

---

³²Hülya Tuna, *Üç Boyutlu Şehir Modeli Üretimi: Turhal (Tokat) Örneği*, (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2019)

³³Elif Bülbül, *Tokat-Turhal Yöresinde Farklı Arazi Kullanımı Altındaki Toprakların Bazı Strüktürel ve Mekaniksel Parametrelerindeki Değişimler*, (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi 2019)

³⁴Kübra Kabakcıoğlu, *Nüfus Defterlerine Göre Turhal Kazasında Müslim Nüfus (1831-1844)*, (Tokat: Tezi Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2020)

³⁵Harun Oğul, *Turhal İlçesi ve Köyleri Ağzı (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, (Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2021).

fikirlerinden hangisinin benimsendiği ve bu durumun demografik yapıya göre ortaya koyduğu değişim incelenmiştir³⁶.

Işıldak (2022), “Turhal Şeker Fabrikası’nın Kültürel ve Endüstriyel Miras Olarak İrdelenmesi” isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinde, kültürel ve endüstriyel miras olarak Turhal Şeker Fabrikası’nın tarihsel süreci ve ilçenin gelişimine etkisi değerlendirilerek fabrikanın geleceği ile alakalı önerilerde bulunulmuştur³⁷.

Talay (2022), “Geleneksel Turhal Konutlarında Yerleşim ve Cephe Özelliklerinin Tipolojik Analizi”, isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinde, Turhal’da geleneksel konutların yerleşim ve cephe özellikleri ele alınmıştır. Yerinde gözlem, alan çalışması ve çeşitli kaynaklar taranarak yapılan analizlerle konutların yerleşim ve cephe özellikleriyle ilgili tipolojik bulgular saptanmıştır. Bulgular üzerinden yapılan değerlendirilme ile Turhal konutlarına dair sınıflandırmalar yapılarak doküman çıkarılmıştır³⁸.

Genç (2023), “Turhal İlçesinin (Tokat)’de Şeker Pancarı Ekim Alanlarında Şeker Pancarı Kist Nematodu (Heterodera schachtii Schmidt)’nün Yayılışı Üzerine Araştırmalar”, isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinde, Turhal Şeker Fabrikası pancar ekim alanlarında şeker pancarı kist nematodu *Heterodera schachtii* Schmidt’in varlığı ve yayılışı araştırılmıştır. Çalışma neticesinde birçok bölgenin *H. Schachtii* ile bulaşık olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmada ilk defa Turhal ilçesine ait şeker pancarı ekiliş alanlarında *H. Schachtii*’nin varlığı tespit edilmiştir³⁹.

Kayalı (2024), “Türkiye’de Şeker Fabrikaları Özelleştirme Uygulamalarının Üretici Açısından Değerlendirilmesi; Kayseri Şeker Fabrikası-Turhal Örneği”, isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinde, Türkiye’deki şeker fabrikalarının

---

³⁶ Aslı Yılmaz, *Türkiye’de Barajların Çevre Sorunları Üzerine Etkileri: Turhal Barajı Örneği*, (Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2022)

³⁷ Nur Ahsen Işıldak, *Turhal Şeker Fabrikası’nın Kültürel ve Endüstriyel Miras Olarak İrdelenmesi*, (Yozgat: Bozok Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2022)

³⁸ Merve Talay, *“Geleneksel Turhal Konutlarında Yerleşim ve Cephe Özelliklerinin Tipolojik Analizi*, (Eskişehir: Eskişehir Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2022)

³⁹ Hasan Turkay Genç, *Turhal İlçesinin (Tokat)’de Şeker Pancarı Ekim Alanlarında Şeker Pancarı Kist Nematodu (Heterodera schachtii Schmidt)’nün Yayılışı Üzerine Araştırmalar*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2023)

özelleştirme sürecinin şeker pancarı üreticileri üzerindeki etkileri Turhal Şeker Fabrikası'nda faaliyet gösteren şeker pancarı üreticileri ele alınarak değerlendirilmiştir⁴⁰.

1.5. DOKTORA TEZLERİ

Gökçe (1983), “Turhal Antimon Yataklarının Maden Jeolojisi” isimli yayınlanmış doktora tezinde, Turhal ilçesinin antimon yatakları ve çevresinin jeolojik özellikleri farklı saha ve laboratuvar yöntemleri kullanılarak inceleme yapılmıştır. Elde edilen bulgular değerlendirilerek bir sonuca ulaşılmıştır⁴¹.

Karkacier (1991), “Tokat-Turhal Sığır Besiciliği İşletmelerinin Ekonomik Analizi” isimli yayınlanmamış doktora tezinde, yörenin sığır besiciliği işletmelerinin ekonomik durumları incelenmiştir. İşletmelerin ekonomik yapıları, yıllık ekonomik gelir sonuçları sığır besiciliğinde kullanılan tarım teknikleri ve üretimin işlevsel sonuçları yüz yüze anket tekniği ile toplanan veriler değerlendirilerek bir sonuca varılmıştır⁴².

Kalaycı (2007), “Yetiştirme Yurtlarındaki Çocuklarda Sosyal Dışlanma Riski (Tokat ve Turhal Örneği)”, yayınlanmamış doktora tezi, toplumda önemli bir sosyal tehdit unsuru olan korunmaya muhtaç çocukların sosyal dışlanma sorunları ve sorunlara karşı alınabilecek önlemler açısından çözüm yolları üretilmeye çalışılmıştır⁴³.

Çakar (2014), “Turhal (Tokat) Şehir Coğrafyası” isimli yayınlanmamış doktora tezinde, şehir coğrafyası ilkeleri doğrultusunda ele alınan Turhal ilçesi, fiziki ve beşerî özellikleriyle incelenmiş ilçenin jeolojik ve jeomorfolojik riskleri üzerinde durulmuştur. Şehrin jeolojik yapısından kaynaklanan problemleri ve şehre kattığı avantajlar ile jeomorfolojik yapısından kaynaklanan problemler ortaya konulmuştur⁴⁴.

---

⁴⁰ Gizem Kayalı, *Türkiye’de Şeker Fabrikaları Özelleştirme Uygulamalarının Üretici Açısından Değerlendirilmesi; Kayseri Şeker Fabrikası-Turhal Örneği*, (Adana: Çukurova Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2024)

⁴¹ Ahmet Gökçe *Turhal Antimon Yataklarının Maden Jeolojisi*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Doktora Tezi 1983)

⁴² Osman Karkacier, *Tokat-Turhal Sığır Besiciliği İşletmelerinin Ekonomik Analizi*, (İzmir: Ege Üniversitesi Doktora Tezi, 1991)

⁴³ Hakkı Kalaycı *Yetiştirme Yurtlarındaki Çocuklarda Sosyal Dışlanma Riski (Tokat ve Turhal Örneği)*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Doktora Tezi, 2007)

⁴⁴ Özlem Çakar, *Turhal (Tokat) Şehir Coğrafyası*, (Elâzığ: Fırat Üniversitesi Doktora Tezi 2014)

2. ÇALIŞMANIN AMACI, YÖNTEMİ, SINIRLILIKLARI VE ÖZGÜN YANI

Devletlerin kendi varlığını koruyabilmeleri ve kendisini oluşturan halkın beklentilerini karşılayabilmeleri aralarında bir etkileşim gerektirmektedir. Bu da karşılıklı zorunluluklar doğurmuştur. Gelir kaynağı nüfus ve toprağa dayalı olan devletlerin, yönettikleri toprağın büyüklüğünü, bu topraklarda yaşayan halkın sayısını, özelliğini ve gelirlerini belirlemeleri kendi mesuliyetindedir⁴⁵. Maddi olanaklarını kontrol altına alabilmeleri nüfus ve vergi sistemi gibi farklı yöntemlerle yapılan sayımlarla gerçekleştirilmiştir. Devletin devamlılığı için önem arz eden vergilerin halktan temin edilmesi halkına yüklediği bir sorumluluktur. Vergi sisteminde geliri tarıma dayalı olan devletler tarımsal alanda, geliri ticarete bağlı olan devletlerde de gümrük vergileri alanında kayıt yöntemi kullanmışlardır⁴⁶.

Osmanlı Devleti'nin başlangıcından itibaren gelir kaynağı çağdaşlarında olduğu gibi toprağa dayanmaktadır. Devlet kuruluşunun ardından hem yeni fethettiği ülkeler hem kendi arazisiyle alakalı toprağın mülkiyet ve tasarrufu ile vergi miktarının tayin ve tespitinde sayısal veriler edinmek için tahrir çalışmaları gerçekleştirmiştir⁴⁷. “Memleket Tahrirleri” adı altında yapılan çalışmalar neticesinde tutulan defterlerden asker alımlarında ve diğer kamu hizmetlerinin görülmesinde de yarar sağlanmıştır⁴⁸. Yerine göre beş ile kırk yıl aralıklarla yapılan vergi sayımlarına ait defterlere “mufassal, icmal, evkaf, piyade” isimleri verilmiştir⁴⁹. Bu defterlerle mal varlığını kayıt altına alan devlet, siyasetine de bu doğrultu da yön vermiştir.

XIII. yüzyılda kurulmaya başlayan Batı medeniyetinin diğer medeniyetler üzerinde direkt veya dolaylı yollarla bıraktığı tesir zaman içerisinde değişime yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nde bu değişimin yansımaları 1839 yılında Tanzimat Fermanı

---

⁴⁵ Yavuz Elitaş, *Temettuat Defterlerine Göre Vidin Eyaletine Bağlı Servi Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1844)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi 2015), 4.

⁴⁶ Süleyman Gümüşsoy, *Sosyo-Ekonomik Açından 1840 ve 1844 Tarihli Temettuat Tahrir Defterleri Işığında Niksar*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2002), 1.

⁴⁷ Erhan Afyoncu, “Türkiye’de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1/1, (Mayıs 2003), 267.

⁴⁸ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 44.

⁴⁹ Afyoncu, “Türkiye’de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler”, s. 267. Ayrıca bkz; Tahrirlerin Osmanlı Devleti’nin teşkilatlanmasında ve teşkilatın düzen içinde işlemesinde önemli bir rolü bulunmaktadır. (Erhan Afyoncu, *Osmanlı Devleti’nde Tahrir Sistemi*, Osmanlı Cilt 6 Teşkilat, ed. Güler Eren, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 311.

ile görülmüştür. Tanzimat, geçmişten gelen sorunlarını çözümleme ve modern Avrupa karşısında yeniden yapılanma niyeti ile ilan edilmiştir⁵⁰. Tanzimat döneminde gerçekleşen ıslahatlarla idari, siyasi, sosyal, iktisadi, askeri ve kültürel alanda yaşanan köklü değişimler yeni bir döneme girildiğini göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin mali kurumları ve vergi sistemini iyileştirme gayreti daha önceleri tımar ve askeri sistemde bozulmalara karşı başlatılmış ancak bir sonuca ulaştırılamamıştır. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren süre gelen sosyo-ekonomik durumda düzenleme fikri Tanzimat Döneminde, temettü vergisi ve temettüat tahrirleri ile uygulanma fırsatı bulmuştur⁵¹. Oldukça karmaşık ve çeşitli adlar altında alınan vergiler yerine herkesin gelirine göre alınacak tek bir vergi sistemi getirilmiştir. Bu sistemle devletin içerisinde bulunan en küçük yerleşim yerlerine kadar ulaşılarak vergi adaletinin sağlanması amaçlanmıştır⁵².

Yeni vergi sistemi ile mevcut iltizam sistemi kaldırılarak “Temettüat Sayımları” yapılmaya başlanmıştır. Gelir sayımı ve vergi toplama işini yapmak üzere “Muhassıl” adı ile bizzat hükümet tarafından belirlenen kişiler görevlendirilerek doğrudan merkeze bağlı bir sistem oluşturulmuştur. Muhassıllara atandıkları sancak ve kazalarda öncelikle Tanzimat'ı anlatmaları söylenmiştir. Gelir kaynaklarının belirlenmesi için halkın emlak, arazi, hayvan sayımları, mesleki gelirleri ve bunlara bağlı olarak vergi miktarını tespit ederek bunları kayıt altına almaları istenmiştir⁵³. Hane reislerinin ve beraberindekilerin mal varlığının hane bazında kaydedildiği temettüat defterleri ile Osmanlı Devleti'nin her yerinde yaşanan sosyo-ekonomik durum hakkında ilk elden ve direk bilgiye sahip olunmuştur.

Taşrada bir yerleşim biriminde yaşayan insanların geçmişi hakkında gerçeğe en yakın ve en sağlıklı bilgilere yerel tarih çalışmaları neticesinde ulaşılabilmektedir. Bu çalışmalarla yerel tarih konusunda detaylı araştırma yapılarak sosyal olgu ve olaylar

---

⁵⁰İbrahim Soygiğit, *15467 Numaralı Kosova Nahiyesi Temettuat Defterinin Tahlil ve Değerlendirilmesi*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2007), 1.

⁵¹Ahmet Yurtseven, “Osmanlı Ekonomisine Dinamizm Verme Çabası: Tanzimat Döneminde Temettüat Uygulamaları”, *Uluslararası Afro-Asya Araştırmaları Dergisi*, 5/9, (Ocak 2020), 14.

⁵²Süleyman Yükçü, Nur Fidancı, Umut Soysal, “Osmanlı Devleti'nde Temettüat Defterleri'nin Önemi ve Vergisel Açından Değerlendirilmesi: Tire Kazası Örneği (*)”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmalar Dergisi*, 7, (Temmuz 2014), 172.

⁵³Fatma Akın, *Anadolu'da Aşiret ve Devlet (1839-18769)*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2022), s. 172.

hakkında daha fazla malumat sahibi olunmaktadır⁵⁴. Bu tez çalışması ile Osmanlı Devleti'nin Tanzimat sonrası dönemde yapılan tahrir sayımları sonucu Turhal kazasının sosyo-ekonomik yapısı saptanmaya çalışılmıştır. Turhal kazası üzerinden XIX. yüzyıl ortalarında Osmanlı toplum yapısının anlaşılmasına katkı sağlanmak istenmiştir.

Çalışma giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında; Turhal yöresi ile ilgili çalışılmış olan tarih araştırmalarına ve yapılacak olan çalışmanın amacı yöntemi ve özgünlüğüne değinilmiştir. Birinci bölümde; Turhal kazasının tarihi hakkında genel bir bilgi verilmiştir. İkinci bölümde; Temettuat defterleri sosyo-ekonomik tarih kaynağı olarak değerlendirilmiş ve temettuat defterlerinin önemi izah edilmiştir. Ardından Turhal Temettuat defterlerinin genel özellikleri hakkında malumat verilmiştir. Üçüncü bölümde; XIX. yüzyıl ortalarında Turhal kazası'na ait karye, mahalle ve mezranın sosyal ve idari yapısı ele alınmıştır. Nüfus yapısı, mesleki yapılanma, isimler ve unvanlar tetkik edilmiştir. Dördüncü bölümde; XIX. yüzyıl ortalarında Turhal kazasının iktisadi yapısını oluşturan tarım, ticaret ve hayvancılığa dair bilgiler verilmiştir. Diğer gelir kaynakları olan meslekler, dükkân ve asiyâb gelirleri incelenmiştir. Beşinci bölümde; XIX. yüzyıl ortalarında Turhal kazası karye ve mahallelerinde vergi dağılımı, vergi-yi mahsûsa, öşür, adet-i ağnam vergilerine değinilmiştir. Sonuç kısmında Turhal kazasının dönem içerisindeki durumu hakkında genel bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ana kaynağını oluşturan Temettuat defterlerine T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı belge tarama sisteminin internet sitesinden Osmanlı Arşiv katalogları arasından temettuat defterleri fonu (ML.VRD.TMT.d) içerisinde ulaşılmıştır. Bu defterler Osmanlı Türkçesinden günümüz Latin alfabesine transkripsiyon yapılarak incelenmiştir. Değerlendirme sırasında öncelikle bir tablo oluşturulmuş ve defterlerdeki bilgiler tabloya geçirilmiştir. Defterlerin transkripsiyonu çok fazla yer işgal edeceği nedeniyle çalışmada yer verilmemiştir. Değerlendirme yapılırken defterlerdeki yazım ve hesaplama yanlışları dikkate alınmayarak sadece işlemler üzerinde durulmuştur. Defterlerden elde edilen veriler analiz edilerek sayısal bir sonuca varılmıştır.

---

⁵⁴ Zübeyde Mat, *Temettuat Defterleri'ne Göre Kazâbâd Kazasının sosyal ve İktisadi Yapısı (1844-1845)*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2016), 1.

Ardından sonuca ilave olarak önceden çalışılmış olan makale, tez, kitap ve ansiklopedik madde gibi kaynaklardan edinilen bilgilerden yararlanılarak bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışma tablolar ve görsel kaynaklarla da desteklenmiştir. Turhal Kazası ile alakalı oldukça sınırlı sayıda yapılan çalışmalar arasına bir yenisini daha ilave ederek bilimsel ve özgün bir çalışma ortaya konulmak amaçlanmıştır. Varılan sonuçlar doğrultusunda elde edilen bulgular ile literatüre katkı sağlanarak sadece tarih alanında yapılacak çalışmalar için değil, disiplinler arası yapılan çalışmalar içinde kaynak oluşturmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM 1: TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE TURHAL KAZASI

1.1. TURHAL ADI

Ad ve adlandırmaların tarihi, insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. İnsanlar kendilerini ve çevrelerini diğerlerinden ayırt etmek istemişlerdir. Yaşadıkları coğrafyayı tanımlayabilmek ve yerleştikleri bölgelere kendilerinden özellikler katabilmek için de çeşitli simgesel adlar kullanmışlardır. Ad vermede insan ve tabiatı yararlanmışlardır. Bazen de benzetme ve halk etimolojisi gibi farklı yöntemlerle açıklama gereği duymuşlardır. Yer adlarının hangi nedenlerle verildiği ve zamanla uğradığı değişiklik bir yerin tarihini anlayabilmek için büyük önem taşımaktadır⁵⁵.

Asırlarca birçok medeniyete ev sahibi olan Anadolu yer adları bakımından oldukça çeşitlilik göstermektedir. Jeopolitik konumundan dolayı tarih boyunca ilgi odağı olmuş ve üzerinde bölgeye sahip olmak isteyen medeniyetler arasında eksik olmayan savaşlar yaşanmıştır. Birçok kez hâkimiyet değiştiren Anadolu'nun adları da sürekli değişikliğe uğramıştır. Orta Asya'dan kitleler halinde Anadolu'ya gelen Türkler yerleştikleri yerlere yeni adlar vererek buraları kendilerine yurt yapmışlardır⁵⁶.

Türkler Anadolu'ya gelirken yüzyıllar boyunca yaşadıkları Asya topraklarından edindikleri ad verme geleneklerini beraberlerinde getirmişlerdir⁵⁷. Diğer medeniyetlerde görüldüğü gibi Türkler de adlandırmada insan ve tabiatı kaynak almıştır. Bölgeye yerleşen ilk boy, aşiret, cemaat ve oymak adlarını, yetenekleriyle ilgi çeken şahıs adlarını, dini değerlerini, icra ettikleri mesleklerini, yerleşim yerinin iklim ve bitki örtüsünü, yerleşim yerine ve çevresine ilişkin özellikleri, yerin bir başka yere göre konumunu, renk, yön, viran/ören, kale/hisar adlarını, çevrede bulunan su ve hayvan adlarını ve bölgede gelişen olayları kendilerine has bir şekilde kullanmışlardır⁵⁸.

Anadolu'da yurt kuran Türkler bir yandan yeni kurdukları yerleşim yerlerine kendi kültürlerinin izlerini taşıyan adlar verirlerken diğer yandan da kendilerinden önceki kültürlerle ait adları Türkçeleştirmeye çalışmışlardır. Anadolu'da İlkçağ'dan ve Bizans'tan kalma yer adlarının çoğunluğu Türkçe telaffuza uydurularak muhafaza

---

⁵⁵Mustafa Şenel, Aysun Önal Gündüz, "Yer Adları (Toponimi) Açısından "Tarama Sözlüğü"", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 36, (Aralık 2017), 153-154.

⁵⁶ Şenel, Gündüz, "Yer Adları (Toponimi) Açısından "Tarama Sözlüğü"", 154.

⁵⁷ Hülya Pilancı, *Anadolu'daki Türkçe Yer Adları*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Doktora Tezi, 1996), s.11.

⁵⁸Mehmet Süme, "Türklerde Yer Adı Verme Geleneği ve Oğuz Boylarının Bolu'daki İzleri", *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18/1, (Nisan 2018), 268.

edilmiş, bazılarına da Türkçe önadlar getirilmiştir. Türkçeleştirilmiş şekliyle bir mana veremedikleri yer adlarına ise geniş hayal güçleriyle olağanüstü efsaneler oluşturarak bir mana katmak istemişlerdir⁵⁹.

Turhal, sözlükte Tokat iline bağlı ilçelerden bir tanesi olarak geçmektedir. Adının kökeni, anlamı ve ilçenin ilkçağ tarihçesinden emin olunamamaktadır⁶⁰. Turhal Kaymakamlığı ve Turhal Belediyesinin web sitelerine bakıldığında ilçenin tarihçesiyle ilgili kısımda Turhal adının *Kaşen-Kuraşar-Kasiura-Gaygura-Turnalit* olduğu yazılmıştır⁶¹. Tarihçiler Gayyora (Gayyola) denilen yerin Turhal yerleşiminin ilk izlerine rastlanılan Turhal Kalesi olduğunu söylemektedirler⁶². Şehrin içinde bulunduğu alan Pontus Galatikos, Pontus Polemmomiaks ve Komana adlarıyla da bilinmektedir⁶³.

Günümüzde ilçenin tarihini anlatan kaynakların genelinde Turhal'ın tarih öncesi dönemlerden itibaren insan yerleşimi gösterdiği ifade edilmektedir. Kanıt olarak ünlü coğrafyacı ve seyyah Amasyalı Strabon'un meşhur başyapıtı *Geographica*'ya atıf yapılmaktadır. Strabon'un eserinde İris Nehri'ne yakın sarp kayalığın tepesinde iyi korunmuş bir kaleden bahsetmesiyle alakalı olarak Turhal'ın İlk Çağ'da adının Gaziura, İbora veya Talaura olduğu söylenmektedir⁶⁴.

Strabon'un eserinde İris (Yeşilırmak) Nehri'nin geçtiği bir bölümde, "Bunun kaynakları Pontos'tadır ve Pontos'taki Komana kentinin ortasında, verimli bir ova olan Dazimonitis'ten (Kazova) batıya doğru aktıktan sonra, şimdi terk edilmiş olan eski krali Gaziura kentine doğru kuzeye kıvrılır, Skylaks'ın ve diğer ırmaklarında sularını alarak tekrar doğuya doğru döner, çok sağlam bir şekilde tahkim edilmiş olan anavatanım Amaseia'nın surlarını aşarak Phanaroia'ya (Erbaa) ulaşır⁶⁵." denilmektedir.

Coğrafyacı Cramer'in 1832 yılında yayınlanan *Geographical And Historical Description Of Asia Minor* adındaki kitabında Turhal hakkında "Bir zamanlar kraliyet ikametgâhı olan Gazioura'nın, Strabon'un tanımını yazdığı dönem terk edilmiş olduğu,

---

⁵⁹ Pilancı, *Anadolu'daki Türkçe Yer Adları*, 14- 15, 2.

⁶⁰ Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1993), 804.

⁶¹ Türe, Türe, "Bir Onomastik Denemesi: Turhal'ın yazılmamış Tarihi", 5

⁶² Mehmet Ülkü, Özlem Mutlu ve diğerleri, *Şehrimiz Tokat*, (Tokat: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, 2020), 61.

⁶³ Gök, *Turhal İlçesi'nin Nüfus ve Yerleşme Coğrafyası*, 63.

⁶⁴ Türe, Türe, "Bir Onomastik Denemesi: Turhal'ın Yazılmamış Tarihi", 1.

⁶⁵ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XVI)*, çev. Adnan Pekman, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000), 26-27.

Mithridates'in Romalı komutan Triarius'a karşı koymak amacıyla pozisyon aldığı yer olarak Dio Cassius tarafından da fark edildiğinden bahsetmiştir. Ayrıca buranın geçmişte Aauris adını koruduğu⁶⁶ bilgisi verilmiştir.

Hamilton'ın araştırma gezilerini anlattığı *Research in Asia Minor Pontus ve Armenia* adlı eserinde Turhal ziyaretinden edindiği izlenimlerinin geçtiği kısımda, "İris yönünü kuzeye doğru değiştirerek Strabon'un Gazioura yakınlarındaki bu nehri tarif ettiği yer Daximonitis ovasını terk eder. Saat bir buçukta terk edilmiş bir köyün kalıntıları sol tarafımızdaki eğimli araziden geçerek yüksek dik tepelerle çevrili resmedilmeye değerlikte bir ovadır. Tourkhal bu ovanın ortasında bulunur ve Iris içinden akıyor, ancak en cazip özelliği tamamen yalıtılmış 600 veya 700 feet yüksekliğinde olan kale tepesidir.⁶⁷" ifadesini kullanmıştır.

Van Lennep seyahatlerine dair notlarını yayınladığı *Travels In Little-Known Parts Of Asia Minor* adlı eserinde Turhal'la ilgili "Kalenin tepesine vardığımızda kaz sürülerine rastladık. Sonra doğudaki tepenin eteğine doğru at sürdük ve sağa dönerek antik Kaziura'nın doğrudan soyundan gelen (ah ne hale gelmiş!) modern Toorkhal'ın tek caddesini dolduran toprak ve gübre karışımı çamurda diz boyu ilerlemeye koyulduk. Kırk haneden fazla olmayan köy, en dik tarafı kasabaya doğru olan düzensiz bir koni biçiminde yükselen kale tepesinin tabanının batı ve güney kısımları çevresine inşa edilmiş olup, tepenin üzerindeki eski kule ve duvarları çirkin bir harabeye dönüşmüştür.⁶⁸" anılarını paylaşmıştır.

Van Lennep bölgede kaldığı sürece gördüklerini çizerek kayıt altına almış, bunların bir kısmını gravür olarak kitaplarında, bir kısmını da yağlı boya çalışması olarak ayrı bir eserde kullanmıştır. Çizimleri ve notlarıyla seyahat ettiği coğrafyaların canlı ve belgesel görüntüsünü yansıtan ressamın, bu eserinde bölgeye dair bir resim de bulunmaktadır. Bölgede yaptığı çizimlerinden biri Tokat-Amasya arasındaki yol üzerinde

---

⁶⁶ J. D. Cramer, *Geographical And Historical Description Of Asia Minor*, (London: Oxford At The Universty, 1832), 305-306.

⁶⁷ William J. Hamilton, *Researches in Asia Minor Pontus ve Armenia*, (London; Jonh Murray, Albemarle Street, 1842), 359.

⁶⁸ Henry J. Van Lennep, *Travels In Little-Known Parts Of Asia Minor*, (London: John Murray, Albemera Street, 1870), 129.

Turhal'a epeyce yakın bir alanda bulunan Çengel Geçidi'nde bekleyen bir bekçinin resmidir⁶⁹.

Çalışmalarını yürütmek maksadıyla Cramer daha sonra Van Lennep ve Hamilton'ın Asya ülkelerine gerçekleştirdikleri seyahatlerini kaleme aldıkları eserlerinde Gaziura'nın günümüz Turhal'ı olduğu bilgisini yenilemiş ve adını bugünkü kullanıldığı şekliyle Turhal (Toorkhal) olarak belirtmişlerdir⁷⁰. Hitit metinlerinde sıkça rastlanılan ve zaman içerisinde farklı şekillerde yazılan Gazziura adı Eski Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde Gazabura ile ilişkilendirilmektedir⁷¹.

Taulara, Anadolu'nun Pontus bölgesinde kral VI. Mithradates'in devlet hazinesinden bir kısmını gizlediği hisar-kentlerden birisidir. Kendi paraları üzerine adını Taulara şeklinde yazmışlardır. Turhal'ın yerinin tam olarak belirtilememesinden dolayı, Appianus ve Cassius Dio aynı kentden Talaura diye bahsetmektedir Anadolu'da Hitit'lerden sonra gelen önemli ulusal topluluğun, Hitit belgelerinde geçen Luwili denilen bir dili konuşan halk olduğu anlaşılmıştır. Hititler, Hitit Hiyeroglif yazısında bu dili kullanmışlardır. Talaura adının formu Luwi dilinde Tlawa anlamındaki “çömlekhânen” kaynaklı “koca çömlek” demektir⁷².

Hamilton'un adı geçen eserinde, “Strabon tarafından Iris'in Daximonitis'in zengin ovasından geçerek Gazioura eski bir kraliyet yerleşkesi olduğu söylenir ve kimilerine göre Mithridates'in Pontus'taki kalelerinden biri olan Talaura ile aynı yer olduğu düşünülmektedir.”⁷³ ” denilmektedir. Ancak *Barrington Atlas*'ın editörleri Talaura'yı Tokat'ın Erbaa ilçesinde yer alan Bayramtepe (Horoztepe) ile bağdaştırmaktadırlar. Turhal'ın eski adlarından olduğu söylenilen İbora, Roma'nın son dönemleri Helenopontus eyaletinde Hristiyan piskoposluk şehridir. İbora'nın Turhal'ın eski adlarından olduğu savı Papalık tarafından düzenli yayınlanan bir tür yıllık olan *Annuario Pontificio* tarafından çürütülmüştür. İbora'nın Turhal değil günümüz Tokat ili Erbaa ilçesinde bulunan İverönü olduğu belirtilmiştir⁷⁴.

⁶⁹ Murat Hanılçe, “Batılı Seyyahların Gravürlerinin Gözünden XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Kenti: Tokat”, XVIII. Türk Tarih Kongresi. (1-5 2018). Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018, 366.

⁷⁰ Türe, Türe, “Bir Onomastik Denemesi: Turhal'ın yazılmamış Tarihi”, 5.

⁷¹ Erol, “Kultepe Metinlerinde Yeni Bir Yer Adı “Gazabura””, 4-5.

⁷² Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 4-772-792.

⁷³ J. Hamilton, *Researches in Asia Minor Pontus ve Armenia*, 360.

⁷⁴ Türe, Türe, “Bir Onomastik Denemesi: Turhal'ın yazılmamış Tarihi”, 8.

Dazimon hakkında ise Paul Wittek, “Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları” adlı eserinde Tokat’ın genellikle Dazimon olarak kabul edildiğini, ancak Batılı araştırmacılar H. Gregoire ve E. Honigman’ın 1933/34 tarihli bir Türk haritasından Dazimon’un Turhal yakınlarında bulunan Dazmana olduğunu iddia ettiklerini, ayrıca İbn-Bîbî’nin Tazimon’u Tokat, Kalb, Zile ve Kazova ile birlikte zikrettiğini belirterek, bu bilgiler doğrultusunda Tokat’ın Dazimon olmadığını savunmuştur. Kastamonu’nun Tosya ilçesi olduğu düşünülen Dokeia’nın ise Tokat olduğunu delillerle kanıtlamıştır⁷⁵.

Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi’nin beşinci cildinde Turhal adının kökeniyle ilgili açıklamada kalenin ve ilçenin adını kaleyi yaptıran Danişmendli bir Türk beyi olan Turhal Bey’den aldığı yazılmıştır. Ermeniler tarafından kalenin istila edilmiş olduğu, sonrasında 1393 yılında savaşılmadan Yıldırım Bayezid Han’a verildiğinden bahsedilmiştir. Eserde Turhal Kalesi yığma bir tepe üzerinde beşgen formunda taştan yapılmış, sağlam ve dayanıklı olmayan küçük bir kale şeklinde tasvir edilmiştir⁷⁶.

Turhal adı Dânişmend-nâme’de, “Andan Melik Dânişmend eytdi: “Bu illeri dahi iki bahş idüp yürüyelüm ki bu yana Dükiyye yani Tokat ve Sisiyye yani Gümenek ve Harsanosiiyye yani Niksar, Canik’den yana ve Haraşna yani Amasiyye ve Samiyye yani Samsun ve Sinobiyye yani Sınab ve Karkariyye (Zile), Kaşan’dan yani Turhal’dan yana ben yürüyem, İnşâ’allâhu ta âlâ feth idem” didi.” şeklinde geçmektedir⁷⁷.

Tarihçi Osman Turan, “Selçuklular Zamanında Türkiye” adlı eserinde Arapça yazan Türk tarihçilerinden Baybars Mansûrî’nin eseri “Aynî” de Türkler ve Türkiye hakkında önemli bilgiler verdiğini ve eserinde Selçuklu Devleti’nin hükmettiği başlıca bölge ve beldelerini sayarken Selçuklu Türkiye’sinin bölgelerinden Sivas ve Dânişmed beldelerini: Sivas (Dâr ül-‘alâ); şehirleri Niksâr, Amasya, Tokat, Komanat, Kangrı (Çankırı), Engûriye (Ankara), Samsun, Sinop, Kastamoniye, Turhalû (Turhal) ve Borlu (Bolu?) şehir ve kaleleri olarak saydığını belirtmiştir⁷⁸.

Tırhallı hep bir hallı (halli) söyleyişinde anlatılmak istendiği gibi “Tırhallı, aynı şartlar altında olan kişilerin aynı durumu yaşadıkları birbirlerinden hiçbir farkları

⁷⁵ Paul Wittek, *Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları*, çev. Mihin Eren, Selçuklu Araştırmaları Dergisi I, 1969, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1970), 231-232.

⁷⁶ Seyit Ali Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Akkırman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 110.

⁷⁷ Necati Demir, *Dânişmend-Nâme*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2004), 66.

⁷⁸ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1996), 476-477.

olmadığıdır⁷⁹.” Merkezi Orta Yunanistan’da Tırhala adında bir şehrin daha olduğu bilinmektedir. Teselya ovasının kuzeybatı ucunda bulunan Tırhala, küçük Trikkalinos nehrinin kıyısında deniz seviyesinden 150 m. yükseklikte iyi korunmuş Orta çağ ve Osmanlı kalesinin eteklerindedir. Antik dönemde Triikka olarak anılan Tırhala’nın içerisinde Türk nüfusunun da barındığı Yunanistan’ın en eski yerleşim yerlerinden birisidir. Şehirde XIX. yüzyıl ortalarına kadar da büyük bir Türk nüfusu yaşamıştır⁸⁰.

Antik Yunanca Triikka veya Trikala’nın (Üç Kale) anlamında Türkçe-Yunanca hibrit bir kelime olduğu düşünülebilir. Bir dönemler Osmanlı sınırlarına dâhil olan bu iki şehrin aralarında bir bağlantı kurulamasa da Turhal’ın yakın çevresinde üç tane kalenin bulunması manidardır⁸¹. Benzer bir kelime olan Tirhal kelimesi ise “yola çıkma, göç etme” anlamına gelmektedir⁸².

Turhal isminin kendine özgü bir de efsanesi bulunmaktadır. Efsaneye göre Turhal’ın bulunduğu yerin yakınında çok güzel bir şehir vardır. Günün birinde şehir düşman tarafından kuşatılır ve zorlu bir savaş başlar. Birçok yiğit hayatını kaybeder. Günlerce devam eden savaşın yoğun geçtiği bir gün yiğitlerden biri düşman ordusunun içine girerek akşama dek kılıç sallar. Niyeti düşman ordusunun kumandanını öldürüp savaşı sonlandırmaktır. Güneşin battığı an yorgunluğundan ve karanlıktan yararlanan düşman yaklaşarak bir kılıç darbesi ile başını gövdesinden ayırır. Kesilen baş yuvarlanarak Yeşilırmağın üstündeki ana köprüye (Kesikbaş Köprüsü) varır. O an nereden geldiği belirsiz ilahi bir ses kesilen başa “dur gal” “dur kal” emri verir. Kesilen baş olduğu yerde kalır. Sonrasında buraya bir türbe ve mescit yapılır. Buranın ismi de “dur gal” ya da “dur kal” dan zaman içerisinde söylem değişikliğine uğrayarak Turhal’a dönüşür⁸³.

Yer adları bir halkın yerleşim tarihi için yaşayan önemli belgelerden bir tanesidir. Halkın yaşam boyunca sahip olduğu tüm değerleri içerisinde barındıran yer adları bazı araştırmacılar tarafından “toprağın dili” olarak değerlendirilir. Sıradan sözler olmayarak içerisinde gizli bir anlam taşımaktadır. Anlamı çözüldükçe bölgenin tarihi, siyasi,

---

⁷⁹ Kubbealtı Lugatı, *Tırhallı*, Erişim: 15.10.024.

⁸⁰ Machiel Kieel, “Tırhala”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41/114-116. (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 114-116.

⁸¹ Türe, Türe, “Bir Onomastik Denemesi: Turhal’ın Yazılmamış Tarihi”, 10.

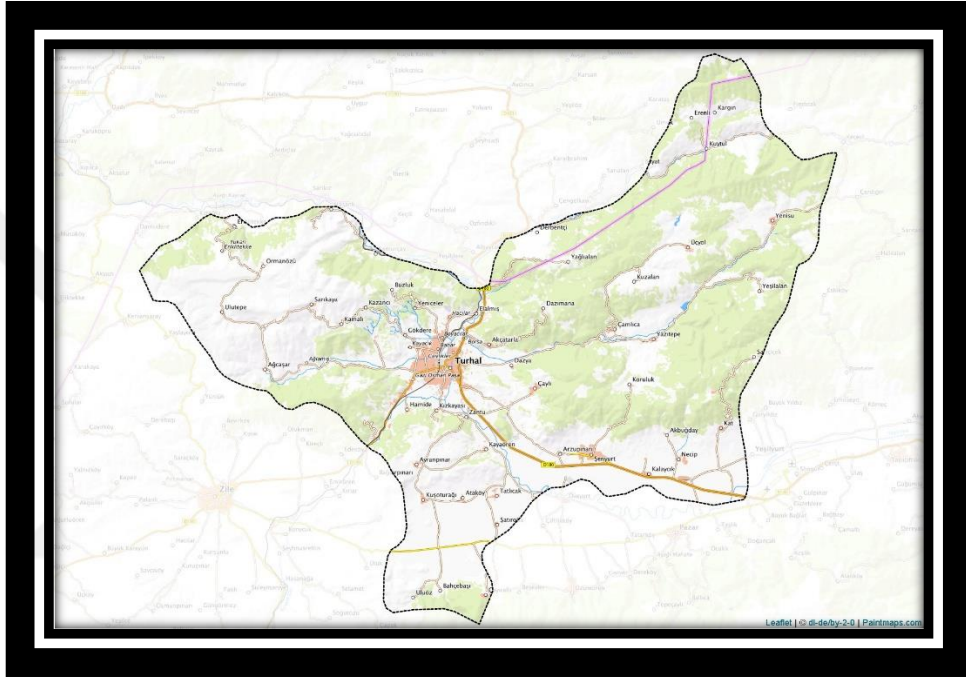
⁸² Luggat, *Tirhal*, Erişim: 15.10.2024.

⁸³ Erdoğan, *Turhal*, 16.

ekonomik durumu gibi birçok gerçeği ortaya çıkarmaktadır⁸⁴. Bir halkı anlayabilmemiz için oldukça önem arz eden bu adlar “taşınmaz kültür varlığı” olarak görülmelidir. Bazen tek ipucu niteliğinde olan yer adlarının yok edilmeleri özellikle tarih alanında yapılan araştırmalara zarar vermektedir⁸⁵.

1.2. COĞRAFİ KONUMU

Turhala ait coğrafi harita aşağıda paylaşılmıştır.

Şekil 1.1. Turhal Haritası

Turhal, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümü ve İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak bölümü sınırlarında bulunan Tokat iline bağlı bir ilçedir. Tokat ilinin içinde akış gösteren Kelkit, Yeşilirmak, Çekerek akarsularının taşımış olduğu alüvyal malzeme Tokat'a verimli araziler sağlamaktadır. Kuzeyden güneye doğru üç depresyon ve üç dağ sırasından oluşan Tokat'ın kuzeyinde Canik dağları, dağın güneyinde doğu-batı yönünde Erbaa ve Niksar ovalarının olduğu Kelkit oluğu mevcuttur. Bu depresyon alanının güneyinde Zile, Sakarat ve Tozanlı dağları uzanmakta, ikinci depresyon alanı ise Almus, Tokat, Turhal ve Zile arasında uzanarak Yeşilirmak ile hayat bulmaktadır. Depresyon tabanında Tokat, Zile ve Turhal ovaları ile Gözova ve Kazova'nın verimli arazileri yer alır. Bu depresyon alanının güneyinde üçüncü dağ sırası olan Deveci ve

⁸⁴Serdar Yavuz, Mustafa Şenel, “Yer Adları (Taponim) Terimleri Sözlüğü”, *Turkhis Studies*, (Ocak 2013), 2241.

⁸⁵Tansu Açık, “Anadolu’da Eskiçağdan Kalma Yeradları”, *Kebikeç Dergisi*, 23, (2007), 26.

Akdağlar uzanır, Tokat'ın üçüncü alüvyal ovası bu dağların güneyinde Çekerek Irmağı vadisinde bulunan Çamlıbel ovasıdır⁸⁶.

Etrafını saran Palezoik yükseklikler arasında Turhal ovası kareye benzer bir biçimdedir. Küçük bir tektonik depresyon iken Yeşilırmak'ın ve yan derelerin aşındırması sonucunda genişlemiş, sonradan üzeri alüvyonlarla doldurulmuştur. Ova içinde Yeşilırmak'ın yatağına yakın olan yerler düz, doğu ve batıya doğru ise hafif dalgalı uzanmaktadır. Ortalama 550 m. yükseklikteki ovanın en çukur yeri Yeşilırmak vadisine yakın kısımlarıdır. Ovanın tabanı tamamen yeni alüvyonlarla kaplıdır. Ovanın içindeki Turhal ilçe merkezi geniş bir yer tutmakta, tarım alanları yerleşmenin etkisiyle gün geçtikçe küçülmektedir. Turhal ovasındaki Turhal kalesini oluşturan Kale Tepe, tepenin doğusunda Varvara Tepesi, Zile-Turhal kara yolu kenarında İskele Tepesi, Katmerkaya Tepesi ve Eyer kaya Tepesi önemli tepeler arasındadır⁸⁷. Turhal Ovası kuzeyden Buzluk ve Kamat Dağları, doğudan Hanife ve Mercimek Dağları, batıdan Nacak dağı, güneyden Ayranpınar platosunun yamaçlarıyla çevrilidir⁸⁸.

Tokat ilinin sınırlarının çizilmesinde genel olarak dağlık alanlar hesaba katılmıştır. Sınır, Göynücek (Amasya) ve Zile (Tokat) ilçeleri arasındaki Buzluk Dağının kuzeybatı yamacından başlayarak Yeşilırmak vadisi boyunca uzanmakta, Ezinepazarı doğusunda Sakarat Dağlarının üzerinden geçip, Yeşilırmak ve Kelkit Çayının kesiştiği yerde akarsu tekrar sınır olmaktadır. Buradan da Samsun il sınırını oluşturan Hasan Uğurlu Barajı'na kadar devam etmektedir. Tokat'ın Amasya ili ile sınırı bulunan üç ilçesinden (Zile, Turhal, Erbaa)⁸⁹ biri olan Turhal'ın kuzeyden Erbaa ilçesi ile Amasya ve Samsun illeri, güneyden Pazar (Tokat) ilçesi, Batıdan Zile ilçesi ile Çorum ili ve doğudan Tokat il merkezi ile sınırı mevcuttur⁹⁰.

Tokat'ın kuzey tarafında Kuzey Anadolu, Esiçay ve Ezinepazar fay hattı gibi önemli deprem üretme potansiyeli olan aktif faylar bulunmaktadır. Bu faylar zaman zaman çok sayıda deprem üretmiştir. Depremlerin dağılışı ve oluşum noktaları tespit

---

⁸⁶ Nuran Taşılgil, Celal Şenol, *Tokat'ın Coğrafi Konumu ve Sınırları, Horoztepe'den Günümüze 6000 Yılda Tokat*, ed. Celal Şenol, (Çanakkale: Paradigma Akademi Basın Yayın, 2022), 17.

⁸⁷ Özçağlar, *Zile-Turhal Yöresinin Morfografik Özellikleri*, 190-192.

⁸⁸ Zeybek, "Turhal Ovası ve Yakın Çevresinde Toprak Erozyonu", 102.

⁸⁹ Taşılgil, Şenol, *Tokat'ın Coğrafi Konumu ve Sınırları, Horoztepe'den Günümüze 6000 Yılda Tokat*, 19-20.

⁹⁰ Talay, *Geleneksel Turhal Konutlarında Yerleşim ve Cephe Özelliklerinin Tipolojik Analizi*, 24.

edildiğinde başta Kuzey Anadolu ve onun kollu ya da kesişim noktalarındaki Esençay, Ezinepazar, Almus ve Gökçe gibi aktif fayların Tokat'ın kuzeyinde birbirine çok yakın konumlanması, ilin kuzeyden neredeyse yarısını kapsayan geniş bir sahada yüksek deprem riski oluşturmaktadır⁹¹. Kelkit vadisinden geçen Kuzey Anadolu fay hattına 50 km, Ezinepazar fayına 18 km uzaklıktaki Turhal ve Turhal ovası ise 1. derece deprem kuşağı içerisinde. Geçmişinde 1939 Erzincan depremi gibi Turhal'ı etkileyen önemli depremler yaşanmıştır⁹². Yeşilırmak havzasında yer alan Turhal, zamanla sel felaketlerine de maruz kalmıştır. Yörede genel olarak kısa sürede bol su bırakan konvektif yağışlar ve bunlarla birlikte hızlı kar erimeleri, jeomorfolojik özellikler ve zayıf bitki örtüsü gibi etkenlere bağlı gelişen ani seller görülmektedir. Yakın tarihlerde 2 Nisan ve 26-27 Mayıs 2000, 2-3 Mart ve 1 Haziran 2005'te yaşanan sel ve taşkınlar Turhal'da etkili olmuştur⁹³.

Turhal konum olarak Sivas-Tokat-Amasya kara yolu güzergahı ve Samsun-Sivas demir yolu güzergahı üzerinde bulunmaktadır⁹⁴. Yeşilırmak ilçe merkezini ortadan ikiye bölecek şekilde içinden geçmektedir. Yeşilırmak'ın doğusunda Turhal'ın eski yerleşim yeri ve kale, batısında yeni yerleşim yeri ve ticaretin yapıldığı saha bulunmaktadır. Ayrıca Yeşilırmak'ın doğusunda kalan kısım yer yer daha engebeli iken ilçenin her geçen gün gelişim gösterdiği yönü olan Yeşilırmak'ın batı kısmın da eğim azalmaktadır⁹⁵.

Tokat ve çevresi Orta Karadeniz ve İç Anadolu Bölgesi arasında bir geçiş bölgesi iklim niteliğindedir. Dolayısıyla Turhal ilçesinde ılıman iklim görülmektedir. Turhal, yaz ayları alçak alanlarda sıcak ve hafif kurak, yükseklerde serin, kış ayları soğuk ve kar yağışlı geçmektedir. Kuzeyden güneye yükseltinin artması ile güneye doğru kış ayları daha sert karakterlidir. Turhal'da en soğuk geçen aylar Ocak ve Şubat, en sıcak aylar ise Temmuz ve Ağustos'a denk gelmektedir. En az yağışı yaz aylarında alan ilçede yıllık yağış miktarı 413,3 mm'dir. Kış aylarında kuzeybatıdan karayel ve kuzeyden yıldız,

---

⁹¹ Mehmet Akif Taş, Tokat İlinde Doğal Afetler, *Horoztepe'den Günümüze 6000 Yılda Tokat*, ed. Celal Şenol, (Çanakkale: Paradigma Akademi Basın Yayın, 2022), 320.

⁹² Talay, *Geleneksel Turhal Konutlarında Yerleşim ve Cephe Özelliklerinin Tipolojik Analizi*, 26.

⁹³ Zeybek, "2-3 Mart 2005 Turhal Sel Afeti ve Sonuçları", 233-235.

⁹⁴ Çakar, *Turhal (Tokat) Şehir Coğrafyası*, 4. Ayrıca bkz; Turhal konum itibarıyla geçmişte İpek yolu olarak bilinen ticaret yolu üzerinde, tarih boyunca Mezopotamya'yı Karadeniz'le, İran ve Uzakdoğu'yu İstanbul ile buluşturmaktadır. (Çakar, *Turhal (Tokat) Şehir Coğrafyası*, 4)

⁹⁵ Talay, *Geleneksel Turhal Konutlarında Yerleşim ve Cephe Özelliklerinin Tipolojik Analizi*, 26.

ilkbaharda lodos ve yazın kuzeyden poyraz eserken bazen güneyden samyeli rüzgarları esmektedir⁹⁶.

Turhal'ın geçiş bölgesi iklim niteliği taşımasından kaynaklı olarak ilçede, hem Karadeniz iklimini yansıtan çam, kayın, ceviz, meşe, dağ, kavağı çam gibi ağaçların yetiştiği orman, hem de karasal iklimin niteliklerini taşıyan bozkır bitki örtüsünün türleri görülmektedir. İlçede her iklim türünde yetişebilen buğday, arpa, şeker pancarı, ayçiçeği, mısır gibi tarımsal ürünlerde üretilmektedir⁹⁷.

1. 3. TURHAL'IN KÜLTÜREL VE SOSYAL AÇIDAN ÖNE ÇIKAN BAZI ÖZELLİKLERİ

Dengiboz kalesi olarak da bilinen Turhal Kalesi, ilçe merkezinde ve Turhal Ovası'nın ortasında bulunmaktadır. Kale dik ve sarp bir kaya bloğunun üzerine yapılmış bölgeye hâkim durumdadır. Kalenin bulunduğu kaya bloğu sarp uçurumlarla çevrili olduğundan kaleye en kolay ulaşım kuzey yönünden yapılmaktadır. Kaleye çıkışı kolaylaştırmak için ana kaya düzeltilerek çok geniş olmayan merdivenler konulmuştur. Merdivenlerden çıkıldığında basamaklı at nalı formunda bir tünel görülmektedir. Kale yerleşiminin farklı yerlerinde kayaya oyulmuş dört sarnıç vardır. Kalenin büyük bir kısmı yıkılmış iki burcu ve orijinal sur duvarlarından çok az bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir. Kalenin girişinde, tepesinde ve eteklerinde kalıntılar ve güney terasında bir çerçeve bulunmaktadır⁹⁸.

Turhal Kalesi'nin günümüze ulaşan kalıntılara bakıldığında en erken Bizans Dönemi'ni işaret etse de M.Ö. 2. binyıldan Osmanlı Dönemi'ne kadar düzenli yerleşim göstermektedir. Kale konum itibarıyla önemli yolların kesiştiği noktada olması nedeniyle

---

⁹⁶ Adıgüzel, *Tokat İli Turhal İlçesi Tarım İşletmelerinin Tarımsal Kredi Kullanım Durumları, Üreticiler Üzerine Etkileri, Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, 46-47.

⁹⁷ Oğul, *Turhal İlçesi ve Köyleri Ağzı (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, 7.

⁹⁸ Uyanık, "Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar Işığında Eski Çağ'da Turhal Kalesi", 1538-1539. Ayrıca bkz; Tanzimat dönemine girerken Tokat hakkında fikir edinmek isteyen Prusya askeri heyeti 8 Mart 1838 yılında Tokat'tan geçmiştir. Bu heyetin içinde bulunan ve o zamanlar yüzbaşı olan ünlü Moltke (1835-1839 yılları arasında Türk ordusunda askeri öğretmen ve tahkimat uzmanlığı yapmıştır), seyahatini kaleme aldığı Türkiye mektuplarında Turhal'ı "Akşam geç vakit Turhal'a vardık. Bu kasaba, dört hatırı sayılır suyun meydana getirdiği geniş ve güzel bir ovadır. Koni şeklinde tek tek bir sürü kayalık, çayırıklar üzerinde yükseliyor. Bunlardan şehre en yakın olanın tepesinde eski bir kale harabesi var." şeklinde anlatmaktadır. (Helmuth Von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, çev. Hayrullah Örs, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1969), 7-147.)

tarih boyunca askeri ve ekonomik olarak her dönem değerini korumuştur. Eskiçağ'a gidildiğinde Helenistik Dönemde idari açıdan da ayrı bir önem taşıdığı görülmektedir⁹⁹.

Turhal girişinde ana köprü yanında bulunan Kesikbaş Camii büyük kubbesi ile birlikte 1172 yılında, küçük kubbeler ve minaresi ise 1180 yılında yapılmıştır. Aynı yıl kadınlar için İstanbul'daki Hünkâr mahfilleri gibi cami içerisine bakan kısma kafes pencereler konulmuştur. Caminin batı duvarına bitişen kısmında Kesikbaş türbesi bulunmaktadır. Türbenin cami içerisine açılan kapısı taş çerçeveli tahta işlemeli kabartma ve oyma ile süslenmiş bir sanat eseridir. Ancak kapı hırsızlar tarafından tahrip edilince günümüzde yerine demir kapı kullanılmıştır. Camii ve türbe Turhal'ın kuşatılma esnasında başı gövdesinden ayrılarak şehit düşen Şeyh Abdullah bin Antaki (Kesikbaş)'ın adını almıştır. Camii, türbe ve yanında bulunan hamamı yaptıran şahıs Şeyh Mustafa Efendi'dir¹⁰⁰.

Turhal'da dünyaya gelmiş olan Mustafa Efendi medrese eğitimi almış Nakşibendi şeyhlerinden bir tanesidir. İlim tahsili için gurbete çıkan Mustafa Efendi tahsilini tamamladıktan sonra Turhal'a dönmüştür. Müderrislik ve irşad vazifesiyle uğraşırken manevi âlemden Peygamber Efendimizden aldığı bir emirle Kesikbaş Camii ve türbesini yaptırmıştır. Camii yapımı sırasında çıkan Osmanlı-Avusturya savaşına padişah tarafından Anadolu şeyhleriyle birlikte davet edilmiştir. Savaşın kazanılmasında manevi desteğe ihtiyaç hisseden padişahın çağırdığı şeyhler arasında istişareyle seçilen üç kişiden birincisi olmuştur. Savaştan sonra Turhal'a tekrar dönerek caminin inşaatına devam etmiştir. Türbesinde bulunan hırkanın onun olduğu ve hırka üzerindeki kurşun izlerinin de bu savaştan kaldığı anlatılmaktadır¹⁰¹.

Turhal Ulu Camii iki kubbeli geniş kemerli basık bir yapıdır. İç kapısı üzerindeki sülüs yazılı kitabede İstanbul Eminî İshak adında birisinin (950) yılında yaptırmış olduğu yazmaktadır. Bu tarih Kanuni Süleyman dönemine rastlamaktadır¹⁰². 1939 zelzelesinde minaresi yıkılmış, 1951 yılında cami tekrar onarılmıştır. Halk arasında kiliseden çevrilmiş olduğu söylenmekte olan caminin Selçuklu ve Osmanlı cami mimarisine benzemeyen iki ana özelliği vardır. Selçuklu ve Osmanlı camilerinde, cami girişi kuzey yönünden

⁹⁹ Uyanık, "Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar Işığında Eski Çağ'da Turhal Kalesi", 1540.

¹⁰⁰ Erdoğan, *Turhal*, 21.

¹⁰¹ Yıldız, *Turhal'lı Mustafa Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 26-28.

¹⁰² Halis Turgut Asarkaya (Cinlioğlu), *Osmanlılar Zamanında Tokat*, (Tokat: Tokat Belediyesi Kültür Yayını, 2019), 46.

gerçekleşirken Ulu Cami’de giriş batı yönündendir. Tek minareli camilerde minare giriş kapısının sağında iken Ulu Cami’de soldadır¹⁰³.

Turhal tarihi eserleri arasında Turhal emirlerinden Emir İbn-ül Mehmet adına inşa edilmiş bir tekke bulunmaktadır. 701 tarihli Selçuklu eseri olan bu tekke mavi çinilerle bezenmiş eşsiz bir kubbeye sahiptir. 650 yıl dayanıklılığını koruyabilmiş tam bir müze halini almışken kubbesinin çökme ihtimaline karşı yıkılma kararı alınmıştır. Tekkenin yakınında 723 tarihli eski usul yapılmış Selçuklu eseri olan Ahi Yusuf (Semercilerin Piri) Tekke’si bulunmaktadır. Tekkeye yakınlığından dolayı çökeceği düşünülerek türbesi yıkılmış sadece duvarları kalmıştır. Bu iki türbenin de kubbelerinin bir kısmı yıkılmıştır. Turhal’da hiç hamam bulunmaz iken temizliğin imandan geldiğini göstermek niyetiyle Ahi Yusuf tarafından bir hamam yaptırılmıştır. 715 tarihinde yapılan ve çok eski raporu verilen bu hamam 1945 tarihinde Vakıflar Müdürlüğü tarafından satılmıştır¹⁰⁴.

Şeyh Şehabettin Sühaverdi Tekkesi ilk olarak ahşap yapılmıştır. 1171 yılı Muharrem ayında bir oda ve geniş bir avludan oluşan dikdörtgen bir plan uygulanmıştır. Etrafindaki bağ bahçe ve Çevlikler’deki tekke tarlalarının gelirleri tekkeye vakfedilmiştir. Tekkenin tamiratı ve gelir arazisinin bir kısmı 93 Harbi muhacirlerine bir kısmı 1914 Balkan Harbi muhacirlerine ayrılmıştır. Geriye kalan birkaç tarla Hamam Mahallesi’nin ileri gelenleri tarafından kullanılmıştır¹⁰⁵.

Tekkelerin kapatılması esnasında çıkartılan kanun ile Turhal’da tekke içerisinde korunmakta olan önemli şahıslara ait kalkan, ok, yay ve sancaklar 1341 tarihinde Tokat Müzesi’ne kaldırılmıştır. Ahi Yusuf Tekkesi’nde bulunan sülüs yazılı, altın yaldızlı, deri kaplamalı 30 cüz ve Kur’an-ı Kerim, tüm cami ve tekkelerde bulunan antika eserlerde bunlar arasındadır. Birkaç eser ise Ankara’ya gönderilmiştir¹⁰⁶.

Günümüzde ziyarete açık olan tekkelerde, insanlar buralarda yatan büyük zatların dualarını alarak arzu ettikleri niyetlerine kavuşmak isteğindedirler. Tokat yöresinde de yöreden veya dışarıdan gelen tekke ziyaretlerinde kısmetin açılması, çocuk sahibi olabilmek, malın çoğalması, ruhi sıkıntılardan kurtulmak, yağmur duasına çıkmak vb. gibi pek çok ortak niyette bulunulmuştur. Tekkelerde Hıdrellez ve bahar kutlamaları,

---

¹⁰³ Erdoğan, *Turhal*, 29-30.

¹⁰⁴ Bilgen, *Tarihi Süreçte Turhal*, 73-76.

¹⁰⁵ Erdoğan, *Turhal*, 36.

¹⁰⁶ Bilgen, *Tarihi Süreçte Turhal*, 74.

yayla göçleri şenlikleri ve Aziz Baba Türbesinde yapılan psikolojik yargılamalarda ziyaret nedenleri arasındadır. Ziyaret için bir gün belirlenmemiş, her gün ve her vakit ziyaret yapılabilmektedir. Ancak toplum tarafından mübarek günler kabul edilen perşembe öğlenden sonra, cuma günü ve kandil günleri özellikle tercih edilmektedir¹⁰⁷.

Turhal'ın köylerinde halkın saygı gösterdiği ve ziyaret ettiği türbeler bulunmaktadır. Bunlardan birisi Aziz Baba Türbesi'dir. Turhal'ın Kargın Köyü'nde mezarı bulunan Aziz Baba'nın hakkında net bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Ancak Horosan Evliyalari'ndan olduğu, soyunun peygamber efendimize dayandığı, Ali Haydar sülalesinden geldiği ve Erbaa'daki Keçeci Baba'nın torunu olduğu söylenilmektedir. Türbe dini bayramlarda, özellikle bahar aylarında, köylerine bereket getirmesi niyetiyle ziyaret edilmektedir. Merasim havasında geçen şenliklerde, ortaklaşa kurbanlar kesilerek hep birlikte yenilmektedir. Ayrıca türbede, hırsızlık veya uygunsuz davranışlarda bulunan kişiler için bir psikolojik yargılama da yapılmaktadır¹⁰⁸.

Mahmut Dede Türbesi Turhal'ın Erenli Köyü'nde bulunmaktadır. Halk arasında "kuzu kıran" diye bilinen zat hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Kendisine verilen "kuzu kıran" adı ile alakalı bir rivayet geçmektedir. Günün birinde evine ziyarete gelen konuklara kırk tane kuzu kesip pişirmiş ardından kuzuları yeniden diriltmiş, ancak kuzulardan birinin ayağı topal kalmıştır. Bundan dolayı da Keçeci Baba tarafından bu adı almıştır. Köyün içerisine bir çeşme yapmış olduğu da belirtilmektedir. Köylüler tarafından dileklerinin kabulü için ziyaret edilen türbesinde mumlar yakılmakta, çaputlar bağlanmakta ve kurbanlar kesilmektedir¹⁰⁹.

Turhal'ın Dazya Köyü'nde bulunan Mehmet Dede Türbesi 1312 yılında İlhanlılar dönemine aittir. Tekke tonoz kemerle yapılmış, odanın giriş kapısı üzerinde ve mezarın başucunda kitabeler bulunmaktadır. Köyün diğer türbesi Ali Baba Sultan Türbesi'dir. Kare planlı ve tuğla kubbelidir. Türbe kötülük ve afetlerden korunmak amacıyla ziyaret edilmektedir. Köyde bir de adak kurbanların kesildiği Kurban Dede Türbesi mevcuttur¹¹⁰.

---

¹⁰⁷ Mustafa Keskin, "Tokat Yöresindeki Sünni ve Alevi Topluluklarında Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret İnanç ve Uygulamalarındaki Benzer ve Farklılıklar", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, (Temmuz 2000), 224.

¹⁰⁸ Keskin, "Tokat Yöresindeki Sünni ve Alevi Topluluklarında Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret İnanç ve Uygulamalarındaki Benzer ve Farklılıklar", 219.

¹⁰⁹ Keskin, "Tokat Yöresindeki Sünni ve Alevi Topluluklarında Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret İnanç ve Uygulamalarındaki Benzer ve Farklılıklar", 219.

¹¹⁰ Erdoğan, *Turhal*, 131.

Osmanlı Devleti'nde Padişahlar ve devlet adamları pozisyonları gereği vakıf eserler yaptırmışlardır. Eserlerle hem adlarını bilinir kılmak hem de gönüllere girmek istemişlerdir. Bir de vakıf anlayışının vakfiyelerde belirtildiği gibi manevi bir yönü vardır. Köprülü Mehmet Paşa'nın da birçok vakıf eseri bulunmaktadır. Köprülü'nün vakıf eserleri hakkında bilgi veren dört farklı tarihli vakfiyesi mevcuttur. Tüm eserlerinin anlatıldığı vakfiyelerine bakıldığında Mehmet Paşa'nın Turhal'da inşa ettirmiş olduğu bir handan bahsedilmektedir. Vakfiyelerinde Turhal'a tek kapılı han, beş dükkân ve bir samanlık yaptırdığı, handaki su ihtiyacını gidermek için su yolu ve buna bağlı çeşmeler yaptırdığına değinilmiştir. Vakıf eserlerinin giderlerini karşılamak için bir bahçe ve iki köyün gelirlerini vakfetmiş olduğuna dair bilgi verilmektedir. İstanbul'dan çıkarılması istenilen Hududnâme'de vakfiyelerde yazılan köylerin dışında iki köy gelirinin daha buraya vakfedildiği belirtilmektedir. Turhal'da bulunan bu hanın varlığı farklı kaynaklarda da geçmektedir¹¹¹.

Turhal Meclis Binası, taş ya da tuğladan yapılmış iki katlı bir binadır. Bir orta blok ve iki yan kanattan oluşmaktadır. Cephelerin zemin kat yüzleri kesme taşla kaplanmıştır. Günümüzde binanın içerisinde antika değerinde halılar, 1930'lu yıllara ait sanat ve hayat zevkini yansıtan piyano, mermer lavabo ve banyo aksesuarları bulunmaktadır. Turhal'a ziyarete gelen üst düzey konuklar burada ağırlanmaktadır. Meclis Bahçesi karşısında 525 yıl boyunca ayakta durabilen tarihi Koca Kavak bulunmaktadır. 1489 yılında II. Bayazıd döneminde dikilmiş ve Latince adı Popülüs Alba'dır. 26 metre boyuna ve 8.60 metre çevreye sahip olan Koca Kavak korunma altına alınmıştır. Yarılan gövdesi betonla doldurulmuş ve iri dalların kırılmaması maksadıyla zincirle bağlanarak sağlamlaştırılmıştır. Beş asırlık Koca Kavak adına günümüzde güreş turnuvaları düzenlenmektedir. İlçede aynı cinsten ve yaşta üç ağaç daha vardır. Ancak bunlar zaman içerisinde yıkılmıştır¹¹².

Meclis Bahçesi yolu üzerinde Koca Kavak evleri bulunmaktadır. 1930'lu yılların mimarisini yansıtan evler bahçeli, pencereleri panjurlu dönemine bakıldığında oldukça lüks ve Avrupalı bir havadadırlar. Yine Pancar Sokak'ta 450 metrelik bir alanda

---

¹¹¹ Yusuf Sağır, "Köprülü Mehmet Paşa'nın Turhal'daki Vakfı", Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarih ve Kültür Sempozyumu 25-26 Eylül 2014 Tokat Bildirileri, haz. Ali Açıklı vd. (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2015), 2/520.

¹¹² Erdoğan, *Turhal*, 43.

1930'ların mimarisini yansıtan 19 blok bulunmaktadır. Evler iki katlı, bahçeli ve garajlı olarak Şeker Fabrikası çalışanları için yaptırılmıştır¹¹³.

Cumhuriyet dönemi 1928 yılında kurulan Turhal Tren Garı dikdörtgen planlı ve iki katlı olarak yapılmıştır. Ön cephesinde aynı hizada üç yuvarlak kemer biçiminde düzenlenen girişlerden orta kapıdan gişe holüne, yanlardaki girişlerden bekleme salonuna ve idari bölümlere geçilmektedir. Binanın ikinci katı lojman olarak kullanılmaktadır. Üst kat dikdörtgen biçiminde pencerelerle aydınlatılmıştır¹¹⁴. Kurulduğu andan itibaren sayısız yolcu ağırlayan Turhal Tren Garı'nın önemli yolcuları da olmuştur. Cumhuriyet'in lideri Mustafa Kemal Paşa 1930 yılında Tokat'tan Turhal'a geçerek burada kendisini bekleyen hususi trenle Amasya'ya hareket etmiştir¹¹⁵.

1938 yılında Turhal, tüm ülkede olduğu gibi vefat eden Ata'sına cenaze töreni düzenlemiştir. Bayraklarla süslenen Cumhuriyet Meydanı'nda halkıyla kurumlarıyla tüm Turhal'ın katıldığı tören, Atatürk büstüne konulan çelenkler ve İstiklal Marşı'nın okunmasıyla başlatılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün eserleri, hayatı, ülkeye bulunduğu hizmetler anlatılmış ve vefatı nedeniyle duyulan hüznün ifade edilmiştir. Saat 16:00'da Turhal Kalesi'nden bir top atışıyla üç dakikalık saygı duruşu gerçekleştirilmiştir. Ardından "Altı Oku" temsil eden altı meşale yakılmış ve Ata'nın büstü önünden resmi geçit yapılarak tören sonlandırılmıştır¹¹⁶.

Cumhuriyet döneminde ilçeye Turhal Şeker Fabrikası kurulmuştur. Fabrikanın 1933 yılında Sanayi Bakanı Celal Bayar tarafından temelleri atılmış ve 1934 yılında İsmet İnönü tarafından üretime geçirilmiştir. Fabrika ile yörenin zirai alandaki kalkınması hızlanmış ve buna bağlı olarak çiftçinin modern ziraat yöntemleri kullanmasına olanak sağlanmıştır¹¹⁷. Bunun yanı sıra Turhal'ın fabrikanın kurulmasıyla yapısı değişikliğe uğramış, ilk defa tarım haricinde çalışma imkânı bularak kırsaldan göç almaya başlamıştır¹¹⁸.

---

¹¹³ Erdoğan, *Turhal*, 43.

¹¹⁴ Gülten Yılmaz, *Tokat İlinde Geç Osmanlı Dönemi ve Erken Cumhuriyet Dönemi Kamu Yapıları*, (Ordu: Ordu Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2020), 54-55.

¹¹⁵ Oğul, *Turhal İlçesi ve Köyleri Ağzı (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, 8.

¹¹⁶ Tekinsoy, "Atatürk'ün Vefatı Nedeniyle Tokat, Turhal ve Zile'de Yapılan Merasimler", 182-184.

¹¹⁷ *Turhal İlçesi*, Tokat İl Yıllığı 1973, 171.

¹¹⁸ Uğurlu, *Dünü-Bugünü ve Her Yönü ile Turhal*, 47.

İlçeye Şeker Fabrikası bünyesinde fabrikanın kendi ihtiyaçlarını gidermek amacıyla Makine Sanayi kurulmuştur. Kurulduğu 1934 yılından 1968 yılına kadar Şeker Fabrikası'na bağlı Baş Mühendislik, bu tarihten 1984 yılına kadar Müstakil Atölye Müdürlüğü olarak yönetilmiştir. 1984 yılından itibaren ayrı bir fabrika olarak üretimini sürdürmüştür. 1996-97 yıllarında Özbekistan-Horezm Şeker Fabrikası'na ait makine parçaları burada yapılmıştır¹¹⁹.

Turhal'ın sahip olduğu tarihi eserlerin geneli zaman içerisinde yahut 1939 Erzincan merkezli depremin etkisi ile hasar görmüş bir bölümü veya tamamı yıkıma uğramıştır. Bahsi geçenler dışında Turhal'a ait önemli şahısların ve yahut onlar adına yaptırılan cami, medrese, türbe, han hamam ve iki katlı ahşap bir yapı olan hükümet binası gibi tarihi eserlerde bulunmaktadır. Geçmişin izlerini taşıyan tarihi eserlerden günümüze ulaşanlar Turhal Kalesi ve surları, Ulu camii, Kesikbaş Camii, Kesikbaş Türbesi, Ahi Yusuf Türbesi, Şehit Komutan Mehmet Nurullah Efendi Türbesi, Şeyh Şehabettin Sühaverdi Türbesi, Karataş Hamamı, Turhal Gar Binası, Turhal Hükümet Konağı ve şeker fabrikasının Meclis Binası'dır¹²⁰.

Turhal 1930'lu yıllara dek geleneksel toplumsal yapısını korur iken 1934'te açılan şeker fabrikasıyla nüfus, sosyal ve ekonomi alanlarında yepyeni bir döneme girmiştir. Bu tarihten itibaren Turhal'a birçok fabrika açılmış, çiftlik ve hayvancılıkla geçimini sağlayan ilçede yeni bir iş alanı oluşmuştur. Günümüzde ilçenin geçim kaynağı; Şeker Fabrikası, aynı dönemde kurulan Makine Fabrikası, son dönemlerde kurulan tekstil fabrikaları ve antimuan madenidir. Turhal bu fabrikaları ile yörede sanayi ve ticaret merkezi konumuna gelmiştir¹²¹.

Turhal'ın yetiştirdiği değerli kişiler arasında: Hacı İvaz Paşa: Ankara savaşından sonra Çelebi Mehmet'in padişahlığı kazanması için çalışmıştır. Tokat ve Bursa Subaşılığı ve II. Murad zamanına kadar süren vezirlik görevinde bulunmuştur. Halil (Kara Halil); Müderrislik, İstanbul Kadılığı, Evkaf Müfettişliği ve Anadolu Kazaskerliği yapmıştır. Ayan Meclisi'ne seçilmiş ardından Şeyhülislam olmuştur. Muht Ahmet; Şam, Edirne, İstanbul kadılığı, Rumeli Sadrazamı ve Şeyhülislam görevlerine getirilmiştir. Abdulvahhap (Uzun) Efendi; Ümmü Veled (İlmin Çocuğu) unvanını almıştır.

¹¹⁹ Çakar, *Turhal (Tokat) Şehir Coğrafyası*, 138.

¹²⁰ Talay, *Geleneksel Turhal Konutlarında Yerleşim ve Cephe Özelliklerinin Tipolojik Analizi*, 33.

¹²¹ Talay, *Geleneksel Turhal Konutlarında Yerleşim ve Cephe Özelliklerinin Tipolojik Analizi*, 26-27.

Müderislik, Bursa, Kayseri, Belgrat, Birgi ve Tire kadılığı görevlerini üstlenmiştir. İbrahim Paşa: Abaza Mehmet Paşa isyanının bastırılmasında yardımcı olmuştur. Bu hizmetinden dolayı da Sivas Beylerbeyiliğine tayin edilmiştir. Ahmet; Saray Kütüphanesinde-Kütüphaneyi Hümayunda hocalık, Selanik, Mısır ve Mekke’de mollalık yapmıştır¹²².

Hacı Mustafa Birge; Turhal Nahiyesi Sivas’a bağlı olduğundan Sivas İl Genel Meclisi üyeliği ve Sivil İl Daimi Encümeni seçilmiştir. Ardından Turhal Naipliği, Tokat İl Genel Meclisi üyeliği, Meclis Başkan Vekilliği, Tokat Medrese Müdürlüğü, Müftülük görevlerinde bulunmuştur. Ayrıca Bucak Müdürü Nazif Ergin ile beraber Turhal Müdafai Hukuk Cemiyetini kurarak 1919 Sivas Kongresine Turhal Temsilcisi olarak katılmıştır. Bekir Sami Paşa (Kunduh); Kurtuluş Savaşı sırasında TBMM dördüncü dönem Amasya Milletvekilliği yapmıştır. Meclis tarafından Dışişleri Bakanlığı görevine atanmıştır. 1921 yılında Londra’da toplanan konferansa katılarak Türkiye’yi temsil etmiştir. TBMM’nin ikinci döneminde Tokat milletvekili olarak meclise girmiştir. Çok partili hayata geçişte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucuları arasındadır. Turhal’da ülkesine hizmet etmiş günümüze kadar gelen daha birçok önemli insan yetiştirilmiştir¹²³.

Basın yayın kuruluşlarının önemli bir parçasını oluşturan gazeteler Turhal’da 1952 yılında faaliyet göstermeye başlamıştır. Demokrat Turhal ve Turhal Siyasi Gazetesi ilçenin ilk kurulan gazeteleridir. Bir diğer gazete 1977 yılında yayın hayatına giren Uyanış Gazetesi’dir. Bunlar arasında uzun süreli olabilen Demokrat Turhal Gazetesi’dir. İlçede zaman içerisinde yeni gazetelerle beraber TV ve radyo kanalları da açılmıştır¹²⁴.

Turhal’ın geleneksel giyim tarzı Tokat’ı yansıtmaktadır. Tokat yöresi XVI. ve XVIII. yüzyıllarda çeşitli pamuklu dokumaların üretildiği, sultanlarla beraber saray mensuplarının dahi giysi ihtiyacının bir kısmının buradan karşılandığı önemli atölyelere sahiptir. Bu atölyelerde genellikle pamuklu, ipekli ve karışım olarak sınıflandırılmış alaca renkte kumaşların yanı sıra beyaz, mavi, nefti, siyah, güvez, turuncu ve mor renkte kumaşlarda üretilmiştir. Tokat yöresi dokumacılık, basmacılık ve boyacılıkta gelişmiş düzeydedir. İnce pamuklu dokumalar Tokat’ın eski sanatlarından yazmacılık yapımında

¹²² Erdoğan, *Turhal*, 104, 101-100.

¹²³ Erdoğan, *Turhal*, 99, 102.

¹²⁴ Çakar, *Turhal (Tokat) Şehir Coğrafyası*, 96-97.

kullanılmıştır¹²⁵. Doğadan esinlenerek veya yöreye özgü nitelikler pamuklu kumaşlar üzerine elle çizilerek desen çıkarılmıştır. Bu desenlerin basılmasında yörede iki teknik uygulanmıştır. Siyah ve beyaz “karakalem” yazmalar sadece siyah, renkli “elvan” yazmalar önce siyah ardından renkler kullanılarak ahşap el kalıplarıyla kumaşa basılmıştır¹²⁶.

Turhal’da kullanılan kadın kıyafetleri gömlek, pamuklu dokumadan yapılan yakasız, uzun kollu kadın ve erkeklerin fanila yerine kullandıkları iç çamaşırıdır. İç ve dış saya, iç sayanın bez ya da pamuklu kumaştan dikilen ön tarafı kola kadar açık, kısa kollu, hafif dik yakalıdır. Yırtmaç hizasıyla etek ucu arasında kalan kısım çeşitli desenlerle bezenmiştir. Dış saya entari yerine giyilen kalın dokulu pamuklu bir kumaştan yapılır ve iç sayanın üzerine giyilir. Ön bedendeki yaka açıklığı boyundan başlayarak bele kadar düz inmektedir. Belden aşağısı arka tek parça, ön iki parça modelinde dikilir. Halk arasında bu modele üç etek anlamına gelen üç peş de denilmektedir¹²⁷.

Şalvar, kutnu kumaş, ipek saten, pazen ve patiskadan dikilen geniş ağı yukarıda, bel ve paçası uçkurla büzülü kadın veya erkeğin giyebildiği bir modeldedir. Geniş paçalı çakşır, dar paçalı patur, büzgülü, uzun bilekten bağlı, düz verev kesimli şeklinde birçok çeşidi vardır. Kemer kuşak, bele bir kat sarılan deriden, çuhadan, kumaştan ve madenden yapılmıştır. Şal önlük, kadınlar iş görürken giysilerinin kirlenmesini engellemek için kullanılır. El tezgâhlarında renkli yün ipliklerle geometrik şekiller verilerek dokunur. Kadınların boynuna taktıkları gerdanlık, genelde değerli taş ve madenden veya altın paradan yapılan aksesuardır¹²⁸.

Başörtüsü olarak kefiye biçiminde büyük örtüler ve geniş yazmalar kullanılır. İpek bürük veya bazı kesimler için çarşaf dışarı giysisidir. Özel günlerde bindallı, atlas, fıstan giyilmektedir. Bu giysilerin üzerine işlemeli cepken giyilir. Altın gümüş dizili poşu veya yazma bağlanmış fes kullanılır. Günümüzde de varlığını koruyan el örgüsü yün çorapların

---

¹²⁵ Kürşad Gülbeyaz, Berna Sevinç, “Tokat Yöresi Damat Cepkeni”, *Folklor Akademik Dergisi*, 2/3, (Aralık 2019), 532.

¹²⁶ Dilek Tüm Cebeci, “Tokat Yazmacılık Sanatında Elvan Baskı Uygulamaları”, *Folklor Akademik Dergisi*, 4/3, (Aralık 2021), 504-505.

¹²⁷ E. Elhan Özus, Filiz Erden, Melek Tufan, “Tokat Geleneksel Kadın Giysileri”, *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/1, (Mayıs 2016), 208.

¹²⁸ Özus, Erden, Tufan, “Tokat Geleneksel Kadın Giysileri”, 208.

renklerine alaca denilmektedir. Ayakkabı olarak yemeni, sarık, laçın, lastik ayakkabı ve kundura giyilmektedir¹²⁹.

Erkek kıyafetleri yakasız gömlek, salta veya cepken, bele sarılan geniş yün kuşak ve zıvgadır. Zıvganın dizden aşağı kısmı bacağı sıkıca sarar. Pantolonlar genellikle dar kesimdir. Bol uzun bir ceket görünümünde olan abanın bazı kesimlerde altına gümüş düğmeli avcı yeleği giyilmektedir. Bu giysiler yünlü dokumalardan dikilmektedir. Başlık türü olarak genellikle fes takılmaktadır. Etrafına poşu veya yazma dolanır püskül uçları abani şekilde sağ ve sol tarafa sarkıtılır. Dokumadan karagül denilen kalpaklarda kullanılmaktadır. El örgüsü çoraplar düz ve tek renkli, ayakkabılar yemeni, çarık ve kunduradır¹³⁰. Geleneksel kıyafetler umumiyetle el tezgâhlarında dokunan kumaşlardan dikilmektedir. Dokumacılığın değerini kaybetmesi, Cumhuriyet dönemi yaşanan toplumsal değişimle bu kıyafetlerin birçoğu ortadan kalkmıştır¹³¹.

Tarih boyunca nesilden nesle aktarılan Tokat yöresinin mutfağı kendine has yapısıyla mutfak kültürleri arasında önemli bir yer almaktadır. Yörede yaşayan farklı etnik gruplardan insanların bulunması Tokat mutfak kültürüne çeşitlilik katmıştır. Etli ve tahıl ağırlıklı yemekleri olan mutfağın yöreye ait ürünlerden yapılan birbirinden güzel birçok lezzeti bulunmaktadır. Bunlar bağ ve bahçe evlerinde hazırlanmış kebab ocaklarında et, kuyruk yağı ve sebzelerin şişe takılmasıyla pişirilen Tokat kebabı, salamura bağ yaprağı, bakla ve iç harcı ile ocakta veya mangalda kısık ateşte pişirilen bakla dolması, mercimek, ceviz ve yeşilliklerle hazırlanarak soğuk servis yapılan bat, bütün yarma, kemikli et, nohut, yağ, baharat, çemen ve pastırma ile ocakta veya fırında pişirilen keşkek, ilkbaharda karların kalkmasıyla toplanarak ocakta pişirilen madımak. Birbirinden lezzetli tatları ve görseliyle sofraları süsleyen bu yemek çeşitleri Turhal'ın mutfağında da yapılmaktadır. Bunların yanı sıra Turhal'a özgü lezzet olan yoğurtmaç bulunmaktadır¹³².

Turhal ve çevresinde üretilen “yoğurtmaç”, adını yapılma şekli olan katlama ve yoğurma sözcüklerinden almıştır. Yörede ticari lezzet halini almadan önceleri dini bayram ve özel günlerde misafire ikram edilmek için yapılmaktadır. Cevizli, haşhaşlı ve

¹²⁹ Uğurlu, *Dünü-Bugünü ve Her Yönü ile Turhal*, 48.

¹³⁰ Uğurlu, *Dünü-Bugünü ve Her Yönü ile Turhal*, 48.

¹³¹ Uğurlu, *Dünü-Bugünü ve Her Yönü ile Turhal*, 47.

¹³² Hüseyin Metrol, Savaş Yaylacı, “Coğrafi İşaretli Ürünler ve Gastronomik Lezzetler: Tokat Örneği”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/1, (Nisan 2021), 317-319.

sade olarak üç çeşitte üretilmektedir. Yoğurtmaç'ın hamuru hazırlandıktan sonra içerisine kullanılan malzemeler eklenir hamur birkaç kez tekrar edilerek katlanır ve şekil verilerek taş fırında pişirilir. Yapımında kullanılan malzemenin, fırının ısıtılmasında yararlanılan odunun ateşinden çıkan tütsü ve reçineli bileşiklerin yoğurtmacın lezzetine katkı sağlayacağından kaliteli olması önemlidir¹³³.

Türküler bir milleti anlatan sözlü kültür varlığıdır. Her yörenin coğrafı, sosyo-ekonomik, kültürel, gelenek ve göreneklerinin izlerini taşıyan kendine özgü türküsü vardır. Bundan dolayı da yöreden yöreye gösterdiği farklılıklar ile çeşitlenmektedir. Tokat yöresinde evlilik merasimleri, dini merasimler, sosyal dayanışma ortamları, anma ve kutlama merasimleri, yayla şenlikleri, festivaller, geleneksel işler nedeniyle sürdürülen müzikal icra ortamları, kahvehaneler, semah toplantıları türkülerin söylendiği yerlerdir. Bunlar dışında türküler bağ bahçe işlerinde, kışlık hazırlık ve düğün hazırlığı yapılırken bir araya gelen toplantılarda özellikle de kadınlar tarafından söylenmektedir¹³⁴.

Türkü kültürü ve geleneğinin yoğun yaşandığı şehirlerin arasında Tokat'ta bulunmaktadır. Türkülerinde geçen sevi ve sevgi, gurbet ve özleyiş, dini ve tasavvuf, ölüm, olay, dert, elem konularını içinden geldiği gibi dillendirmektedir. Turhal'a ait türküler arasında, Turhal/Kelkit Köyü "Bir Seher Uğradım Göl Kenarına", "Bu Kadar Cevretme", "Dolandım Gurbeti Buraya Geldim" (Ayrılan), "Göremedim Gündüzlerim Gec'oldu", Turhal/Yeniköy Köyü "Dostun Bahçasına"¹³⁵. Yörede söylenen türkülerin haricinde Turhal'ın kendi türküsü ise "Mendilim Allanıyor" dur. Bir de sözlerini bir Turhallının yazdığı ve Türk rock müziği sanatçısı Cem Karaca'nın seslendirdiği "Namus Belasına" adlı parçanın "Biz hepimiz bir hallı Turhal'lıyız" diyerek başlayan ikinci kıtası Turhal'ı ifade etmektedir¹³⁶.

Turhal'ın yetiştirdiği sanatçılar arasında yer alan XX. yüzyıl halk âşıklarından Kul Semai, 1931 yılında Turhal Vazanya Köyü'nde doğmuştur. Muharrem ayında doğması sebebiyle asıl adı Muharrem Oylum'dur. Çocukluğundan beri aşk ateşiyle yanan âşık, Muhittin Arabi sulbünden Bostankollu Hasan Halife'den zuhur etmektedir. Saz şairliğini

---

¹³³ Metrol, Yaylacı, "Coğrafi İşaretili Ürünler ve Gastronomik Lezzetler: Tokat Örneği", 323.

¹³⁴ Emine Uzunöz, "Bağlam ve İşlevlerine Göre Tokat Türküleri", *Culture and Civilization*, 1/3, (Ekim 2022), 31, 47.

¹³⁵ Emine Uzunöz, *Tokat Türküleri (İnceleme-Metinler)*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi 2019), 481-482.

¹³⁶ Uğurlu, *Dünü-Bugünü ve Her Yönü ile Turhal*, 59.

de elde etmiş olan âşık, 1970 yılında Konya’da tertip edilen Turizm Derneği’nin hazırladığı Âşıklar Bayramı’na katılarak burada atışma, türkü, lebdeğmez gibi zor yarışmalarda ödül kazanmıştır¹³⁷.

Yörenin bir diğer sanatçısı asıl adı Ali Özütemiz olan 1968 yılında Turhal Erenli Köyü’nde doğmuştur. Âşık Ali adında bir halk ozanının oğludur. Genç yaşında babasının sazını eline alan sanatçı katıldığı bir ses yarışmasında “aşıklama” dalında birinci gelmiştir. 1999 yılında çıkardığı ilk solo albümü olan “Gül Tükendi Ben Tükendim” ile geniş bir dinleyici kitlesine sahip olmuştur. Birçok ünlü sanatçıya beste veren sanatçı geçirdiği bir trafik kazası nedeniyle 2011 yılında vefat etmiştir¹³⁸.

Turhal halk müziğinde kullanılan sazlar tezeneli sazlardan divan, bağlama, cura, çöğür, üflemeli sazlardan dilli kaval ve düdük, kaba ve orta boy zurna, yaylılardan kemane ve kemençe, vurmali çalgılardan davul, tef, kaşık, zil, zilli maşa yer almaktadır. Yörenin geleneksel halk oyunları genellikle halay olmakla beraber karşılamalarda oynanmaktadır. Halaylar “ağırlama”, “yanlama” ve “yelleme” olarak üç bölümden oluşur. Turhal’da oynanan oyunlar arasında “hanım kızlar” kızlı erkekli karşılıklı türkü söylenerek davul zurna eşliğinde oynanır. “Hoş bilezik” ve “lâlelim oyunu” kızlı erkekli karışık oynanır. “Garkın (Kargin) halay” yalnız erkekler tarafından davul zurnayla oynanır. “Samah (it bilmez)’da kızlar bir daire çizerek davul zurna ritmine uygun dönerler erkeklerde aynı şekilde kızları takip eder. “Tokat ağırlaması” kızlı erkekli üç kademe, ağırlama, yanlama ve yelleme bölümlerinde farklı figürlerle oynanır¹³⁹.

Yörede eski evlenme ve düğün adetleri bazı değişiklikler dışında devam etmektedir. Kız isteme ve şerbet içme merasiminden sonra göz aydın ziyaretleri başlamaktadır. Yüzük merasiminde kız ve erkek evi tarafından karşılıklı alınan yüzükler kız ve erkeğe takılır. Yüzük merasimi bittikten sonra istenilen bir tarihte nikâh işlemleri başlatılır. Düğünden önce erkek evinin hazırladığı adına ağırlık denilen eşyalar kız evine gönderildikten sonra kız evinde çeyiz asma işleri başlar. Asılan çeyiz birkaç gün düğüne davet edilen tanıdıklar tarafından ziyaret edilir. Cuma günü çalgılı türkölü gelin hamamı yapılır. Akşamına çeyiz toplanır ve erkek evine gönderilir. Cumartesi günü kına gecesi

¹³⁷ Ahmet Karadeniz, 20. Yüzyıl Tokatlı Âşıkların Şiirlerinde Eski Türk İnançlarının Yansımaları, (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2020), 23.

¹³⁸ Kıvrıcık Ali Özütemiz, Almus Kınık Köyü, http://kinikderneği.org>kivircik_ali_özütemiz (Erişim Tarihi: 22.11.2023).

¹³⁹ Uğurlu, *Dünü-Bugünü ve Her Yönü ile Turhal*, 56.

yapılır. Kız ve erkek evinde aynı gün ayrı veya beraber yapılmaktadır. Eğlenceli kutlanan kına merasiminin ertesi günü erkek evinde gelin alma hazırlıkları başlar. Gelin, baba evinden önceden süslenmiş olan gelin arabasıyla alınarak gelin almaya katılan diğer arabalarla konvoy halinde erkek evine götürülür¹⁴⁰.

İlçede, Turhal Kalesi'nin doğu tarafında Varvara Tepesi vardır. Tepenin kuzey yönünde gayet lezzetli, soğuk ve kireci az su çıkmaktadır. Sıcak yaz günlerinde suyun başında halk toplanıp eğlenmektedir¹⁴¹. 1939 yılında Turhal'da yaşanan su ihtiyacının giderilmesi için buradaki suyun ilçeye getirilmesi düşünülmüştür. Bununla ilgili projenin hazırlanmış olmasına rağmen ancak içme suyu şebekesinin inşası 1947 yılında hayata geçirilebilmiştir¹⁴².

Mercimek Tepesi'nde gerçekleştirilen yamaç paraşütü aktiviteleri ilçenin ismini duyuran önemli kültürel etkinliklerden birisidir. Türkiye Hava Spor Federasyonu ve profesyonel sporcularca her düzeyde pilotlara uygun yamaç paraşütü, yelken ve termik uçuşların yapılabileceği saha olarak belirlenmiştir. 2004 yılı itibariyle ilk uçuşlar gerçekleştirilmiştir. Mercimek Tepesi'ni ulusal ve uluslararası yamaç paraşütü ve doğa sporlarına çekici bir merkez haline getirilerek alternatif doğa sporlarında marka oluşturmak adına önemli bir projeye imza atılmıştır¹⁴³.

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı "Küçük Ölçekli Altyapı Geliştirme Kültürel Turistik Değerleri ve Ekolojik Dengeleri Koruma-İyileştirme Mali Destek Programı" dâhilinde Turhal Köylere Hizmet Götürme Birliği'nin hazırladığı "Tokat Mercimek Tepe Yamaç Paraşütü Altyapı Geliştirme Projesi" ile mali destek alınarak uçuş eğitimleri verilmeye başlanmıştır. "Mercimek Tepesi Havacılık Festivali" düzenlenerek çeşitli

---

¹⁴⁰ Uğurlu, *Dünü-Bugünü ve Her Yönü ile Turhal*, 49.

¹⁴¹ Bilgen, *Tarihi Süreçte Turhal*, 69. Ayrıca bkz; Varvara efsanesine göre eski zamanlarda Turhal'da bir Rum beyi yaşarmış. Rum beyinin Varvara adında bir de kızı varmış. Bir gün yolculuğa çıkacak olan Rum beyi yolcuğa çıkmadan evvel kızına bir kilise yaptırma görevi vermiştir. Kilisenin yapımına başlandığı sırada Varvara bir Türk gencine aşık olup onun için dinini değiştirmiştir. Bu nedenle de kilisenin yapımını durdurarak yerine bir cami yapılmasını emretmiştir. Babası yolculuktan döndüğünde kilisenin yerine cami yapıldığını gördüğünde çok sinirlenmiştir. Kızına o kadar çok kızmış ki öldürmek için dövmeye başlamıştır. Bu arada Türk genci sevdiği kızı babasının elinden kurtarmış ve kaçmaya başlamışlardır. Çok geçmeden beyin adamları tarafından yakalanan iki genç kavga esnasında öldürülmüştür. Gençlerin kanlarının damladığı yerden su fışkırmıştır. O zamandan beri burası Rum beyinin kızının adıyla "Varvara Tepesi" olarak anılmaktadır. (Varvara Efsanesi, Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü <http://tokat.ktb.gov.tr>. Erişim: 20.08.2025.)

¹⁴² İsmail Özer, "Tokat'ta İçme Suyu Temin ve Dağıtım Faaliyetleri (1923-1950)", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10/2, (Kış 2015), 25.

¹⁴³ Çakar, *Turhal (Tokat) Şehir Coğrafyası*, 97.

yarışmalar yapılmaktadır. Bir de ilçede her yıl kutlanan “Tarihi Kocakavak Festivali” vardır. 29 Ağustos-4 Eylül tarihlerinde gerçekleşen festivalde türlü yarışmalar düzenlenir, konserler organize edilir, giyim ve eşya fuarları sergilenmektedir. İlçede kültürel faaliyetleri destekleyen aktivitelerden birisi de spordur. Günümüzde Güreş Federasyonuna bağılı 2. lig kulüplerinden “Turhal Şekerspor Güreş Takımı” bu alanda önde gelmektedir¹⁴⁴. 1934 yılından itibaren Şeker Fabrikası güreş sporuna sahip çıkarak Türkiye Güreş Liginde ölkemizi Balkan ve Akdeniz oyunlarında, Şeker Kurumları arasında düzenlenen yarışmalarda Avrupa ve Dünya şampiyonalarında başarıyla Turhal adını duyurmaktadır¹⁴⁵.

Gözdere su kaynağının çıktığı yerde her yıl temmuz ve ağustos aylarına denk gelen şenlikler yapılmaktadır. Ses ve saz sanatçılarının eşlik ettiğı şenliklerde semah çekilmekte ve yemekler ikram edilmektedir. Devlet büyüklerinin de katıldığı ve halkın büyük ilgi gösterdiği oldukça keyifli geçen Gözdere şenlikleri her geçen yıl giderek artan bir coşku ve kalabalığa sahiptir¹⁴⁶.

1.4. OSMANLI ÖNCESİNDE TURHAL KAZASI

Anadolu Bölgesi, tarihin en eski devirlerinden beri insan topluluklarının yaşamak için ilgi duyduğu önemli yerlerden biri olmuştur. Bölgenin küçük bir parçası olan Turhal’da yapılan arkeolojik kazılarda yerleşimin ilk izleri Kalkolitik Çağ’a kadar uzanmaktadır. Turhal’ın eskiçağlardan başlayarak günümüze kadar İlk Tunç Çağı’ndan itibaren Asur Ticaret Kolonileri ve Hititler, Demir Çağı’nda Pers, Pontus ve Romalılar olmak üzere aralıksız birçok yerleşim gösterdiğine dair çeşitli kaynaklar bulunmaktadır¹⁴⁷.

Turhal’ın M.Ö. 2000 yıllarında Orta Asya’dan gelen Turanlılar hanesinden Tural adındaki hükümdarın oğlu Turalit Bey tarafından kurulduğu, diğer kardeşi Amşit Bey’in Amasya’yı, bir diğer kardeşi Silay Bey’in Zile’yi kurduğuna dair farklı kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrulanamamıştır. Ancak birçok yerde bu bilgilere rastlanması nedeniyle belirtmek gereğı hissedilmiştir¹⁴⁸. Hangi tarihte kimler tarafından kurulduğu

¹⁴⁴ Çakar, *Turhal (Tokat) Şehir Coğrafyası*, 97.

¹⁴⁵ Erdoğan, *Turhal*, 84.

¹⁴⁶ Erdoğan, *Turhal*, 156.

¹⁴⁷ Uyanık, “Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar Işığında Eski Çağ’da Turhal Kalesi”, 1531.

¹⁴⁸ *Turhal İlçesi*, Tokat İl Yıllığı 1967, 199.

kesin olarak bilinmeyen Turhal'ın kalesinde bulunan iki kitabenin Sümerler tarafından yazılmış olması kuruluşunda Sümerleri işaret etmektedir. Charles Mike, Turhal Kalesi'nde bir şato ve yeraltı yollarının bulunduğunu anlatmıştır. Bazı araştırmacılarda kalede Tiral'ler veya Tırgal-Turgal'ular adında bir halkın yaşadığını kaydetmişlerdir¹⁴⁹.

Hititlerin Anadolu'ya M.Ö. 2000-1750 tarihleri arasında geldiği düşünülmektedir. Hititler dönemine ait tabletlerden oluşan bir arşiv günümüz Tokat merkezine çok yakın olan Maşat Ovası'nda Tapigga'da (Maşat-Höyük, Zile) yapılan kazılardan elde edilmiştir. Bir başka kazı Alaca-Amasya arasında yapılmıştır. Burada 3000'e yakın tabletin bulunduğu bir yapıya rastlanılmıştır. Kazılar sonucu ulaşılan bulgular Tokat yöresinin Hitit şehri olma olasılığının yüksek olduğunu göstermektedir¹⁵⁰. Turhal ile ilişkilendirilen Gaziura şehrinin ise Hitit metinlerinde uzun süre Kaşkaların işgaline uğramış olduğu ve III. Hattuşi zamanında şehrin yeniden Hititler'in eline geçtiği anlatılmaktadır¹⁵¹. Tokat yöresi Hititler'den sonra Frigler sonrasında Kimmerler ve İskitler'in hâkimiyetine girmiştir¹⁵².

Asurlular'dan bağımsızlığını kazan Medler ve Lidyalılar arasında gerçekleşen savaş sonrası yapılan anlaşma ile Kızılırmak Lidya-Med sınır olarak kabul edilmiş ve Zile Med sınırlarında kalmıştır. Strabon'un anlatımına göre Zile şehrini ve çevresini istila eden İskitler, bir gece baskısıyla Pers? (Med) generalleri tarafından yok edilmiştir. Persler? (Medler) bu zaferin anısına tanrıça Anaitis için Zile'de bir tapınak yaptırmıştır. Zafer günü her yıl Sakai adı verilen, erkeklerin İskit kıyafeti giyerek dans ettikleri bir festivalle kutlanmıştır. Persler Medler'in egemenliğini sonlandırdıktan sonra Lidyalılar'ın başkenti Sardes'i ele geçirerek bu devlete de son vermiş ve Anadolu'da hâkimiyetini kurmuştur¹⁵³.

Tokat yöresi toprakları satraplıkla yönetilen Perslerin, Kappadokia satraplığı sınırları içerisinde bulunmaktadır. III. Artakserkses'in krallığı esnasında satraplık kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılmıştır¹⁵⁴. Strabon'un esrinde belirttiğine göre, "Makedonia'lılar Kappadokia'yı ele geçirdikleri zaman, burası Persler tarafından iki

---

¹⁴⁹ *Turhal İlçesi*, Tokat İl Yıllığı 1973, 167.

¹⁵⁰ Nurcan Boşdurmaz, *İpek Yolunda Bir Şehir Tokat*, (Tokat: Tokat Belediyesi Kültür Yayınları, 2021), 12.

¹⁵¹ Uyanık, "Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar Işığında Eski Çağ'da Turhal Kalesi", 1531.

¹⁵² Boşdurmaz, *İpek Yolunda Bir Şehir Tokat*, 12.

¹⁵³ Murat Hanilçe, *XV ve XVI. Yüzyılda Zile Kazısı (1455-1574)*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Doktora Tezi, 2014), 20-21.

¹⁵⁴ Uyanık, "Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar Işığında Eski Çağ'da Turhal Kalesi", 1532.

satraplığa ayrılmış bulunuyordu. Makedonia’lılar ülkenin bir kısmını isteyerek, bir kısmını da istemeyerek satraplıktan krallığa çevirmişlerdir. Bu krallıklardan birine ‘Asıl Kappadokia’ veya ‘Tauros yakınındaki Kappadokia’ hatta ‘Büyük Kappadokia’ diğerine de başkaları ‘Kappadokia Pontika’ ismini vermişlerse de bunlar ‘Pontos’ olarak adlandırmışlardır¹⁵⁵.” Günümüz Turhal toprakları Kappadokia Pontika sınırlarına dâhildir¹⁵⁶.

Büyük İskender Anadolu’da yaptığı üç savaş sonunda Persler’i tamamen ortadan kaldırmış ve bölgede Makedonyalıların hâkimiyeti başlamıştır. Güney Kappadokia bölgesini ele geçiren İskender buranın yönetimine Eumenes’i getirmiştir. I. Ariarathes Ariarat’ın başında bulunduğu Kuzey Kappadokia’ya dokunulmamasından kaynaklı Ariarat, kendisini kral ilan etmiş, Gaziura bu krallığın merkezi olmuştur. İskender’in ölümünün ardından imparatorluk naibi Perdikkas, bağımsız Kuzey Kappadokia Krallığı’nın ileride büyük sorun oluşturacağı düşüncesiyle bu krallığı ortadan kaldırmıştır. İskender’den sonra komutanları arasındaki çatışmalar neticesinde I. Mithridates Anadolu Bölgesinde Pontus Krallığı’nı kurmuş, Gaziura bu krallığın sınırları içinde kalmıştır¹⁵⁷.

Şehir yerleşiminin görüldüğü Turhal Kalesi Pers/Akamenid hükümlerinin son dönemlerinde kralî bir konut olarak kullanılmıştır. Bölgeye hâkim konumu nedeniyle oldukça stratejik bir önem taşıyan kale, Pontus krallarına birçok yönden yarar sağlamıştır¹⁵⁸. VI. Mithradates Eupator döneminde içerisinde darphanesi bulunan Pontus kalelerinden bir tanesi olması bu dönemdeki ekonomik önemini göstermektedir. Helenistik Dönem süresince giderek büyük devlet haline dönüşen Pontus Krallığı’nın bölgedeki hâkimiyetine Romalıların son vermesiyle Gaziura Roma’nın eline geçmiştir¹⁵⁹.

Ancak bölge Romalıların egemenliğine girince, Roma Genarali Pompeius burada birçok kaleyi kendi aleyhlerine çıkacak isyan ve eşkıyalık gibi faaliyetlere fırsat vermemek için yıktırılmış ve sarnıçlarını kayalarla doldurarak kullanılmaz duruma

¹⁵⁵ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XVI)*, 3.

¹⁵⁶ Uyanık, “Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar Işığında Eski Çağ’da Turhal Kalesi”, 1532.

¹⁵⁷ Haniççe, *XV ve XVI. Yüzyılda Zile Kazası (1455-1574)*, 22.

¹⁵⁸ Ahmet Emirhan Bulut, *Pontus Bölgesi Basamaklı Tünelleri*, (Ankara: Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2017), 14.

¹⁵⁹ Uyanık, “Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar Işığında Eski Çağ’da Turhal Kalesi”, 1534.

getirmiştir. Daha sonra bölgede idari düzenlemeler yaptırmıştır¹⁶⁰. Genaral Pompeius tarafından yıktırılan kaleler arasında Turhal Kalesi de bulunmaktadır¹⁶¹. Turhal (Gaziura) Roma'nın yapmış olduğu idari organizasyonlar neticesinde Pontus ve Bithiynia Eyaleti'nin sınırları içinde kalmıştır¹⁶². Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında Batı ve Doğu Roma (Bizans) olarak ikiye bölünmesiyle bölgede Bizans dönemi başlamıştır¹⁶³.

Bizans uzun zamandan beri Anadolu'ya sefer düzenleyen İslam ordularının askeri faaliyetlerini azaltmak için 838 yılında Abbasilerle Dazimon'da (Tokat/Turhal/Kazova) savaşa girmiştir. Savaşta Abbasilerin vurucu güç olarak Türk askerlerinden kurduğu hassa ordusunun Türk asıllı Afşin et-Türkî komutasındaki Türk askerleri geleneksel bozkır turan taktiğiyle imparator Teofilos'un komuta ettiği Bizans ordusunu yenmiştir. Bu savaş Bizans'ı askeri, idari ve dini açıdan etkilemiştir. Amorion/Ammûriye seferi sırasında gerçekleşen Dazimon savaşında Bizans ordusunun dağılması "İkinci Konstantinopolis" denilen Anadolu'daki en büyük Bizans şehri Amorion'un Abbasilerin eline geçmesine neden olmuştur. Bizans mağlubiyetin ikonaları kırmanın sonucunda Tanrı ve azizlerin kendilerini cezalandırdığını düşünerek ikonoklazm (tasvir kırıcılık) hareketinden vazgeçmiştir. Yeniden yapılandığı ordusuna kuzeydeki Türk kabilelerden çok sayıda atlı-okçu Türk askeri toplamıştır¹⁶⁴.

Bizans döneminde Büyük Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'in İslam topraklarında başıboş dolaşıp etrafa saldıran Türkmen kütlesini Anadolu topraklarına sevkiyle Anadolu Türkleşmeye başlamıştır. Bizanslılar topraklarında Türkleri istemeyerek onları uzaklaştırmak için çıktıkları seferlerden sonuç alamayınca büyük bir orduyla Alpaslan'ın

¹⁶⁰ Bulut, *Pontus Bölgesi Basamaklı Tünelleri*, 14, 42.

¹⁶¹ *Turhal İlçesi*, Tokat İl Yıllığı 1967, 199.

¹⁶² Uyanık, "Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar Işığında Eski Çağ'da Turhal Kalesi", 1534.

¹⁶³ İsmail Turan, *Türkiye Selçuklu Devleti Sonrası Osmanlı Devleti Hakimiyetine Kadar Tokat*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Doktora Tezi, 2022), 38.

¹⁶⁴ Fatih Güzel, Murat Kaya, "Anadolu'da İlk Türk Zaferi; Dazimon", *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 8/4, (2024), 668, 673, 675-677. Ayrıca bkz; Savaşın yapıldığı yer hakkında Bizans ve İslam kaynaklarında farklı bölge ve yer adları verilmiştir. İslam kaynaklarında savaşın Lemis ırmağı yakınlarında gerçekleştiği yazılmıştır. Bu ırmağın Kızılırmak olduğu söylene de Yeşilirmak olma olasılığı daha güçlüdür. Bazı İslam kaynaklarında Lur denilen bir mevkinin adı geçmektedir. Halife Mu'tasım'ın Anadolu seferiyle ilgili yazı yazan Buryy, Taberi'nin bu coğrafyayı bilmediğinden ırmağın adını Lemis olarak yanlış yazdığını savaşın Lemis/Lamos değil Halys yani Kızılırmak'ın doğusunda geçtiğini söylemiştir. Bir başka araştırmada Dazimon Ovası İris/Yeşilirmak kenarı olarak geçmektedir. Yunan kaynaklarında Dazimonis/Daximon/Dazmana denilen bölgenin Anzen tepesi eteklerinde geniş bir ova ve Anzen tepesinde bölgeyi koruyan sağlam bir kale bulunduğundan bahsedilmiştir. Bizans kaynaklarında Dazimon kalesi yakınlarında Anzen muntikasında yapıldığı belirtilmiştir. Bundan dolayı da bazı kaynaklarda savaşa Anzen savaşı denilmiştir. (Güzel, Kaya, "Anadolu'da İlk Türk Zaferi; Dazimon", 673-674.)

üzerine yürümüşlerdir. 1071 yılında Malazgirt yakınlarında yapılan savaşta Selçuklular galip gelmiştir¹⁶⁵. Savaş sonrası Bizans bir daha toparlanmayacak duruma düşerken Selçuklular Anadolu’da hâkim konuma gelmiştir¹⁶⁶. Alpaslan galibiyet sonrası ileri gelen Türk beylerini Anadolu’nun farklı yerlerine fetih için görevlendirmiş ve Anadolu’da ilk Türk beylikleri kurulmuştur¹⁶⁷.

Beylerden Dânişmend Gazi Tokat, Gümenek, Niksar, Canik, Amasya, Samsun, Sinop, Zile ve Turhal taraflarına beyliğini kurmak için hareket etmiştir¹⁶⁸. Tokat’ın fethini tamamlamış, Turhal Amasya taraflarındaki bölgelerde fetihlerini sürdürürken Tokat ve Komana’ da Müslüman halka zulüm ve işkence yapıldığını duyunca bu şehirler üzerine ikinci kez hareket ederek tekrar fethetmiştir. Buraları kati olarak hâkimiyeti altına almıştır. Dânişmend Gazi’nin ölümünün ardından Müslümanların elinden çıkan bölge, halifenin görevlendirdiği Selçuklu Sultanı Tuğrul’un bölgeye gönderdiği Süleyman Şah tarafından yeniden fethedilmiştir¹⁶⁹.

İznik’te merkezini kuran Süleyman Şah’ın vefatının ardından oğulları, 1092 yılında Sultan Melikşah’ın vefatı ile Anadolu’ya gelmişlerdir. I. Kılıçarslan’ın babasının tahtına oturmasıyla Anadolu Selçuklu Devleti kurulmuştur. I. Kılıçarslan Ermenilerin elinde bulunan Malatya’yı kuşattığı esnada Haçlılar da İznik’i kuşatarak şehri almışlardır. Anadolu içlerine çekilmek durumunda kalan I. Kılıçarslan Konya’ya gelmiş, Dânişmendlilerle ittifak yaparak Haçlılarla mücadeleye girmiştir. 1101 yılında Anadolu’ya giren Haçlıları Merzifon savaşında yenmiştir. I. Kılıçarslan’ın vefatı Haçlılarla yürütülen mücadeleyi ve devletin siyasi birliğini zaafa uğratmıştır. I. Mesud’un Konya’da tahta çıkmasıyla Selçuklular yeniden toparlanmıştır. Bu dönem Dânişmendlilerin siyasi nüfuzu kırılmış, Zengilerle akrabalık bağıyla iyi ilişkiler kurulmuş ve İç Anadolu’nun geneli Selçuklu hâkimiyetine geçmiştir. Ancak II.

---

¹⁶⁵ Muharrem Kesik, *Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu’nun Fatihleri*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017), 30.

¹⁶⁶ Mazlum Şahin Demir, “XI. Asırda Değişen Anadolu’da Türkler: Malazgirt Savaşı (26 Ağustos 1071)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4/11, (Mayıs 2017), 250. Ayrıca bkz; Malazgirt Savaşı Türk ve Dünya tarihini derinden etkilemiş, savaş sonrası Anadolu’nun Türkleşmesi hız kazanmıştır. (Demir, “XI. Asırda Değişen Anadolu’da Türkler: Malazgirt Savaşı (26 Ağustos 1071)”, 250.)

¹⁶⁷ Kesik, *Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu’nun Fatihleri*, 31.

¹⁶⁸ Demir, *Dânişmend-Nâme*, 66.

¹⁶⁹ Demir, *Dânişmend-Nâme*, 247-2732-273.

Kılıçarslan dönemi Bizans, Dânişmend ve Zengilerin I. Mesud ile yaptıkları anlaşmaları bozmaları siyasi kriz ve çatışmaları yeniden başlatmıştır¹⁷⁰.

Nûreddin Mahmud Zengi'nin ölümü üzerine en güçlü rakibinden kurtulan II. Kılıçarslan, bir yıl sonra Sivas, Niksar, Tokat ve Komana ile bütün Dânişmendli ilini hâkimiyetine katmıştır. Dânişmendliler, bu zamana kadar Anadolu'daki siyasi otoriteyi ellerinde tutsalar da Melik Muhammed'in vefatıyla gücü Selçuklulara kaptırmışlardır. Egemenliklerindeki Mengücekliler de II. Kılıçarslan'a tabii olmuştur¹⁷¹. Babasının vefatının ardından kardeşleriyle arasındaki anlaşmazlıklar ve dönem içindeki gelişmeler üzerine kardeşi Şâhinşah ve damat Dânişmendli Zünnûn'un Bizans'a sığınması Anadolu'nun önemli kısmını ele geçirmesine fırsat sağlamıştır. Bu tarihten itibaren daha tehditkâr tavır aldığı Bizans'a Miryokefalon Savaşı (1176) ile ağır bir darbe indirmiştir. Daha sonra Malatya'ya yönelerek Dânişmendliler'in bu kolunu ortadan kaldırmıştır¹⁷².

II. Kılıçarslan ülkeyi oğulları arasında paylaştırdığı sırada Tokat ve civarına Rükneddin Süleyman Şah'ı melik olarak tayin etmiştir¹⁷³. Samsun ve çevresiyle Karadeniz sahilinde Bizans hâkimiyetindeki birçok yer onun melikliği döneminde fethedilmiştir. Süleyman Şah babasının vefatından sonra saltanatı ele geçirmek için harekete geçerek kardeşleriyle mücadeleye girmiştir. Hükümranlığındaki Tokat'a Sivas, Kayseri ve Aksaray'ı dâhil ederek Konya'ya doğru yola çıkmış ve Anadolu Selçuklu tahtına oturmuştur. Niksar ve Amasya'yı da ele geçiren Süleyman Şah, sultanlığı esnasında Ankara Meliki Muhyiddin Mesud ve Malatya Meliki Kayser Şah dışında bütün meliklerin idaresindeki yerlere hâkim olmuştur¹⁷⁴.

¹⁷⁰ Abdullah Burgu, "II. Kılıçarslan'ın Bizans Politikası", *Selçuklu Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 7, (Eylül 2018), 280-281, 284-285.

¹⁷¹ Abdullah Kaya, "Mengüceklilerin Danişmendliler ile Münasebetleri", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 40/1, (Temmuz 2016), 114. Ayrıca bkz; Anadolu Selçuklu Devleti, şehirlerin askeri, siyasi ve diğer nedenlerden dolayı önemlerine göre bazı şehirlere unvan kullanmışlardır. Tokat'a "Dâr'ün-Nusret" yani "yardım şehri" anlamına gelen bir unvan vermişlerdir. (Turan, *Türkiye Selçuklu Devleti Sonrası Osmanlı Devleti Hakimiyetine Kadar Tokat*, 43.)

¹⁷² Abdülkerim Özaydın, "Kılıçarslan II Anadolu Selçuklu Sultanı (1155-1192)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25, (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 398-402. Ayrıca bkz; Miryokefalon Savaşı Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu savaşla Bizans'ın Anadolu'yu gere alabilme ümidi yok olmuş, elindeki toprakları korumak için savunmaya geçmiştir. Ege sahili dışında kalan Anadolu Türklerin egemenliğine girmiştir. (Özaydın, "Kılıçarslan II Anadolu Selçuklu Sultanı (1155-1192)", 398-402)

¹⁷³ İbn Bîbî, *el-Hüseyn b. Muhammed b Ali el-Caferî er-Rugedî, el-Evâmirü'l-„Alâ"iye fi'l-Umûri'l-„Alâ"iye*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), 41.

¹⁷⁴ Selim Kaya, "Süleyman Şah II Anadolu Selçuklu Sultanı (1196-1204)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 120-124.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıktığı dönem Moğol istilasından kaçan çok sayıda Türkmen Anadolu'ya gelmiştir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in başarısız devlet yönetiminde yaşanan ekonomik ve toplumsal sorunlar Türkmenleri sıkıntıya düşürmüştür. Tanrının gönderdiği mehdi kimliğiyle Baba İlyas (Baba Resul) ve halifesi Baba İshak, Türkmenlerin bu durumunu iktidarı ele geçirmek için kullanmışlardır. Türkmenlerin iyi organize edilmesiyle Adıyaman yakınlarında Kefersud'a başlatılan dini görünümlü siyasi isyan Sivas, Tokat ve Amasya'nın içinde bulunduğu geniş alana yayılmıştır. İsyan bastırılmış, ancak Selçuklu Devleti'ni içerde ve dışarda ciddi şekilde sarsmıştır. İsyanın Amasya'ya kadar varması ve elebaşının burada asılması¹⁷⁵, Tokat ve Amasya'yı tarihe "Babai Hareketi" denildiğinde akla gelen isimler olarak geçirmiştir¹⁷⁶.

Babai İsyanı bastırılrsa da Anadolu Selçuklu Devleti'ni istikrarsızlığa sürüklemiştir. Bundan cesaret alarak Anadolu'ya saldıran Moğol İlhanlılar ve Selçuklular arasında Sivas'ın Köseadağ mevkiinde 1243 yılında bir savaş yaşanmıştır. Moğolların bozgununa uğrayan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, savaşın mağlubiyetle sonuçlanacağını anlayınca ailesi ve hazinesinin bir miktarını Tokat'a göndermiştir¹⁷⁷. Kendi ordusu dağılıp bütün karargâh ve hazine düşman eline geçince zorlukla kaçarak önce Tokat'a oradan Konya'ya gitmiştir¹⁷⁸. Bu tarihten itibaren Selçuklular tabi devlet durumunda İlhanlılara vergi ödemeye başlamıştır. Giderek artan vergiler devleti ve halkı yoksul düşürmüştür¹⁷⁹.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in vefatı üzerine tahta II. İzzeddin Keykâvus geçmiştir. Moğol İlhanlıların hakimiyetini tanımış olan Selçukluların yeni hükümdarını Moğol elçileri gelerek Kağan'ın huzuruna çağırmışlardır. Keykâvus, Rum ve Ermenilerin saldırılarından çekindiğini bahane ederek yerine kardeşi Rükneddin Kılıçarslan'ı göndermiştir. Bundan rahatsızlık duyan İlhanlılar, Selçuklu memleketinin iki kardeş arasında paylaştırılmasını istemiştir. Böylece ikiye ayrılan Anadolu'nun tamamen

¹⁷⁵ Bahattin Keleş, "Baba İshal İsyanı'nın Anadolu Selçuklu Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23/1, (Haziran 2018), 76, 78, 85, 87, 89.

¹⁷⁶ Mat, *Temettüat Defterlerine Göre Kazâbâd Kazasının Sosyal ve İktisâdi Yapısı (1844-1845)*, 4.

¹⁷⁷ Seda Albayrak, "Köseadağ Savaşı'nda Selçuklu Emirleri", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/2, (Temmuz 2019), 204, 206, 210.

¹⁷⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, (Ankara: TTK, 1972), 10.

¹⁷⁹ Faruk Sümer, "Köseadağ Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 26, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 272-273.

İlhanlıların nüfuzu altına girmesine zemin hazırlanmıştır. Sivas ırmağı sınır sayılarak doğusundaki yerler IV. Rükneddin Kılıçarslan'a verilmiştir¹⁸⁰.

IV. Kılıçarslan Tokat merkez olmak üzere Sivas'tan Sinop ve Samsun sahillerine kadar olan Danişmendiye ili topraklarında hâkimiyetini kurmuştur. Sultanlar yönetim merkezlerinde üst düzey devlet görevlilerini değiştirdiklerinde IV. Kılıçarslan'ın vezirlik makamına İlhanlılar tarafından Muînüddin Süleyman Pervâne'nin atandığını bildiren bir buyrultu gönderilmiştir. Moğollar kendilerine itaat eden devlet adamları ile Selçuklu sultanlarını yönlendirmişlerdir. Bu devlet adamlarından biri olan Muînüddin Süleyman Pervâne uzun süre devlet idareciliği yapmıştır. Kendisine üs merkezi olarak Tokat'ı seçmiş ve ailesiyle birlikte yıllarca burada yaşamıştır¹⁸¹.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde taht mücadeleleri ve Türkmenlerin hareketlerini yakından takip eden Argun Han, Anadolu'ya kardeşleri Hülâgû ve Geyhatu'nun kumandasında bir ordu göndermiştir. Bu dönem Anadolu'da âlim ve muktedir bir devlet adamı olan Nâsîreddin Mahmud umumi vali görevindedir. 1290 yılında İlhanlı komutanı Samagar Noyan, kendisini istemeyen bazı kişilerin şikâyeti üzerine Argun Han'dan gelen emirle Geyhatu tarafından Turhal'da tutuklanarak Tebriz'e gönderilmiştir. Moğol olmasına rağmen adil kişiliğe sahip Samagar, tutuklama sırasında Nâsîreddin'in görevinde kalması tavsiyesinde bulunmuştur. Bu şekilde Geyhatu'nun takdirini kazanan Nâsîreddin, Kırşehir'den Turhal'a çağırılmış, buradan Geyhatu ile Aksaray'a giderek II. Mesud'la buluşup birkaç gün geçirmişlerdir. Geyhatu'nun itibarlı mevkiye getirdiği Nâsîreddin icraatlarıyla döneminde yaşanan zulmün önünü büyük ölçüde durdurmuş halkın kısmi de olsa huzur içerisinde yaşamasını sağlamıştır¹⁸².

1296 yılında Gazan Han tarafından Anadolu umumi valiliğine atanan Toğaçar Noyan, Tokat'a gittiğinde burada ve diğer vilayetlerde halkın mallarına el koymuştur. Han, onun isyancı tavrını sezmiş ve arkasından adam göndererek Anadolu'da bulunan

¹⁸⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 11-13.

¹⁸¹ Mesut Çıtak, "Muînüddin Süleyman Pervâne Döneminde Tokat", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 3/1, (Haziran 2020), s. 82, 87. Ayrıca bkz; Muînüddin Süleyman Pervâne, Tokat'ın ilmi ve kültürel ilerlemesi için alim ve fazılları buraya davet ederek onlara zaviyeler ve hankahlar yaptırmıştır. Kervansaraylar yaptırarak da şehrin ekonomik gelişimine katkı sağlamıştır. (Çıtak, "Muînüddin Süleyman Pervâne Döneminde Tokat", 86)

¹⁸² Rauf Kahraman Ürkmez, *II. Gıyasü'd-din Mes'ud Dönemi*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2006), 67, 90-92.

Baltu ve Samagar oğlu Arap Noyan'dan ortadan kaldırılmasını istemiştir¹⁸³. Toğaçar'ın peşine düşen Baltu ve Arap Noyan'ın ordusu, Delice kışlağında bulunduğu esnada oraya varmışlardır. Baskına uğrayan Toğaçar, Sivas'a kaçmış, oradan Kaz-Ova kışlağına kaçtığı anda ise yakalanmıştır¹⁸⁴. Toğaçar'ı öldüren Baltu Noyan, uzun süre Anadolu'da kalmış, gücünü artırınca da hana isyan etmiştir. İsyanda, Selçuklu hanedanının nüfuzundan yararlanmak için II. Mesud'u zorla yanında tutmuştur. İsyana bastırıldığında sultan, İlhanlı katına çıkarak iyi niyetini ve mazeretlerini sunmuştur¹⁸⁵.

Sultanın, Gazan Han'a gitmesi üzerine Anadolu dört mali bölgeye ayrılmıştır. Vezirliğe Cemaleddin Mehmed, pervaneliğe Muînüddin Mehmed Bey, saltanat naipliğine Kemaleddin Tiflisi ve maliye nazırlığına Şerafeddin Osman atanmıştır. Bu dört devlet adamı bölgelerinde soygunculuk yapmışlardır. Bölgesi Amasya ve Samsun'a giden Kemaleddin Tiflisi'nin burada yaptığı mali baskılar yüzünden halk yurtlarını terk etmiştir. Halkın nefretini kazanan Tiflisi, Amasya'dan ayrılırken kendisini yolcu eden kimseyi bulamamıştır. Rehbersiz kalarak Turhal ormanlarında yolunu şaşırmış ve eşkıya saldırısına uğrayınca, şehre geri dönmüştür. Tiflisi, Samsun ve Aksaray'a gittiğinde halk yine evlerini terk etmek zorunda kalmıştır¹⁸⁶.

II. Mesud'un sunduğu mazeretler Gazan Han'ı ikna etmemiş, tahttan azledilerek Hemedan'da ikamete mecbur bırakılmıştır. Yerine iki yıl sonra yeğeni III. Alâeddin Keykubâd getirilmiştir. Anadolu vezirliğine Şemseddin Ahmed Lâkuşî, vergi tahsilinin icrasına Bokucur ve Moğol ordusu başkumandanlığına Bayancar Noyan atanmıştır¹⁸⁷. Sultan Alâeddin ve adamlarının Konya'ya gelmesi ile dörtlü mali taksim yönetimi sona ermiştir. Ancak Ahmed Lâkuşî'nin Anadolu'ya gelmesindeki neden de Tebriz'in imarında uğradığı büyük mali zararı buradan çıkartmaktır¹⁸⁸.

Tokat, son Selçuklu hükümdarları döneminde emirler vasıtasıyla yönetilmiştir. Dolayısıyla İlhanlıların kendi aralarındaki çekişmelerden Anadolu'nun geneli gibi Tokat ve çevresini de etkilenmiştir. Bu dönemde Baltu isyanının bastırılmasında rolü olan Sülemiş, Bayancar'ın Anadolu'ya gönderilmesine kızarak hanın Memlûkler'le girdiği

¹⁸³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 616.

¹⁸⁴ Turan, *Türkiye Selçuklu Devleti Sonrası Osmanlı Devleti Hakimiyetine Kadar Tokat*, s. 107.

¹⁸⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 618.

¹⁸⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 620-621.

¹⁸⁷ Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* I, (1969), 67.

¹⁸⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 623.

sefere katılmamıştır. Baycu Noyan'ın torunu olarak Anadolu'da hak iddiasında bulunup bir isyan başlatmıştır. Kaz-ova'yı kendisine üs belirlemiş, uç bölgelerdeki Türkmenler ve Mısırlılardan yardım istemiştir. İsyanı haber alan han, üzerine ordusunu göndermiştir. Bu sırada Sülemiş, Kaz-ova'da topladığı destekle oluşturduğu güçle Sivas'ı kuşatmıştır. İlhanlı ordusuyla karşılaştığında ordusunun ihanetine uğrayarak Suriye'ye doğru kaçmıştır. Geride kalan ailesini almaya döndüğünde yakalanarak öldürülmüştür¹⁸⁹.

1305 yılında Anadolu'da ordu kumandanlığına tayin edilen İrencin Noyan, 1316 yılına kadar umumi vali görevini üstlenmiştir. Bu tarihte tahta çıkan Ebu Sa'id Bahadır Han, eyaletleri oğulları arasında taksim ederken halka zulmeden İrencin Noyan'ı görevinden alarak yerine baş emiri Emir Çoban'ın oğlu Timurtaş'ı getirmiştir¹⁹⁰. Bu dönemde görülen siyasi ve askeri karışıklıklar nedeniyle Anadolu'nun çoğu yerinde olduğu gibi Tokat'ta da sosyal ve ekonomik bozulmalar yaşanmıştır. İlhanlı idarecilerin getirdiği ağır vergiler yüzünden halk mağdur olmuştur. Yine bu dönem İlhanlı idaresindeki sarsıntılar ve iç karışıklıklar artmıştır. 1317 yılında Timurtaş ile Amasya hâkimi arasında Tokat dolaylarında savaş yaşanmış, bir yıl sonra Tokat emirliğine Fahreddin Muhammed Bey getirilmiştir¹⁹¹.

Timurtaş, 1327 yılında çıkardığı isyan sonrası Mısır'a kaçarken yerine kayınbiraderi Alâeddin Eretna'yı bırakmıştır. Ancak Ebû Said Bahadır Han Anadolu umumi valiliğine Celâyirli Büyük Şeyh Hasan'ı tayin etmiştir. Şeyh Hasan ise buranın yönetimine sadakatine inandığı Eretna'yı kendi tarafından vekil kılmıştır. Aslen Uygur Türklerinden olan Eretna, İlhanlı ordusuyla birlikte Anadolu'ya gelen ordu kumandanlarından. Eretna, dönemin gelişmeleri sonucunda Anadolu'da idareyi eline alarak Eratna Devleti'ni kurmuştur¹⁹². Merkezi Sivas ve Kayseri olan devlete, Amasya, Tokat, Çorum, Develi Karahisar, Ankara, Zile, Canik, Ürgüç, Niğde, Aksaray, Erzincan, Doğu Karahisar ve yörelerinde bulunan kasaba ve nahiyeler dâhildir. Dârende kasabası da Eretna Devleti'ne tabi iken Mısır hükümeti tarafından zapt edilmiştir¹⁹³.

---

¹⁸⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 624-625.

¹⁹⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 635-638-642.

¹⁹¹ Hanilçe, *XV ve XVI. Yüzyılda Zile Kazası (1455-1574)*, 36.

¹⁹² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 53-54. Ayrıca bkz; Eratna, adil idaresiyle Moğol baskısından bıkan halkın hürmetini kazanmıştır. Adaletinden dolayı halk tarafından Köse Peygamber olarak anılmıştır. (Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 54.)

¹⁹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti", *Belleten*, 32/126, (Nisan 1968), 176.

Eretna Devleti'nde Alâeddin Ali Bey hükümdarlığı döneminde, emirlerden Amasya'da Hacı Şadgeldi, Erzincan'da Mutahharten, Niksar'da Tâceddin, Sivas'ta Hâcî İbrahim, Tokat'ta Şeyh Necip ve Şarkîkarahisar'da Kılıcarslan başlarına buyruk hareket etmeye başlamışlardır. Onların arasındaki rekabet devlet otoritesini zora düşürmüştür¹⁹⁴. Niğde ve Aksaray taraflarını Karamanoğulları işgal etmiş, Moğollar ülkenin her yerine saldırarak asayiş bozmuşlardır. Alâeddin Ali Bey, veziri Kadı Burhaneddin Ahmed'in tavsiyesi üzerine devlet otoritesinin yeniden sağlanması için seferler düzenlemiştir. 1380 yılında düzenlediği Amasya seferi sırasında Kazova'da taundan (veba) vefat etmiştir. Yerine küçük yaştaki oğlu Çelebi Mehmed hükümdar olmuştur. Küçük hükümdara naib olarak Selçuklu hanedanı Kılıcarslan atanmıştır. Kadı Burhaneddin ile araları açılınca 1381 yılında onun tarafından öldürtülmüş ve aynı yıl Kadı Burhaneddin naib olmuştur¹⁹⁵.

Kadı Burhaneddin, Tokat'a doğru hareket ederek Tokat Kalesi'ni kuşatan Hacı Şadgeldi'nin peşinden gitmiştir. Karşılaştıklarında yenilgiye uğrayan Hacı Şadgeldi, Amasya'ya kaçmıştır. Tokat'ta hâkimiyet sağlayan Kadı Burhaneddin, Sivas'a dönmüştür. Ancak kendisine karşı boş durmayıp tehlike oluşturan Amasya emirinin, Tokat'ta görüşüp barış antlaşması yapmak istemesi üzerine onu ortadan kaldırmak için bir kez daha Tokat'a yürümüştür. Danişmendiye Kasabası'na varınca savaş hazırlıkları yapılmıştır. Savaşta Amasya emiri öldürülmüştür¹⁹⁶. Savaşı kazanan Kadı Burhaneddin, 1381 sonbaharında hükümdarlığını ilan ederek kendi adıyla anılan Sivas merkezli bir devlet kurmuştur¹⁹⁷.

Amasya'da ise Kadı Burhaneddin'e karşı babasının siyasetini sürdüren, Hacı Şadgeldi'nin oğlu Emir Ahmed Hakimdir. Amasya emiri bu dönem Osmanlılar'ın İç Anadolu'ya kadar geldiğini haber almıştır¹⁹⁸. Dönemin Osmanlı sultanı I. Murad, Tebriz-Tokat-Amasya-Bursa arasında uzanan ipek kervanlarının geçtiği güzergâh olmasından

---

¹⁹⁴ Kemal Göde, "Eretnaoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 295-296.

¹⁹⁵ Uzunçarşılı, "Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti", 181, 183-186.

¹⁹⁶ Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1990), 226-227, 229, 233-235. Ayrıca bkz; Danişmendiye Tokat ile Sivas arasında bulunmaktadır. (Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, 227.)

¹⁹⁷ Göde, "Eretnaoğulları", 295-296.

¹⁹⁸ Eray Turan, Ayşe Atıcı Arayancan, "Yıldırım Bayezid ve Kadı Burhaneddin'in Amasya Üzerindeki Nüfuz Mücadelesi", *Uluslararası Amasya Sempozyumu* 4-7 Ekim 2017 ed. Fatih Köksal vd. (Amasya: Amasya Üniversitesi Yayınları 2017), 1/70-71.

dolayı Amasya-Tokat bölgesi ile yakından alakadardır. Ayrıca bu bölgeyle Candaroğulları Kastamonu hâkimi Kötürüm Bayezid’de ilgilenmektedir¹⁹⁹.

Emir Ahmed’in Kötürüm Bayezid’den yardım istemesi ile aralarında bir ittifak kurulmuştur. İttifak haberini duyan Kadı Burhaneddin, Kazâbâd’a hareket etmiştir. Emir Ahmed’in Turhal’a geldiğini öğrenince oraya yürümüştür. İki tarafın öncü birliklerinin savaştığı ilk anda yenilen Emir Ahmed, Turhal’ı terk etmiştir. Kadı Burhaneddin ise Zile’ye giderek orada 10 gün kalmıştır. Emir’in Kastamonu askerleriyle birlikte Turhal’a geri döndüğünü haber aldığı anda ordusunu düzenleyerek oradan ayrılmıştır. Bir süre geçtikten sonra orduya rastlamayınca haberin asılsız olduğunu düşünerek, emiri üzerine çekmek için onun elinde bulunan Endiz Kalesi’ne yönelmiştir. İki ordu Turhal yolunda tekrar karşılaşmıştır. Savaşı kazanan Kadı Burhaneddin, ertesi gün Endiz Kalesi’ne gelerek burayı almıştır²⁰⁰.

Emir Ahmed’i yenen Kadı Burhaneddin, Dulkadiroğulları’yla iş birliği yaparak Sivas’tan Akdeniz’e kadar bölgedeki Türkmenleri emri altına almıştır. Türkmen ve Moğol tehlikesini ortadan kaldırdıktan sonra Tokat Kalesi beyiyle akrabalık ilişkisi kurmuştur²⁰¹. Bu sırada Kötürüm Bayezid’in oğlu Süleyman ile arası bir aile faciası nedeniyle açılmıştır. Süleyman’ın Osmanlı’ya sığınması üzerine I. Murad, Kötürüm Bayezid’e karşı bir sefer düzenlemiştir²⁰². Bunu öğrenen Kötürüm Bayezid, Kadı Burhaneddin’e haber göndererek iyi ilişkiler kurma arzusunda olduğunu bildirmiştir. Niyetinin samimi olmadığı anlaşılınca güçlü bir müttefikini ve de tahtını kaybetmiştir²⁰³.

Dönemin gelişmeleri neticesinde Tokat Kalesi hâkimi Şeyh Necib, Sivas’a giderek kaleyi Kadı Burhaneddin’e teslim etmiştir. Kadı Burhaneddin, güvendiği adamlarından birini kaleyi koruması için göndermiştir. Şehir mamur ve meskûn hale geldiğinde idaresini Seyyidi Hüsam’a bırakmıştır. Bir süre sonra Seyyidi Hüsam’ın, düşmanlarıyla ittifak yaptığını öğrendiğinde Tokat’a gelip kendisini tutuklamış, daha

---

¹⁹⁹ Halil İncalcık, “Murad I.”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 156-164.

²⁰⁰ Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, 277, 278-280. Ayrıca bkz; Endiz Kalesi’nin, Turhal-Pazar arasında bulunan küçük ölçekte yerel savunma için yapılmış bir kale olduğu bilinmektedir. (Turan, *Türkiye Selçuklu Devleti Sonrası Osmanlı Devleti Hakimiyetine Kadar Tokat*, 59.)

²⁰¹ Abdülkerim Özeydin, “Kadı Burhaneddin Devleti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24, (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 76- 77.

²⁰² Halil İncalcık, “Murad I.”, 156-164.

²⁰³ Özeydin, “Kadı Burhaneddin”, 74- 75.

sonra ise affederek Tokat ile Kazâbad'ın imarıyla görevlendirmiştir. Bu sırada Turhal'a güvendiği adamlarından Ahmed Devatî'yi tayin ederek, buranın giriş ve çıkışlarını kontrol altına almıştır. Zile'ye sağlam bir medrese yaptırıp Ahi Âdilşâh'a emanet ederek burayı da yönetimine katmıştır. Daha sonra Tokat-Amasya arasında bulunan Nebi'nin kalesi Karacahisar'ı ele geçirmiştir. Kaleyi kaybeden Nebi, Emir Ahmed ile bir ittifak yapmıştır. Bunun üzerine Kadı Burhaneddin tekrar bölgeye yönelmiştir²⁰⁴.

Kadı Burhaneddin, Orta Anadolu'da hâkimiyet kurmak isteyen Osmanlılar, Karamanoğulları ve Cüneyd meselelerine yoğunlaştığı sırada Emir Ahmed, bölgede faaliyetlerini artırınca onu ortadan kaldırmak için Amasya'ya yürümüştür. Kazankaya, Çekerek ve Karahisar kalelerini aldıktan sonra Turhal Kalesi'nin yanına bir kale inşa ettirip adamlarından bir kısmını burada bırakarak Sivas'a dönmüştür²⁰⁵. Kadı Burhaneddin'in kendisine bu kadar yaklaşmasından endişe duyan Emir Ahmed, Taceddin ile anlaşmıştır. Bunun üzerine Kadı Burhaneddin iki müttefike karşı harekete geçmiş, muvaffak olunca da emir, sulha mecbur kalmıştır. Aralarında yapılan anlaşma sonrası emir, Turhal Kalesi'ne yerleşmiştir. Ancak Kadı Burhaneddin, ona karşı ordusunu bir kez daha harekete geçirmiştir. Burada çok fazla ganimet elde eden ordu, Tokat'a dönüp Ramazan Bayramı'nı kutlamıştır²⁰⁶.

788 (1386-87) yılı Ramazan Bayramı'nın ilk günü Emir Ahmed'in Osmanlılar ile ittifakı üzerine I. Murad'ın gönderdiği şehzade Yıldırım Bayezid, Amasya'ya gelmiştir. Şehzade henüz yolda iken Osmancıkta ve Amasya'ya vardığında burayı kuşatmak için Turhal'a kadar gelen Kadı Burhaneddin'den Osmanlı memleketi olan Amasya sınırından çekilmesini istemiştir²⁰⁷. Kadı Burhaneddin, Yıldırım Bayezid'in yönetiminden memnun kalan yerel beylerin Osmanlıya bağlanmasıyla giderek güçlendiğini görünce geri çekilmeye mecbur kalmıştır. Amasya'da düzeni sağlayan şehzade, babasından aldığı bir emirle Sırlara karşı yapılacak sefere katılmak için buranın yönetimini Fahreddin Ahmed Paşa'ya bırakıp ordusuyla ayrılmıştır²⁰⁸.

---

²⁰⁴ Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, 287-289, 291.

²⁰⁵ Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, 292-294.

²⁰⁶ Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, 92-94, 96-98, 301.

²⁰⁷ Abdîzâde Hüseyin Hüsameddin Yasar, *Amasya Tarihi*, ed. Songül Keçeci Kurt ve diğerleri, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, (Samsun: Baskı Uğur Ofset, 2022), 442-443, 445. Ayrıca bkz; Şehzade Yıldırım Bayezid Amasya'ya atanan ilk Osmanlı sancak beyidir.

²⁰⁸ Turan, Arayancan, "Yıldırım Bayezid ve Kadı Burhaneddin'in Amasya Üzerindeki Nüfuz Mücadelesi", 72.

Sivas, 1388 yılında kırk gün süren Mısır kuşatması altındayken Amasya emiri Ahmed, Kadı Burhaneddin'e ait bazı kaleleri ele geçirmiştir. Kadı Burhaneddin, kuşatma kalktıktan sonra bu kalelerin iade edilmesini istemiştir²⁰⁹. Ancak Emir Ahmed, kaleleri geri vermeyince bir ordu düzenleyerek Amasya'ya hareket etmiştir. Kendisinden kaçan emirin arkasından giderek önce Kazan Kayası Kalesi'ni ardından Çekerek Kalesi'ni alarak Artukâbad'a gitmiştir. Kadı Burhaneddin, yaz sıcağının yakıcılığı azaldığında Kazâbâd'a yönelmiş, gezinti ve av yeri olan Koruk Karagöl'e varmıştır. Buraya geldiğinde Ramazan olduğundan bayrama kadar burada kalmış, bayram törenini yaptıktan sonra Turhal Kalesi'ne gitmiştir²¹⁰.

Kadı Burhaneddin, birkaç kez meydan savaşında Emir Ahmed'i yenilgiye uğrattıktan sonra Amasya'ya bağlı olan Turhal'ı kuşatma altına almasına rağmen zapt edememiştir. Ardından şehre zahire girişlerini engellemek ve teslim zorlamak için şehrin dışına bir kale yaptırmıştır. Bu şekilde daha sıkı kuşatılan Turhal, 1388 yılında Kadı Burhaneddin'in eline geçmiştir. Buranın idaresini emirlerinden Devletşah'a vermiştir²¹¹.

I. Murad, Osmanlı kuruluş ideolojisi doğrultusunda Balkanlarda cihat faaliyetlerini sürdürürken Anadolu beyleri üzerinde merkezi baskılardan uzak vasallık siyaseti izlemiştir. Onun 1389 yılında zaferle sonuçlanan Kosova Savaşı'nda, savaş alanında şehit düşmesiyle tahta çıkan şehzade Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı'nın Anadolu siyaseti tamamen farklılaşacaktır²¹². Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeler Sivas'a kadar Anadolu'ya yayılmış, I. Murad'a bağlılığını bildiren beyler ayaklanmışlardır²¹³. Yıldırım Bayezid, Karamanlıların önderliğinde Osmanlıdan ayrılma durumuna gelen

---

²⁰⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed", *Belleten*, 32/126, (Nisan 1968), 208-209. Ayrıca bkz; Sivas kuşatması ve savaşlar esnasında Memlük sultanı Berkuk, çoğu kez takviye kuvvetler, para ve yiyecek göndermiş, ancak Sivas'ı ele geçirememiştir. (Hasan Geyikoğlu, "Sivas'ın Maruz Kaldığı Saldırı ve İşgaller (1232-1420)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 61, (Ocak 2018), 255.)

²¹⁰ Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, 344-347.

²¹¹ Şimşirgil, "XV. ve XVI. Asırda Turhal", 464. Ayrıca bkz; Sultan Burhaneddin zamanında Tokat'a tabi olan Turhal nahiyasının bir saat kadar doğusunda önceleri büyük bir kasabayken sonraları köy olan Tazya karyesine ilk kez Eretna hükümdarı Ali Bey zamanında 1375 yılında Kayserili Hacı Yusuf tarafından zaviye ve türbe yaptırılmıştır. Zaviye Sultan Burhaneddin zamanında onarılmış ve vakfiyesi kitabeye hakkedilmiştir. Türbe kapısının üzerinde bulunan 1388 tarihli kitabe de Sultan Burhaneddin zamanına aittir. Sultan Burhaneddin zaviyenin kitabesine yapıldığı tarihte hükümdar olan Ali Bey'in adını ve kendi zamanında yenilendiği için kendi adını koydurmuştur. (Uzunçarşılı, "Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed", 231-232.)

²¹² Eray Turan, Ayşe Atıcı Arayancan, "Yıldırım Bayezid ve Kadı Burhaneddin'in Amasya Üzerindeki Nüfuz Mücadelesi", 69.

²¹³ İnalcık, "Murad I.", 156-164.

vasal beylerin üzerine yürümüştür. Böyle geçerli bir sebep haricinde onun asıl amacı ise Anadolu'daki bütünlüğü kendi hâkimiyeti altına alarak vasallık yerine tâbilik siyaseti uygulamaktır²¹⁴.

Yıldırım Bayezid'in Kastamonu emiri Süleyman Paşa'nın ölümüyle sonuçlanan Anadolu harekâtında kendisinin Turhal Ovası'ndan geçmesini takriben Timur'un bu topraklara kadar geldiği bilinmektedir²¹⁵. Bundan kısa bir süre sonra Anadolu topraklarının Cengiz Han ve oğullarına ait olduğunu ve kendisini de onların varisi olarak gören Timur²¹⁶ ile "Selçuklu sultanlarının halefi Sultan-ı Rum" olduğunu öne sürerek Anadolu'nun ilk sahipleri kimliğinde Selçuklunun mirasını üstlenen Yıldırım Bayezid arasında Anadolu hâkimiyeti mücadelesi başlayacaktır²¹⁷.

Turhal'ın düşmesi Kadı Burhaneddin'e Amasya yolunu açmış, 1392 yılında zorlanmadan Amasya ve civarına sahip olabilmıştır. Amasya Emiri Ahmed ise Kadı Burhaneddin ile baş edemeyeceğini anlayınca Yıldırım Bayezid'den yardım istemiştir. Bunun üzerine 1393 yılında bölgeye gelen Osmanlılar, Amasya ve çevre kaleleri ele geçirmişlerdir. Bu tarihten itibaren Turhal, Osmanlılar ile Kadı Burhaneddin arasında yaşanan nüfuz mücadelesine sahne olmuştur²¹⁸. Amasya'nın alınmasıyla Osmanlı Devleti'nin Tokat ve Sivas'a inmeleri için önemli bir adım atılmıştır. Ancak Rumeli'deki işlerin fazlasıyla önemli olması nedeniyle o taraflara doğru hareket edilmemiştir²¹⁹.

Timur, 1393 yılında Bağdat'ı aldıktan sonra yönünü kuzeye çevirmiştir. Erzincan emiri, Karamanoğlu, Dulkadiroğlu, Karakoyunlu, Akkoyunlu beyleri ile Kadı Burhaneddin'e haber göndererek kendine tâbi olmalarını istemiş, Memlükler'e elçilik heyeti göndermiştir. Ancak gelecek cevapları beklemeden harekete geçmiştir. Timur tehlikesine karşı Yıldırım Bayezid, Memlük Sultanı Berkuk, Altın Orda Hanı Toktamış ve Kadı Burhaneddin arasında ittifak kurulmuştur. Timur kendisine karşı kurulan bu

---

²¹⁴ Feridun M. Emecen, "İhtirasın Gölgesinde Bir Sultan: Yıldırım Bayezid", *Osmanlı Araştırmaları*, 43/43, (Haziran 2014), 70.

²¹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 277. Ayrıca bkz; Yıldırım Bayezid, 1392 yılında Candaroğulları'nı Kastamonu'da gerçekleştiren savaşta yenerek Sinop dışında kalan Candaroğulları topraklarını ülkesine katmıştır. (Yaşar Yücel, "Kastamonu'nun İlk Fethine Kadar Osmanlı-Candar Münasebetleri (1361-1392)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1/1, (Mayıs 1963), 144.)

²¹⁶ Yaşar Yücel, "XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar", *Belleten*, 37/146, (Nisan 1973), 165.

²¹⁷ Halil İnalcık, *İki Karamın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rûm Fatih Sultan Mehmed Han*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024), 71.

²¹⁸ Şimşirgil, "XV. ve XVI. Asırda Turhal", 464.

²¹⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 278.

ittifakı yıkmak için Sivas'a doğru ilerlemiş ve Erzurum'a kadar gelmiştir. Bu sırada Toktamış'ın hareketini duyunca geri dönerek onun üzerine yürümüştür. Zira kuzeyde Toktamış ile güneyde Memlükler'in arasında kalmak istememiştir²²⁰.

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Niğbolu mücadelesi esnasında Karamanlılar yeniden Osmanlı topraklarına saldırınca Yıldırım Bayezid Anadolu'ya geçerek üzerlerine yürümüştür. 1397 yılında Torosların güneyinde birkaç kale haricinde tüm Karamanlı topraklarını ele geçirmiştir. Ertesi yıl Samsun'u almış, Canik yöresindeki beyler Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Aynı yıl Kadı Burhaneddin'in Akkoyunlu Kara Yülük Osman tarafından öldürülmesi ile Sivas, Tokat, Kayseri, Kırşehir ve Aksaray gibi Orta Anadolu'da önemli yerler Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir²²¹. Kadı Burhaneddin'in vefatının ardından Turhal'da kesin olarak Osmanlı idaresine girmiştir²²².

Yıldırım Bayezid'in bu dönem Anadolu'da siyasi birliği sağlamak için attığı önemli adımlarda, Timur'un Hindistan seferi sebebiyle uzakta olmasının da etkisi vardır. Ancak Timur, uzakta olsa da buradaki gelişmeleri yakından takip etmiştir²²³. Hindistan seferinden döndüğünde Anadolu'ya girerek Sivas'ı ve Malatya'yı almış, Yıldırım Bayezid'i hakaretvari mektuplarla tehdit etmiştir²²⁴.

1.5. OSMANLI İDARESİNDE TURHAL KAZASI

Yıldırım Bayezid'in Anadolu seferiyle Anadolu beyliklerini itaat altına aldığı, ancak bölgede tam manasıyla hâkimiyet kuramadığı dönemde, bu topraklarda kendisine karşı gelebilecek bir kuvvetin oluşmasını istemeyen Timur harekete geçmiştir. Anadolu beyliklerini yeniden canlandırarak bölgede bir kargaşa ortamı yaratmıştır²²⁵. Yıldırım Bayezid ve Timur arasında başlayan mücadelede iki tarafın öncü kuvvetleri Turhal'ın içinde bulunduğu Sivas ve Tokat civarlarında karşılaşmıştır. Yıldırım Bayezid'in

---

²²⁰ İsmail Aka, "Timur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 41, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 173-177.

²²¹ Bilgehan Pamuk vd., *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Ersin Gülsoy, *Kuruluştan İstanbul'un Fethine*, ed. Tufan Gündüz, (Ankara: Grafik Yayınları, 2016), 38-39.

²²² Şimşirgil, "XV. ve XVI. Asırda Turhal", 464. Ayrıca bkz; Bu tarihten itibaren Tokat ve çevresi saltanatın kaldırıldığı 1922 yılına dek 524 yıl Osmanlı Devleti tarafından idare edilecektir. (Oğul, *Turhal İlçesi ve Köyleri Ağzı (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, 3.)

²²³ Tarkan Suçkar, *XV-XVIII Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Yıldırım Bayezid ve Timur Algısı*, (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2014), 19.

²²⁴ İnalçık, *İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rûm Fatih Sultan Mehmed Han*, 71.

²²⁵ Suçkar, "XV-XVIII Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Yıldırım Bayezid ve Timur Algısı", 9, 22-23. Ayrıca bkz; Yıldırım Bayezid'le savaş kararı alan Timur, kendisine kabul etmeyeceği tekliflerde bulunarak savaşın sorumluluğunu Yıldırım Bayezid'e yükleme siyaseti izlemiştir. (Aka, "Timur", 173-177.)

bölgedeki geçitleri tutması Timur için burada yapılacak savaşı tehlikeli hale getirince Timur batıya doğru yürüyerek Yıldırım Bayezid'i üzerine çekmiştir. İki ordu Ankara dolaylarında karşı karşıya gelmiştir. Savaş esnasında Kara Tatarların ihanetine uğrayan Osmanlı Devleti sol kanattan geri çekilmiş, sağ kanatta galip gelerek düşmanı püskürtmüştür. Ancak Timur'un sayıca üstün fil destekli suvari ordusu karşısında Anadolu Beyliklerinden toplanan tımarlı askerlerin Timur tarafına geçmeleri onları bu kanatta da geri çekilmek zorunda bırakmıştır²²⁶. Savaş Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti ile sonuçlanmıştır.

Ankara Savaşı sonrası Timur, Anadolu ve Ortadoğu'daki hedeflerini kendi lehine çevirmiştir. Fransa ve İngiltere krallarına name göndererek onların Niğbolu Savaşı'nda yenemedikleri Osmanlı Devleti'ni mağlup ettiğini duyurmuştur. Savaş sonrası Memlük sultanı Timur'un üstünlüğünü ve şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Bizans ise rahat bir nefes almaya başlamış, ömrü elli yıl kadar uzamıştır²²⁷. Osmanlı Devleti'ne tabi olan Anadolu beylikleri yeniden hareketlenmiş, bölgede birlik ve düzen bozulmuştur. Anadolu aşağı yukarı I. Murad dönemi başarılarındaki sınırlarına dönmüş, Balkanlar'da fetihler durmuştur. Yıldırım Bayezid'in oğulları ülkenin geri kalan kısmı için aralarında mücadeleye girmiştir²²⁸.

Yıldırım Bayezid'in oğullarından Çelebi Mehmed 1399 yılında Eretna Beyliği'nin Amasya, Tokat, Sivas ve Ankara'yı içine alan topraklarını ele geçirmek için gönderilmiştir. Bölgede muvaffak olunca da buraya sancak beyi olarak atanmıştır. Ankara Savaşı sırasında Amasya Sancakbeyliğinde bulunduğu ordunun ihtiyat birliğini kumanda etmiştir²²⁹. Savaş sonrasında devlet otoritesinin zayıfladığı esnada Samsun,

---

²²⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 309-312. Ayrıca bkz; Kuzey ve batı Anadolu'da Selçuklu ve Bizans arasındaki güvensiz sınırı tutan küçük bir beylik olarak ortaya çıkan Osmanlı Devleti hızlı biçimde genişlemiş, 1389-1402 yılları arasında Tuna ve doğuda Fırat'a kadar uzanan büyük emperyal bir güce dönüşmüştür. Ancak Niğbolu Savaşı'nda (1396) Haçlı ordusunu yenerek kazandığı stratejik avantajı kullanamamış, gücünü Anadolu'daki beyliklerin zamansız ilhakında harcayarak ilk emperyal deneyimini kesintiye uğratmıştır. Timur'un Ankara Savaşı'nda yaşattığı yenilgi ile Avrupa ve Asya'daki iç birliği elinden çıkmıştır. (Halil İnalcık, *Osmanlı ve Avrupa Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayıncılığı, Kronik Kitap, 2017, 11.)

²²⁷ Suçıkar, *XV-XVIII Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Yıldırım Bayezid ve Timur Algısı*, 22-23.

²²⁸ H. Ahmet Özdemir, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş ve Yükseliş Dönemi'nde Anadolu'da Moğol Algısı", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30/30, (2010), 26-27. Ayrıca bkz; Ankara savaşı sonrasında Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında yaşanan hakimiyet mücadelesi (1402-1413) dönemine "Fetret Devri" ya da "Duraklama Dönemi" denilmektedir. (Özdemir, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş ve Yükseliş Dönemi'nde Anadolu'da Moğol Algısı", 27.)

²²⁹ Mehmet Demir, *Osmanlı Tarihinde Çelebi Mehmed Döneminin Siyasi Olayları, Devlet Teşkilatı, İlim ve Kültür Hayatı*, (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2006), 12-13. Ayrıca bkz; Yedi

Niksar, Tokat ve Sivas dolaylarında “Kara Devletşah, Kubadoğlu, İnaloğlu, Gözleroğlu, Köpekoğlu, Savcıoğlu, Kadı Burhaneddin’in damadı Mezid Bey” gibi yerli Türkmen beyleriyle çarpışarak bölgeyi kontrol altına almıştır²³⁰.

Diğer beyliklerle olan mücadelesini başarıyla sonuçlandıran Çelebi Mehmed, Anadolu’da hareketlenen beyliklerin bir kısmını tabiiyetine alarak onlarla antlaşma yoluna gitmiştir. Balkanlar hâkimiyetini yeniden düzenlemiş, Bizans’la ilişkilerini geliştirmiş ve Osmanlı Devleti’ni dağılmaktan kurtarmıştır²³¹. Ankara Savaşı sonrası tüm olumsuzluklara rağmen Selçukluların daha önce Anadolu’da Moğolların istilasıyla yıkılmaları gibi bir ikincisi yaşanmamıştır. Bu mağlubiyet Osmanlı Devleti’ni kısa ömürlü bir devlet yapamamıştır. Anadolu’da belirli bir süre dağılmışsa da Balkanlar’da ayakta kalmayı başarmış ve Çelebi Mehmet döneminde tekrar toparlanmıştır²³². Çelebi Mehmed padişah olduktan sonra iki yıl daha yaşamış, şehzadelığının geçtiği Amasya ve babasının Darünnasr²³³ dediği Tokat’la, yani Turhal’ın içinde bulunduğu bölgeyle ilgisini kesmemiştir²³⁴.

Osmanlı Devleti’nin ilk yüzyılında genelde Anadolu’nun tamamına, özelde Tokat, Amasya ve Sivas yörelerine Rum adı verilmektedir. 1413 yılında Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliğine bir üçüncü idari birim olarak Rum Beylerbeyliği dâhil edilmiştir. “Eyâlet-i Rûmiyye-i Suğra” da denilen²³⁵ Rum Beylerbeyliğinin kurulduğu ilk dönemde beylerbeyliğinin merkezi Amasya ve Tokat arasında yer değiştirmiştir. Çelebi Mehmet’in oğlu şehzade Murat’ın Amasya Sancağına çıkmasıyla birlikte Amasya şehzade sancağı olarak anılmıştır. Tokat ise Paşa Sancağı yani beylerbeyliği merkezi olma vasfı kazanmıştır. İlerleyen dönemlerde Tokat’ta yaşanan iktisadi ve içtimai sorunlar ve çıkan

---

kazadan oluşan bir sancak olan Amasya geçmişinde on sancağı bulunan bir merkez vilayet, daha sonra on sekiz kazaya ayrılan bir liva merkezi olmuştur. Amasya vilayet iken kazaları arasında Turhal da bulunmaktadır. Amasya olduğu günden beri kazaları ve nahiyeleri kendisinin ayrılması mümkün olmayan bir parçasıdır. Kazaları ile Amasya’nın ayrıcalığı, kazaların da Amasya ile itibarı vardır. (Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn Yasar, *Amasya Tarihi*, 38- 523.)

²³⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 347.

²³¹ Demir, *Osmanlı Tarihinde Çelebi Mehmed Döneminin Siyasi Olayları, Devlet Teşkilatı, İlim ve Kültür Hayatı*, 67.

²³² Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*, (Ankara: İmge Kitabevi, 1989), 63-64.

²³³ Asarkaya, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, 13.

²³⁴ Mehmet Beşirli, *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853)*, (Tokat: Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Yayınevi, 2005), 9.

²³⁵ Beşirli, *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853)*, 11-12.

isyanlar sonucunda eyalet merkezi Sivas'a geçmiştir²³⁶. Rum Beylerbeyliği sınırları dahilinde kalan Turhal'ın idari yapısı da bölge içinde değişen siyasi dengelerden etkilenmiştir.

Çelebi Mehmed'in vefatının ardından 1421 yılında oğlu II. Murad'ın Osmanlı tahtına geçtiği dönem Amasya, Tokat ve Canik bölgelerindeki küçük Türkmen aile ve aşiretlerinin kontrol altında tutulması devleti bir hayli uğraştırmıştır. Bu gruplardan Çorum yöresinde bulunan Kızıl Koca Türkmenlerinin Tokat ve Amasya yörelerinde yaptıkları eşkıyalıktan halk yakınır olmuştur. Bununla beraber Türkmenlerin, Dulkadiroğulları Beyliği ve Akkoyunlu Devleti'ni Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaları üzerine 1426 yılında yöreye asayişin sağlanması için Lala Yörgüç Paşa gönderilmiş ve muvaffak olunmuştur²³⁷.

II. Mehmed Osmanlı tahtına çıktığı dönem Anadolu üzerinde bir başka hükümlerlik iddiasına razı olmamış Karamanoğlu, Candaroğulları gibi beyliklere son vermiştir. Bu hak iddiaları nedeniyle Akkoyunlu ve Memlükler ile savaşa dahi girmiştir. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın Venedik ile ittifak kurmaya çalışması ve Osmanlı Devleti'nin toprağı olan Tokat'ı yağmalayıp halkına saldırması son nokta olmuştur²³⁸. Saldırının mahiyeti ise II. Mehmed'in İran'a büyük kazanç sağlayan ipek ticaret güzergahı üzerindeki Tokat'a yeni bir gümrük oluşturmastır²³⁹.

Uzun Hasan'ın Tokat'ta bıraktığı tahribatın boyutları Rûm Eyâleti'ne ait tahrir defterlerinde görülmektedir. Ayrıca bu defterlerden eyaletin idari taksimatı da anlaşılmaktadır. 1455 tarihli eyaletin en eski ve detaylı tahrir defterinde Turhal “nahiye”, Turhal yörükleri “cema'at” olarak Tokat vilayetine bağlı idari birimler şeklinde kaydedilmiştir²⁴⁰. Nihayetinde 1473 yılında Otlukbeli Savaşı'nda iki hükümdarın ordusu

²³⁶ Gizem Zeynep Çağlar, *78 Numaralı Mühimme Defteri'ne Göre Rum Eyaleti*, (Ankara: Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2020), 8. Ayrıca bkz; Rum eyaletinin zamanla genişleyen sınırları içerisinde XV. yüzyılın sonunda Amasya, Tokat, Sivas, Canik, Çorum ve Karahisar-ı Şarkî yöreleri yer almıştır. XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinde bölgeye Vilâyet-i Rûm-ı Kadîm denilmektedir. Yeni fetihler nedeniyle eyalete sonradan dâhil olan Trabzon, Malatya, Kemah, Bayburt, Divriği ve Gerger sancaklarına da Rûm-ı Hadîs adı verilmiştir. Bu iki kısımdan oluşan Rum eyaletinde on iki sancak mevcuttur. (Ali Açikel, “Rum Eyaleti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 225-226.)

²³⁷ *Millî Mücadele'de Tokat*, Tokat Belediyesi Kültür Yayınları, 24.

²³⁸ Gizem Magemizoğlu, *Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre II. Mehmed ve İmparatorluk Algısı*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2019), 70.

²³⁹ Erhan Afyoncu, “Otlukbeli Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 4-6.

²⁴⁰ Ali Açikel, Abdurrahman Sağırlı, *Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları-Vakfiyeler I. Cilt*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2005), 14. Ayrıca bkz; Bu kayıtlarda geçen

karşı karşıya gelmiştir. Bu karşılaşma aynı zamanda göçebe asabiyetiyle merkez-i mutlakiyetçi imparatorluk arasında gerçekleşen çarpışmanın bir örneğini temsil etmektedir. II. Mehmed'in galibiyetiyle sonuçlanan savaşla, Ankara Savaşı'ndan sonra "doğudan istila" edilme tehlikesinin önüne geçilmiştir²⁴¹.

II. Bayezid dönemi 1492-1502 yılları arasında birçok insanın ölümüne neden olan şiddetli bir veba salgını yaşanmıştır. Ardından altı yıl boyunca büyük sıkıntılara yol açan kıtlık olmuştur. Bunların etkisi sürer iken 1509 yılında "küçük kıyamet" diye nitelendirilen İstanbul, Edirne ve Turhal'ın içinde bulunduğu Amasya, Tokat, Çorum, Sivas yöresinde başlayan depremler gerçekleşmiştir. Kırk beş gün süren depremlerde büyük yıkım ve ölümler meydana gelmiştir. Toplumu her yönden saran olumsuzlukların art arda gelmesi üretim dengelerini bozunca bölge halkı çaresizliğe düşmüştür. Psikolojik ve ekonomik olarak uzun yıllar süren çaresizlik halkı bir kurtarıcı beklemeye yöneltmiştir. Bu kurtarıcı Anadolu halkının bir kesimi için kendilerini "Mehdi-i Muntazar" ilan eden İran şahlarıdır²⁴².

II. Bayezid'in tahtta olduğu son dönemlerde Osmanlı Devleti'ne karşı isyan hazırlığında olan Safevi Devleti hükümdarı Şah İsmail, Anadolu'daki Alevilere gizliiden Şiilik propagandası yaptırmıştır. Siyasi emelleri doğrultusunda Doğu Anadolu'ya geçerek Tokat'a kadar gelmiş ancak karşılaştığı direniş nedeniyle buraya girememiştir. Sonradan Anadolu'ya gönderdiği Rumiye'li Nur Ali Halife, Tokat'ı ele geçirerek Şah İsmail adına burada hutbe okutmuştur²⁴³. Nur Ali Halife, 1511 yılında Şah İsmail'in halifelerinden Şahkulu'nun Türkmenlerle başlattığı isyanı Şehzade Ahmed'in oğlu Murad'ı yanına

---

"Vilâyet-i Tokat" ifadesini 1455'te Amasya'yı dışında tutan fakat Sivas'ı içine alan bir sancak ve Rûm Eyâleti'nin başlıca livası olarak anlamak gerekir. Bu tahrir defterinin haricindeki diğer Rûm Eyâleti bölgeleri, Amasya, Canik, Niksar, Osmancık ve saire gibi yerler bir ve iki sancak olarak ayrıca yazılmış, hepsi birlikte Rûm Eyâleti'ni oluşturmaktadır. (Tayyib Gökbilgin, "15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm", *Vakıflar Dergisi*, 6, (1965), 53.)

²⁴¹ Magemizoğlu, *Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre II. Mehmed ve İmparatorluk Algısı*, 70-71. Ayrıca bkz; Erzincan yakınlarında gerçekleşen bu savaş Anadolu ve Yakındoğu coğrafyalarına kimin hâkim olacağını ortaya koymuştur. Türk ve İslam dünyasının lideri haline gelen Osmanlı Devleti, doğuda ve batıda emperyal bir güç olarak kendini kabul ettirmiştir. (İlhan Erdem, "Otlukbeli Sonrası Ak-Koyunlular (1473-1478)", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 17, (Eylül 2005), 1.)

²⁴² Mehmet Herkiloğlu, "16.Yüzyıl Başlarında Ramazanoğlu Piri Mehmet Paşa Döneminde Anadolu ve Çukurova Bölgesinde Meydana Gelen İsyanlar", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30. Yıl Özel Sayısı, (Eylül 2022), 116. Ayrıca bkz; Bölgede gerçekleşen depremlerde halkın üçte ikisi hayatını yitirmiştir. (Herkiloğlu, "16.Yüzyıl Başlarında Ramazanoğlu Piri Mehmet Paşa Döneminde Anadolu ve Çukurova Bölgesinde Meydana Gelen İsyanlar", 116.)

²⁴³ *Milli Mücadele'de Tokat*, 25.

alarak devam ettirmiştir. Sivas, Çorum ve Tokat yöresinde büyük yıkımlar yaşanmıştır²⁴⁴. Şehzade Ahmed oğlunun Nur Ali Halife'ye katılmasına razı olmadığı gibi isyanın bastırılması için lalası Yular kısıtı Sinan Paşa'yı göndermiştir. Paşa Koyulhisar'da askerleri ile beraber öldürülmüş, Nur Ali Halife ise İran'a geçmiştir²⁴⁵.

Yavuz Sultan Selim padişahlı döneminde Şah İsmail'in Osmanlı Devleti'nin iç meselelerinde taraftar olmasından rahatsızlık duyarak savaş kararı almıştır. 1514 yılında gerçekleşen Çaldıran Savaşı, doğu sınırları ile ülkenin bütünlüğünü korumak ve Safevilerin yıktığı Akkoyunlu Devleti'nin topraklarında hâkimiyet kurma mücadelesi olmuştur. Savaş sonrası Osmanlı Devleti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Tebriz ve Azerbaycan'ı almış, ancak daha sonra Tebriz ve Azerbaycan tamamen bertaraf edilemeyen Safevilerin eline geçmiştir. Osmanlı hâkimiyetinde kalan Anadolu topraklarında idari düzenleme yapılarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Diyarbakır ve Erzurum arasında yaşayan Akkoyunlulardan geriye kalan Türkmenler birleştirilerek Bozulus adında büyük bir Türkmen konfederasyonu kurulmuştur²⁴⁶.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi esnasında, Şah İsmail'e güvenen Turhal Türkmenlerinden Bozoklu Şeyh Celal, "Halife-i zaman ve mehdî-i devran" olduğunu iddia ederek bölgede Şiilik hareketini yaymaya çalışmıştır. Etrafına topladığı kişilerle kendilerine karşı çıkanları öldürmüş ve mallarını yağmalamışlardır. Bölgede giderek tehlikeli bir hal alan isyan Şeyh Celal'in öldürülmesi ile son bulmuştur. Şii-Safevi halifeleri, Osmanlı Devleti'ni içerden bölmek ve Anadolu'nun birliğini bozarak kendilerine bağlamak maksadıyla art arda isyanlar çıkarmışlardır. Kanuni Sultan dönemi 1526 yılında Mohaç seferi sırasında Bozok bölgesinde başlayarak Tokat, Sivas, Amasya'nın da dahil olduğu bölgelere yayılan Süklün ya da Zünnun ayaklanması bu isyanların devamı niteliğinde olup kısa sürede bastırılmıştır²⁴⁷.

---

²⁴⁴ Erhan Afyoncu, *Herkes İçin Kısa Osmanlı Tarihi (1302-1922)*, (İstanbul: Gençlik Spor Yayınları, 2021), 76.

²⁴⁵ Herkiloğlu, "16.Yüzyıl Başlarında Ramazanoğlu Piri Mehmet Paşa Döneminde Anadolu ve Çukurova Bölgesinde Meydana Gelen İsyanlar", 119. Ayrıca bkz; Nur Ali Halife'nin Anadolu'daki görevi istikrarı bozmak, Osmanlı tahtının yeni sahibi Yavuz Sultan Selim ve ona bağlı olanlara Şah İsmail'in "ben buradayım" mesajını iletme. (Herkiloğlu, "16.Yüzyıl Başlarında Ramazanoğlu Piri Mehmet Paşa Döneminde Anadolu ve Çukurova Bölgesinde Meydana Gelen İsyanlar", 119.)

²⁴⁶ Afyoncu, *Herkes İçin Kısa Osmanlı Tarihi (1302-1922)*, 76-77.

²⁴⁷ Herkiloğlu, "16.Yüzyıl Başlarında Ramazanoğlu Piri Mehmet Paşa Döneminde Anadolu ve Çukurova Bölgesinde Meydana Gelen İsyanlar", 119-120.

Safevi tehlikesine karşı 1520-1575 yılları arasında süren Osmanlı mücadelesinde Doğu Anadolu bölgesinde oluşan karışıklıkta birçok köy harap olmuş ve bölge yerleşimi göç vermeye başlamıştır. Doğu Anadolu bölgesinden hem batıya hem de İran tarafına göç yaşanmıştır. Batıya yönelen göçle Turhal, Tokat, Niksar ve Sivas'ın nüfusu artış göstermiştir. Bu dönem bölgedeki nüfus artışının bir diğer sebebi ise bölgede çıkan isyanlardan dolayı daha güvenilir yerlere kaçan halkın sağlanan düzen sonrası geri dönmelerinden kaynaklıdır²⁴⁸. Böylece bölgede yaşanan isyanlar ve afetler sonucu düşen nüfus sayısı yeniden yükselmiştir.

1520-1574 yılları arasında bölgenin nüfusunda Turhal'da %107, Tokat'ta %90, Zile'de %300 oranında bir artış gerçekleşmiştir. Bu durum bölgenin genelinde huzur ve refahın yaşandığını göstermektedir²⁴⁹. Turhal'ın dönem içindeki idari yapısı ise 1520 yılına ait tahrir defterine göre Zile, Tokat, Sivas ve Artukabad ile birlikte Tokat vilayetine bağlı beş kazadan biridir. Bu tarihte kaza statüsü alan Turhal, 1574 yılında Zile, Artukabad, Tokat ve Sivas'la birlikte Sivas sancağının beş kazasından birini oluşturmaktadır²⁵⁰.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında, sınırları doğuda Safevi İran'ı, batıda Habsburg Avusturya'sı ve güneyde Afrika'nın çöllerine kadar ulaşan Osmanlı Devleti'nin genişleme süreci sona ermiştir. Bu topraklardan devletin merkezine vergiler toplanmaya devam ederken ganimet ve onun sağladığı maddi imkânlar tükenmiştir. Galibiyetlerle sonuçlanan savaşların ardındaki kazanımların yerini uzun, yorucu ve harcamaların arttığı mücadeleler almıştır. Bir yandan Avrupa'da değişen savaş teknolojileri karşısında devletin klasik ordusu yetersiz kalmıştır. Osmanlı devleti, tımar sistemine dayalı sipahi ordusundan vazgeçerek düzenli eğitim veren sürekli maaş alan merkezi ordu kurmuştur. Düzenli ordunun harcamalarını temin edebilmek için de daha çok parasal gelire ihtiyaç duyulmuştur²⁵¹.

---

²⁴⁸ Demir, "XV-XVI. Yüzyılda Turhal Kazası'nda Nüfus-Toprak İlişkisi", 68-69. Ayrıca bkz; Turhal kırsalında 1520'de 8 nefer ve 1574'te 5 nefer şarki göçmen kaydının bulunması, Osmanlı-Safevi mücadelesinden Turhal'a da göçmen akışı olduğunu göstermektedir. (Demir, "XV-XVI. Yüzyılda Turhal Kazası'nda Nüfus-Toprak İlişkisi", 69.)

²⁴⁹ Şimşirgil, "XV ve XVI. Asırlarda Turhal", 467.

²⁵⁰ Hanılçe, *XV ve XVI. Yüzyılda Zile Kazası (1455-1574)*, 55-43.

²⁵¹ Onur Tunus, "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki Büyük Kaçgun'un Neden ve Sonuçları", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15/2, (Nisan 2019), 410.

Bir yandan da bu dönem artan fiyatlar karşısında para olarak toplanan vergilerin bir kısmının önceden akçe olarak belirlenen değeri düşünce maliye zor durumda kalmıştır. Vergilerin miktarı sık sık artırılrsa da enflasyon karşısında başarı sağlanamamıştır. 1585'te yapılan tağşiş sonrası vergilerin miktarına yeni bir düzenleme getirilmeyince tımar sistemi üzerinden alınan sabit miktarlı vergilerin ehemmiyeti azalmıştır. Devletin avarız vergilerine başvurusu reaya ve reayadan tahsil ettiği vergilerle geçimini sürdüren sipahiler üzerinde baskı oluşturmuştur. Halk vergiler ve vergileri toplayan devlet görevlilerinin fazladan para almasından rahatsızdır. Sipahiler her sefer öncesinde yapmaları gereken harcamalardaki artıştan dolayı orduya asker göndermemiş veya doğrudan savaş alanından kaçmıştır. Reaya ise geçinebilmek için taşradaki beylerin kendilerine adam toplayarak oluşturdukları sekban bölüklerine katılmıştır. Bu bölüklerle geçimlerini halkı soyarak sağlamaktadır²⁵².

Osmanlı Devleti'nin içerisine düştüğü bu güç durum eşkıyalığın giderek yayılmasına sebep olmuştur. Uzun süren Avusturya savaşı sırasında ilk büyük Celali isyanını başlatan Karayazıcı Abdülhalim, sekbanbaşılık ve subaşılık görevlerinden sonra yanına topladığı levent ve sekbanlarla Urfa dolaylarını yağmalamıştır. 1596 yılında gerçekleşen Haçova Savaşı sonrası Cigalazâde Sinan Paşa'nın yaptırdığı yoklamada Haçova'dan kaçtığı belirlenen zeamet ve tımar sahipleri ve kapıkulundan kişilerin kendisine katılmasıyla sayıları artmıştır. Görevden alınan beyler ve alt bölük halkından elebaşların emrine girmesiyle kapıkulu teşkilatına benzer bir askeri teşkilat kurmuşlardır. Hükümdarlığını ilan eden Karayazıcı, devletin üzerine gönderdiği veziriazam Sokulluzâde Hasan Paşa'ya Malatya civarında yenilmiştir²⁵³.

Karayazıcı'nın ölümünden sonra yerine geçen kardeşi Deli Hasan, dağılan Celalileri bir araya getirmiş, Sokulluzâde Hasan Paşa'nın Diyarbakır'dan gelen ağırlığını yağmalamış, daha sonra Tokat üzerine yürümüştür. Sokulluzâde Hasan Paşa, Tokat kalesine çekilmek durumunda kalmıştır. Şehri tutarak kaleyi kuşatan Celaliler burada paşayı şehit etmişlerdir. Giderek Anadolu'ya yayılan Celali isyanları, Safevi hükümdarı

---

²⁵² Tunus, "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki Büyük Kaçgun'un Neden ve Sonuçları", 411-412. Ayrıca bkz; Osmanlı Devleti mali buhran geçirdiği dönemlerde paranın ayarı ya da ağırlığıyla oynayarak paranın değer kaybından finansman unsuru olarak yararlanmış. Bu uygulama tağşiş terimiyle ifade edilmektedir. (Hüseyin Kaleli, "Osmanlı Madeni Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağşişler ve Sebepleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 7/2, (Haziran 2002), 190.)

²⁵³ Mücteba İlgürel, "Celali İsyancıları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 252-257.

Şah Abbas'ın Anadolu'ya kadar gelmesiyle iyice genişlemiştir. Celali Fetret'i diye bilinen 1596-1610 yılları arasında bütün Anadolu harabeye dönmüş, can ve mal güvenliği kalmayan halk yurtlarını terk etmiştir. “Celây-ı vatan”, “terk-i diyar” denilen Anadolu halkının büyük kitleler halinde yerini yurdunu terk ettiği bu dönem devletin resmi kayıtlarına “büyük kaçgun” ya da “büyük firar” olarak geçmiştir²⁵⁴.

Bozoklu Şeyh Celal'in Amasya, Tokat, Turhal üçgeninde halkı kışkırtmasıyla çıkan isyana istinaden sonrasında Anadolu'da görülen siyasi, dini sosyal ve ekonomik nitelikte hemen hemen tüm isyanlar onun adıyla anılmıştır. Reaya, şehirli, öğrenci ve yönetici gibi her zümreden insanın dâhil olduğu bu isyanlar devletin kurumlarına kadar yansımış, toplumun bütün kesimini etkilemiştir. XVI. yüzyılda başlayan ve bu yüzyılın ortalarından itibaren aralıksız XVII. yüzyıl ortalarına kadar devam eden isyanlarının yol açtığı tahribat ve şiddet kendisinden önce ve sonra yaşanan isyan ve eşkıyalık hareketlerinin zirvesi olmuştur²⁵⁵. Kuyucu Murat Paşa tarafından büyük ölçüde bastırılan Celali isyanlarından sonra halk yerlerine geri dönmeye ve işlerini yeniden düzene koymaya başlamıştır²⁵⁶.

IV. Murad hükümdarlığı sırasında İran savaşlarının Osmanlı Devleti'nin aleyhine olan gidişatına karşı daha önceki başarısızlıkların intikamını almak, Safevilerin durmak bilmeyen saldırgan tavırlarını sonlandırmak için ordusu ile sefere çıkmıştır. Revan'a doğru sefere giderken ve dönerken asker ve idarecileri denetlemek maksadıyla farklı yollardan geçerek Anadolu'nun önemli merkezlerini ziyaret etmiştir. Ordusunun başında Revan Kalesi'ne ulaşan IV. Murad 11 günlük bir kuşatmanın ardından burayı almıştır²⁵⁷. 1635 yılında Revan Seferi'nden dönerken Tokat yakınlarında bir handa kalarak oradan Turhal'a geçmiş ve burada iki gün ikamet etmiştir. Turhal'dan ayrılırken ordusuyla beraber Çengel Beli mevki üzerinden Ezine Pazar Nahiyesi'ne ve oradan da Amasya'ya geçmiştir²⁵⁸.

---

²⁵⁴ Afyoncu, *Herkes İçin Kısa Osmanlı Tarihi (1302-1922)*, 139-140.

²⁵⁵ Süleyman Duman, *Celali İsyanları Örneğinde Canbuladoğlu Ali Paşa İsyanı*, (Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2011), 21-22.

²⁵⁶ Mustafa Akdağ, “Celâli İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2/2, (Mayıs 1964), 5.

²⁵⁷ İsmail Gül, *Osmanlı Devleti'nde Sultan IV. Murad Dönemi Yeniçeri İsyanları (1623-1640)*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2006), 51, 53.

²⁵⁸ Bilgen, *Tarihi Süreçte Turhal*, 43- 44.

1684 yılında Tokat yöresinde etkisi güçlü bir deprem yaşanmış ve yöre büyük zarara uğramıştır. Kısa bir zaman sonra 1688 yılında bu kez Tokat ve etrafında Taun (veba) salgını görülmüştür. İki yıl süren salgın birçok insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur²⁵⁹. Ticaret ve haberleşme ağlarının kurulması, yol emniyetinin sağlanması ve bölgeler arasında artan hareketlilik salgınları daha hızlı ve geniş sahalara yaymaktadır²⁶⁰. Anadolu’da önemli ticaret yolları kavşağındaki konumu ile hareketli bir ticaret alanı olan Turhal’ın içinde yer aldığı Tokat yöresi²⁶¹ de dönem dönem bu tip salgınlara maruz kalmıştır.

XVII. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti, Anadolu olayları neticesinde merkeziyetçi karakterini yavaş yavaş kaybetmiştir²⁶². Dönemin yeni sosyal ve iktisadi şartlarının geliştirdiği siyasi zemin üzerinde yerini pekiştiren mukataa sahiplerinden bir kesim, toprak sahipleri ile birleşerek “ayan-ı memleket” denilen yerel üst sınıf aristokrasisi oluşturmaya başlamıştır²⁶³. Bunda uzun süren savaşlar sebebiyle yeni askeri birliklere ihtiyaç duyan devletin, ayanlardan masraflarını kendilerinin karşılayacakları ve emirleri altında olacak kuvvetler kurmalarını istemelerinin de etkisi olmuştur²⁶⁴. Devlet vergi tahsili, hazineye borç verme, devlet adamları savaşa gittiğinde bölgelerin korunmasında ayanlara başvurmuştur. İran savaşları sürerken onlara sancakbeyi ve beylerbeyi gibi önemli görevler vermiştir²⁶⁵.

Ayanlığın zamanla eyaletlerden sancak, kaza ve nahiyelere kadar aşamalı idare örgütü olarak gelişmesi devletin adalet, maliye ve emniyet düzenini derinden sarsmıştır. Birçok yeniliğin yaşandığı Lale Devri (1718-1730) Batı’yla ilişkilerini geliştiren Osmanlı toplumu, hükümet yaşantısı yönünden gerileyerek feodal (derebeylik) bir karakter almıştır²⁶⁶. Taşra yönetiminde söz sahibi olan ayanlar, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından

---

²⁵⁹ *Milli Mücadele’de Tokat*, 26. Ayrıca bkz; Bazı tarih çalışmalarında bu salgından vefat edenlerin yıkanmadan gömüldüğünden bahsedilmiştir. (Asarkaya, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, 98.)

²⁶⁰ Nühket Varlık, “Tâun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 175-177.

²⁶¹ Ali Açıklı, “Tokat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 41, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 219-223.

²⁶² Mustafa Akdağ, “Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri 1730-1839”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/14, (Mayıs 1963), 51.

²⁶³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev. Boğaç Babür Turna, (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2022), 48.

²⁶⁴ İnalçık, *Osmanlı ve Avrupa Osmanlı Devleti’nin Avrupa Tarihindeki Yeri*, 41.

²⁶⁵ Nergiz Çelen, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyânlar ve bir Âyân Ailesi Olarak Kâtipzâde Ailesi*, (Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2019), 29.

²⁶⁶ Akdağ, “Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri 1730-1839”, 51.

itibaren devlete kafa tutacak bir güç haline gelmiştir. Devletin gerektiğinde kendilerinden istedikleri asker ve zahire yardımlarını mazeret göstermeden geri çevirmeye başlamışlardır²⁶⁷.

1731 yılında Osmanlı hakimiyetinde olan Revan'ı iki kez kuşatan İran başarılı olamamıştır. İki devlet arasında 1732 yılında imzalanan bir antlaşma ile Revan Osmanlı sınırları dahilinde kabul edilmiştir. Bu durum İran'da yönetimi Nadir Şah ele geçirince değişmiştir²⁶⁸. İran'da Safevi hanedanı yıkılıp Afşar hanedanının başladığı²⁶⁹ dönemde Revanla birlikte kaybedilen diğer yerleri almak için harekete geçilmiştir. Osmanlı ve İran orduları Revan civarında karşılaştığında, Nadir Şah'a tam üstün gelecekken Osmanlı levendlerinin savaşı bırakıp çekilmeleri kazanılacak zafere mâni olmuştur²⁷⁰. Anadolu ve Karaman eyaletlerine doğru yönelen savaştan kaçan iki bölükbaşı ve beş-altı yüz levend Zile, Amasya, Turhal'da eşkıyalık yapınca Sivas valisi vaziyeti İstanbul'a haber vermiştir. Devlet İran savaşı nedeniyle bunlara 1741 yılında nasihat ederek yeniden orduya katılmalarını istemiştir. Ancak Levendler buna aldırış etmeyerek zorbalıklarına devam edince cezalandırılmalarına karar verilmiştir²⁷¹.

Osmanlı Devleti XVIII. yüzyıl sonları Rusya ile girdiği savaşlar neticesinde toprak kayıpları yaşamıştır. Bu topraklarda baskı ve katliama uğrayan binlerce Müslüman Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Kafkasya ve Rumeli'den Türkler ve farklı etnik kökenden Müslümanlar 1783 yılında Rusya'nın Kırım'ı işgali ile Anadolu'ya göç etmeye başlamıştır²⁷². Osmanlı Devleti, nüfus, stratejik ve lojistik açıdan ana kaynaklarından biri olan Kırım'ı geri almak ve Rusya'yı 1774 yılındaki sınırlarına çekebilmek amacıyla 1787 yılında tekrar savaş ilan etmiştir. Ancak Rusların yeni sistemde yetişmiş düzenli

---

²⁶⁷ Çelen, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlar ve bir Âyân Ailesi Olarak Kâtipzâde Ailesi*, 30.

²⁶⁸ Mustafa Aydın, "Revan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), s. 26-29. Ayrıca Bkz; XVIII. yüzyılda Kafkaslara doğru ilerleyen Rusya'nın hedefi haline gelen Revan'ı 1724 yılında Osmanlı Devleti ele geçirmiştir. 1727 yılında yapılan bir antlaşma ile burada Osmanlı hakimiyeti kabul edilmiştir. 1732 yılında İran ile imzalanan antlaşmaya "Ahmed Paşa Musalehası" denilmektedir. Pamuk ve diğerleri, *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Mehmet Alaaddin Yalçinkaya, *Uyanış ve Toparlanma Çabaları*, 381.

²⁶⁹ Kürşat Gökkaya, Cemil Cahit Yeşilbursa, *Yeni ve Yakın Çağ Tarihi Bir Sosyal Tarih Çalışması*, (Ankara: Pegem Akademi, 2021), 199.

²⁷⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 318. Ayrıca bkz; 1735 yılında yapılan bu savaş tarihe Arpaçay Muharebesi olarak geçmiştir. (Elvin Valiyev, Doğan Yörük, "Güney Kafkasya'da Osmanlı Hakimiyeti (1723-1735)", *Sutad*, 40, (Aralık 2016), 40.)

²⁷¹ Yücel Özkaya, "XVIII. yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirilişleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", *Belleten*, 42/168, (Ekim 1978), 703.

²⁷² Celil Bozkurt, "Rumeli ve Kafkasya'dan Atranos'a Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1895-1910)", *Journal of Economics and Political Sciences*, 1/1, (Temmuz 2021), 2.

piyade ordusu karşısında Osmanlı askerlerinin, düzensiz, başıboş ve savaşamaz bir halde olması savaşı mağlubiyet getirmiştir²⁷³.

Bu dönem “ordu devlet içindir” anlayışının yerini, “devlet ordu içindir” anlayışının alması, orduda yeniçerilerin çok azının görevinin başında bulunması ve savaş bilgilerinin yetersizliği ordunun ıslahını gerekli kılmıştır. III. Selim dönemi Nizâm-ı Cedid adında modern yöntemde yeni bir ordu kurulmuş, orduya asker yetiştirmek için Selimiye Kışlası açılmıştır. Ordunun masraflarının karşılanması içinde 1793 yılında İrâd-ı Cedid Hazinesi tesis edilmiştir. 1802-1805 yılları arasında Tokat, Amasya ve Sivas’ın içinde bulunduğu birçok sancak merkezinde masrafların bu hazine tarafından karşılandığı kışlalar yaptırılarak birlikler oluşturulmuştur²⁷⁴.

Yeni bir düzen olan Nizâm-ı Cedid ile sadece askeri alanda sınırlı kalınmamış devleti ayakta tutan tüm kurumlarda dönemin gereksinimlerine yönelik ıslahatlar yapılmıştır²⁷⁵. Ancak ıslahatların belirli bir kısmı haricinde klasik anlayışın dışına çıkılamamıştır. Islahatlarla ülkenin içinde bulunduğu tüm düzensizliğin hedef alınmış olması çıkar gruplarının tepkisine yol açtığı gibi zamanla kurulan hazine için toplanan yeni vergilerle sıkıntıya düşen halkında tepkisine sebep olmuştur. Geniş kitlelerin hoşnutsuzluğunu alan III. Selim 1807 yılında Kabakçı Mustafa isyanı ile tahttan indirilmiş ve birçok ıslahatta beraberinde kaldırılmıştır²⁷⁶. Bu dönem ıslahatlarının kısıtlı da olsa olumlu etkileri Tokat yöresinde hissedilmiştir. Bölgede eşkıyalık hareketleri

---

²⁷³ İlyas Topsakal, “Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, III/2, (Sonbahar 2016), 41-42. Ayrıca bkz; Aynı coğrafyada beraberlikleri çok eskilere dayanan Türk-Rus ilişkileri devletlerinin siyasal çıkarlarına göre şekillenmiştir. 1768-1774 Osmanlı-Ruslar savaşı sonrasında Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı’nın yenik düştüğü bu savaşla Ruslar, güneye inme siyasetlerinde önemli adım atmış, savaş sonrası imzalanan antlaşma ile başarılarını siyaseten kabul ettirmişlerdir. (Topsakal, “Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri”, 40-41.)

²⁷⁴ Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 53-57. Ayrıca bkz; 1787 yılında başlayan Rus ve Avusturya savaşlarında görülen zafiyet ve Zıştovi barışından sonra Şumnu’da bulunan ordu ve hükümet ricalinin, III. Selim’in kesin emir ve beklentilerine aykırı olarak içinde bulunulan koşullar dahilinde Rusya ile savaşa devam edilmesinin mümkün olmadığına dair oy birliğiyle aldığı karar ve bunun hazırlanan bir mahzarla İstanbul’a bildirilmesi kapsamlı yenilenme ve yeniden yapılanmanın hayata geçirilmesinin ilk önemli adımını oluşturmaktadır. (Kemal Beydilli, “Nizâm-ı Cedid III. Selim Zamanında Yenilenme ve Yeniden Yapılanma Dönemi (1792-1807)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 175-178.)

²⁷⁵ Pamuk vd., *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Yalçınkaya, *Uyanış ve Toparlanma Çabaları*, 427-428.

²⁷⁶ Uğur Ünal, “İdari ve Sosyal Alanlarda Nizam-ı Cedid Çabaları”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi*, 14, (Haziran 2003), 289.

azalmış, fakat resmi makamların görevlerini kötüye kullanmalarının önüne geçilememiştir²⁷⁷.

Ayan ailelerinin çoğu birkaç kuşak boyunca konumlarını koruyabilmiş ve mahalli hanedanlar oluşturmuşlardır. Bölgelerini genişletmek isteyen ayanlar arasında çatışmalar yaşanmıştır. Hatta ayanlardan bazıları bölgedeki güçlerini sağlamlaştırmak için hükümetten vezir ve paşa gibi resmi unvanlar isteyerek hükümeti zor durumda bırakmışlardır²⁷⁸. XVIII. yüzyıl sonları Ankara, Kayseri, Sivas, Amasya, Tokat yöresi de Çapanoğlu ailesinin denetimindedir²⁷⁹. III. Selim dönemi güçlerini artıran ayanlarla devlet arasında, II. Mahmud'un tahta geçmesini sağlayan Alemdar Mustafa Paşa'nın isteğiyle 1808 yılında Sened-i İttifak imzalanmıştır. Bu antlaşma ile ayanlar egemenliklerini yasal hale getirmiştir²⁸⁰. Sened-i İttifak'a diğer ailelerle birlikte Çapanoğlu ailesi de çağırılmıştır²⁸¹.

Sened-i İttifak imzalandıktan sonra ayanların önemli bir kısmı İstanbul'dan ayrılınca yeniçerilerin çıkardığı ayaklanmada Alemdar Mustafa Paşa hayatını kaybetmiştir. Böylece İstanbul'da ayan hakimiyeti son bulmuş ve antlaşma geçersiz kalmıştır²⁸². 1812 yılında taşra belli başlı ayanlardan temizlenmeye başlanmıştır. Aralarından karşı koyanların bulundukları bölgelere asker gönderilip bastırılarak vilayetlerde devlet otoritesi yeniden sağlanmıştır²⁸³.

II. Mahmud dönemi 1826 yılında Vak'a-i Hayriyye diye bilinen bir olay ile Yeniçeri Ocağı kaldırılmış, yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ocağı açılmıştır. Kurulan yeni orduya İstanbul ve Anadolu'dan birçok kişi katılmıştır²⁸⁴. Sivas'tan gönderilen emirle Tokat'tan da orduya kayıt yapılmıştır²⁸⁵. Bu dönem Turhal'dan askere gidenlerin birçoğu Asâkir-i Mansûre Ordusu'na yazılmıştır²⁸⁶. Yeni orduya lüzum

---

²⁷⁷ Milli Mücadele'de Tokat, 29.

²⁷⁸ İncalcık, *Osmanlı ve Avrupa Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri*, 41.

²⁷⁹ Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 12.

²⁸⁰ Çelen, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlar ve bir Âyan Ailesi Olarak Kâtipzâde Ailesi*, 30.

²⁸¹ Yücel Özkaya, "Anadolu'daki Büyük Hanedanlıklar", *Belleten*, 56/217, (Aralık 1992), 809.

²⁸² Özcan Mert, "Âyan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 195-198.

²⁸³ İncalcık, *Osmanlı ve Avrupa Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri*, 48.

²⁸⁴ Abdülkadir Özcan, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 457-458.

²⁸⁵ Asarkaya, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, 229.

²⁸⁶ Kabakçioğlu, *Nüfus Defterlerine Göre Turhal Kazasında Müslim Nüfus (1831-1844)*, 7.

halinde destek sağlayabilmek için 1834 yılında redif (ihtiyat) teşkilatı adında bir ordu kurulmuştur²⁸⁷.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti, Fransız Devrimi (1789) ile oluşan ulusal fikirler neticesinde Balkanlar'da ulusal bağımsızlık hareketleriyle uğraşmıştır. Bu fikirlerin etkisi buralarda yaşayan çeşitli Hristiyan azınlıklar üzerinde görülmüştür. Sırp, Yunan isyanları ve 1829'da Yunanistan'ın, bağımsızlık alması, Osmanlı Devleti bünyesindeki Hristiyan bir toplumun, Avrupa devletlerinin desteğiyle bağımsızlığını kazanmış olması özellikle Hristiyanların yaşadığı Balkanlarda ulusal bağımsızlık hareketlerini hızla yaymıştır. Aynı zamanda burası büyük devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale ettikleri bir bölge olmuştur²⁸⁸.

Osmanlı Ermenileri arasına milliyetçilik ideolojisini Avrupalı ve Amerikalılar yaymıştır. Amerikalı misyonerler, Osmanlı Ermenileri için okullar kurmuşlardır. Misyonerler kendileri daha çok günahlardan arınmakla ilgilenseler de onların okulları Ermenilere en önemlisi milliyetçilik olan Batılı fikirler getirmiştir. Ayrıca Ermeniler, Avrupa dillerinde eğitim almış, Avrupalılarla ve Avrupa fikirleriyle yakın ilişkileri bulunan ticaret erbabıdır. Bu yüzden milliyetçilik gibi Batılı siyasal fikirler, Avrupalılarla daha az bağlantısı bulunan Osmanlı Müslümanlarından çok Ermeniler arasında hızlıca yayılmıştır²⁸⁹.

II. Mahmud'un saltanatının ilk dönemi Osmanlı tahtına oturmasından 1826 yılındaki Vak'a-i Hayriyye'ye kadar geçen süre savaşların, isyanların, zorbalıkların hüküm sürdüğü hazırlık evresidir. İkinci dönemse bu tarihten 1839 yılındaki vefatına kadar devletin klasik döneminin kapanıp modernleşme döneminin başladığı evredir. Bu dönem içeride ve dışarıda tüm krizlere rağmen hızlı, ancak programsız yapılan ıslahat hareketleriyle geçmiştir²⁹⁰. II. Mahmud'un vefatının ardından tahta çıkan Abdülmecid

---

²⁸⁷ Cengiz Çakaloğlu, "Yemen İsyanı ve Tokat Taburu (1905-1906)", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4/1, (Ocak 2009), 28. Ayrıca bkz; 1843 yılında çıkarılan kanun ile beş yıllık normal askerlik süresini tamamlayanlar, yedi yıl rediflik hizmetinde bulunacaktır. (Çakaloğlu, "Yemen İsyanı ve Tokat Taburu (1905-1906)", 28.)

²⁸⁸ Ergün Baybars, "'Makedonya' ve II. Meşrutiyet", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1/1, (Haziran 1983), 107.

²⁸⁹ Justin McCarthy, *Türkler ve Ermeniler Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik ve Çatışma*, çev. Fatma Sarıkaya, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2024), 39.

²⁹⁰ Abdülkadir Özcan, "II. Mahmud ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 10/1, (Haziran 1995), 13-14.

dönemi, Mustafa Reşid Paşa tarafından okunan bir Hatt-ı Hümayun ile Tanzimat adı verilen ülkede refahın ve iktidarın yeniden düzenlendiği reform devri olmuştur²⁹¹.

Tanzimat'ın ilanı ile her önemli sorunun çözüme ulaşması için ayrı meclisler kurulmuş ve bu meclislerin aldıkları kararlar, Meclis-i Vâlâ'nın onayından geçtikten sonra yürürlüğe girmiştir. Bir üst kuruluş olan Meclis-i Vâlâ, Batı medeniyetinde görülen meclislere şekil bakımından da olsa benzemektedir. Bu dönem meclisin kararıyla Ceza Kanunu, Askerlik, Arazi Kanunu, Eyalet Meclisleri Nizamnamesi gibi toplum yaşamında önemli değişiklikler yasa ve tüzüklerle hazırlanıp uygulanmıştır²⁹².

Tanzimat dönemi 1840-1864 yılları arasında klasik dönemdeki eyalet-sancak-kaza sistemi muhafaza edilerek bazı taşra eyaletlerinin idari taksimatında yeniden düzenlemeye gidilmiştir. Bu eyaletler arasında Sivas eyaleti de yer almaktadır. Tanzimat'a kadar yedi sancaktan oluşan Sivas eyaletinin sancak sayısı, 1850'lere doğru daraltılarak önce dörde sonra 1856 yılında üçe düşürülmüştür. Düzenlemede Sivas eyaletine bağlı kalan Sivas sancağının kazalarının sayısı bazı kazaların birleştirilmesi veya kaldırılması ve yeni kazaların oluşturulması nedeniyle 1850 yılında düşmüş, 1856 yılında tekrar yükselmiştir. Sivas sancağının bir kazası olan Turhal'ın idari durumunda ise değişiklik yapılmamıştır²⁹³.

1853-56 yılları arasında yapılan Kırım Savaşı'nın ardından Rusların, Balkanlar ve Anadolu'ya yayılışının bir süreliğine önüne geçildiğinde Rusya yönünü Asya'ya çevirmiştir. Osmanlı Devleti'nin siyasi sınırları dışında kalan Kırım, Kafkasya, Türkistan gibi Müslümanların yaşadıkları yerlerin huzurunu kaçıncı bu topraklardan Anadolu'ya göç başlamıştır²⁹⁴. Tokat ve çevresi kavşak noktasındaki konumu nedeniyle eski dönemlerden beri göçmenlerin yerleştirildiği yerlerden biri olmuştur. Rumeli ve Kafkasya'dan yoğun göç dalgasının yaşandığı dönemde birçok göçmen grubu bölgede

---

²⁹¹ İnalçık, *Osmanlı ve Avrupa Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri*, 51.

²⁹² Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 189.

²⁹³ Ali Açık, "Tanzimat Döneminde Tokat Kazasının İdari ve Nüfus Yapısındaki Değişiklikler (1839-1880)", *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 27/2, (Aralık 2003), 254-255.

²⁹⁴ Sedat Kanat, *Osmanlı Devleti'ne yapılan 1864 Kafkas Göçü*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2011), 30. Ayrıca bkz; Osmanlı Devleti, Eflak ve Boğdan'ı işgal eden Rusya'ya karşı savaş açmıştır. Bu savaş Osmanlı topraklarının taksimi için önemli görüşmelerin yapıldığı bir dönem meydana gelmiştir. Kırım savaşını sona erdiren Paris Antlaşması ile gayrimüslim tebaanın hakları devletlerin garantisine alınmıştır. Osmanlı Devleti ise Paris Kongresi sırasında 1856 Islahat Fermanı'nı yayınlarak gayrimüslimlere yeni haklar tanımıştır. (Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, (İstanbul: Kronik Yayınları, 2023, 250, 267.)

iskân edilmiştir. Yalnızca Turhal’da 1859-1864 yılları arasında 14 göçmen köyü kurulmuştur. Bu köylere Nogaylar yerleştirilmiş ve göçmen iskânı hızla devam etmiştir²⁹⁵.

1864 yılında vilayet nizamnamesi çıkarılarak devletin taşra idaresinde köklü bir düzenleme yapılmıştır. Uzun yıllar ayakta kalan devletin idari yapısı iç ve dış şartların etkisinde zaman zaman değişikliğe uğramıştır. “Vilayet” terimi bu süreçte “kasaba, nahiye, kaza, sancak, kale, şehir, ülke, baba yurdu, eyalet, il, vilayet” olarak farklı idari birimleri ifade etmiştir. “Vilayet, eyalet, kaza ve nahiye” terimleri birbirinin yerine kullanılmıştır²⁹⁶. Bu düzenleme ile şimdiye kadar devam eden idari birimlerin yerine yenileri kabul edilmiş, en büyük idari birime “vilayet” denilmiş, vilayet sancaklara, sancak kazalara, kaza karyelere ayrılmıştır²⁹⁷. Sivas vilayetinin 1870 tarihli ilk salnamesinde vilayet, sancak ve kazaların nüfusu verilmeyerek, bölgede etkinlik gösteren ibadet yerleri, eğitim kurumları ve burada yetişen talebelerin sayıları yazılmıştır. Salnameye göre Turhal, Sivas vilayetinin Amasya sancağına bağlı Zile kazasına tabi bir nahiyedir²⁹⁸.

Tanzimat dönemi siyasi, mali, toplumsal birçok alanda yapılan yeni düzenlemeler, kendinden önce yapılan düzenlemelerden ayrı olarak içerik, hız ve kapsam açısından önemli değişiklik göstermektedir²⁹⁹. Ancak bu dönem 1871 yılından itibaren çoğu alanda iflas belirtileri vermeye başlamıştır. Çözüm arayışına giren birçok devlet adamı ve münevver Avrupa’da olduğu gibi anayasalı meclisli bir devlet düzeniyle devletin kötü gidişatının düzeleceği inancındadırlar. Bu düşünce doğrultusunda II. Abdülhamid’in

²⁹⁵ Esat Aktaş, “19. Yüzyıl Sonunda Tokat Sancağı”, *Mavi Atlas*, 9/1, (2021), 101.

²⁹⁶ Iasha Bekadze, “Osmanlıda Kullanılan Vilâyet Tabiri Üzerine”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 36, (Aralık 2017), 240, 259. Ayrıca bkz; Nizamnamenin Tuna vilayetinde uygulanıp başarılı sonuç vermesinin ardından Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi olarak tüm Osmanlı topraklarında yürürlüğe konulmuştur. Bu düzenleme ile Anadolu’da 16 vilayet biçimlenmiştir. (Aktaş, “19. Yüzyıl Sonunda Tokat Sancağı”, 100.)

²⁹⁷ Açikel, “Tanzimat Döneminde Tokat Kazasının İdari ve Nüfus Yapısındaki Değişiklikler (1839-1880)”, 257.

²⁹⁸ Edip Uzundal, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi’nde Amasya Sancağı (Sosyal, Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Doktora Tezi, 2017), 15, 132.

²⁹⁹ Mehmet Zakir Sarıkaya, “Osmanlı Devleti’nde Yeni Bir Yapılanma; Tanzimat Fermanı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (Ekim 2023), 61-62. Ayrıca bkz; “Tanzimat”, nizam verme anlamına gelen “tanzim” kelimesinin çoğul halidir. “Nizam” kelimesi Lale Devrinde yeni yöntemle düzenlenmiş ordu birlikleri olan askeri örgüt anlamını almıştır. Bu dönem ise askerlik alanında daha ileri gitmiştir. (Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022), 213.)

tahta çıkmasını sağlayarak 1876 yılında Kanun-ı Esasi'yi ilan etmişlerdir³⁰⁰. Böylece parlamento kurulmuş ve bu suretle Meşrutiyet idaresi oluşturulmuştur. Bu anayasaya ile tanzimat ve ıslahat fermanlarında kabul edilen kanun önünde hak ve vazife olarak tebaanın eşitliği, padişah ve Osmanlı tebaası arasında bir sözleşme hükmünü almıştır³⁰¹.

Çalışmalarını hızlandıran misyonerler kısa sürede Osmanlı vilayetlerinde çok sayıda okul açmışlardır. Misyonerler okul açacaklarında evvela bölgelerin azınlık nüfus yoğunluğuna ve stratejik önemine bakmışlardır. Tokat ve çevresi eskiden beri sahip olduğu etnik çeşitlilik, stratejik konum ve zengin doğası itibarıyla tüccarlar ve seyyah misyonerlere oldukça ideal görünmektedir. Bu nedenlerle Tokat'ta bulunan Rum, Ermeni ve Musevi okullarının yanı sıra birden fazla misyoner okulları açılarak yörede yaşayan azınlıklar eğitim almıştır. Bu eğitim kurumlarında dini-mezhebi derslerin yanında dönemin önemli dillerinden İngilizce, Fransızca, etnik kimliğe göre Ermenice, Rumca dersleri verilmiştir. Eğitimin kaliteli olması nedeniyle zaman zaman Müslüman ailelerde bu okullara çocuklarını göndermiştir. Ancak misyoner okullarında Ermeni tarihi benzeri derslerin verilmesi ve milliyetçilik fikirlerinin aşılması ile ayrılıkçı faaliyetlerde yürütülmüştür³⁰².

Okulları ve ticari yatırımları ile zenginleşmeye başlayınca siyasi güç olmaya yönelmişlerdir. Ermenilerin bir kısmı ıslahatlarla kendilerini yüksek pozisyonlara getiren Osmanlı devletiyle bütünleşmişse de bağımsızlık hayali kuran milliyetçi ihtilalcilerde ortaya çıkmıştır³⁰³. Ermenilerin hak iddia ettikleri topraklarda bağımsız bir Ermenistan düşüncesini destekleyen Rusya, Ermeni milliyetçileri Osmanlı Devleti'ne karşı silahlı isyan düzenlemeye kışkırtan devletlerin başında gelmektedir. Osmanlı-Rus Savaşı (1877-

---

³⁰⁰ Bayram Kodaman, "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007/16, (Aralık 2007), 21-22.

³⁰¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995), 496-497.

³⁰² Muhammed Dualı, "19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Tokat'ta Mevcut Gayrimüslim Okulları ve Bu Okullarda Yürütülen Misyonerlik Faaliyetleri", 5. *Tokat Sempozyumu İstanbul*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları, 2022), 221-230-243. Ayrıca bkz; Tokat'ta ilk 1853 yılında Amerikan Board okulu ve 1880'ler de Fransız Cizvit okulu hizmet vermiştir. /1870'lerde bazı küçük Ermeni milliyetçi örgütleri kurulmuşsa da kayda değer olanı ilk Van'daki öğrencilerin 1885 yılında kurduğu Ermeni milliyetçi partisi Armenakan'dır. (McCarthy, *Türkler ve Ermeniler Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik ve Çatışma*, 41.)

³⁰³ McCarthy, *Türkler ve Ermeniler Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik ve Çatışma*, 39-40. Ayrıca bkz; Ruslar, Bulgaristan'ı oluştururken, orada yaşayan Müslüman nüfusun yarısını sürmüş ya da ölümüne sebep olmuş geride sadece Bulgar bir nüfus bırakmışlardır. Ermeni milliyetçileri de azınlık oldukları Doğu Anadolu'dan Türklerle Kürtleri sürerek bir Ermenistan kurmayı hedeflemişlerdir. (McCarthy, *Türkler ve Ermeniler Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik ve Çatışma*, 40.)

1878) öncesi Doğu Anadolu’da Ermenileri öncü kuvvet olarak kullanmak amacıyla onlara Rus yapımı silahlar dağıtmış ve atış talimleri yaptırmışlardır. Farklı bölgelerden getirdikleri silahları Kırım ve Batum üzerinden Osmanlı topraklarına sokarak Kürt ve Ermenilere satmışlardır. Rus silahları Karadeniz limanlarından Tokat, Amasya ve Sivas’ında içerisinde bulunduğu güzergâhlardan Anadolu’ya dağıtılmıştır³⁰⁴.

XVII. yüzyıldan beri süre gelen yenilgiler, geri çekilmeler Osmanlı Devleti’ni sona doğru yaklaştırmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti üzerinde stratejik ve politik çıkarları olan Avrupa Devletleri arasında rekabet ortamı oluşturmuştur. Zayıf düşen Osmanlı’nın mirası üzerinden daha fazla pay alma isteği Şark meselesini doğurmuştur³⁰⁵. 1877-1878 Osmanlı Rus savaşının çıkmasıyla Şark meselesinde önemli döneme gelinmiştir. Ayastefanos ve Berlin antlaşmaları, büyük devletlerin müdahaleleri, dış baskılar, Balkanlar’da Bulgarlar, Anadolu’da Ermeniler olmak üzere tüm gayrimüslimlerin ayrılık isteklerine hız kazandırmıştır³⁰⁶.

1877-78 Osmanlı Rus savaşı öncesi ve sonrası Anadolu’ya yaşanan göç dalgası vilayetlerde nüfusun etnik ve dini yapısını değiştirmiştir. Gelişmeler sonucunda taşranın mülki, idari ve beledi örgütlenmesinde yeni kurumlar ve birimler ortaya çıkmıştır. Bu durumun etkileri genelde Anadolu’da özelde ise Sivas eyaleti ve Tokat kazasında görülmüştür³⁰⁷. 1298 (1880-1881) yılına ait Sivas vilayeti salnamesinde Sivas sancağına bağlı Tokat kazasının nüfusunun çokluğu nedeniyle kaymakamlık ile idaresinin güç olacağından sancak kimliği kazandığı, Canik (Samsun) sancağına bağlı Niksar ve Amasya sancağına bağlı Erbaa ve Zile kazalarının buraya bağlanarak 1880 yılında Sivas

---

³⁰⁴ Zeynep İskefiyeli, “Bağımsız Ermenistan Yolunda Vazgeçilmez Bir Unsur Olarak Silahlanma (1890-1895)”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırma Dergisi*, 2/2, (Kasım 2017), 99-100. Ayrıca bkz; Ermeni milliyetçileri, kendi Ermenistanları olarak altı vilayet denilen Osmanlı vilayetlerinden Van, Bitlis, Erzurum, Mamûretülaziz (Elâzığ), Sivas ve Diyarbakır’ı istemişlerdir. Ermeniler bu vilayetlerde belirgin bir azınlıktırlar. Ermenilerin sayılarının çok olduğu vilayetler ise Erzurum, Van ve Bitlis’dir. (McCarthy, *Türkler ve Ermeniler Osmanlı İmparatorluğu’nda Milliyetçilik ve Çatışma*, 25.)

³⁰⁵ Gülay Özgür, *Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü*, (İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2008), 4.

³⁰⁶ Kodaman, “Osmanlı Devleti’nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, 22. Ayrıca bkz; Bu durum üzerine Kanun-i Esasi ve Meclis-i Mebusan’ın bir çözüm olmadığı görülünce II. Abdülhamid meclisi feshederek Kanun-ı Esasiye’yi rafa kaldırmıştır. (Kodaman, “Osmanlı Devleti’nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, 22.)

³⁰⁷ Ali Açıklı, “Tokat Sancağının İdari Durumu ve Nüfus Yapısı (1880-1907)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14/2, (Temmuz 2004), 332, 356.

vilayetine bağı bir sancak olduğı belirtilmiştir³⁰⁸. Ayrıca 1878 yılında Tokat kazasına bağlanan Turhal nahiyesi, kaza sancak statüsü aldığıında idari durumunu korumuştur³⁰⁹.

XIX. yüzyılın başlarında Sivas vilayeti ve Tokat sancağında azımsanmayacak bir nüfusa sahip olan Ermeniler, 1886 yılında Tokat'ta bir takım gizli ve zararlı örgütler (Cemiyet-i Hâfiye-i Mezkûra) kurmuşlardır. Yapılan aramalar neticesinde evlerinde zararlı evraklar bulunmuştur. Tokat'ta Ermeni cemaati, Ermenilerin zararlı faaliyetlerini devlete bildirenler ve onları ihanetle suçlayarak zararlı faaliyetlerde bulunanlar olmak üzere iki kesime ayrılmıştır. Bundan dolayı Ermeniler çıkardıkları yalan haberlerle sadece Türkleri değil Ermenileri de suçlamışlardır. Tokat Ermeni murahhas vekili aracılığıyla olayların çıkarıldığı haberleri üzerine Tokat'ta Ermeni halkı kışkırtma, ara bozuculuğa sebebiyet verme gerekçesiyle Bab-ı Ali ve Patrikhane tarafından Tokat'tan uzaklaştırılmış, yerine Rahib Sehak Efendi getirilmiştir³¹⁰.

1890-1896 yılları arasında Anadolu'nun her yerinde Hınçak ve Taşnakların öncülüğünde Ermeni isyanları görülmüştür³¹¹. Ermeni eşkıyalar 1891'de Tokat'ın çevre ile olan ilişkisini kesmek maksadıyla buraya gelen ve giden postalar üzerine saldırıda bulunmuşlardır. Bunun bir örneği; Amasya ile Turhal arasında bulunan Çengel yöresinden geçen posta üzerine yedi-sekiz eşkıyanın kurşun atarak hücum ettiği saldırının zabıtarlar tarafından savuşturulmasıdır³¹². Bölgede devam eden silahlı saldırılar karşısında orada bulunan askeri kuvvetlerin yeterli olmadığından Tokat'a iki bölük piyade ve isyan çıkan yere nizamiye ve zabtiyyeden bir süvari müfrezesinin acilen sevki için gerekli mercilere haber gönderilmiştir³¹³. 1894-1895 yılları olaylarında başta Ermeni Hınçak

---

³⁰⁸Uzundal, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde Amasya Sancağı (Sosyal, Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 16. Ayrıca bkz; "Tokat'ın kaza olarak kaymakamla idare edildiğı 1881 yılına kadar Turhal Amasya'ya bağı kalmıştır. Bu tarihten itibaren sivil yönetimi Tokat'ta adliye ve askeriyesi Amasya'da dâimi kalmıştır. Tokat vilayet olduğunda buraya yakınlığından dolayı Tokat'a bağlanmıştır. Turhal'ın Amasya'da kalmasının esas sebebi Çengel Boğazı'nın rahatlıkla geçilememesi, dağlık, ormanlık ve uzun bir mesafe ile dere içinde olması askeri harekete izin vermemesindendir. Hangi güç tarafından o yer tutulsa orayı aşmak ve oradan çıkarmak birçok kayba neden olacağından Amasya Turhal'ı hiçbir vakit ihmal etmemiştir. Amasya'nın çoğu zaman önemli bir kazası olarak idare edilmiş ve Tokat'a verilmemiştir." (Bilgen, *Tarihi Süreçte Turhal*, 44.)

³⁰⁹ Açıkl, "Tanzimat Döneminde Tokat Kazasının İdari ve Nüfus Yapısındaki Değişiklikler (1839-1880)", 258.

³¹⁰ Abdullah Özdağ, "Tokat Sancağında Ermeni Olayları (1890-1900)", *Turkis Studies*, 9/1, (Kış 2014), 431.

³¹¹İskefiyeli, "Bağımsız Ermenistan Yolunda Vazgeçilmez Bir Unsur Olarak Silahlanma (1890-1895)", 98.

³¹² Abdullah Özdağ, *XIX. yüzyılın İkinci Yarısında Tokat'ta Sosyo-Ekonomik Yapı*, (Niğde: Niğde Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2009), 29.

³¹³ Hüseyin Nâzım Paşa, *Ermeni Olayları Tarihi II*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (Ankara: Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayın Nu: 15, 1998), 278.

Cemiyeti olmak suretiyle eşkıyalar ve Ermeni din adamlarının etkisi bulunmaktadır. Tokat ve çevresinde çıkan Ermeni olayları devletin aldığı önlemlerle yatıştırılmıştır³¹⁴.

Ülkenin birçok yerinde ayrılıkçı faaliyetler artarak devam etmiştir. Fener Patrikhanesi ve Yunanistan'ın başta olduğu dışarıdan alınan desteklerle, Osmanlı Devleti'nin Rum tebaası da ayaklanmıştı. Yeniden bağımsız bir Pontus Devleti kurma amacıyla 1904 yılında Pontus Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Bu cemiyetinin yayımladığı haritada merkezi Samsun olmak üzere Sivas, Tokat ve Amasya'nın da bulunduğu Kuzey Anadolu'yu içine alan bölge Pontus Devleti olarak belirlenmiştir. Rum çeteleri bölgede silahlı saldırılar gerçekleştirmişlerdir³¹⁵. Ancak dünya kamuoyuna bölgede nüfus olarak fazla olduklarını, tarihi geçmişlerinin Türklerden eski olduğunu ve Türklerin Rumlara karşı saldırgan bir siyaset uyguladığını ileri sürerek kabul ettirmeye çalışmışlardır³¹⁶.

İçerde ve dışarda zor bir dönem geçiren Osmanlı Devleti Yemen'de çıkan isyanı bastırmak için bölgeye çok sayıda takviye redif taburu göndermiştir. Yemen'e sevk edilen taburlar arasında Tokat redif askerleri de bulunmaktadır. Redif ordusunda Sivas vilayetine bağlı Tokat sancağı askeri açıdan merkezi Erzincan'da bulunan 4. Ordu'ya dâhildir³¹⁷. Tokat'tan 1905 yılından itibaren taburlarla asker İzmir üzerinden hareket ederek Yemen'e gönderilmiştir. Yemen'e giden askerlerden orada şehit olanların sayısı net olarak belirlenememektedir. Ancak Tokat üzerinden şehit olanların tahmini sayısı genele uygulandığında Anadolu'da büyük bir sosyal yıkıma sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Yemen'de hayatını kaybeden şehitlerin kaydedildiği "Muhallefat ve Isbat-ı Veraset Zabıt Deavî Ceridesi" incelendiğinde Tokat şehitleri arasında Turhal

³¹⁴ Milli Mücadele'de Tokat, 30.

³¹⁵ Mehmet Ali Özkan, *Milli Mücadele Döneminde Çıkan İç İsyenlar ve Bu İsyenlarda Çerkez Ethem'in Rolü (1919-1922)*, (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2019), 1, 60-61. Ayrıca bkz; Yunanca büyük fikir anlamına gelen "megali idea" düşüncesi ile özellikle Yunanistan'ın doğusuna yönelik, Rumların yaşadığı yerleri Yunanistan bayrağı altında birleştirmeyi amaçlayan yayılmacı milliyetçi bir dış siyaset izleyerek Bizans İmparatorluğu ile Pontus Rum Devleti'ni yeniden eski durumuna getirmektir. Hatta Makedon olmasına rağmen Yunan kabul ettikleri Büyük İskender'in fethettiği toprakları yeniden ele geçirerek Büyük Helen İmparatorluğunu kurmaktır. İmparatorluğun sınırları ise Doğu'da Anadolu ortalarından, kuzeyde Karadeniz'in Kırım'ı da kapsayan kuzey kesimlerinden Karpat dağlarıyla Tuna nehrinde kadar uzanmakta, batı ve güney sınırları Adriyatik ve Akdeniz'den geçmektedir. İmparatorluğun başkenti ise Konstantinapolis" yani "İstanbul" olarak planlanmıştır. (Emruhan Yalçın, "Yunanların Bitmeyen İdeali: 'Megali İdea'" *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/7, (Aralık 2017), 34.)

³¹⁶ Tuğba Eray Biber, "Milli Mücadele Döneminde 'Pontus Cumhuriyeti' Kurma Çalışmaları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 124/245, (Nisan 2020), 423.

³¹⁷ Çakaloğlu, "Yemen İsyanı ve Tokat Taburu (1905-1906)", 29. Ayrıca bkz; 4. ordu içinde bulunan 16. Sivas redif fırkası 31. Karahisar ve 32. Tokat redif livasından oluşmaktadır. 32. Tokat redif livası 63. Tokat ve 64. Amasya redif alaylarından kurulmuştur. 63. Tokat redif alayına 1.Tokat, 2.Yenihan, 3. Niksar ve 4. Zile redif taburları bağlıdır. (Çakaloğlu, "Yemen İsyanı ve Tokat Taburu (1905-1906)", 29.)

köylerinden askerler bulunduğu görülmektedir³¹⁸. Tokat taburunun Yemen’de olduğu esnada, Makedonya ve Dersim’de ortaya çıkan eşkıyalık hareketleri, İran ile sınır gerginliği gibi olaylar nedeniyle neredeyse tüm redif taburları silah altındadır³¹⁹.

Makedonya sorunu Balkan devletlerinin ve bu sorunu Şark Meselesi’nin bir parçası olarak değerlendiren Avrupalı devletlerinin çıkarlarında diplomatik, ekonomik ve siyasal araç olarak kullanılmıştır³²⁰. Hızla gelişen Makedonya sorunu Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyetin hazırlanmasında etkili olduğu gibi dört yıl sonra Balkan savaşının (1912-1913) çıkmasına da neden olmuştur³²¹. Savaşın neticesinde Osmanlı Devleti Rumeli’yi kaybetmiştir. Ardından Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) patlak vermiştir. Avrupa’da başlayan büyük güçlerin aralarındaki bloklaşma, onları her alanda rekabete itmiştir. Rekabetin boyutları Avrupa dışında sömürgelere ve deniz aşırı ülkelere varmış³²² ve nihayetinde dünya savaşı çıkmıştır.

Giderek silahlanan İngiltere, Fransa ve Rusya (itilaf) ve Almaya, Avusturya-Macaristan ve İtalya (ittifak) devletlerinin arasında başlayan savaşa Osmanlı Devleti daha sonra ittifak devletlerinin yanında katılmıştır³²³. Osmanlı Devleti’nde seferberlik ilan edilmiş, ülkenin her yerinden asker toplanmıştır. Tokat yöresinden 1315 (1897-89)’lilerden eli silah tutan herkes askere yazılarak farklı cephelerde savaşmıştır³²⁴. Savaş, Mondros Ateşkes Antlaşması’nın (1918) imzalanması ile sona ermiştir. Savaşı kaybeden Osmanlı Devleti, itilaf devletlerinin işgal hareketleriyle karşılaşmış, Anadolu’nun büyük

---

³¹⁸ İbrahim Aykun, “Yemen ve Yemen’de Şehit Olan Tokatlılar”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Sempozyumu*, haz. Ali Açık vd. (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları, 2012), 1/48-49, 53.

³¹⁹ Çakaloğlu, “Yemen İsyanı ve Tokat Taburu (1905-1906)”, 45.

³²⁰ Kaya Bayraktar, “Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)”, *Bilig*, 69, (Bahar 2014), 5-6.

³²¹ Baybars, “‘Makedonya’ ve II. Meşrutiyet”, 111. Ayrıca bkz; II. Meşrutiyet ilan edildiği dönemde, Avusturya’nın Bosna Hersek’i ilhakı, Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilanı, Yunanistan’ın Girit’i ilhaka kalkışması, Arnavutların ve Arapların isteklerinin artması, İtalya’nın Trablusgarp’a saldırması gibi hadiseler yaşanmıştır. Osmanlı’nın İtalya ile savaşa girmesi, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan’ın Makedonya’yı ele geçirmeleri için ortam oluşturmuş ve akabinde Balkan Savaşı çıkmıştır. (İsmet Türkmen, Mustafa Ersagun, *Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2024), 13.)

³²² Türkmen, Ersagun, *Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, 60.

³²³ Ercüment Kuran, “Birinci Dünya Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 6, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 196-200.

³²⁴ *Millî Mücadele’de Tokat*, 64.

bir kısmı işgal altında kalmıştır³²⁵. Turhal'ın içinde bulunduğu Tokat yöresi bu antlaşma ile işgale uğramamış, ancak asayiş problemleri yaşamıştır³²⁶.

Savaş sırasında Ruslarla iş birliği yapan Ermeniler ve savaşın ardından İtilaf Devletleri'nin desteğini alan Rumlar, Tokat yöresinde saldırılar gerçekleştirmiştir. Halilalan, Şeyhli ve Karayük köyü, Erbaa Kazası ve Serpin (Turhal) ve çevresine yapılan saldırılar esnasında pek çok Müslüman-Türk katledilmiş, köyler yakılıp yıkılmıştır³²⁷. Uzun süren savaşlarla zayıf düşen devlet otoritesinin etkisiyle firar olayları ve farklı çete grupları da yörede ortaya çıkmıştır. Halk yaşananlara sessiz kalmamış hem kendilerini müdafaa hem de ülkenin karşılaştığı tehlikenin bilincine vararak teşkilatlanma yoluna gitmiştir³²⁸. Tokat yöresinde Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurularak Anadolu'nun işgaline karşı direnişe geçilmiştir³²⁹. Buna rağmen yörede düşmanın güçlü olduğunu bahane ederek savaş yoluyla bağımsızlığın kazanılamayacağını düşünen bir kitlede mevcuttur³³⁰.

Devletin işgalci güçlere karşı savunmasız kaldığı bu dönemde harekete geçen Mustafa Kemal Paşa, ülkenin kurtulması için 1919 yılında Anadolu'da halkın iradesiyle bağımsızlık mücadelesini başlatmıştır³³¹. Millî Mücadele yıllarında Tokat'ı üç defa ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa, gelirken ve giderken Turhal'a da uğramıştır³³². Mustafa Kemal Paşa burada insanların zihinlerinde oluşan kaygıyı gidererek halkı aydınlatmıştır. Tokat'ta birçok mühim kararlar alınmış ve hazırlıklar yapılmıştır. Halk bu zor günlerde kendisini yalnız bırakmayarak maddi ve manevi desteğini esirgememiştir³³³. Millî Mücadele'yi destekleyen Tokat ve kazalarından toplumun önde gelenlerinin çabaları ile bir ay kadar kısa sürede önemli sayıda miting düzenlemiş, İstanbul'daki

---

³²⁵ Lütfi Arslan, "Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Mudanya Mütarekesi'ne Türk Siyasal Egemenlik Mücadelesi", *Bengi Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 2023/1, (2023), 44. Ayrıca bkz; Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarının büyük bir bölümü elinden alınmıştır. (Arslan, "Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Mudanya Mütarekesi'ne Türk Siyasal Egemenlik Mücadelesi", 54.)

³²⁶ Boşdurmaz, *İpek Yolunda Bir Şehir Tokat*, 51.

³²⁷ Mehmet Fatih Kılınç, *Tokat'ın Millî Mücadele'ye Katkıları*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2018), 3.

³²⁸ *Millî Mücadele'de Tokat*, 47.

³²⁹ Leyla Kaplan, "Millî Mücadele Döneminde Tokat", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12/35, (Temmuz 1996), 582.

³³⁰ *Millî Mücadele'de Tokat*, 47.

³³¹ Özkan, *Millî Mücadele Döneminde Çıkan İç İsyanlar ve Bu İsyanlarda Çerkez Ethem'in Rolü (1919-1922)*, 1, 60.

³³² Bilgen, *Tarihi Süreçte Turhal*, 151-152, 154.

³³³ Abdullah İlgaç, "Atatürk'ün Tokat Gezileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 18/52, (Mart 2002), 140

müttefik kuvvetlerin temsilcilerine işgalleri kınayan protesto telgrafları göndermişlerdir³³⁴.

Rumların Pontus Devleti kurmak için bölgede ayaklanmaları artırılan tüm tedbirlere rağmen bastırılamayınca merkezden yönetilen Merkez Ordusu (1920) oluşturulmuştur. Amasya merkez olarak Sivas, Canik illeri, Sinop, Amasya, Tokat, Çorum, Yozgat mutasarrıflıkları bu ordunun sorumluluk alanına verilmiştir. Bölgede çıkan ayaklanmalar birçok can ve mal kaybına sebep olmuştur. Bu ayaklanmalarda Merkez Ordusu'nun kovuşturmasıyla isyanı destekleyenler, yönetenler ve yakalanan çete üyeleri İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanarak cezalandırılmıştır. 1921-1923 yılları arasında yürütülen faaliyetler neticesinde bölge tamamen isyancılardan arındırılmış ve geride kalan Rumlar Lozan Antlaşması (1923) ile Yunanistan'a gönderilmiştir³³⁵.

Millî Mücadele dönemi tüm imkansızlıklara rağmen asker ve halk seferber olarak bağımsızlık için direniş göstermiştir. Kısa sürede bütün ülkeye yayılan Kurtuluş Savaşı, ağır şartlar içeren Mondros'tan Lozan'a kadar içerde ve dışarda verilen mücadelenin zaferle sonuçlanmasıdır. Lozan Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne dayatılan barış antlaşmalarının en ağırı olan Sevr yeniden müzakereye açılmıştır. Mondros'la fiilen sonu gelen Osmanlı Devleti'ni hukuki ve mali açıdan tasfiye ederek yeni kurulacak bağımsız Türkiye devletinin milletlerarası temele oturtulması sağlanmıştır³³⁶. Millî Mücadele süresinde Tokat ve çevresinin “istiklâl-i tam” davasının zaferle sona ermesinde, savaşın seyrine tesir edebilecek şekilde önemli hizmetleri bulunmuştur³³⁷.

1.6. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE TURHAL KAZASI

Uzun ve yorucu savaşlardan çıkan ülkenin kendine gelmesi de uzun zaman almıştır. Tokat yöresi bu dönem Anadolu'nun diğer yerlerinde olduğu gibi öncelikle

---

³³⁴ İsmet Türkmen, “Millî Mücadele Döneminde Tokat”, *Millî Mücadele'nin Yerel Tarihi 1918-1923*, C. 5, ed. Mustafa Göleç, Zeynep Kevser Şerefioğlu, İlhami Danış, (Ankara: Türk Bilimler Akademisi, 2023), 413.

³³⁵ Sinan Miser, “Ortaya Çıkışından Bastırılmasına Kadar Pontus Ayaklanması”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1/1, (Ocak 2019), 90, 93.

³³⁶ Cevdet Küçük, “Millî Mücadele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30, (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 76-83. Ayrıca bkz; Sevr Antlaşması, 18-26 Nisan 1920 yılında San Remo Konferansında hazırlanan taslağa göre; İngiltere, Irak ve Filistin'de, Fransa Suriye'de mandater devlet olacak, Güney ve Güneydoğu Anadolu'da İç Anadolu'ya kadar uzanan İtalyan ve Fransız nüfuz bölgeleri oluşacaktır. İngiltere'nin koruyuculuğunda Kürdistan Devleti kurulacak, Doğu Anadolu Ermenilere bırakılacak, Yunanistan İzmir, Batı ve Doğu Trakya'nın büyük kısmını alacak, Boğazlar uluslararası komisyona verilecektir. (Gülnihal Bozkurt, “Sevr'i Bilmek Lozan'ı Anlamak”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 19/56, (Temmuz 2003), 487.)

³³⁷ İsmet Türkmen, “Millî Mücadele Döneminde Tokat”, C. 5, 422.

salgın hastalıklarla mücadele etmek durumunda kalmıştır³³⁸. Anadolu Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında salgın hastalıklara maruz kalmıştır. Savaşın getirdiği maddi ve manevi sıkıntılar gibi birçok etken bölgelerde salgınların yayılmasına sebep olmuştur³³⁹. TBMM'nin açılmasıyla birlikte kurulan Sıhhiye ve Muavenet-i İċtimaiye Vekâleti Müdürlükleri, kaymakamlıklar ve gerektiğinde hastane, belediye tabipleri aracılığıyla salgınlarla mücadele edilmiştir. Yeni kurulan devletin tüm imkanları seferber edilerek alınan tedbirler sonucunda hastalıklar büyük salgınlara dönüşmeden önlenmiştir³⁴⁰.

Kurtuluş Savaşı kazanılmış ve 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyet ilan edilmiştir. Sıra ülkeyi çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarmaya gelmiştir. Ülkenin istikbalinde kazanılan zaferler kadar gerçekleştirilecek devrimlerde oldukça önem taşımaktadır. Bu amaçta adım adım ilerlemek gerekmektedir. Evvela halkı bilgilendirmek ve devrimlere hazırlamak için Mustafa Kemal Paşa 1924 yılında yurt gezilerine çıkmıştır. Gezilerin birisinde eşi ile beraber Samsun'dan Amasya'ya geçmiş, oradan Turhal'a geçerek kısa bir süre dinlenmiş ve Tokat'a doğru yola devam etmiştir. Burada coşkulu bir törenle karşılanan Mustafa Kemal Paşa Cumhuriyet Dönemi'nde üç kez Tokat'ı ziyaret etmiştir. Milli Mücadele yıllarında olduğu gibi halk yine kendisini yalnız bırakmamış ve devrimlerine sahip çıkmıştır³⁴¹. Mustafa Kemal Paşa ziyaretleri esnasında uğradığı Turhal'da da aynı heyecan ve coşkuyla karşılanmıştır³⁴².

Osmanlı döneminde yabancı milletlerin çeşitli siyasi, iktisadi arzularının gerçekleşmesi için demiryolları Erzurum-Sarıkamış-Kars ve Bağdat yolunun güney hududu dışında ülkenin batı bölgelerinde kurulmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde ulusal bütünlüğü sağlamak ve ulusal bir ekonomi oluşturmak niyetiyle demiryolu ağı Batı

---

³³⁸ Boşdurmaz, *İpek Yolunda Bir Şehir Tokat*, 51.

³³⁹ Sultan Canpolat Erbek, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Hil'al-i Ahmer Mecmuasına Göre Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklar (1923-1928)", *Fırat Üniversitesi*; (2023), 2.

³⁴⁰ Süleyman Tekin, "Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'de Bulaşıcı Hastalıkla Mücadele (1923-1930)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 65, (Nisan 2019), 408. Ayrıca bkz; Son Osmanlı Mebusan Meclisi, bölünmez Türk vatan sınırlarının belirlendiği Misak-ı Milli'yi kabul ettikten sonra İstanbul'un işgale uğraması ile padişah meclisi feshetmiştir. İstanbul'un işgal haberi Ankara'da duyulunca Mustafa Kemal Paşa, yeni bir meclis açma kararı almıştır. Nihayetinde 23 Nisan 1920'de Ankara'da kurucu meclis niteliğinde TBMM açılmıştır. (Recep Murat Geçikli, Doğan Koçak, "TBMM'nin Açılış Sürecinde Siyasi Yapılanma (Mart-Mayıs 1920)", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1/68, (Haziran 2022), 118.)

³⁴¹ İlgaži, "Atatürk'ün Tokat Gezileri", 130-131.

³⁴² Bilgen, *Tarihi Süreçte Turhal*, 156-157.

Anadolu'dan İç ve Doğu Anadolu'ya yön değiştirmiştir. Evvela Ankara-Kayseri-Sivas ve Samsun-Sivas demiryolu hatlarını inşasına karar verilmiştir. Yapılan bu demiryollarının güzergâhı Turhal'dan da geçmektedir³⁴³. Turhal'dan geçen tren yolu hattının bölgenin iktisadi ve sosyal yapısında önemi büyüktür. Yük ve yolcu taşımacılığında düşük maliyetli olması nedeniyle tercih edilen tren yolu hattı Sivas-Turhal-Samsun güzergâhı ile İstanbul'a kadar ulaşmaktadır³⁴⁴.

Cumhuriyet dönemi sanayiye gösterilen önem artmış, şeker sanayisi ile yurt içi şeker gereksiniminin yurt içi kaynaklarla temini ve dışa bağımlılığın azaltılması amaçlanmıştır. Endüstriyel bitki olan şeker pancarının işlenmesiyle ortaya çıkan yan ürünlerin neredeyse tamamı stratejik niteliğe sahiptir. Ayrıca istihdam boyutu ve çiftçiyi tarımsal üretime bağlayarak köyden şehirlere göçü engellemektedir. Yalnızca ekonomik değil sosyal tesirleri de olan, başka sektörlere girdi sağlayan, geniş iş alanına imkân sunan şeker tüm ülkeler için önemli bir üründür. Türkiye'de şeker sanayisine ilk girişim Avrupa'daki pancar sanayinin gelişimi ile eşdeğer olarak Osmanlı döneminde yapılmıştır. 1840'lı yıllarda Arnavutköylü Dimitri Efendi İstanbul'da bir şeker fabrikası kurmak için faaliyete geçmiş, ancak girişimi sonuçsuz kalmıştır³⁴⁵.

Bu dönem ise ülkenin farklı yerlerine şeker fabrikaları ve bunlara bağlı makine sanayi kurulmuştur. Turhal Şeker Fabrikası da bu fabrikalardan dördüncüsüdür. İlçenin coğrafi konumu, verimli tarım arazileri ve demir yolunun varlığı şeker fabrikasının kurulmasında etkili olmuştur³⁴⁶. Fabrikanın üretim sahası geniş bir alanı kapsamaktadır. Tokat ve ilçeleri başta olmak üzere, bazı yıllarda Sivas, Amasya ve Yozgat iline bağlı ilçelerde üretilen şeker pancarı bu fabrikada işlenmiştir³⁴⁷. Fabrikanın genelde Türkiye, özelde Turhal açısından ehemmiyeti büyüktür. Fabrika, Cumhuriyet döneminin

---

³⁴³ İlker Öztürk, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Demiryollarının Gelişimi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2009), 102, 104.

³⁴⁴ Oğul, *Turhal İlçesi ve Köyleri Ağzı (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, 8.

³⁴⁵ Özlem Eştürk, "Türkiye'de Şeker Sektörünün Önemi ve Geleceği Üzerine Değerlendirme", *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 2/1, (Nisan 2018), 68-69, 79. Ayrıca bkz; Şeker pancarının yan ürünü olan melas ve küspe hayvan yemi olarak kullanıldığı gibi ispiroto üretimi ile içki sanayi için önemli hammaddedir. Şeker; maya, antibiyotik, bio-etanol gibi birçok ürünün de hammaddesini oluşturur. Şeker pancarının yan ürünlerinden biyoetanol alternatif enerji kaynağı olarak kullanılır. (Eştürk, "Türkiye'de Şeker Sektörünün Önemi ve Geleceği Üzerine Değerlendirme", 68.)

³⁴⁶ Mesut Gök, *Turhal (Tokat) İlçesi'nde Nüfus ve Yerleşme*, (Karabük: Karabük Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2015)

³⁴⁷ Kayalı, *Türkiye'de Şeker Fabrikaları Özelleştirme Uygulamalarının Üretici Açısından Değerlendirilmesi; Kayseri Şeker Fabrikası-Turhal Örneği*, 15.

ekonomik sorunlarından ve 1929 yılında dünyada yaşanan ekonomik buhranın etkilerinden kurtulmak için kurulmuştur³⁴⁸.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında küçük bir yerleşme olan Turhal'ın, 1932 yılında Samsun-Sivas demiryolu hattının ve 1934 yılında Turhal (Muammer Tuksavul) Şeker Fabrikası'nın kurulmasıyla şehirselleşimi hızlanmıştır. Fabrika kırsalda yaşayan halkın büyük bir kısmına istihdam olanağı sağlamıştır. Fabrikaya çalışmaya gelenlerin beraberinde ailelerini getirmeleri Turhal'ın nüfusunu artırmıştır³⁴⁹. 1864 yılından itibaren bir müdür başkanlığında nahiye meclisleri tarafından yönetilen Turhal nahiyesi 1892 yılında belediye ve 1944 yılında ilçe statüsü kazanmıştır. Günümüzde Turhal Belediyesi'nin logosunda belediye statüsü kazandığı tarih yazılıdır. İlçe merkezi olmasıyla idari bir fonksiyon yüklenirken devlet destekli yapılan sosyal, kültürel ve ekonomik yatırımlar büyümesini kolaylaştırmıştır³⁵⁰.

Şeker endüstrisi, başlangıcından beri birçok evreden geçmiş ve Türkiye'nin kalkınmasında vazgeçilmez sektör haline gelmiştir³⁵¹. Ancak zaman içerisinde Türkiye'de şeker sektöründe bulunan özellikle kamu alanındaki fabrikaların eski teknolojiye sahip olmaları yüksek maliyet doğurmuş ve yenilenmelerini gerekli kılmıştır. Yüksek maliyetli yenilenme ise kamu bütçesi üzerinde olumsuz etki bırakmıştır. Bu nedenle Türkiye'de 2018 yılında alınan kararla şeker sektöründe iyileştirme ve verimliliğin artırılması için şeker fabrikalarında özelleştirilmeye gidilmiştir³⁵².

Turhal Şeker Fabrikası da bu dönem özelleştirmeye alınmış ve yapılan ihale neticesinde Kayseri şeker bünyesine dâhil edilmiştir. Uzun yıllar devletin fabrikasına

---

³⁴⁸ Çakar, *Turhal (Tokat) Şehir Coğrafyası*, 118. Ayrıca bkz; Birinci Dünya Savaşı yıllarından 1929 yılına kadar süren gelişmelerin her biri, bu yıl New York borsasının çökmesiyle ABD'de başlayıp tüm dünyaya yayılan ekonomik bir krize neden olmuştur. 1929 Buhranı denilen kriz iktisadi ve sosyolojik açıdan kalıcı etkiler bırakmıştır. (Erdem Yavuz, "Dünya Ekonomik Buhranının Türkiye'ye ve Diğer Ülkelere Olan Etkisinin İstatistik Analizi", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14/2, (2021), 379-380.)

³⁴⁹ Işıldak, "Turhal Şeker Fabrikası'nın Kültürel ve Endüstriyel Miras Olarak İrdelenmesi", 61, 76, 146.

³⁵⁰ Çakar, *Turhal (Tokat) Şehir Coğrafyası*, s. 77-262. Ayrıca bkz; Sancak merkezi olarak bir mutasarrıf başkanlığında sancak idare meclisi tarafından yönetilen Tokat ise 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti'nde alınan kararla müstakil vilayet haline getirilmiştir. (Açıkel, "Tokat", 219-223.)

³⁵¹ Kayalı, *Türkiye'de Şeker Fabrikaları Özelleştirme Uygulamalarının Üretici Açısından Değerlendirilmesi; Kayseri Şeker Fabrikası-Turhal Örneği*, 1.

³⁵² Munise Iıkkın Özgür, Cuma Demirtaş ve diğerleri, "Türk Kamu ve Özel Şeker Fabrikalarının Etkinlik ve Verimlilik Analizi: Critic ve Eatwios Yönteminden Kanıtlar", *Ömer Halis Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16/2, (Nisan 2023), 345.

hammadde üreten çiftçiler, özel sektörün yönetim biçimine ön yargıyla yaklaşmışlardır. Orta yaş üzerinde ve eğitim seviyesi düşük olan çiftçilerin modern tarım ve işletme yöntemlerine uzak olmaları, yenilikçi yaklaşımları kabullenmelerini zorlaştırmıştır. Çiftçilerin geneli bölge koşullarının çeşitli ürün üretimine elverişli olduğundan şeker pancarı üretimine alternatif ürün olarak buğday ve mısır yetiştirmeye başlamışlardır. Şeker pancarına göre girdi maliyetinin düşük, yetiştirilmesinin kolay ve maddi getirisinin yüksekliğinden dolayı özellikle mısır üretimini tercih etmişlerdir. Bu durum yöredeki şeker pancarı üretimini olumsuz yönde etkilemiştir³⁵³.

Devletlerin ekonomik kalkınmasında önemli bir yeri olan madenler aynı zamanda ülkelerin jeopolitik konumlarını da etkilemektedir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde madenlerin geneli yabancılar tarafından işletilmiş ve sadece vergi ödenerek ülke dışına aktarılmıştır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile itilaf devletleri özellikle maden bölgelerini işgal etmişlerdir. Türk Devleti bağımsızlığını kazandığında antimuanın da içinde bulunduğu birkaç maden haricinde maden işletmeleri devlet eliyle yönetilmiştir. Özel işletmelerin kuruluşunda, ilgili kişi ya da kişilerin başvuruları İcra Vekiller Heyeti'nde görüşülerek çıkarılan kararname cumhurbaşkanının onayından geçmektedir. İşletmesi özel sektöre bırakılan antimuanın ülkede bilinen en büyük yatakları Turhal'ın Elalmış ve Hacılar köyü arazilerinde bulunmaktadır. İlk başta devlet imtiyazlı ve ortaklı kurulan özel antimuan şirketi 1953 yılında tamamen Özdemir Antimuan Limited Şirketi'ne geçerek bir aile şirketine dönüşmüştür. Ancak kardeş ortaklar arasındaki anlaşmazlıklar şirketin bir sonraki nesle geçmesine mâni olmuştur³⁵⁴.

---

³⁵³ Gülistan Erdal, Absüssamed Durmuş, "Turhal Şeker Fabrikasının Özelleştirilmesinin Çiftçi Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi", *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 11/3, (2022), 299, 303-304. Ayrıca bkz: Özelleştirme ile fabrikanın ismi Kayseri Şeker-Turhal Şeker Fabrikası olmuştur. (Erdal, Durmuş, "Turhal Şeker Fabrikasının Özelleştirilmesinin Çiftçi Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi", 353.)

³⁵⁴ Reyhan Şahin Allahverdi, Yavuz Tansoy Yıldırım, "Türkiye'de Kurulan İlk Özel Maden Şirketleri: Özdemir Antimuan Madenleri Limited Şirketi Örneği ve Aile İşletmelerinde Sürdürülebilirlik", *Tarih Okulu Dergisi*, XV, (Aralık 2013), 184, 186, 188-190. Ayrıca bkz; Bu arazilerde bulunan antimuan ve simli kurşun arama ruhsatı 1930 yılında Kâtipzâde Şükrü ve İstanbullu Cemil Bey'e verilmiş, 1933 yılında hisselerden bir kısmı Cemil Bey'de bırakılarak kalan hisse Ragıp Bey ve birkaç kişi arasında paylaştırılmıştır. Bir yıl sonra ise İcra Vekiller Heyeti maden işletme imtiyazını Ragıp Bey'e vermiş ve 1934 yılında Özdemir Antimuan Limited Şirketi kurulmuştur. II. Dünya savaşı sırasında izlenilen devletçilik politikasının etkisiyle madenin işletme imtiyazı 1945 yılında Etibank'a devredilmiş, ancak Demokrat Parti iktidarında Ragıp Bey İcra Vekiller Heyeti'ne başvurarak şirketi 1953 yılında yeniden almıştır. (Allahverdi, Yıldırım, "Türkiye'de Kurulan İlk Özel Maden Şirketleri: Özdemir Antimuan Madenleri Limited Şirketi Örneği ve Aile İşletmelerinde Sürdürülebilirlik", 190.)

İlçedeki ocaklardan çıkartılan maden antimuan haline getirilerek yurt içi pazarında olduğu gibi Almanya, Avusturya, İsrail, Çin'e yaptığı ihraçla dünya pazarında da yerini almıştır. Turhal'da madencilik alanında önemli diğer bir sektörde mermer üretimidir. Turhal sınırları içerisinde ayrı yerlerde maden ocakları bulunmaktadır. Bu ocaklardan çıkarılan mermerler atölyelerde ve fabrikalarda işlenerek piyasaya dağıtılmaktadır. Bir başka sanayi alanı olan tekstil fabrikaları ise ilçenin önemli istihdam sahasını oluşturmaktadır. İlçenin diğer üretim alanları tuğla, kiremit, beton, peynir gibi tesislerdir³⁵⁵.

İlçe, kurulu olduğu arazinin düzlüğü, geniş ve verimli tarım arazilerinin bulunması, iklim koşullarının elverişliliği, dışardan aldığı göçle nüfusun artması, sanayinin ve ticaretin gelişim göstermesi eğitime verilen önem gibi nedenlerden 1970'lerde modern ve toplumsal farklılıkların yaşandığı bir hale gelmiştir³⁵⁶. Ancak 2000'li yıllarda pancar ekimi kotası uygulaması pancar üretimini azaltmış ve şeker fabrikası kapanma seviyesine gelmiştir. Bu durum nüfusu etkilemiş ilçe dışı göç vermeye başlamıştır. Tarım alanında belirli ürünlere yönelme, bu ürünleri üretecek sanayinin eksikliği ve şehir hayatının cezbediciliği büyük şehirlere göçü tetiklemiştir. Hızlı bir nüfus kaybı yaşayan Turhal'ın 2020 yılına gelindiğinde nüfusu oldukça azalmıştır³⁵⁷.

---

³⁵⁵ Gök, *Turhal İlçesi'nin Nüfus ve Yerleşme Coğrafyası*, 96-97, 100.

³⁵⁶ Uğurlu, *Dünü-Bugünü ve Her Yönü ile Turhal*, 47.

³⁵⁷ Talay, *Geleneksel Turhal Konutlarında Yerleşim ve Cephe Özelliklerinin Tipolojik Analizi*, 27.

BÖLÜM 2: TEMETTÜAT DEFTERLERİ VE TURHAL TEMETTÜAT DEFTERLERİ

2.1. TEMETTÜAT DEFTERLERİNİN TANIMI, KAPSAMI VE ORTAYA ÇIKIŞI

Vergiler, devletin hâkimiyet hakkına dayanarak belirli hukuk kuralları çerçevesinde halkından doğrudan veya dolaylı olarak topladığı iktisadi değerlerdir. Devlet sosyal yaşamın gereklerini temin edebilmek, halkına çalışma imkânı, eğitim, sağlık, asayiş, alt yapı gibi kamu hizmetleri götürebilmek için vergi gelirlerine ihtiyaç duymaktadır. Aynı zamanda bu gelir kaynağıyla yeni yatırımların maliyetini karşılayarak ekonominin büyümesine katkı sağlamaktadır³⁵⁸. Devlet kurumlarının işleyişinde oldukça önem taşıyan vergiler, adil ve kanunilik ilkesine uygun hazırlanmalıdır. Halk vergisini öderken vergi miktarını, verginin kim tarafından nasıl ve ne vakitte tahsil edileceğini bilmelidir. Bu şekilde vergi yükümlüsü halk kanunsuz bir durumla karşılaşp devlete olan inancını kaybetmeyeceği gibi halk, tahsildar veya kurumlar arasında olası uyuşmazlığında önüne geçilebilir³⁵⁹.

Tüm devletler vergilerini oluştururken kendilerine özgü kanunlar kullanmışlardır. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren İslam hukukunu esas alarak devlet yönetimini oluşturmuş vergi sistemini bu doğrultuda düzenlemiştir. Zaman içerisinde genişleyen sınırları devleti farklı iklim ve tabiat koşullarıyla, farklı din, dil, ırk, kültür ve mezheplerle bir araya getirmiştir. Osmanlı Devleti kendinden önce kurulmuş olan Müslüman ve Müslüman-Türk devletlerinden devraldığı vergi sistemini karşılaştığı bu yeni şartlara göre uyarlamıştır³⁶⁰. Ayrıca Osmanlı Devlet'i himayesine aldığı yeni toprakları vergilendirirken önceki yönetimin uygulamalarını dikkate almış, bazen kendi vergi sistemine göre eski yönetimin vergilendirme usulünü devam ettirmiştir³⁶¹.

Osmanlı Devleti'nde vergi sistemi tekâlif-i şer'îyye ve tekâlif-i örfîyye olmak üzere iki temel kaynaktan istifade edilerek hazırlanmıştır. Tekâlif-i şer'îyye vergilerinin konulması, toplanması ve nerelere harcanacağı İslam hukuku ilkelerine

---

³⁵⁸ Baykal Başdemir, *Osmanlı Vergi Sisteminde Öşür*, (Mersin: Çağ Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2015), 25.

³⁵⁹ Yılmaz Yurtseven, *Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Vergi Adaleti*, I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, ed. Fethi Gedikli, (İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2014), 157-158.

³⁶⁰ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, (İstanbul: Bilge Yayınları, 2005), 11-12.

³⁶¹ Harun Şahin, "Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Ana İlkeleri Çerçevesinde Klasik Dönem Osmanlı İktisat Politikasına Bakış", *Ekev Akademi Dergisi*, 61, (Kış 2015), 399.

dayandırılmaktadır³⁶². Vergiler; zekât, haraç, öşür, cizye, hayvanlarla ilgili vergiler, yâve, ihtisâb, pencik ve beytü'l mal, iltizam, madenler vergisi, mukataa, gümrük ve diğer vergilerdir³⁶³. İslam hukuku gerek görüldüğünde devlet önderlerine vergi koyabilme yetkisi tanımıştır³⁶⁴. Tekâlif-i örfiyye vergileri padişahın iradesinde mahalli geleneklerin etkisinde hazırlanmıştır. Savaş zamanları yapılan harcamalar ve hazinenin ihtiyacını karşılamak için ayırım yapılmaksızın tüm halktan toplanmıştır. Vergiler; imdâdiye, iâne-i cihâdiye, başlangıçta olağanüstü durumlarda alınan sonraları sürekli hale getirilen avârız-ı dîvâniyye, harçlar, harc-ı ferman, resm-i derbenddir. Şer'îyye ve örfiyye vergilerinin paylaştığımız ana başlıkları altında toplanmış daha birçok vergi bulunmaktadır.³⁶⁵

Bir de tekâlif-i örfiyye içinde değerlendirilen tekâlif-i şâkka vergileri bulunmaktadır. İki vergiden hangisinin örfiyye hangisinin şâkka olduğuna dair tereddütler belgelere yansımış, genellikle iki vergi birbirinin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır. Güç yetmeyecek oranlarda genelde memurlar tarafından izinsiz halktan toplanmıştır. Belgelerde rastlanılan bu vergilere; teftiş akçesi, devir, harc-ı bâb, masârif-i sancak, saray tamiri, esb-bahâ, hil'at-bahâ, kaftan-bahâ, na'l-bahâ, zahire-bahâ, öşr-i diyet gibi isimler kullanılmıştır³⁶⁶. Şâkka vergilerinin toplanmasında belirli kural olmadığından şer'an uygun görülmemiş, çıkarılan adaletnamelerle yasaklanmıştır³⁶⁷.

Osmanlı Devleti'nde şer'îyye vergileri zekât ve cizye haricinde genelde zirai ürün sahibi reayaya tahsis edilmiş, örfiyye vergileri ise daha çok ticaretle uğraşanlar ve şehirli halktan temin edilmiştir³⁶⁸. Devletin vergi sisteminin özellikleri arasında vergilere tanınan muafiyette yer almaktadır. Muafiyet önce avârız, sonra raiyyet rûsumu daha sonra olağanüstü durumlarda cizye ve a'sar olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Bu muafiyetlerden yararlananlar Müslüman ve gayrimüslim din adamları, ferdi veya toplu önemli hizmetlerde bulunanlardır³⁶⁹.

³⁶² Süleyman Polat, "Osmanlı Devleti'nde Tekâlif-i İmdâdiye Vergisine İlginç Bir Örnek: H. 1044/M. 1634 Yılında Uygulanan Bedel-i Yapağı Vergisi, *Belleten*, 78/281, (Nisan 2014), 123.

³⁶³ Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, 88, 187.

³⁶⁴ Abdullah Sami Tekin, "Klasik Dönem Osmanlı Devleti İktisadi ve İçtimai Düzeninde Vergi Sistemi", *Akademik Tarih Araştırma Dergisi*, 1/1, (Aralık 2019), 59.

³⁶⁵ Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, 193, 216.

³⁶⁶ Ahmet Tabakoğlu, "Tekâlif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 336-337.

³⁶⁷ Ziya Kazıcı, "Osmanlılarda Örfi Vergiler ve Bu Vergilerin Kaynağı Olan Örfi Hukuk", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, (1986), 290-291.

³⁶⁸ Kazıcı, "Osmanlılarda Örfi Vergiler ve Bu Vergilerin Kaynağı Olan Örfi Hukuk", 291.

³⁶⁹ Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, 223-224.

Ekonomisinin temeli toprağa dayalı Osmanlı Devleti'nde topraklar mülk, vakıf, miri, metruk ve mevat arazi olmak üzere beş kısma ayrılmıştır³⁷⁰. Toprakların çoğunluğunun mülkiyeti devlete aittir. Halk mülkiyeti devlete ait olan toprakları belirli kurallar dâhilinde ekip biçmek koşuluyla alarak karşılığında üretilen hasadın belirlenmiş miktarını devlete vergi olarak ödemiştir³⁷¹. Miri arazi denilen devletin mülkiyetindeki toprakların vergisi doğrudan alınmayarak maaş karşılığında devlet memuruna devredilmiştir. Dönemin mali ve teknik şartları gereği para sirkülasyonu tam gelişme gösteremediğinden devlet memurun maaşını merkezden ve para olarak veremeyince böyle bir sistem uygulamıştır³⁷². Tımar (Dirlik) adındaki bu sistem devletin yetkisinde bulunan bir kesim asker ve devlet görevlilerine belirli bölgelerden hizmetlerine mukabil kendi adlarına vergi toplama hakkının verilmesidir³⁷³.

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemleri yeni fethedilen ve tımar sistemi uygulanan topraklarda mali durum ve insan kaynağının belirlenmesi amacıyla toprak ve nüfus sayımları yapılmış, sonuçlar tahrir defterlerine kaydedilmiştir. Modern nüfus sayım özelliğinde olmayan bu tahrirlerde toprak kayıtlarının yanı sıra, devlet sınırları içinde yer alan köy ve kasabalarda yetişkin erkek nüfusu, sahip oldukları toprak ve tabi tutuldukları vergi miktarı, mükelleflerin ve babalarının adları kayıtlıdır. “Memleket Tahrirleri” denilen tahrirler, ihtiyaç hâsıl olduğunda ve padişahın değişmesi esnasında yenilenmektedir³⁷⁴.

Tımar sistemi ile devlet aracı kullanmadan kolay ve maliyetsiz vergi almakta ve birçok amme hizmetini yerine getirebilmektedir. Ancak devletin her köşesinden toplanacak mal ve hizmet üzerinden alınan ayni vergileri, doğrudan ve tek başına toplamak olanaksızdır. Vergilerin nakdi alınması veya nakde çevrilerek merkezi bir

---

³⁷⁰ Halil Cin, “Arazi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 342-346.

³⁷¹ Başdemir, *Osmanlı Vergi Sisteminde Öşür*, 6.

³⁷² Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, 80.

³⁷³ Eftal Batmaz, “İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 18/29, (Mayıs 1996), 39. Ayrıca bkz; Tımarlar işlev olarak üç kategoriye ayrılmıştır. 1. Geliri 100.000 akçeyi geçenlere has denir. Bunlar iki türdedir; Havâss-ı hümayun; geliri prensipte padişaha ait olsa da aslında hazine içindedir. Havâss-ı vüzerâ (ümerâ); yüksek rütbeli devlet görevlileri, beylerbeyi, sancak beyi gibi eyalet yöneticilerine verilmiştir. 2. Geliri 20.000 akçeden 100.000 akçeye kadar olanlara zeamet denir. Bunlar bey denilen kumanda kademesinde sorumlu kişi anlamında zaim veya subaşına verilmiştir. 3. Geliri 20.000 akçeden daha az olanlara tımar denir. Bunlar tımarlı sipahi denilen kişilere verilmiştir. (Fatma Acun, “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması”, *Türkler*, (2009), 902-903.)

³⁷⁴ Adnan Çimen, “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3, (Aralık 2012), 191.

hazineye aktarılması ve oradan maaş olarak ödenmesi gerekmektedir. Tımar sistemindeki bu eksikliğin tamamlanması için iltizam sistemi oluşturulmuştur. Yeni sistemle devletin aynı gelirleri hızlı bir şekilde nakde çevrilerek artan giderlerin karşılanması amaçlanmıştır³⁷⁵.

İltizam sisteminde verginin tahsil yetkisi belirlenen bir bedel karşılığında mültezim denilen üçüncü kişilere devredilmiştir. Mültezim bir kişi olabileceği gibi müşterekte olabilmektedir. Mültezimlerin teklifleri açık artırma usulü ihaleye çıkarılarak aralarında en yüksek teklifi yapan mültezime üç, altı, dokuz yıla kadar tahsil hakkı verilmektedir. Topladığı vergilerden artırmada belirlenen miktarı hazineye yatırdıktan sonra geriye kalan kendisine kâr olmaktadır. Bu süre zarfında mültezim, devletin olanaklarından yararlanarak kanunlar çerçevesinde özel bir girişimci gibi hareket edebilmektedir. XVI. yüzyıldan itibaren giderek yaygın uygulanan sistemle mültezimler birer yönetici vasfıyla yönetim kademelerinde yer almışlardır. Bu yeni zümre ayanlar olarak anılan türedi grubu ortaya çıkarmıştır³⁷⁶.

Bir hukuk adamı olarak tımar ve arazi davalarına bakan kadılar yargı hizmetlerinin yanı sıra, görev yerlerinde beledi amir, asayiş görevlisi, mali yetkili olarak da söz sahibidirler. Mali görevlerinin başında vergi toplamada, mukataaya yani iltizama verilecek yerler için mukataa sahibine iltizam tezkiresi vermek, mukataa beratının sicile kaydı ve korunması gelmektedir. Toplanan verginin ordunun ihtiyacını sağlaması için hızlı bir şekilde orduya ulaştırılması yine görevleri arasındadır³⁷⁷.

XVII. yüzyılda mali sistemde düzenlemeye giden devlet avârız vergilerini sürekli hale getirmiş, diğer vergi gelirlerini artırmak için vergi toplamada dikkate alınan kazaların sayısı çoğaltılmıştır. Gelişmelerin etkisi Tokat'ta da görülmüş, 1620'lerde kazaya bağlı nahiyelerden bazıları kaza statüsüne çıkartılmıştır. Bu dönemlerde kaza dâhilindeki padişah hasları Valide Sultan hassı olarak voyvodaya verilmiştir. 1659 yılında Rum Eyaleti'nin mali işlemlerinin yürütüldüğü hazine defterdarlığı kaldırılarak Tokat Voyvodalığı kurulmuştur. Bu eyaletteki Havâss-ı Hümâyûn'a ait gelir kaynaklarının tamamı iltizam yoluyla voyvodalara satılarak devlet hazinesine nakit girişi sağlanmıştır.

---

³⁷⁵ Batmaz, "İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları", 39.

³⁷⁶ Komisyon, *Atatürk ve Türk İnkılap Tarihi* (Ankara: Siyasal Kitapevi, 2013), 29.

³⁷⁷ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, (İstanbul: Kronik Kitap, 2017), 56, 63.

Tokat voyvodalığının ilk voyvodası olan Küçük Ahmed'e iltizama verilen mukataaalar arasında Zile ve Turhal'da bulunmaktadır³⁷⁸.

Voyvodalar kendilerine verilen sancaktan küçük gelir bölgelerinin idari yöneticileri ve hazine gelirlerini toplayan vergi tahsildarları oldukları gibi bulundukları yerin asayişini sağlamak, gerektiğinde asker toplayarak savaşa katılmak da mesuliyetleri arasındadır. Bazı yerlerde mali birimin başı olan voyvodalar, Tokat'ta idari ve ihtiyaç halinde askeri birtakım sorumlulukları yerine getiren ve sancakbeyi yetkisine sahip görevlilerdir³⁷⁹.

Osmanlı Devleti'nde avâriz vergisinin düzenli olarak alınmaya başlanması, tahrir defterlerine benzer avâriz defterlerinin tutulmasını gerektirmiştir. Önceleri kaza düzeyinde ve genellikle bölge kadısının tuttuğu defterler, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Defterhane'nin görevlendirdiği memurlar tarafından tutulmuştur. Avâriz vergilerinin miktarıyla birlikte vergileri toplayan kişilerin servetleri de artmıştır. Dönem içinde vergileri toplayacak merkezi teşkilat bulunmadığından bu görevi ayanlar üstlenmiştir³⁸⁰.

XVII. yüzyılda avârizla birlikte cizye gelirleri de önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Tahrirler üzerinden belirlenen cizye kayıtları bu dönem yaşanan salgın hastalıklar ve iç karışıklıkların neden olduğu ekonomik ve idari sorunlardan kaynaklı yapılamamıştır. Genelde askeri masraflara kullanılan cizye vergileri devlet kontrolünde kadıların sorumluluğunda toplanmaktadır. Gayrimüslimlerden kadın, çocuk, yaşlı, sakat, hasta, kör, fakir ve din adamı dışında kalan kişilerden maddi gücü oranında âlâ (yüksek), evsat (orta), ednâ (düşük) olarak alınan cizye vergileri "defter-i cizye-i gebran" denilen defterlere kayıtlıdır³⁸¹. 1691 yılında getirilen düzenleme ile cizye vergisi din adamlarında görülen uygulama haricinde önceden olduğu gibi toplanmıştır. Ancak farklı kalemlerde alınan vergiler bir araya getirilmiş, Cizye Muhasebesi Kalemi'ne bağlanarak, sistemli ve ayrıntılı tutulan müstakil cizye defterlerine dönmüştür³⁸².

³⁷⁸ Mehmet Beşirli, "Tokat Voyvodalığı (1774-1842)", *Belleten*, 69/254, (Nisan 2005), 162-163.

³⁷⁹ Beşirli, "Tokat Voyvodalığı (1774-1842)", 163.

³⁸⁰ Hüseyin Aliyar Demirci, Utku Aybudak, "Ayanlar, Ticari Tarım ve Sermaye Birikim İmkânları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 77/4, (Aralık 2022), 711-712.

³⁸¹ Veysel Gürhan, "17. Yüzyılın Sonunda Cizye Defterlerine Göre Diyarbakir (Amid) Şehrinde Gayrimüslimler (1691-1695)", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 12/1 (26), (Mart 2020), 161, 163.

³⁸² Yasin Döner, "XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Tokat Kazasında Cizye Uygulamaları (1690-1691)", *Mavi Atlas*, 11/2, (Ekim 2023), 223.

XVII. yüzyılın sonlarına doğru yoğunlaşan savaşlar devletin giderlerini artırınca, elden çıkan topraklarla beraber azalan gelirler hazinede para ihtiyacı doğurmuştur. Bütçedeki açığı kapatmak isteyen devlet, mukataaları önceden peşin ödemek kaydıyla belirli bir dönemliğine toprağı kiraya vermiştir. Devlet toprağını kiralayan mültezimler peşin ödedikleri parayı biran evvel geri almak ve kâra geçmek maksadıyla reayanın üzerindeki vergi yükünü artırmıştır³⁸³. Böylece üretim kapasitesi daralmış, reayanın vergi gelirleri düşmüş, aksine hazinenin ihtiyacı ve isteğı çoğalmıştır. Kısır döngü içerisinde giren devlet sorunu çözmek düşüncesiyle malikâne sistemini kurmuştur³⁸⁴.

Osmanlı Devleti maliyesinde ömür boyu verilen iltizama malikâne denilmektedir. Malikâne ilk dönemler toprak olarak, idari ve askeri hizmette başarı gösterenlere verilmiştir. Ayrıca özel mülk kabul edilerek kişilerin vefatı üzerine mirasçılara geçebilmektedir³⁸⁵. Malikâne sistemi ile malikâne sahibinin müzayede sonucu satın aldığı mukataanın vergisini iki ayrı şekilde ödemesi gerekmektedir. Birincisi, mültezimin ömür boyu iltizamına aldığı vergi kaynağından temin edeceği nakdi kazancı bir defalığına yüklü meblağ olarak önceden ödemesidir. Bu yolla devlet yeni gelir kaynağı sağlayacak, aldığı yüksek miktardaki nakitle hazinenin para sıkıntısı giderilecekti. İkincisi, mukataanın yıllık gelirini ve bunun ortalama %10 oranındaki kalemiyyesini yıl içerisinde üç taksitte ödemesidir. Mal denilen yıllık nakdi vergi ödenmediğı takdirde malikânececinin mukataasına el konulabilir veya tekrar müzayedeye çıkarılabilir³⁸⁶. Müzayedelerde çoğunlukla eyaletler ve sancaklarda malikâne mukataaları ayan, eşraf gibi paralı kişilerin elinde kalmıştır³⁸⁷.

³⁸³ Mehmet Genç, “Mâlikâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 516-518.

³⁸⁴ Genç, “Mâlikâne”, 516-518.

³⁸⁵ Beşirli, “Tokat Voyvodalığı (1774-1842)”, 165. Ayrıca bkz; Turhal’ın dahil olduğu Rum eyaletinde, Selçuklulardan itibaren iki başlı vergi sistemi denilebilecek mâlikâne ve divânî sistem uygulanmıştır. Bu sistem, köy veya mezra gibi vergi birimlerinin gelirlerinin divânî sahibi olan padişahın memuru veya sipahisi ile malikâne sahibi olan şahıs veya vakıflar arasında bölüşülmesine dayanan bir toprak yönetim sistemidir. Kanuni dönemi Rum eyaleti kanunnamelerine göre bu eyaletteki bazı köy ve mezarlar “iki baştan tımar” sayılmakta ve halktan üretilen ürünün 1/5’i öşür alınmaktadır. Malikânececi olan yerlerde divânî gelirleri tımar sahibine, malikâne gelirleri malikâne sahibine aittir. Malikâne sahibi yerin “sahib-i arzı” olarak öşür ve değirmen vergisinin yarısını alır, ancak sair rüsumu, kovan hakkı ve yer tapusu vergilerine karışamaz. Bu şekilde iki baştan taşır de (iki baştan öşürleme) denilen sistemle köylü buğday ve arpa öşürlerini iki kez 1/5 oranında ödemiştir. (Hanilçe, *XV ve XVI. Yüzyılda Zile Kazası (1455-1574)*, 288-290.)

³⁸⁶ Mehtap Çelik, “Malikâne Uygulamasının İlk Yıllarında Yapılan Müzayedelere Dair Bazı Bilgiler: Midilli Sancağı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 39/68, (Eylül 2020), 257-258.

³⁸⁷ Beşirli, “Tokat Voyvodalığı (1774-1842)”, 167.

Ulemâ, esnaf, ümerâ gibi şehir topluluklarından oluşan eşrafın edindiği vakıflar, malikâneler ve vazifeler nüfuzlarının artmasında etkili olmuştur. Şehirlerdeki emlakı ellerine geçirdikleri gibi köylerde de çiftlikler kurmuşlardır. Her türlü vergiden muaf olduklarından diğer iktisadi sınıfların hiçbiri kendileriyle maddi bir yarışa girememiştir³⁸⁸.

Osmanlı Devleti'nin mali sisteminde devlet gelirleri kırsal kesimden tarım alanından sağlanırken, şehirli kesimde ihtisap rüsumu denilen pazar vergileri ve gümrük vergilerinden temin edilmiştir³⁸⁹. Vergiler damga resmi, mizân resmi, yevmiye-i dükkâkin, bac-ı pazar gibi isimlerle şehir ve kasabalarda kurulan panayır, pazar ve bezistanda satılan eşyalardan esnaf ve zanaatkârları denetlemekle görevli muhtesipler tarafından belirli bir oranda toplanmıştır³⁹⁰.

Malikâne sistemi başlarda devletin içinde bulunduğu sıkıntılara çare olsa da uzun dönemde yarar sağlamamıştır. 1768-74 Osmanlı-Rus savaşının getirdiği sıkıntılar, savaş sonrası yüklü miktarda ödenmesi gereken tazminatın varlığı devleti yeni arayışlara yöneltmiştir. Bu dönem malikâne uygulamasının uzantısı olarak esham sistemi oluşturulmuştur³⁹¹. Mukataa denilen vergi kalemlerinden bazılarına ait yıllık nakdi gelirlerin, faiz adı verilen belirli bir bölümü sehimler halinde paylaştırılarak muaccele (peşin ödenen meblağ) karşılığında satılmıştır. Gelirden geriye kalan mal adı verilen bölümü çeşitli giderler ve harcamalara ayrılmıştır. Mukataanın zamanla geliri artıkça, sabitleşmiş olan yıllık miktarın üstünde kalan bölümüne “gelir fazlası” anlamında faiz denilerek hazine bunları daha esnek kullanabilmiştir. Osmanlı tebaası olan herkes kaydıhayat şartıyla (kişinin hayatta olduğu süre boyunca) sehim satılabilmiştir. Sehim sahibi muaccelenin %10'u kadar tutan “kasrıyed” resmini hazineye yatırdığı takdirde sehimini başkasına satabilmekte, vefatında ise miras yolu ile devredilmeyip “mahlûl” sahihsiz sayılarak hazineye geçmektedir³⁹².

---

³⁸⁸ Mustafa Akdağ, “Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti”, *Belleten*, XIV/55, (Temmuz 1950), 345-346.

³⁸⁹ Harun Şahin, “Osmanlı Vergi Sisteminde Reform ve Temettü' Vergisi”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37/1, (Temmuz 2013), 47.

³⁹⁰ Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 119.

³⁹¹ İlker Aykut, *18. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Borçlanma Kurumlarının Gelişimi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, 2018), 83.

³⁹² Mehmet Genç, “Esham”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 213-362. Ayrıca bkz; Esham kelimesi “pay, hisse” anlamında kullanılan sehimin çoğuludur. Osmanlı hukukunda miras ve vakıfla alakalı metinlerde bu anlamı ile kullanılmıştır. Maliye

XVIII. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı halkının olağan vergiler haricinde ödemeye mecbur kaldığı vilayet masrafı yükümlülüğü ortaya çıkmıştır. XVI. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa’da gerçekleşen fiyat devrimi ile görülen ani artışların akçenin değerini düşürmesi, Avrupa’dan Osmanlı’ya akan gümüşün etkisi, savaş tekniklerinin değişmesi, Celali isyanlarının giderek yayılması, tımar sisteminin bozulması sonucu tımar topraklarının iltizama verilmesi, maaşlı kapıkulu askerinin sayısının artması, merkezi hazinenin sürekli açık vermesi karşısında mali buhrana giren devletin peşin vergilerle geliri artırmak için avarız vergilerini sürekli hale getirmesi, imdadiye adıyla yeni vergiler çıkarması, savaşlar ve iç güvenlik nedeniyle valilerin kalabalık kapı halkı oluşturmalarına izin verilmesi gibi gelişmeler vilayet masrafı yükümlülüğünü tetiklemiştir. Kalabalık kapı halkı besleme zorunda kalan ve ciddi mali güçlüğü düşen beyler ve paşalar masraflarını padişahın izniyle halka yeni örfi vergiler yükleyerek karşılamak istemişlerdir. Devletin bu yeni mali düzenlemesi sancak ve kazalarda yapılan harcamaların büyük bir kısmının halka yüklenmesine yol açmıştır³⁹³.

Vilayet masraflarından elde edilen örfi vergiler tevzi şeklinde vilayet halkına paylaştırılarak tevzi defterleri (salyâne defterleri) aracılığıyla düzenli olarak toplanmıştır. Bu defterler vilayet masraflarını kapsadığı için vilayet masraf defterleri adıyla da anılmaktadır. Defterler önceleri yıllık hazırlanırken sonraları altı ayda bir Rûz-ı Hızır (6 Mayıs-7 Kasım) ve Rûz-ı Kasım (8 Kasım-5 Mayıs) olmak üzere yılda iki defa düzenlenmiştir. Ayrıca olağandışı gelişmeler halinde aralık tevzi denilen salyâne defterleri de hazırlanmıştır³⁹⁴.

Tevzi defterleri kadı başkanlığında vali, mütesellim, voyvoda gibi üst düzey yöneticiler, ayanlar, şehir kethüdası, esnaf kethüdaları ve ileri gelenlerden bazılarının katıldığı toplantı da “masârifât-ı belde” gözden geçirilerek kamu harcamaları gider olarak mahkeme siciline yazılmıştır. Genel toplam belirlendikten sonra kadı veya naib ve diğer personel için ücretler ilave edilip, önceki dönemlerden kalan vergi borçları varsa genel toplama dâhil edilmiştir. Halka paylaştırılacak şekilde hazırlanan defterlerin bir sureti

---

terimi olarak 1775 yılından itibaren 1860’lı yıllara kadar mahiyetini koruyarak devam eden bir çeşit iç borçlanma sistemini ifade etmektedir. (Genç, “Esham”, 213-362.)

³⁹³Murat Haniççe, *1812-1813 Tarihli (16 Numaralı) Tokat Şer’iye Sicili’nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013), 31-32.

³⁹⁴ Ali Açık, Abdurrahman Sağır, “Tokat Şer’iye Sicillerine Göre Salyâne Defterleri (1771-1840)”, *Tarih Dergisi*, 41, (Haziran 2012), 95-96, 100.

kontrol edilmek üzere merkeze gönderilmiştir. Bu kontrolün amacı usulsüzlüklerin ve halka haksız vergi yüklenmesinin engellenmesidir. Merkeze giden suretin ilgili dairenin görevli memurları tarafından kontrolü yapıp tasdik edilerek mühürlenmiştir. Uygun görülen defterler padişahın onayından sonra tahsil için gereken izin alınmış olarak ait olduğu kazaya geri gönderilmiştir³⁹⁵.

Osmanlı Devleti'nin erken ve klasik döneminin ortalarına kadar vergilerde adalet ilkesine hassasiyet gösterilerek çok sayıda kanunname hazırlanmış, merkezi otoritenin zayıfladığı dönemlerde padişahlar tarafından çıkarılan adaletnamelerle tedbirler alınmıştır³⁹⁶. Ancak vergilerin iltizama verildiği dönemlerde çoğu kez mültezimler yetkilerini şahsi menfaatlerine kullanmışlardır. Kendileri namına vergi defterlerine fazladan vergi kalemleri koymuşlar, hizmetlerine karşılık ek ücret toplamışlardır. Genellikle vergi defterlerinin denetlenmesi için merkeze göndermeyi geçiştirerek vergileri devletin kontrolü dışında zorla toplamışlardır³⁹⁷. Bölge ileri gelenlerinden olan ayanlar çıkarılan yeni vergileri ödemede zorlanan reaya faizle borç para vererek, onları kendilerine mecbur bırakmışlardır³⁹⁸.

Bu durum padişahların isteğiyle yönetimde yaşanan aksaklıkların belirlenerek giderilmesi için hazırlanan risaleler ve layihalarda da vurgulanmıştır. Islahat raporlarında tarımda gerileme ile ilgili sipahilerin baskıları, erken dönemde tarımın ağırlığı ve vergi sisteminin mültezimlere devredilmesiyle toprak düzeninde değişen dengelerin olumsuz sonuçlar doğurduğu. Reayanın refahını toprağın korunmasını önemsemeyen maksadı hızlı vergi toplamak olan mültezimlerin ve yüksek vergilendirmelerin üretimde hasadın azalmasına sebep olduğu. Devlet tarafından ihmal edilen, güçsüz kalan reayanın tefecilerin eline bırakıldığı ve çoğunlukla topraklarından sürüldüğü belirtilmiştir³⁹⁹.

³⁹⁵ Açıkel, Sağır, "Tokat Şer'iyye Sicillerine Göre Salyâne Defterleri (1771-1840)", 101-103.

³⁹⁶ Yurtseven, *Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Vergi Adaleti*, 158-160.

³⁹⁷ Halil İnalçık, *İmparatorluktan Cumhuriyete*, (İstanbul: Kronik Yayınları, 2020), 178.

³⁹⁸ Mert, "Âyan", 195-198.

³⁹⁹ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 47. Ayrıca bkz; Koçi Bey yazdığı risalesinde bir zamanlar ülkeyi ve ülkenin köylü ve şehirli halkını refaha kavuşturan, memleketi ekili yemyeşil tarlalar haline getiren tımar ve zeamet usulünün kökünden bozulduğu, halkın zulümden inlediği, tarlaların bozlaşmış, verimsiz topraklar haline geldiği bir sisteme dönüştüğünü belirtmiştir. Hükümet merkezinin ve devlet teşkilatının bozukluğunun tüm yükünü ıstırabını Anadolu halkının çektiğini, rüşvet ve memuriyet satın alan devlet memurlarının, sipahi zorbalının, dağa çıkan eşkıyanın halkın sırtından geçindiğini anlatmıştır. Çare olarak özellikle tımar ve zeamet usullerinin hızlıca düzeltilmesi, rüşvetin kaldırılması, ilmiye sınıfının yola getirilmesi gerektiği v.s. göstermiştir. Koçi Bey yazdığı bu risalesini önce IV. Murad'a vermiş, sonra kendisinin isteği üzerine Sultan İbrahim'e sunmuştur. (Ali Hikmet, *Koçi Bey Risalesi*, Zuhuri Danışman, Türk Kültürü Kaynak Eserleri Dizisi, Milli Eğitim, VIII-X.)

Osmanlı Devleti XVII. ve XVIII. yüzyıllarda merkezi idarenin gücünün azalması ve birçok yerde vergi toplamada denetimini yitirmesine rağmen, tarım topraklarında özel mülkiyetin kurulmasına direnmiştir. Ancak toprak düzeni gibi önemli iktisadi yapıda kalıcı değişiklikler yapamamıştır. Ailelerin işlettiği topraklar üzerinde toprak hukukunun uygulanması konusunda yönlendirmelerini sürdürmüştür⁴⁰⁰.

Gerileme sürecine giren devletin eski istikrarlı günlerine dönebilmesi için yapılan ilk ıslahat girişimlerinde artan devlet giderleri ve nakit sıkıntısı karşısında bozulan tımar sisteminin nasıl düzeltileceğinin yolları aranmıştır. Sorunlara geçmişe özlem duygusuyla yaklaşıldığından bir sonuca varılamamıştır. III. Selim dönemi Avrupa'ya gönderilen Ebu Bekir Ratib Efendi'nin sunduğu rapor ile ıslahat girişimleri yön değiştirmiştir⁴⁰¹. Bu dönem mali alanda yapılan yenilikler ise devletin ihtiyaçları karşısında sınırlı kalmıştır⁴⁰².

Tımar gelirlerinin tımarlı ordusunun finans kaynağı olarak kullanılması gibi şimdi de miri toprakların önemli bir bölümünün gelirleri bu dönem kurulan orduya ayrılmıştır. Düzenleme mukataa sistemi kaldırılmadan, kazancı belirli bir miktardan fazla olan mukataa sahiplerine uygulanacaktır. Merkezde yüksek mevkide bulunanların gelirleri garantiye alındıktan sonra diğerlerinin gelirleri mültezimler aracılığıyla hazineye aktarılacaktır⁴⁰³. Ek gelir sağlamak için çeşitli vergilerin oranları artırılmış, memuriyet, muafiyet ve tımara verilen padişah beratlarına ücret getirilmiştir. Bu gelişmeler bazı nüfuz sahibi kişilerin hoşuna gitmemiş, ilk tepki ise miri toprakların kiracıları olan ayanlardan gelmiştir⁴⁰⁴.

XVIII. yüzyıl sonları ve XIX. yüzyıl başlarında Anadolu'da birçok eyalet ve sancak, büyük hanedan ve ayanların idaresine girmiştir. Tokat gibi bölgelerde malikâne mukataalar, bölgenin ayan ve eşrafından olan voyvodalar tarafından yönetilmiştir⁴⁰⁵. Ayanlara karşı II. Mahmud dönemi yürütülen mücadele ile çoğunun mal varlığına el konulmuştur. Ayanların birçoğu yerel idarelerinin başında olarak kiradadıkları miri

---

⁴⁰⁰ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 53.

⁴⁰¹ Abdüllatif Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 17-18, 20.

⁴⁰² Coşkun Çakır, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2001), 6.

⁴⁰³ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 108.

⁴⁰⁴ İnalcık, *İmparatorluktan Cumhuriyete*, 181.

⁴⁰⁵ Beşirli, "Tokat Voyvodası (1774-1842)", 167.

toprakları kullanabilmişlerdir. Eyaletlerde yine en nüfuzlu kişiler olduklarından zorba yöneticilere karşı halkın koruyucuları kılığında kendilerini göstermişlerdir⁴⁰⁶.

II. Mahmud dönemi temeli merkeziyetçilik olan bir dizi ıslahatlar yapılmıştır⁴⁰⁷. Ragıp Efendi tarafından hazırlanan layihada arazi ve mülk yazımına dair verilen bilgide, “Memurlar şehirlerde ve onlara bağlı köylerde halkın tasarrufunda olan hane, han ve hamam, dükkân, çiftlik, değirmen, bağ ve bahçe, tarla, çeltik, mera, çayır, zeytinlik, dutluk vesaireyi tutacaklardır. Yazarken de bu mülklere ait senetleri gözden geçirecekler, mutasarrıfların isimleriyle deftere kayıt ettikten sonra defteri İstanbul’a göndereceklerdir.” ifadesi kullanılmıştır. Bu ve benzeri layihalar doğrultusunda nüfus sayımı yapılmasına karar verilmiştir. Nüfus sayımının en önemli nedenleri kurulacak orduya asker toplamak ve vergi mükellefiyetini belirlemektir⁴⁰⁸.

Bu dönem getirilen yeni vergiler arasında bulunan ihtisap rüsumu şehirli halkı özellikle esnaf ve zanaatkârları ilgilendirmektedir. 1826 yılında yapılan düzenleme ile geleneksel ihtisap vergileri haricinde II. Mahmud’un kurduğu ordunun masraflarını karşılamak için yeni ihtisap vergisi konulmuştur. Yeni vergi esnaf ve zanaatkârlarla, şehir ve kasabalarda faaliyet gösteren tüm iş kollarını kapsamaktadır. Şehirden şehre esnafın ödeme gücüne göre değişen oranlarla alınmıştır⁴⁰⁹.

Osmanlı Devleti XVII. yüzyıl başlarından Tanzimat Fermanı’nın (1839) ilanına kadar olan dönemde devletin klasik idari ve mali yapısı merkez ve taşrada önemli değişim ve dönüşüm geçirmiştir⁴¹⁰. Mevcut durumun düzeltilmesi adına yapılan kurumların ıslahı, özellikle askeri ve mali alanlarda batıdaki gelişmelere uyum sağlama gayretiyle yapılmıştır. Ancak bu ıslahatlar Avrupa’da oluşan ve giderek gelişen düzen karşısında yetersiz kalmıştır. Tanzimat dönemi devlet yapısında yeni bir anlayış yerleşmiş, tüm kurumlarda yapılan düzenlemelerde neredeyse Avrupa ile bütünleşme gayretine girilmiştir⁴¹¹.

---

⁴⁰⁶ İnalçık, *İmparatorluktan Cumhuriyete*, 186.

⁴⁰⁷ Çakır, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, 7.

⁴⁰⁸ Tevfik Evcı, “Osmanlı Tarihi Yazımında Nüfus Defterlerinin Yeri: 1831 Tarihli Teke Livasına Bağlı Elmalı Kazası Nüfus Defteri Örneği”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1/49, (Mart 2021), 209-210.

⁴⁰⁹ Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 132.

⁴¹⁰ Açıkel, Sağırılı, “Tokat Şer’iyye Sicillerine Göre Salyâne Defterleri (1771-1840)”, 9.

⁴¹¹ Sarıkaya, “Osmanlı Devleti’nde Yeni Bir Yapılanma: Tanzimat Fermanı”, 62-63.

Tanzimat Fermanı'nın maliye ile ilgili esaslarını, Osmanlı devlet adamı, iktisatçı, eğitimci ve yazar olan Abdurrahman Vefik Sayın, “Tekâlif-i Kavâid” adlı eserinde şu başlıklar altında toplamıştır:

1. Her türlü gelir doğrudan devletin kasasına girecek, her türlü gider de buradan yapılacaktır. 2. Herkesin mal ve can güvenliği sağlanacak, müsadere yapılmayacaktır. 3. Örfi vergiler ve ihtisab resmi kaldırılacak, bunların yerine herkesin kudret ve servetine göre belirlenen vergi alınacaktır. 4. Araziden alınan şer'i vergilerin asıl anlamına uygun ve memleketin her yerinde eşit olarak onda bir oranında alınması sağlanacaktır. 5. Mukataa ve benzeri uygulamalara konu olan arazinin üç yıllık hâsılatı üçe bölünerek bedel belirlenip bu bedel yıldan yıla hazineden karşılanacaktır. 6. Memurlara maaş verilecek ve memurun ele güne muhtaç olması için toplanan avarız ve nüzul gibi vergiler kaldırılacaktır. 7. Bazı yerlerde vergi mükelleflerinin vergilerini aynî olarak kereste, kendir, kömür olarak ödemesi usulü kaldırılarak o yerin mükellefleri de vergisini herkes gibi nakdi ödeyecektir. 8. Bazı yerlerde vergi mükelleflerinin vergilerini bedenlen ödemesi, derbentçi, köprücü gibi usuller kaldırılacak onlar da vergisini herkes gibi nakdi ödeyecektir. 9. Zahire Nezareti lağvedilecek, devlet levazımını ekmekçi esnafı da zahiresinin kendileri satın alacaktır. 10. Cizye düzenlenecek, baş üzerinden alınması kaldırılacak ve patrikhaneler vasıtasıyla ancemaatin vergi tahsil edilecektir. 11. Ağnam üzerinden alınan muhtelif vergiler tek kalemde toplanacak ve ilk uygulaması esas alınacaktır⁴¹².

Tanzimat Fermanı ile “muzır-ı zalimane” denilen iltizam sisteminin kaldırılacağı⁴¹³, “halkın emlâk ve kudretine göre münasib bir verginin tayin edileceği” bildirilmiştir⁴¹⁴. Bu doğrultuda maliye teşkilatının yeniden oluşturulması için gereken düzenlemeler kısa sürede başlatılmıştır. Hazırlanan düzenlemeler hukuki bir alt yapı içerisine oturtularak çok sayıda kanunname ve nizamname çıkartılmıştır. Alınan

---

⁴¹² Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, (Ankara: Maliye Bakanlığı Yayınları A.P.K. Kurulu Yayını, 1999/352), 350-351.

⁴¹³ Necati Çavdar, *Tanzimat Dönemi Muhassıllık Meclislerinin Osmanlı Demokrasi Tecrübesindeki Yeri ve Tokat Muhassıllığı Örneği*, TBMM'nin Açılışının 101. Yıl Dönümünde Türk Demokrasi Tarihi Yazıları, ed. İsmet Türkmen ve diğerleri, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2021), 146.

⁴¹⁴ Tefik Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 193.

kararların uygulanabilmesinde oluşturulacak yeni kurumlar için bürokratik ayarlamalar yapılmıştır⁴¹⁵.

Tanzimatla birlikte örfi vergiler içinde alınan çok sayıda vergi birleştirilmiştir. Yeni verginin matrahı “Efrâd-ı ahalinin hisse-i teklifleri köyce muayyen ise de hisse-i umûmiyesi köyden talep ve ahz” yani köydür. Bundan dolayı vergiye “köyce tahsili mutad olan vergi” ve “an cemâatin tahsil olunan vergi” gibi isimler konulmuştur⁴¹⁶. Yeni vergi için gerekli olan tahrir çalışmaları II. Mahmud döneminde Hüdavendigar ve Gelibolu sancaklarında “Tanzimat-ı Hayriye’ye numune olmak üzere” yapıldığı belirtilen çalışmalardır. Tanzimat öncesinde başlayan mali ıslahatlar ön hazırlık kabul edilmiş, bu dönem kararlı bir şekilde uygulanarak başlangıcı oluşturmuştur⁴¹⁷.

Vergi nizamnamelerinde, verginin tahsil usulü ve vergi gelirlerinin kaynakları ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Bunlar arasında aşar ihalesi, öşür gelirleri, öşür muafiyeti, harir öşrü gibi öşürle alakalı nizamnamelere ağırlık verilmiştir. “Bedel-i ispenç, vergi tevzii, müskirat resmi, ebniye resmi, kıptiyan vergisi, bey’iyye resmi, mürur resmi, hayvan rüsumu, ruhsatiye resmi, şamandıra resmi, damga resmi ve duhan resmi” bu grupta kaydedilen diğer vergi, resim ve harçlardır⁴¹⁸.

Devletin ilk dönemlerinde gelir ve giderlerin bir kısmı ay bir kısmı güneş takvimlerine göre hesaplanmış, bu nedenle tam bir bütçe oluşturulamamıştır. Güneş takvimine göre alınan mukataa gelirleri ile ay takvimine göre ödenen maaşlar arasındaki zaman farkına ilişkin maaşların ödenmesinde para sıkıntısı yaşanmıştır⁴¹⁹. İki takvim arası yılda oluşan 11 günlük fark nedeniyle her 33 yılın bütçesi aradaki 1 yıllık farkı kapatmak için atlanmıştır. Sıvış yılı denilen bu fark hazineyi zarara uğrattığı gibi ticari hayat, maaş ödemeleri ve para değeri üzerinde yıkıcı etki bırakmıştır⁴²⁰. Tanzimat dönemi 1840 ve 1841 yılı bütçelerinin gelir ve gider hesaplarının düzenlenmesinde karşılaşılan

⁴¹⁵ Çakır, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, 24-25.

⁴¹⁶ Tevfik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998), 199.

⁴¹⁷ Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, 22- 23.

⁴¹⁸ Çakır, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, 27. Ayrıca bkz; “Onda bir” anlamına gelen öşür, arapça kelime olup çoğulu aşardır. Şer’i vergilerin en önemlisi olan aşar, ziraat ürünleri için Tanzimat’a kadar toprağın verimine göre 1/3 ile 1/10 arasında değişen oranlarda tahsil edilmiştir. Tanzimatla birlikte tüm bölgelerde 1/10 oranında alınmaya başlanmıştır. (Kevser Değirmenci, “1844-1845 Tarihli Temettuat Defterine Göre Kütahya Sancağı Gediz Kazası Muhipler Köyünün Sosyal ve Ekonomik Yapısı”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 52, (Nisan 2021), 360.)

⁴¹⁹ İlyas Özkök, *Osmanlı Maliyesinde Cizye Vergisi*, (Antalya: Akdeniz Üniversitesi Doktora Tezi, 2022), 67.

⁴²⁰ Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 112.

problemlerin aşılmasına yönelik yöntemler modern bütçe uygulamalarına doğru evrilmiştir⁴²¹. Bu dönem hazine hesapları rumi takvimi baz alan mali yıla göre düzenlenmiştir. Yeni uygulama ile mali yılbaşı mart ayı iken mali yıl sonu şubat ayı olarak kabul edilmiştir⁴²².

Her yıl mali yıl başı olan mart ayında devletin tahmini tüm geliri ile gider kalemine ayrılan tutar ayrı gösterilerek, devletin gelirlerine nispeten giderlerinin tayin ve tahdit edileceği bir bütçe hazırlanmıştır. Hazine hesapları mali terminolojide egzersiz usulüne göre yani hazineye toplanan gelir ve gider ait olduğu yılın bütçesine yazılarak, bütçe dönemi bitse bile o dönemle ilgili gelir ve gider toplanıncaya kadar bütçe kapatılmayacak şekilde düzenlenmiştir. Böylelikle mali yıl sonunda çıkarılacak hesaplarda devletin geçmiş yıllarda tahakkuk etmesine rağmen tahsil edilmemiş gelirleri veya ödenmemiş giderlerinin tutarı sağlıklı olarak belirlenecektir⁴²³.

Tanzimat'ın uygulandığı bölgelere “muhassıl-ı emvâl” denilen iktisadi yetki sahibi idareciler gönderilerek vergi tahsil işlerinin vali ve ayanların kontrol ve suistimalinden kurtarılması amaçlanmıştır⁴²⁴. Tanzimat öncesi eyalet yöneticileriyle neredeyse eş değer muhassıllarından ayrı doğrudan merkeze bağlı mali memur olan bu muhassıllar yanlarında mal ve nüfus kâtipleriyle birlikte taşraya gitmişlerdir⁴²⁵. Muhassıllar devlet gelirlerinin denetlenmesi, vergi sistemindeki aksaklıkların giderilmesi, bütçede dengenin sağlanması ve vergi mükelleflerinin belirlenmesi için yapılacak nüfus ve temettüat sayımlarından sorumludurlar⁴²⁶. Bu dönem Tokat Voyvodası da muhassıllığa dönüştürülerek buraya mali işleri yöneten bir muhassıl

---

⁴²¹ Kaya Bayraktar, “Osmanlı Maliyesi Üzerine Yapılan Çalışmalar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1/1, (Mayıs 2003), 119.

⁴²² Mat, *Temettüat Defterlerine Göre Kazâbâd Kazasının Sosyal ve İktisâdi Yapısı (1844-1845)*, 22.

⁴²³ Tevfik Güran, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 49, (Ekim 1998), 80-81.

⁴²⁴ Halil İnalcık, “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri”, *Belleten*, 28/112, (Eylül 1964), 625, 628. Ayrıca bkz; Muhassıllara hazineye maaş bağlanmamış, ülke dahilinde kullanılacak tezkirelerden altı kuruş alınarak bunun altmış parası, yabancı ülkelere gidecek olanlara verilecek tezkirelerden kırk kuruş alınarak bunun beş kuruşu “bîla maaş taşralarda istihdam olunacak memurine tahsis ve itası..” kararı alınmıştır. (Nuri Adıyeke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11, (Mart 2000), 777.)

⁴²⁵ Ayla Efe, “Osmanlı Devleti’nde Mali Sistem Arayışının Getirdiği Yerel Yönetim Uygulamaları: Muhassıllık Örneği”, *Tarih Dergisi*, 49, (Haziran 2009), 66, 70.

⁴²⁶ Yükücü, Fidancı, Soysal, “Osmanlı Devleti’nde Temettüat Defterleri’nin Önemi ve Vergisel Açından Değerlendirilmesi: Tire Kazası Örneği (*)”, 174.

atanmıştır⁴²⁷. Tokat’a merkezden tayin edilen ilk muhassıl “Hacegandan Hilmi Efendi”⁴²⁸, Turhal’a ise “Midilli Nazırı İsmail Ağazade Midilli Vucuhundan Hacegandan Esad Bey” dir⁴²⁹.

Muhassıllara görevlerini bildiren sekiz maddelik talimatname hazırlanarak dağıtılmıştır. Sonradan talimatnameye yedi maddelik bir ilave yapılmış, ardından beş maddelik bir ek daha düzenlenmiştir. Dokuz maddelik nizamnamede meclislerin çalışma yöntemlerinin belirlenmesi için hazırlanmıştır⁴³⁰. Talimatnameye göre muhassıllar atandığı yerde tımar, zeamet ve vakıf gelir kaynaklarının vergilerinin toplanması, *hariç- ez defter* olarak bilinen devletin resmi kayıtlarında bulunmayan gelir kaynaklarının belirlenmesi, hisse sahibi olanların tespit edilerek kaydının tutulması, 1838-1839 yıllarına ait vergilerden kalan bakayanın toplanması, vergi muafiyetinden yararlananlar dâhil herkesin mal-mülk sayımının yapılması, muhassıllık meclislerinin kurulmasından sorumlulukları arasındadır⁴³¹.

Meclisler muhassıllara vergilerin belirlenmesi ve taksim konularında yardımcı olunması için sancak merkezlerinde kurulmuştur. Üyeleri muhassıl, hâkim, müftü, asker zabiti, yörenin ileri gelenlerinden dört temsilci ve iki kâtipten oluşur. Eğer yörede yaşayan gayrimüslimler varsa onların ileri gelenleri metropolit ve kocabaşlar arasından seçilen iki temsilcide üyelik hakkına sahiptir. Eyalet merkezlerinde aynı şekilde oluşturulan meclisler müşir başkanlığında daha fazla yetkilerle görev yapacaklardır. Muhassıl bulunmayan kazalar birleştirilerek kurulan küçük meclislerin üyeleri muhassılın seçtiği vekil başkanlığında, müftü, nâib ve yörenin ileri gelenlerinden oluşmaktadır. Köylerde imam ve muhtarlar, gayrimüslim köylerde kocabaşlar görevlidir. Ancak köylerde alınan kararlar sancaktaki büyük meclisten geçtikten sonra geçerli kabul edilecektir⁴³². Yörede

⁴²⁷ Beşirli, “Tokat Voyvodalıği (1774-1842)”, 163-164.

⁴²⁸ Çavdar, “Tanzimat Dönemi Muhassıllık Meclislerinin Osmanlı Demokrasi Tecrübesindeki Yeri ve Tokat Muhassıllığı Örneği”, 146

⁴²⁹ Ayla Efe, *Muhassıllık Teşkilatı*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Doktora Tezi, 2002), 149.

⁴³⁰ Mat, *Temettüat Defterleri’ne Göre Kazâbâd Kazasının sosyal ve İktisadi Yapısı (1844-1845)*, 20.

⁴³¹ Efe, “Osmanlı Devleti’nde Mali Sistem Arayışının Getirdiği Yerel Yönetim Uygulamaları: Muhassıllık Örneği”, 64-66. Ayrıca bkz; Ayanlık kurumu Tanzimat dönemi düzenlemeleriyle tamamen ortadan kaldırılmıştır. Halk ve yönetim arasındaki ilişkilerde onlara gerek kalmamıştır. Ancak sancak merkezlerinde kurulan meclislere üye olmuş, farklı unvanlarla şehir ve kasaba yönetiminde çalışmalarını uzun zaman sürdürmüşlerdir. (Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 37.)

⁴³² Yücel Özkaya, Ali Akyıldız, “Muhassıl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 18-20. Ayrıca bkz; Osmanlı Devleti’nde siyasal katılımın ilk gerçek modeli olan parlamenter sistemin 1876 Meşrutiyet idaresinde başladığı bilinmektedir. Ancak seçme ve seçilme kültürü

devlet tarafından karşılanan masrafların denetlemesinden de meclisler sorumlu tutulmuştur⁴³³. Yine talimatnamede, muhassılların görevlendirdiği kâtipleri ara ara teftiş etmeleri, kayıt altına alınan tahrirleri şahsen kontrol etmeleri, haksızlık yapan ve rüşvet alan kişileri kanunların gerektirdiği hükümlerce cezalandırmaları istenmiştir⁴³⁴.

Her köy ve mahallede istisnasız herkesin adı ve şöhreti, ne kadar emlak, arazi ve hayvanatı bulunduğu, tüccar ve esnafın senelik tahmini ne kadar gelir sağladığı araştırılarak defterlere kaydedilmiştir. Her köy ve mahalle için mükelleflerin nüfus ve mali güçlerine göre ayrı olarak düzenlenen bu defterler bizzat muhassıllar tarafından İstanbul'a götürülmüştür. Defterler maliye hazinesinde incelendikten sonra Bab-ı Âli ve Meclis-i Vâlâ'da onaylanmıştır. Daha sonra defterler eyaletlerin devlet memurları ve ileri gelenlerine yazılan emirnamelerle beraber yerlerine geri gönderilmiştir⁴³⁵.

Bu defterlere maliye hazinesinde “muhassıllık defterleri” denilmektedir. Ayrıca bunlardan başka Anadolu ve Rumeli varidat muhasebelerinde iki defter daha tutulmuştur. Defterlerden “vergi müfredat defterinde” her köy ve mahallenin vergi miktarı, “vergi icmal defterinde” her kaza ve livanın vergilerinin toplamı kayıtlıdır. Zamanla köy ve mahallelerin vergilerine zam ya da indirim yapıldıkça defterlere işlenerek taşradaki işlemler merkezden kontrol edilmiştir⁴³⁶.

Dönemin sosyo-ekonomik yapısı, süregelen alışkanlıklar, bilgi yetersizliği gibi benzeri sebeplerden kaynaklı uygulanan vergi ıslahatı tüm ülkede yürürlüğe konulamamış, öncelikle vergilerin tahrir ve taksimi Anadolu'da Hüdavendigar ve Rumeli'de Gelibolu sancaklarında gerçekleştirilmiştir⁴³⁷. Bu yerlerde dahi gereği yapılamamıştır. Hüdavendigar gibi merkeze yakın yerlerde bile mal-mülk sayımı kısa

---

Tanzimat döneminin başından itibaren Osmanlı toplumunda yerleşmeye başlamıştır. Bir çeşit “mali vali” olarak tanımlanabilecek merkezden görevlendirilmiş muhassılların öncülüğünde taşrada kurulan muhassıllık meclisleri aynı zamanda Osmanlı demokrasi deneyiminin ilk adımları sayılabilir. Meclisler modern demokrasi uygulamalarının tüm niteliklerini taşımasa da seçme ve seçilme gibi demokrasi anlayışının temel ilkelerinin toplumda yaygınlaşmasında ve yerleşmesinde etkili olmuştur. (Çavdar, *Tanzimat Dönemi Muhassıllık Meclislerinin Osmanlı Demokrasi Tecrübesindeki Yeri ve Tokat Muhassıllığı Örneği*, 145.)

⁴³³ Efe, *Muhassıllık Teşkilatı*, 26.

⁴³⁴ Mat, *Temettüat Defterleri'ne Göre Kazâbâd Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı (1844-1845)*, 20.

⁴³⁵ Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, 97-99.

⁴³⁶ Süleyman Sûdî, *Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesid)*, haz. Mehmet Ali Ünal, (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2008). 57-58.

⁴³⁷ Mehmet Emin Türklü, “Tanzimat Döneminde Ancemaatin Vergi Uygulaması ve Yaşanan Usulsüzlükler Üzerine Bazı Şikâyetler (1841-1865)”, *Current Research in Social Sciences*, 2/3, (Eylül 2016), 132.

zamanda tamamlanamamıştır. Uygulamanın iki yıla yakın bir sürede yarardan ziyade zararı görülmüştür⁴³⁸.

1842 yılında muhassıllıklar kaldırılıp eskisinden farklı olarak yeniden iltizam sistemine geçilmiştir. Yeni sistemle muhassıllıklar birleştirilerek eyaletlere muhassıllardan daha fazla yetki sahibi defterdar denilen maliye memurları atanmıştır. Muhassıllık meclislerinin yerini memleket meclisleri almıştır⁴³⁹. Muhassıllık ile sınırlanan eyalet valilerinin yetkileri tekrar genişletilmiştir⁴⁴⁰. Eyaletlerde kazaların idaresi müdürlere ve kaza ileri gelenleri arasından seçilen kişilere verilmiştir. İdari ve mali olarak voyvodalıkla yönetilen kazalarda müdürler tarafından yönetilmiştir. Müdürlerin görevleri kaza merkezlerinde oluşturulan küçük idare meclisleri aracılığıyla vergilerin vaktinde toplanması, halkın can ve mal güvenliğinin sağlanmasıdır⁴⁴¹. Belirlenen gelirlere göre ödenecek vergi yılda aralıklarla toplanıp sandık eminleri aracılığıyla defterdarlara aktararak eyalet giderleri karşılandıktan sonra kalan miktar hazineye gönderilecektir⁴⁴².

Tanzimat'ın başından 1845'e kadar geçen sürede, uygulamaya yönelik çalışmalar beklentiyi karşılamamıştır. Bunun üzerine Meclis-i Vâlâ'da yapılan görüşmelerde bölgesel sorunların iyi bilinmesi ile yenilik çabalarında başarı sağlanacağı sonucuna varılmıştır. Evvela vilayetlerden temsilci olarak ikişer “vücûh ve kocabaşı” merkeze çağırılıp onlardan bölgelerin sorunları hakkında bilgi alınmıştır. Temsilcilerin sundukları layihalarda belirtilen en yaygın şikâyet vergi yükünün hafifletilmesi ile bölgeler ve kişiler arasındaki vergi dağılımının daha adil yapılmasıdır. Görüşmeler neticesinde devlet çapında vergi yükünün nüfusun vergi ödeme gücüne göre belirlenmesi için yaygın bir tahrir çalışmasının yapılmasına karar verilmiştir. Eyaletlere talimat gönderilerek tahrirlerin kısa zamanda ve sağlık şekilde gerçekleştirilmesi istenmiştir. Ayrıca

---

⁴³⁸ Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 340.

⁴³⁹ Perihan Hazel Kaya, “Tanzimat Reformunun Osmanlı Devleti'nin İdari ve Mali Yapısına Etkisi: Muhassıllık Teşkilatı Örneği”, *Sayıştay Dergisi*, 32/120, (Mart 2021), 128. Ayrıca bkz; Muhassılların maliye ve diğer mülkiye görevlilerinin yazım işlerindeki vazifeleri devam etmiştir. (Adıyke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, 770-771.)

⁴⁴⁰ Abdüllatif Şener, “Tanzimat ve Osmanlı Maliyesi”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8/2, (Aralık 1990), 55.

⁴⁴¹ Açikel, Sağır, *Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları-Vakfiyeler I. Cilt*, 20.

⁴⁴² Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 340-341.

sayımlarda karşılaşılabilecek sorunlar ve bunların çözümlerine yönelik soru cevap olarak düzenlenmiş lâyhalar ve örnek yazım numuneleri hazırlanmıştır⁴⁴³.

Verginin tahsili iltizama verilmemiş, her köy ve mahallede muhtar ve din adamları sorumluluğunda toplanmıştır. Tahsilat ilgili kişinin tevzi defterlerine yazılarak, toplanan nakit ve tutulan defterler kazaya teslim edilmiştir. Ödenen vergiler kaza meclisindeki deftere işlenerek tevzi defterine gelen nakdin miktarı ve tarihi kaydedilip müdür ve sandık emini tarafından mühürlenmiştir. Yıl sonunda kaza meclisi vergilerin dökümünü yaparak, köy ve mahallerin borçlarını tamamen ödeyip ödemediğini kontrol etmiş ve ona göre gereken yapılmıştır⁴⁴⁴.

Verginin tahsilinde zamanla değişiklikler yapılmıştır. İlk uygulandığı yıl işlemlerin gecikme olasılığına karşı vergiden düşmek şartıyla peşin tahsil edilmiştir. Başlarda iki taksitle alınırken sonradan bu uygulama kaldırılmıştır. Ödemelerde bir düzen oluşmadığından mükellefler vergi borçlarını yıl içinde istedikleri vakitte ve miktarda parça parça ödemişlerdir. Vergiye bazı tarihlerde genel nitelikte ve yerel düzeyde özel zamlar ve indirimler getirilmiştir. “Karantina zammı, ispenç resmi ve ihracat resmi” üç genel nitelikte yapılan zamlardır. Genel nitelikte olan “güzeşte indirimi”, örfi vergilerin tahsil masrafları borçla temin edilip, bu borçların faizleri örfi vergilerin toplamına eklenerek alınmaktadır. Bu dönem güzeşte denilen borçların yeni vergiye yansıdığı fark edilince toplamdan düşülmüştür⁴⁴⁵.

Bölgelerdeki özel zamlar ise yeni bir kaza, sancak ve eyalet kurulması durumunda buralara atanacak olan görevlilerin aylıklarına karşılık vergilere getirilen zam, okul, hastane, yol yapımı gibi kamu yatırımlarına katkı payının bölge halkının vergilerinden sağlanmasıdır. Tanzimat öncesi tevzi defterlerine eklenen harcamaları hatırlatan bu uygulamalar yakınmalara ve yolsuzluklara yol açmıştır⁴⁴⁶.

Tanzimat dönemi gayrimüslim tebaanın cizyelerini cemaatlerinden başka kimseyle muhatap olmadan vergilerini doğrudan önderlerine vermeleri cizye gelirlerinde düşüşe neden olmuştur. Bu durumda ancemaatin uygulamasından vazgeçilerek her gayrimüslimin kendisine yazılan vergi miktarını ödemesi karşılığında senet almasına yani

---

⁴⁴³ Tevfik Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, 193-194.

⁴⁴⁴ Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, 101, 104.

⁴⁴⁵ Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, 102-104.

⁴⁴⁶ Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 341.

cizye tahsilatında yeniden ale'r-ruus yöntemine geçilmiştir. 1852 yılında cizye uygulamasına son verilerek gayrimüslim tebaanın askere gitmesine karar verilmiştir. Ancak mümkün olmayınca cizye yerine bedel-i askeri getirilerek cizye tahsili isim değiştirerek sürdürülmüştür⁴⁴⁷.

Ancemaatin vergi uygulaması örfi vergilere göre ileri bir aşama olsa da verginin dağıtımında yerel güçlerin etkisinden dolayı verginin kazanca uygun tahsil edilip edilmediği problem olmuştur⁴⁴⁸. Vergi tahsili yapılırken, senesi içinde tahsil edilecek verginin gelecek seneye bırakılması, tahsil edilen nakdin görevlilerin ellerindeki deftere kaydedilip mükellefin eline belge verilmemesi gibi nedenler verginin tahsilini zorlaştırırken suistimalleri de doğurmuştur. Toplanan nakdin deftere yazılıp yazılmadığı veya eksik yazıldığına dair ortada belirli bir kanıt yoktur. Ayrıca nakdin zimmete geçirilip ortadan kaybolma ya da vefat halinde vergi bakiyesi yine halktan tahsil edilmiştir⁴⁴⁹.

Verginin uygulaması haksızlıklar ve aksaklıklar nedeniyle halkı memnun edemeyince yirmi yıl kadar sürdükten sonra 1860 yılında aşamalı olarak kaldırılmıştır⁴⁵⁰. 1255 (M. 1839) yılındaki düzenlemelerle terk vergisi esası 1275 (M. 1856-60?) yılına kadar ancemaatin toplanmış olup bu yıldan itibaren ayrı ayrı toplanmıştır⁴⁵¹. Yeni düzenleme ile nisbi nitelikli emlak, arazi ve temettü vergisi getirilmiştir. Verginin uygulanabilmesi için yeniden tahrir çalışmaları yapılmış, tahririn tamamlanamadığı yerlerde ancemaatin vergi devam etmiştir⁴⁵².

Tahrir çalışmaları için evvela “Tahrîr-i Emlâk Nezareti” kurulmuştur. Çalışmalara ülke genelinde başlanması sakıncalı görüldüğünden, öncelikle Bursa ve Yanya’da yapılmış, buralardan kazanılan deneyimle 1860 yılında çıkarılan nizamname gereğince diğer yerlerde başlanmıştır. Nizamnameye göre tahrirde yazım ve kayıt işlerinden “muharrire”, değer ve gelir tahmininden “muhammin” denilen görevliler sorumludur. Eyaletlerde bir reis, yirmi iki muharrire ve dört muhamminden oluşan yirmi yedi kişilik heyetler kurulmuştur. Heyetler eyalet merkezinde iki koldan, sonra dört kola

---

⁴⁴⁷ Fatma Akın, “Tanzimat Dönemi Cizye Defterlerine Göre Alaiye’de Gayrimüslim Nüfus”, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2, (Eylül 2021), 278.

⁴⁴⁸ Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, 105.

⁴⁴⁹ Türklü, “Tanzimat Döneminde Ancemaatin Vergi Uygulaması ve Yaşanan Usulsüzlükler Üzerine Bazı Şikâyetler (1841-1865)”, 133.

⁴⁵⁰ Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, 104.

⁴⁵¹ Adıyeke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, 773.

⁴⁵² Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, 105.

ayrılarak kaza ve nahiyelerde tahrir çalışmalarını tamamlayacaktır. Tahminler yapılırken şehir ve kasabalarda “Emlak Komisyonu”, köylerde halktan altı kişilik “Tahmin Komisyonu” çalışmalara yardım edecektir. Tahririn güvenilir olması için Anadolu ve Rumeli’ye birer müfettiş gönderilerek işlemler denetlenecektir. Tahrir sonucunda vergiye tabi değer üzerinden alınacak vergilerden bir tanesi de temettü vergisidir ⁴⁵³.

Kâr etme, fayda ve kazanma anlamındaki temettü kelimesinin çoğulu temettüat yani faydalar ve kazançlardır⁴⁵⁴. Bu kelimedenden gelen temettü vergisi ise herkesin gelirin uygun olarak devlete ödediği vergiyi ifade etmektedir. Temettü vergisi 1255 (1839) yılından 1275 (1858) yılına kadar yirmi yıl ancemaatin tevzi olunan verginin bir kısmını oluşturmak şartıyla birleşik vergi arasındadır⁴⁵⁵. Tanzimatla başlayan temettü vergisine o vakit ayrı bir vergi konulmayarak, her bireyin emlak, arazi, hayvanat, emval ve bir yıllık gelirlerine kurulan meclisler tarafından ilgili yılın talimat ve düzenlemelerine göre değer biçilerek tek bir vergi uygulanmıştır. Yani ancemaatin vergiler arasında yer alan bir vergi türü olan temettü vergisi servet değeri üzerinden yirmi yıl boyunca kolektif şekilde dağıtılmıştır⁴⁵⁶. Verginin adı daha sonraları “kazanç vergisi” olarak çevrilmiştir⁴⁵⁷.

Beyana dayanmayan tahrirle alınan⁴⁵⁸ temettü vergisi tüccar ve esnafın yıllık temettülerinin miktarı tahmin ve takdir edilerek, bunlardan binde yahut yüzde hesabı üzerinden alınmaktadır. Verginin esası II. Mahmud döneminde hazineye gelir sağlamak maksadıyla uygulamaya konulan ihtisap vergisinden gelmektedir⁴⁵⁹.

Tanzimat dönemi bütçelerinde emlak ve temettü vergileri, tevzi vergi uygulanan bölgelerde bu vergiyle beraber vergi adı altında tek bir sütunda, tahrir harcamaları karşılığı ise bazı zamanlar “müteferrik” gelirler içinde bazen de ayrı olarak geçmektedir.

---

⁴⁵³ Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, 105-106.

⁴⁵⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2010), 1251.

⁴⁵⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: MEB. Yayınları, C. III, 1993), 453-454. Ayrıca bkz; “Muhassıllık kaldırıldıktan sonra herkesten gelirin göre alınması kararlaştırılan verginin, kişilere değil, topluluklara (An cemaatten) göre belirlenerek alınması yoluna gidildi. Bu uygulama 1859 yılına kadar devam etti.” (Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 341.)

⁴⁵⁶ Sayın, *Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, 442.

⁴⁵⁷ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, haz. Yusuf İhsan Genç ve diğerleri, (İstanbul: T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları Nu: 108, 2010), 248.

⁴⁵⁸ Yükçü, Fidancı, Soysal, “Osmanlı Devleti’nde Temettüat Defterleri’nin Önemi ve Vergisel Açından Değerlendirilmesi: Tire Kazası Örneği (*),” 174.

⁴⁵⁹ İlyas Ak, *Temettüat Defterleri’ne Göre Çorum Merkez Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı (1844-1845)*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2017), 47-48.

Tahrirle alınan vergiler iltizama verilmemiş, tevzi vergide olduğu gibi muhtar ve halk temsilcilerinin ya da bazı zamanlar yapılan düzenlemelerle ilgili memurların mesuliyetinde genel ilkeler dahilinde tahsil edilmiştir⁴⁶⁰.

1860 yılından itibaren sanat ve ticarete inhisar kaldırılmış, bu alanda meşgul olanlara “ruhsatiye defteri”, verilerek yıllık kazançları tahminen defterlere yazılmıştır. Temettü vergisi için esnafa verilen “ruhsatiye tezkeresi” denilen tezkereler vergi komisyonlarınca hazırlanarak esnafkethüdaları aracılığıyla yetkiliye teslim edilmiştir. Bu şekilde esnafın ödeyeceği vergiyi önceden bilme imkânı olmuştur. II. Mahmud döneminde getirilen “ihtisap rüsumu” kaldırıldığından bu vergi hem onu karşılamış hem de yevmiye-i dükkân, şehriye-i dükkân gibi adlarla alınan diğer tüm vergilerin yerine getirilmiştir. Vergi mart ve eylül aylarında yılda iki taksit olarak toplanmıştır. Vaktinde ödenmediği takdirde vergiye yüzde yirmi zam yapılmıştır. Gerektiğinde mükellefin malı borcuna karşı satılarak vergi mutlaka tahsil edilmiştir. Sayımı bitmeyen ya da yapılmayan vilayetlerde bu verginin yerine “ihtisap rüsumu” alınmıştır. İstanbul tüccarı ve esnafı II. Meşrutiyet’e kadar bu vergiden muaf tutulmuştur⁴⁶¹.

Osmanlı Devleti’nde yabancılar önceden yapılan anlaşmalar gereğince çeşitli imtiyaz sahibi, vergilerden muaftırlar. Temettü vergisi başlarda Osmanlı tebaasından alındığı halde sonraları büyük ticarethane ve iş yeri sahiplerinin yabancıların imtiyazlarından yararlanmak için mallarını onlara devretmeleri hazineyi zarara uğratmıştır. Bu nedenle yabancıların temettü vergisine dahil edilmesi uygun bulunmuştur⁴⁶². Temettü sayımlarında Osmanlı tebaası köy köy, mahalle mahalle kaydedilirken yabancılar tâbi bulundukları ülkelere göre ayrı ayrı yazılmışlardır. Sayımlarda “ancemaatin” vergi de denilen “vergi-i mahsus” miktarlarının belirlenmesinin yanı sıra cizye mükellefi olduğu halde vergiden kaçanların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Ancak 1263 (1847) yılında yabancıların ödemesi gereken verginin 1256’dan bu yana tahsil edilmediği anlaşılmıştır. Tanzimatın ilk yıllarında yapılan tahrirde emlak, kira ve temettülerinin doğru yazılmadığı iddiasında bulunarak vergiyi

---

⁴⁶⁰ Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, 108-109.

⁴⁶¹ Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 346.

⁴⁶² Mustafa Serin, *Osmanlı Arşivinde Bulunan Temettuât Defterleri*, Başbakanlık I. Milli Arşiv Şûrası (Tebliğler-Tartışmalar) 20-21 Nisan, haz. Râhim Erişti ve diğerleri, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1998), 720-721.

ödemeyi reddetmişlerdir⁴⁶³. Ayrıca kapitülasyonlar ve ticaret antlaşmaları üzerinden ilgili ülkeler verginin vatandaşlarına uygulanmasını kabul etmeyince Osmanlı Devleti ile aralarında uzlaşma sağlanamamıştır⁴⁶⁴.

1838 yılında imzalan Balta Limanı Ticaret Antlaşması neticesinde yabancı tüccârlar dahili gümrük resmi kapsamından çıkarılmıştır. Her gümrük idaresine ve mal çeşitlerine göre farklılık gösteren vergi oranı 1859 tarihli bir nizamnamede tüm mallar için %12 olarak belirlenmiştir⁴⁶⁵. Tanzimat döneminin ilk başlarında taşrada gümrük vergileri muhassılların denetiminde maaşlı ve yeminli gümrük memurları tarafından idare edilmiştir. Bu uygulama ile gümrüklerin emaneten idaresinden beklenen fayda görülememiştir. İltizam usulüne geri dönüldüğünde ise gümrük resimleri sarrafların sorumluluğunda belirli süreliğine mültezimlere hazinece ihale edilmiştir. 1860/1861 yılında iltizam usulünün yeniden kaldırılmasıyla gümrük idarelerinde yeni bir teşkilatlanmaya gidilmiştir. Gümrük Emanetleri, Memliha Müdürlükleri ve Duhan Nezaretleri birleştirilerek bölge idaresi olarak on yedi nezaret oluşturulmuştur. Bu şekilde tuz ve tütün gelirleriyle gümrük resimleri aynı idare içinde yönetilmiş ve bu nezaretler merkezdeki Rüsumat Emanetine bağlanmıştır⁴⁶⁶.

1860 yılında bir taraftan yeni usul vergi uygulanırken diğer taraftan ancemaatin verginin devam ediyor olması karışıklığa neden olmuştur. 1864 yılında bu karışıklığın giderilmesi için yeniden talimatname hazırlanmıştır. Talimatname gereğince livalar kazalara, kazalar mahalle ve köylere “vergi mazbatası” göndereceklerdir. Her yıl mart ayında başlamak üzere on taksite bölünen vergi, mahalle ya da köy ihtiyar meclisi ve mükelleflerin bir araya toplanması ile herkesin ödeme gücüne göre paylaştırılmıştır. İki nüsha olarak deftere kaydedilip hazır bulunanlara imzalatıldıktan sonra nüshalardan biri kazaya gönderilmiştir⁴⁶⁷.

1865 yılında ise vergi ve diğer gelirlerin toplanmasında “Umur-ı Maliye Nizamnamesi” ve “Tahsildarlar Hakkında Nizamname” çıkartılarak yürürlüğe konmuştur. Buna göre vergi ve hazine gelirlerinin toplanmasında tahsildarlar

---

⁴⁶³ Mübahat S. Kütükoğlu, “İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa”, *Belleten*, 63/238, (Aralık 1999), 755-756.

⁴⁶⁴ Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, 109.

⁴⁶⁵ Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, 147-149.

⁴⁶⁶ Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, 153-155.

⁴⁶⁷ Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 342.

görevlendirilecektir. Tahsildarlar bölgelerinde doğrudan tahsil yapmayacak, vergilerin kişilere taksimi esnasında hazır bulunarak muhtarları denetleyeceklerdir. Vergi ödeyecek durumu olmayanların payına düşen diğerleri arasında bölüştürülecektir. Cami, kilise ve köy harcamalarının ihtiyat akçesi gibi adlarla vergiye dahil edilmesi yasaklanmıştır. Muhtarlar vergi taksitini ödeyen mükelleflere arkası mühürlü, renkli beşer ve birer kuruşluk “eda tezkereleri” vereceklerdir. Eğer mükelleflerin bakayasına varsa tahsildarlar tarafından ihtiyar meclisine çağırılarak uyarılacak, ödemedikleri takdirde gereken yapılacaktır⁴⁶⁸.

Tanzimat dönemi herkesin ödeme gücüne eğilen vergi ilkesi zamanla gelişim göstermişse de dönemin mali sorunlarına çözüm olamamıştır. Vergi sistemindeki aksaklıklardan kaynaklı maliyede sağlam bir yapı oluşturulamamıştır. İltizam sisteminin tamamen kaldırılamaması, toprak gelirlerinde yaşanan kayıplar, gelirlerin mültezim ve diğer görevlilerin elinde kalıp merkezi hazineye aktarılamaması beraberinde başarısızlığı getirmiştir⁴⁶⁹. Bu dönem Batı’nın mali prensiplerinden bazıları aktarılırken mali denetleme de dikkate alınmıştır. Ancak devletin gelir ve giderlerinin tespit, tetkik ve kontrol edilmesi için kurulan Meclisi Ahkâmı Adliye vazifesini yerine getirememiştir. Batılaştırılan mali sistem, bu sistemin ruhunu oluşturan denet organından mahrum kalınca mali buhranların önüne geçilememiş, buhran çorap söküğü gibi devam etmiştir⁴⁷⁰.

2.2. TEMETTÜAT DEFTERLERİNİN KORUNMASI VE GÜNÜMÜZE AKTARILMASI

Tanzimat dönemi yapılan temettü sayımları XIX. yüzyıl ortaları devletin sosyal ve iktisadi tarihi açısından oldukça önemli bilgiler içermektedir. XV. ve XVI. yüzyıl tahrir defterlerinden elde edilen bilgilerden daha fazlası bulunan⁴⁷¹ tapu tahrir geleneğinin devamı niteliğinde olan gelir defterleri beraberinde birer nüfus defteri özelliğindedir⁴⁷². Aynı tarihlerde devletin nüfus sayımları yapıldığından nüfus tespiti için nüfus defterleri kadar önemli değillerse de zengin kapasitesi ile bu defterlerden, ayrıntılı ve kusursuz

---

⁴⁶⁸ Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 342-343.

⁴⁶⁹ Kaya, “Tanzimat Reformunun Osmanlı Devleti’nin İdari ve Mali Yapısına Etkisi: Muhassıllık Teşkilatı Örneği”, 128.

⁴⁷⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, s. 416.

⁴⁷¹ Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Belleten*, 59/225, (1995), 395.

⁴⁷² Adıyke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, 771.

sonuç çıkarmak mümkündür⁴⁷³. Temettü sayımlarının esas amacı toplam vergi yükünün bölgeler ve kişiler arasında adil dağılımının sağlanması için devleti oluşturan idari birimleri ve birimlerin içinde yaşayan kişilerin gerçek vergi ödeme gücünü ölçerek sayımlar neticesinde gereken ayarlamaların yapılmasıdır⁴⁷⁴. Hane esası üzerine yapılan sayımlarda saptanan bilgiler üç grupta tasnif edildiğinde bunlar; vergi ödemeleri, taşınır ve taşınmaz mallar ve gelirlerdir⁴⁷⁵.

1840 yılında yapılan tahrir çalışmalarında hakkaniyet gözetilmediği, tahrir usulsüzlükler karıştığı, kazadan kazaya değişen oranlarda vergi konulduğu anlaşıncı bu defterlere itimat edilmemiştir. 1845 yılında gerçekleştirilen sayımlarda merkezden memur gönderilmeyip, tahririn yapıldığı kazadaki kâtipler görevlendirilmiştir. Tahrir birimlerde Müslüman nüfusu muhtar ve imam, gayrimüslim nüfusu papaz ya da kocabaşlar aracılığıyla devletin görevlendirdiği il yazıcının denetiminde yapılmıştır. Defterler kontrol ve tahkik için önce kaza meclislerine teslim edilip, burada her birimin defteri ayrı düzenlendikten sonra toplu olarak merkeze, maliye hazinesine gönderilmiştir. Meclis-i Vâlâ'da incelenen defterler ilgili işlerin takibi için maliye nezareti bünyesinde oluşturulan ceride muhasebesine sevk edilmiştir. Burada defterlere biri saklamak diğeri bölgeye göndermek üzere iki nüsha düzenlenmiştir. Tahrir sırasında her defterin sonuna geçen yılın vergi ve temettüat toplamının yazılması ve her birimin toplam temettü vergilerini gösteren icmal pusulası hazırlanarak merkeze gönderilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁷⁶.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan temettü defterleri Maliye Varidat Kalemi defterlerindendir. 1988 yılına kadar bu seriden çok az deftere Maliyeden Müdevver ve Kâmil Kepeci tasnifleri arasında rastlanmaktadır. 1988 yılında kataloglanarak araştırmalara sunulan temettü defterleri serisi dokuz katalog içinde 17.747 defterden oluşmaktadır. Defterlerin büyük bir kısmı 1261 (1845) tarihinde yapılan sayımlara ait olsa da az sayıda 1256 (1840)'da yapılan ilk tahrirlere de

⁴⁷³ Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, 395.

⁴⁷⁴ İlbeyi Özer, “Temettuat Defterlerinde Somuncu Baba'nın Nesebi”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4-5, (2000), 595.

⁴⁷⁵ Tevfik Güran, 19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar, 226-227.

⁴⁷⁶ Bayram Ürekli, Ahmet Necati Özdoğan, “Temettuat Defterine Göre İnluce Köyünün Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü (1844-1845)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 47, (Aralık 2019), 200-201.

rastlanılmaktadır⁴⁷⁷. Defterlerin büyük bir kısmı taşradan gönderilen mahalle ya da köy düzeyinde tek bir idari birimi içeren orijinal nüshalar olup sonunda çoğu zaman sayımı yapan kişilerin mühürlü tasdikleri mevcuttur. Bilhassa birden çok mahalle ya da köyü içeren yüzlerce sayfalık birçok defter merkezde Maliye Nezareti katiplerinin orijinal nüshaları temize çekmeleriyle oluşmuştur⁴⁷⁸. Defterler serisinin tasnif edilerek araştırmaya açılmasından önce Maliyeden Müdevver ve Kâmil Kepeci defterleri içinde yer alan temettü defterleri, ilk kez İktisat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Tevfik Güran tarafından kullanılmıştır⁴⁷⁹.

Temettü defterlerinde kaza, köy gibi iskân merkezleri hane hane ele alınıp herkesin kişisel mal varlığı, emlak, arazi, hayvanat, ürün ve benzeri bilgileri kayıt altına alınmıştır. Bu defterlerin tasnif ve kataloglanmasında o tarihlerdeki idari taksimat esas alınmıştır. Defterler içindeki bilgiler esasına göre alfabetik olarak eyaletlere ve her eyalette kendi içinde alfabetik olarak mahalle, köy ve kazalara ayrılmıştır. Analitik envanter sistemi ile tasnifi yapılan bu defterler “Ankara, Aydın, Bolu, Cezâyir-i Bahr-ı Sefîd, Edirne, Erzurum, Hüdavendigâr, Konya, Niş, Rumeli, Selanik, Silistre, Sivas, Üsküb ve Vidin” eyâletlerine aittir⁴⁸⁰.

Tasnifi yapılan temettü defterlerine sıra numarası verildikten sonra defterlerin özetleri kataloglara işlenmiştir. Aynı mahalle ya da köye ait defterlerin aslı ve suretleri tek numarada toplanarak kendi içinde “a, b, c” harfleri verilmiştir. Kazaların listesi katalogların başında gösterilmiştir. Farklı kataloglarda aynı eyalet ve diğer küçük yerleşim yerlerine ait temettü defterleri mevcuttur⁴⁸¹. Defterlerde sayfanın üstüne sırasıyla eyalet, sancak ve kaza adları kaydedilmiştir. Defterler bir şehre veya kasabaya aitse şehrin veya kasabanın ardından mahallenin adı, mahallesi bulunmayan ufak köylerde ise köyün adı yazılmıştır⁴⁸².

Muhtarlık esaslarına göre kaydedilen defterlerde her haneye birden başlayarak numara konulmuştur. Muhtarlar ve din adamları genellikle defterin ilk hanelerini

---

⁴⁷⁷ Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, 395.

⁴⁷⁸ Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, 194.

⁴⁷⁹ Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, 396.

⁴⁸⁰ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, 248-249.

⁴⁸¹ Said Öztürk, “Türkiye’de Temettuat Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1/1, (Mayıs 2003), 292-293.

⁴⁸² Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, 397.

oluşturmaktadır. Hane reisinin adı, lakabı, bazen eşkali, mesleği yazılmıştır. Bu kısımda ayrıca geçen yıl ödediği vergi belirtilmiştir. Alt kısımda çiftçi ise ektiği ve nadasa bıraktığı toprak miktarı, toprak kira ise kimden alındığı ve topraktan sağlanan öşür yazılmıştır. Öşrün belirtilmesi ile ürün miktarı da belirlenmiştir. Hasıl olan ürün arpa, buğday, yulaf, çavdar, darı, börülce gibi tarla ürünlerinden başka işlenen toprak ve öşür olarak bağ, tütün, bostan, pamuk, kenevir gibi endüstri bitkileri yazılmıştır. Zeytin ve meyve ağaçları adet olarak yazılmış, bunların öşürleri diğer tarım ürünlerinden farklı olduğundan öşür ve ürün tespiti tam olarak yapılamamıştır. Hayvanlardan inek, manda, koyun, keçi, gibi gelir getiren ve vergiye tabi olanların sayısı kaydedilmiş, kovanlar ve diğer hayvansal değerler yazılmıştır. Defterlere tarlaya atılan tohum ve kiracılık şartları gibi bilgiler dışında tarım alanıyla alakalı yazılabilecekler hemen hemen kaydedilmiştir⁴⁸³.

Temettü vergi yazımlarında ekonomik potansiyelin tam olarak belirlenmesi hedeflendiğinden vergi dışı potansiyeller de defterlere yazılmıştır. Hayvanlardan oduncuların katırları, eşekleri vergi dışı olduğu halde bunlar belirtilerek defterlere kaydedilmiştir. Binek hayvanı olan eşek, katır, at gibi hayvanlar, köylünün öküzü ve sığırı vergi dışı olmalarına rağmen nakliyatçılıkta kullanılması nedeniyle tahmini kâr vergiye dahil edilerek yazılmıştır. Öküz çift sürmek için başkasına kiraya verilmiş ise bu öküz üzerinden vergi alınmıştır. Kıraç ve sürülmeyen tarlalar dönümleriyle birlikte kaydedilmiştir. Defterlere yalnız baş olarak yazılan kısır ineklerde vergi dışı potansiyellerdendir⁴⁸⁴.

Defterlerde birimde oturan zanaatkarların varsa ufak ölçekli tarım, bağcılık, kira gibi yan gelirleri mesleklerinden sağladıkları gelirlerine eklenerek toplam hane gelirleri belirlenmiştir. Tüccarların ticaretten kazandıkları gelirler, nakliyatçılık ve diğer gelirleri, gündelikçi, ırgat, hizmetkâr denilen tarım işçileri vergilendirilerek yazılmış, gelirleri olan vakıflardan para veya ürün olarak alınacak vergiler defterlere kaydedilmiştir. Başka yerlerde malı olanlar, oralardaki memurlara ayrı ayrı vergi ödemeleri nedeniyle bu mallarda yazılmış, bazen de bunlara ayrı defterler tutulmuştur⁴⁸⁵.

---

⁴⁸³ Adıyeke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, 781.

⁴⁸⁴ Ayşe Özdemir Kızıllan, “Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, (Nisan 2008), 63.

⁴⁸⁵ Adıyeke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, 781.

Defterlere hane reisiyle birlikte hane reisi olmadığı halde aynı evde yaşayıp kazanç sağlayan kişilerin gelirleri de kaydedilmiştir⁴⁸⁶. Babasından mal-mülk kalan yetim çocukların, yetimliği belirtilerek gelirleri yazılmış, malı-mülkü olmayan küçük yaştaki yetim çocukların haneleri açık bırakılarak vergiden muaf gösterilmiştir. Çalışamayan yaşlı, kör, mecnun, dilsiz, çolaklar vergiden muaf olarak yazılmış, nadiren de muafiyet gerekçeleri belirtilmemiştir⁴⁸⁷. Hiç malı mülkü ve herhangi bir geliri bulunmayanlar için “şunun bunun îânesiyle geçinmektedir”, “komşu îânesiyle geçinir” şeklinde notlar düşülmüştür⁴⁸⁸. Redif ve diğer askerlerin defterlerde “silk-i askeriden” oldukları belirtilmiş, askerlik için gittikleri yer kaydedilmiştir. Malı varsa karısı ya da kardeşleri tarafından işlendiği belirtilmiş ya da kiraya kime verildiği yazılmıştır. Malı yoksa yine hane açılmış fakat temettü yazılmamıştır. Göç amacıyla başka yere taşınan haneler, verginin birimce tarh edilmesi ve nüfus kontrolü açısından gittikleri yer belirtilmiş, kişi birimde bulunuyor farz edilerek vergi tarh edilmeden kaydedilmiştir. Gayrimüslim halkın ödemekle yükümlü olduğu cizye türü de yazılmıştır. Bu defterlerde hiçbir veri atlanmadan ait oldukları birimin tüm ekonomik girdileri belirlenmeye çalışılmıştır⁴⁸⁹.

Temettüat defterlerinde verginin esas aldığı hane reislerinin adları, “Feyzullah oğlu Salih” örneğinde olduğu gibi çoğunlukla “oğlu” kelimesi ile yazılırken, “bin” ve “veled” kelimeleri de kullanılmıştır. Defterlerde vergi mükelleflerinin yazımında iki ayrı metot kullanılmıştır. 1840 yılına ait defterlerde kişilerin adlarıyla birlikte “uzun boylu, ak sakallı imam-ı Câmî-i Çarşu, odabaşı damadı Mehmed veled-i Ali’nin emlâkı” şeklinde eşkalleri verilmiştir. 1845 yılında düzenlenen defterlerde bu kısma rastlanılmamakta, çoğu kez “Hasan oğlu Ali” şeklinde baba adı, bazen “Çulluoğlu İbrahim” gibi babanın lakabı ya da aile adı yazılmıştır. Alt alta yazılan iki kardeş babalarının adıyla yan yana veya “Bostanoğlu Mehmed biraderi Ali” şeklinde yazılmıştır. Hane reislerinin arasında kadın ve yetimler de bulunmakta, bunlar kadınsa eşi, çocuksa babası öldüğünden hane reisi durumundadırlar⁴⁹⁰.

Defterlerde vergiler hane reislerinin isminin üst kısmına ve dikine yazılmıştır. 1845 yılının defterlerinde bir yıl önce verdiği vergi-i mahsusa ile birlikte hane reisinin

---

⁴⁸⁶ Özer, “Temettuat Defterlerinde Somuncu Baba’nın Nesebi”, 596.

⁴⁸⁷ Adıyeke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, 781-782.

⁴⁸⁸ Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, 411.

⁴⁸⁹ Adıyeke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, 781-782.

⁴⁹⁰ Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, 398-400.

öşrü yazılmıştır. Bu bilgiler hane numaralarının yan veya üstüne isme dik olarak sağdan sola “meslek”, “vergi-i mahsûsa”, “öşür” sırasıyla yazılmıştır. Vergisi alınmayanlarda ayrıca kaydedilmiştir. Vergi-i mahsûsaya ait rakam “sene-i sâbıkada vergi-i mahsûsadan bir senede vermiş olduğu” ya da “sene-i sâbıkada vergi-i mahsûsası” şeklinde ifade edilmiştir. Öşürler “aşar olarak sene-i sâbıkada vermiş olduğu” başlığı altında hinta (buğday) ve şair (arpa) başta olmak üzere elde edilen mahsulden alınan öşrünün önce kilesi, sonra kıymeti yazılıp alta kuruş olarak toplamı verilmiştir⁴⁹¹. En son “âdet-i ağnâm rûsûmu” ibaresiyle küçükbaş hayvan sayısı ve onlardan alınacak olan vergi yazılmıştır⁴⁹².

Defterlerde ekili olan tarlalar “mezru tarla” şeklinde gösterilmiş, kiraya verilen ve o yıl boş bırakılan tarlalar ayrıca belirtilmiştir. 1840 yılında şahsın mezru ve varsa hâlî tarlaları alt alta yazılarak toplamaları verilmiştir. 1845 yılında “mezru” ve “gayr-i mezru” tarlalar ayrı olarak kaydedilmiştir. Mezru tarladan sonra bağ, bahçe, bostan ve korular yazılmıştır. 1845 yılı defterlerinde meyve bahçeleri “bahçe” adıyla yazılmış, harir bahçeleri (dut) ve zeytinlikler ayrıca kaydedilmiştir. Emlâkin hisseli olması durumunda kiminle ortak olduğu ve hisse miktarı belirtilmiştir. 1845 sayımında defterlere nelerin nasıl yazılacağını açıklayan rehber defterde, öşür verilen arazide yıllık gelirden öşür düşürülüp sonra ortağın hissesi çıkarılarak yazılan şahsın gelirinin bundan sonra bulunacak rakam olacağı örnekle gösterilmiştir⁴⁹³.

Hane reislerinin oturdukları evler gelir teşkil etmediğinden yazılmamıştır. Hiç malı mülkü olmayanlar “emlâki yok” bir evi olanlar “evinden başka emlâki yok” şeklinde kaydedilmiştir. 1840 yılına ait defterlerde tarla, bağ, bahçe, bostan gibi ekili dikili taşınmazlar dönüm olarak miktarı; dükkân, kahve, değirmen gibi taşınmazların adedi

⁴⁹¹ Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, 411-412. Ayrıca bkz; “Vergi-i mahsusa ile gelirler arasında bir orantı yoktur. Kazancı az olan daha çok, kazancı çok olan daha az vergi ödeyebilmiştir. Bu orantısızlık tespit edilerek yeni bir sayıma ihtiyaç duyulmuştur.” (Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, 411.)

⁴⁹² Şer’i vergi olan âdet-i ağnâm genellikle koyun yavruladıktan sonra Nisan-Mayıs aylarında, kuzulu koyun yavrusuyla bir hesaplanıp üç koyundan bir akçe alınmıştır. Daha sonraları iki koyun bir akçe olarak belirlenmiştir. Ancak miktar bölgelerin özelliklerine göre değişiklik göstermiştir. (Feridun Emecen, “Ağnam Resmi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 478-479.) İstanbul’a yakın bölgelerden şehrin et ihtiyacını karşılamak için küçükbaş hayvanların onda birinin belirlenen fiyatlar üzerinden aynen, İstanbul’a uzak bölgelerden ise nakden alınmıştır. (Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, 30.) Tanzimattan sonra da alınmasına devam edilen bu verginin aynı olarak alınma usulü ve vergiye farklı adlarla yüklenen ek resimler kaldırılmıştır. Her koyun ve keçiden eşit olarak beşer kuruş ve yirmi beşer para alınması kararlaştırılmıştır. Ancak koyunların değeri bölgelere göre farklı olduğundan vergi bazı bölgelere ağır gelmiştir. Bunun üzerine 1856-57’de yeni bir düzenleme yapılmıştır. (Emecen, “Ağnam Resmi”, 478-479.)

⁴⁹³ Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, 405, 407-408.

altına kıymetleri verilmiştir. 1845 yılında kıymet hanesi çıkarılarak yerine “hâsılat-ı senevîsi” yazılmıştır. Dükkân veya kahvehane kira ise 1845 sayımında 1844’te aldığı kira bedelleri ile bazen kime kiraya verildiği, kendisi işletiyorsa “kendisi mukim” şeklinde kaydedilmiştir. Hane reisi başka bir yere gitmişse emlâkin eşi ya da annesi tarafından işletildiği “Annesi Karakız tasarrufunda” gibi belirtilmiştir. Emlâkin vakfedilmesi halinde “Koyun Baba Tekyesine mevkuf bağ” şeklinde işaret edilerek yıllık geliri yazılmıştır. Hayvanların “sağman inek” gibi cinsi ve adedi belirtilmiş⁴⁹⁴, bunların hasıllarının hesaplanmasında, mahallince belirlenen hasıla listeleri kullanılmıştır. Mesleki veya meslek dışı faaliyetlerden kazanılan gelirlerin tahmini değerleri yazılmıştır⁴⁹⁵. Hane reisinin mesleği dışında ek gelir sağlamak için yaptığı işten yıllık kazancı “ticaret temettüatı”, “yük taşımacılığı”, “sanatından temettüatı” şeklinde kaydedilmiştir⁴⁹⁶. Ayrıca kaynağı bilinmeyen gelirler de “zuhurlar temettuatı” gibi isimlerle yazılmıştır⁴⁹⁷.

Temettü defterlerinin sonuna “Mecmû’undan bir senede tahminen temettu’u” ibaresinin altına kişinin mesleği varsa bundan sağladığı gelir ve diğer gelirlerinin toplamı alt alta yazılıp vergi mükellefinin genel kazancını gösteren toplam yapılmıştır⁴⁹⁸. Her birimin yazımı bittikten sonra buradan alınacak vergi ve toplam temettü miktarı kaydedilmiştir⁴⁹⁹.

Temettü defterlerinde ekonomik verilerin yanında sosyal hayata dair sunulan verilere bakıldığında birimlerde yaygın kullanılan adlar bilinmektedir. Adların başında kullanılan sıfatlardan kişilerin fiziksel özelliği ve karakteri, mesleği, dini, etnik kökeni ve nereli olduğu veya nereden geldiği (yer adı) anlaşılmaktadır⁵⁰⁰. Aynı adları taşıyan kişileri birbirinden ayırt eden aile adları akrabalık ilişkilerinin anlaşılmasında büyük oranda

⁴⁹⁴ Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, 405, 408-409.

⁴⁹⁵ Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, 197.

⁴⁹⁶ Kızıllan, “Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, 66.

⁴⁹⁷ Adıyeke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, 773.

⁴⁹⁸ Öztürk, “Türkiye’de Temettuat Çalışmaları”, 292.

⁴⁹⁹ Kızıllan, “Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, 61. Ayrıca bkz; Temettü defterlerinde her üründen ya da hayvandan ayrı bölgelerde ayrı oranlarda vergi tahsil edilmiştir. (Kızıllan, “Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, 60.) Temettü miktarı gayri safi olarak hesaplanmış, tohum ve kira masrafları, çeşitli atölye ve değirmenlerin tamirat masrafları vergiden düşülmüştür. (Adıyeke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, 773.)

⁵⁰⁰ Ak, “Temettüat Defterleri’ne Göre Çorum Merkez Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı (1844-1845), 147.

kolaylık sağlamaktadır⁵⁰¹. Fakat bazı adlarının başında, “kara, koca, uzun, hacı, hoca, molla, şeyh” gibi sıfatlar kullanmasına her yerde rastlanılmaktadır. Bu adlarda aynı yerde olan ve ardarda yazılanların aralarında bir yakınlık ilişkisi kabul edilse de ayrı yerlerde yaşayanlarla akrabalık bağının tespiti imkânsız denecek kadar güçtür. Bunların birer aile adı mı yoksa sadece kişiye ait sıfat mı olduğu kesin olarak bilinmediğinden değerlendirme yapılamaz. Daha doğru bir sonuca ulaşmak için mahallinde araştırma yapmak gerekmektedir. Ayrı birimde otursalar da kolay rastlanmayacak aile adlarına sahip olanların akrabalıklarına dair şüphe yoktur. Baba-oğul aynı adı taşıyanların sayısından, yetim kalan çocuğa baba adının verilmesinin yaygın kullanıldığı, ancak her baba adını taşıyan çocuğun da yetim olmadığı bilinmelidir⁵⁰².

Defterlerden ailelerin zaman içinde evlilik sonucu yerlerinden başka yerlere taşındığı, ikametlerinde huzursuzluk çıkaranların civardaki yerlere sürüldüğü veya daha geniş olanaklar için göç edildiği, hatta dikkatli araştırma ile göçlerin nerelere yapıldığı bilinmektedir. Bunu defterlerde bazı adların yanında emlakinin başka yerde olduğunun yazılması göstermektedir. “Hacı” sıfatına sahip kişilerin dini vazifelerini yerine getirmelerinin yanı sıra bu vazifeyi yerine getirebilecek maddi güçlerinin de olduğu anlaşılmaktadır⁵⁰³.

Defterlerde geçen “Karavelioğlu Halil, malı mülkü olmayup debbağ çıraklığından kendüsüne nanende(?) olmayup tabaklık sanatı talimi için istihdam edilmekte olduğu” gibi ifadelerden zanaat çıraklığının şekli hakkında bilgi edinilmektedir⁵⁰⁴. Vergi mükelleflerinin ayrıntılı dökümünün verilmesi ile bölgenin demografik ve etnik yapısına dair bilgilere ulaşılmakta, bölgenin müslim ve gayrimüslim dengeleri ve gayrimüslim halkın ekonomik hayat içindeki yeri belirlenmektedir. Defterlerde “An asl Mora muhacirlerinden olub” şeklinde dışardan veya içerden yapılmış olan göçler hakkında da bilgiler bulunmaktadır⁵⁰⁵.

Defterlerden çıkarılan küçük köylerde halkın hemen hepsi geçimini tarım ve hayvancılıktan kazanmaktadır. Ancak tarımla uğraşan herkes toprak sahibi değildir.

---

⁵⁰¹ Değirmenci, “1844-1845 Tarihli Temettuat Defterine Göre Kütahya Sancağı Gediz Kazası Muhipler Köyünün Sosyal ve Ekonomik Yapısı”, 346-348.

⁵⁰² Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, 399-400-402.

⁵⁰³ Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, 400-402.

⁵⁰⁴ Adıyeke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, 784.

⁵⁰⁵ Özer, “Temettuat Defterlerinde Somuncu Baba’nın Nesebi”, 594-595.

Toprağı olmayanlar, toprağını işleyip ürününü kaldırmaya gücü yetmeyen büyük toprak sahiplerinin yanında çalışmaktadır. Küçük toprağı olanlar kendi toprağını işledikten sonra gündelikçi olarak büyük çiftliklerde çalışarak ek gelir sağlamaktadır. Büyük çiftliklerde sürekli çalışan “hizmetkâr”, ekim ve ürünün kaldırılması sırasında mevsimlik çalışan “çapacı, gündelikçi, ırgat” olarak iki ayrı tarım işçi sınıfından yararlanılmıştır. Büyük köylerde tarım esas geçim kaynağı olmak üzere beraberinde daha çok ev işletmeleri tarzında “dokumacılık” ve “demircilik” gibi bazı küçük sanayi kolları gelişmiştir. Mesleklerin defterlere yazılması ile birimde hangi zanaatın ne kadar geliştiğinin tespiti gibi meslekler arası dağılımda ortaya çıkmaktadır. Malları pazara taşıyan veya dışardan mal getiren nakliyeciler ve tüccarların sayıları, taşımacılıkta kullandıkları hayvanların cinsi, birimin dış dünya ile olan ticaretinin göstergesidir. Ziraat alanları ile alakalı olarak toprağın büyüklüğü ne kadarının ekili ve dikili olduğu bilinmektedir. Kişilerin tarladan kaldırdığı çeşitli ürünler ve miktarları ile o yıl köylünün eline geçecek bedeli ve ürün fiyatları anlaşılmaktadır. Ayrıca köy ve kasabalarda hangi hayvanların yetiştirildiği ve bunlardan ne ölçüde kazanç elde edildiği tespit edilmektedir⁵⁰⁶.

Temettü yazımlarında önceden hazırlık yapılmamış, genel bir düzenleme çerçevesinde başlatılınca birçok sorun beraberinde kendisini göstermiştir. Sorunlara tek tek çözümler üretilmiş, benzeri sorunlar ardarda gelince çözüm yolu oluşturularak bütüncül nizamnameler çıkartılmış ve dağıtılmıştır. Karşılaşılan sorunlar ise eski muafların vergiye direnişleri, vergi nizamnamesinin anlaşılmaması, görevlilerin bilgisizliğinden kaynaklı yazımlarda ayrı ayrı yazılması gereken maddelerin bir yere yazılması, önceleri üç sınıfa ayrılan esnafın, ihtisab vergisinin kaldırılıp temettü vergisinin konmasında eski grupların yeni yazıma nasıl taşınacağını bilmemesi, İstanbul’da bazı esnafın bazı vergileri eskisi gibi ayni ve bedenen vermeleri, ihtisab vergisinin içinde toplanan esnaf tezkerelerinden alınan vergilerin yeni düzenlemelerle belirsizleşmesi, temettü sayımlarının Tanzimatın uygulandığı tüm Osmanlı topraklarında

---

⁵⁰⁶ Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, 402-404, 406,407,409. Ayrıca bkz; Kasaba ve şehirlerde yaşayanlar için toprak sadece servet birikimlerinde yatırım aracı iken temel geçim kaynağı çiftçilik olan ekonomik yapıda toprak sadece kâr hesabına göre satın alınacak veya elden çıkarılacak bir üretim faktörü olmaktan daha fazla öneme sahiptir. Toprak kişiye hane sahibi ve köy halkının bir bireyi olma imkânı sunar, köy içinde sosyal yerini belirler ve kendisine güven ve itibar sağlar. (Güran, 19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar, 201.)

yani geniş alanlarda yapılmasının yazımları zorlaştırması, yörüklerin yazımları, marjinal sorunlar ve yazımlar esnasında yapılan yolsuzluklardır⁵⁰⁷.

Temettü defterlerinde yapılan yazım hataları, her haneye birden başlayarak atlamadan hane ve sıra numarası verilmelidir. Ancak bazen hane ve sıra numarası verilmeden yazılmış veya hane numaraları yazılırken numara sırası atlanmıştır. Gelir yazımında hanenin ve ünitenin gelirlerinin toplamı yazılması gerekirken bazen hane gelirlerinin toplamı hatta bazı köy ya da mahallenin toplam gelirleri yazılmamıştır. Çoğu kez gelirlerin toplamında hatalar yapılmış, hanelerin tek tek gelirlerinin toplamı ile birimin toplamında farklılık görülmektedir. Gelirlerin nadiren hangi sektörden ya da nereden olduğu belirtilmemiş, bazı yerlerde ise kazançtan daha çok vergi gösterilmiştir⁵⁰⁸.

Temettü tahrirleri XIX. yüzyılda devletin Tanzimatla birlikte vergi sistemindeki düzenleme çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Hane esasına göre yapılan vergi, servet ve gelir sayımı devletin geniş bir bölümünde aynı tarih ve sistematik içinde gerçekleştirilmiştir. Sayım sonucu tutulan defterlerde devletin genelinde, belirli bir bölgede veya bölge içindeki şehir ve kırsal kesimlerde toplumsal ve etnik gruplar arasındaki farklılıklar gözlemlenmektedir. Şehir, kasaba ve kırsal kesimde yaşayan kişilerin ve sosyal grupların ekonomik faaliyetleri, gelirleri, servetleri ve sosyal statüleri hakkında bilgi edinilmektedir. Ekonomik faaliyetler neticesinde elde edilen gelirlerin sektörel dağılımı, gelirlerin büyük bir kısmını oluşturan zirai üretimin miktarı ve yapısı, tarım işletmelerinin büyüklüğü, toprak mülkiyet biçimi, toprak sahibi ve kiracı ilişkileri, sınai ve ticari faaliyetlerden sağlanan gelirlerin çeşit ve miktarları sayımlarda çıkan veriler değerlendirilerek anlaşılmaktadır⁵⁰⁹.

Temettü tahrirleri belirli bir tarihi içermektedir. XIX. yüzyılın başında ve sonunda benzer bir sayım yapılmadığından tahrirlerdeki verilerin doğruluğunu başka kaynaklarla karşılaştırma imkânı oldukça kısıtlıdır. Ayrıca bazı bölgelerde yapılan sayımlarda uygulamaya yönelik yetersizlikler görülmektedir. Temettü tahrirlerinde bir takım eksik

---

⁵⁰⁷ Adıyeke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, 775-777. Ayrıca bkz; Önceleri de sorun oluşturan göçebe toplulukların vergi tarhi ve toplanmasında pratik çözüm olarak bazen köyün yanındaki bir cemaat köy defterinin arkasına yazılmıştır. Yeni yerleşen ya da yerleşme evresinde olan yörüklerin yazımı ise sistemleştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca temettuat defterleri kataloglarında birçok bağımsız aşiretlere ait defter mevcuttur. (Adıyeke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, 777.)

⁵⁰⁸ Adıyeke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, 782-783.

⁵⁰⁹ Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, 200, 202-203.

ve yetersizlikler bulunsa da ciddi kritik yapıldığında uygulandığı dönemin iktisadi ve sosyal tarihi üzerine sayısal yönü ağır basan kapsamlı araştırmalara olanak sağlayacak bir bilgi hazinesine sahiptir⁵¹⁰.

2.3. TURHAL TEMETTÜAT DEFTERLERİ VE ÖZELLİKLERİ

Defterler Sivas Eyaleti Turhal Kazasına ait olup T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Maliye Varidat Temetuât (BOA. ML. VRD. TMT. d.) katalogları içerisinde yer almaktadır. Kazanın temettüat tahriri H. 29-12-1261 (M. 1845) tarihinde yapılmıştır. Defterler numaralandırılmıştır. Turhal Kazası'na ait 14852-14853- 14854- 14855- 14856- 14857- 14858- 14859- 14860- 14861- 14862- 14863- 14864- 14865- 14866- 14867- 14868- 14869- 14870- 14871- 14872- 14873 numaralı 22 adet defter bulunmaktadır.

Rika yazısı ile hazırlanan bu defterlerin tamamı Turhal şehir merkezi ve kırsalında yaşayan Müslüman ahaliden oluşan 5 mahalle, 18 köy ve 1 mezraya aittir. Bir defterde iki köy ve bir defterde bir köyle bir mezra birlikte olmak üzere diğer defterlerde bir mahalle veya köy kayıtlıdır. Defterlere sağdan sola doğru sayfa numarası verilmiştir. Toplamda 372 sayfadan oluşan bu defterlerde 20 sayfa boş bırakılmış, 4 sayfa numarası atlanmış ve Yağlualan köyüne ait defterde karşılıklı olan 2. ve 3. sayfa numaraları iki kez verilmiştir. İkinci kez içindeki bilgilerle birlikte tekrar verilen sayfaların üzerinde siyakat yazısı ile “Mahalline kaydolunan Kalemîye-yi mukata-i Gümrük-ı Erzen-i Rum ve tevabiha vacib sene 1149 deruhde-i hassa Süleyman Efendi muhasebe-i Anadolu malikane bera-yı hazine-i hassa defterdar efendi Gurus/588 yalnız beş yüz seksen sekiz guraştır. Vech-i meşruh üzere Mukata-i mezburun bin yüz kırk dokuz senesi hassa-i mezbure kalemiyesi teslim-i hazine olmakla mahalline kayd-ı içün tezkere verildi. Fi 12 Recep sene 1149” şeklinde 1736/37 yılına ait bir pusula bulunmuştur.

Günümüz Turhal İlçesi'ne bağlı 1 beldeyle birlikte 52 köy ve ilçe merkezinde 31 olmak üzere Şenyurt beldesinde 4 mahalle vardır. 1455 tahrir defterine göre Turhal'a bağlı 39 köy ve 3 mezra mevcuttur. Bu tahrirde Turhal'ın bir nahiyesi olarak kaydedilen Erkilet, 1485 tahririnde kendisine tabi Nefs-i Erkilet ile Tavukçu, Hacılar, Arabviranı ve İnepaazarı yerleşmeleriyle birlikte Turhal'a bağlı köy durumundadır. 1485 yılında 36 köy ve 2 mezarası olan Turhal'ın, İnepaazarı, Tavukçu ve Erkilet köyleri 1520 tahririnden evvel

⁵¹⁰ Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, 199-203.

Tokat'ın Kazabad nahiyesine, Boğabağı adlı yeni bir köy ise kendisine bağlanmıştır. Böylece Turhal'ın 1520 tahririnde kayıtlı olan 34 köy ve 3 mezarası bulunmaktadır. Turhal, 1574 yılında yapılan son tahrirde 34 köy ve 5 mezraya sahiptir⁵¹¹. 1574 yılına kadar geçen süre zarfında varlığını koruyabilen bu köylerden bazıları günümüzde aynı adla anılmaktadır. Bazılarının adları değişmiş, bazılarının da günümüzle bir bağlantısı kurulamamıştır⁵¹².

1455-1574 yılları arasında yapılan tahrirlerde adı geçen; Ağcakaya, Arabviran-i diğer, Boğabağı, Çilehane, Çubuk, Etrakiye-i Ulaşmış, Hemşükür, İlalmış, Karaevli, Kevekse, Öğüt köylerine günümüzde rastlanmamaktadır. Ahurcuk/Ahur (Dökmetepe), günümüzde Tokat'ın Zile ilçesine bağlı Bacul (Yaylayolu), Hacılar, Hamide, Kazancı, Kımızya (Sütlüce), Kuytul köyleri ise varlığını korumaktadır. Kazabad nahiyesine bağlanan Erkilet günümüzde mevcut iken Tavukçu ve İnepazarı köyleri bulunmamaktadır. 1455 tahririnde köy olarak kaydedilen Samiri, 1485 ve 1520 tahrirlerinde yazılmayıp 1574'te mezraa durumunda görülmektedir⁵¹³.

1455 tahririnde “Nefs-i Turhal” başlığı altında şehirdeki vergi nüfusu kaydedilen Turhal'ın 1485'te “Câmi Mahallesi” adında tek bir mahalle etrafında sakinleri kaydedilmiştir. 1520'de ise yine mahalle adı verilmeyip “Nefs-i Turhal” başlığı altında vergi nüfusu yazılmıştır. Bu tarihten sonra Turhal, 50 yıl içerisinde altı mahalleden oluşan bir kaza haline gelmiştir. 1574 yılına kadar mahallelere bölünmemiş olan Turhal'ın bu tarihte yapılan tahrirde adı geçen mahalleleri ise Ahi Yusuf Mescidi, Câmi, Hacı Celal, Hamam Mescidi, Pazar, Yeni Mescid'dir⁵¹⁴. Bu mahallelerden Hacı Celal (Celal), Hamam Mescidi (Hamam) ve Pazar mahalleleri günümüzde de varlığını korumaktadır.

Temettüat defterlerinde kayıtlı Cami-i kebir, Celal, Meydan, Hamam ve Pazar mahalleleri günümüzde aynı adları taşımaktadır. Çivril, Sarıkaya, Derbendçi, Kamalı ve Yağlualan köylerinin adlarında değişiklik yapılmamıştır. Ağcaşehir (Ağcaşar), Biçin (Üçyol), Dazmana (Akçatarla), Gelid (Ulutepe), Gülüd (Yazitepe), Kürt (Çamlıca),

---

⁵¹¹ Demir, “XV-XVI. Yüzyılda Turhal Kazası'nda Nüfus-Toprak İlişkisi”, 62-65. Ayrıca bkz; Osmanlı Devleti'nde yapılan 1455, 1485 ve 1520 tahrirleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, 1574 tahriri ise Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde bulunmaktadır. (Demir, “XV-XVI. Yüzyılda Turhal Kazası'nda Nüfus-Toprak İlişkisi”, 61.)

⁵¹² Şimşirgil, “XV ve XVI. Asırlarda Turhal”, 476.

⁵¹³ Şimşirgil, “XV ve XVI. Asırlarda Turhal”, 477-484. Ayrıca bkz; Ahır (Dökmetepe) köyü, Nişanyan Yeradlarında; 1926 yılında Axur olarak kaydedilmiştir. (Nişanyan, “Axur”, Erişim tarihi: 01 Mart 2025.)

⁵¹⁴ Şimşirgil, “XV ve XVI. Asırlarda Turhal”, 465-466.

Ovacık (Ormanözü), Samıçayı (Samurçay), Serpin (Yenisu), köylerinin adları günümüzde değişikliğe uğramıştır. 1928 yılı kayıtlarında Dazya adını taşıyan köyün adı Gümüştop olarak değiştirilmiş, 2014 yılında ise eski adı tekrar iade edilmiştir⁵¹⁵. 1928 yılı kayıtlarında Yenice köyünün adı Geyran olarak geçmektedir. Ayrıca günümüzde Aşağı Geyran olarak da anılmaktadır. Aşağı Geyran köyüne bağlı Yukarı Geyran mezrası adını Buzluk Dağı'ndan alarak köy statüsü kazanmıştır. Böylece Aşağı Geyran (Yenice) köyü, Yukarı Geyran (Buzluk) köyü olarak bilinmektedir. 1928 yılı kayıtlarında Arapören adıyla anılan Arapviranı köyü, 1965 yılında Kayaören adını almıştır. 2016 yılında köye tekrar Arapören adı verilmiştir⁵¹⁶. 1928 yılı kayıtlarında “Arhoy” Turhal nahiyesine bağlı bir köy olarak geçmektedir⁵¹⁷. Arhu köyünün bu köy olma ihtimali bulunmaktadır. Ayrıca Arhoy (Yeşilalan) köyü⁵¹⁸ Nişanyan Yeradlarında; 1928 yılında Arxoy ve 1907 yılında Arxo olarak kaydedilmiştir⁵¹⁹. Hasanlı mezarına tâbi köy ise günümüzde yine aynı adla Hasanlı köyü olarak geçmektedir. 2024 nüfus verilerine göre 78101 nüfusa sahip Turhal'ın bu yerleşim yerleri, 11048 nüfusunu oluşturmaktadır⁵²⁰.

İncelediğimiz defterlerin içerisinde Turhal'a tâbi Kiran, Gâzgâncı (Kazancı) köyleri ve Kova mahallesinin adı geçmektedir. Ancak bu birimlere ait temettüat defterlerine rastlanılmamıştır.

---

⁵¹⁵ Nişanyan “Dazya”, Erişim tarihi: 01 Mart 2025.

⁵¹⁶ Nişanyan, “Arapviranı”, Erişim tarihi: 01 Mart 2025.

⁵¹⁷ *Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları*, “Arhoy”, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, 1928, s. 503. Ayrıca bkz. 1928 kayıtlarında Turhal nahiyesine bağlı diğer köyler ise Ağcaşehir, Ovacık, Uluöz, Bağcebaşı, Biçin, Tepe Ardi, Turhal, Çaylı, Çivril'dir.

⁵¹⁸ Şimşirgil, “XV ve XVI. Asırlarda Turhal”, 478.

⁵¹⁹ Nişanyan, “Arxo”, Erişim tarihi: 01 Mart 2025.

⁵²⁰ Nüfus rakamları; Celâl 1155, Hamam 1420, Meydan 1284, Cami-i kebir 637, Pazar 517, Yazıtepe (Gülüd) 899, Yenisu (Serpın) 818, Üçyol (Biçin) 676, Çivril 551, Sarıkaya 450, Ulutepe (Gelid) 385, Çamlıca (Kürt) 295, Yağlıalan 254, Dazya 236, Ormanözü (Ovacık) 223, Akçatarla (Dazmana) 200, Yenice (Geyran) 187, Derbentçi ve Kamalı 182, Arapören (Arabviranı) 172, Hasanlı 144, Ağraşar (Ağcaşehir) 110, Yeşilalan (Arhu) 71. (nufusune.com <http://www.nufusune.com>)

Tablo 2.1. Temettüat Defterlerinde Kayıtlı Mahalle ve Köy Defterlerinin Kayıt Numaraları ve Günümüzdeki Adları

Sıra No	Defter No	Sayfa Adedi	Mahalle, Köy ve Mezra Adı	Günümüzdeki Adları
1	14852	15	Nefs-i Turhal Meydan Mahallesi	Meydan Mahallesi
2	14853	7	Kürt Köyü	Çamlıca Köyü
3	14854	6	Biçin Köyü	Üçyol Köyü
4	14855	9	Ağcaşehir Köyü	Ağcaşar Köyü
5	14856	6	Dazya Köyü	Dazya Köyü
6	14857	9	Hamam Mahallesi	Hamam Mahallesi
7	14858	15	Cami-i kebir Mahallesi	Camikebir Mahallesi
8	14859	7	Sarıkaya Köyü	Sarıkaya Köyü
9	14860	6	Kamalı Köyü	Kamalı Köyü
10	14861	13	Gülüd Köyü	Yazıtepe Köyü
11	14862	18	Pazar Mahallesi	Pazar Mahallesi
12	14863	6	Dazmana Köyü	Akçatarla Köyü
13	14864	11	Gelid Köyü	Ulutepe Köyü
14	14865	7	Yağlualan Köyü	Yağlualan Köyü
15	14866	10	Celal Mahallesi	Celal Mahallesi
16	14867	6	Geyran Köyü	Yeniceler Köyü
17	14868	11	Arabviranı Köyü	Arapören Köyü
18	14869	7	Derbentçi Köyü	Derbentçi Köyü
19	14870	13	Ovacık ve Hasanlı Köyleri	Ormanözü ve Hasanlı Köyleri
20	14871	13	Çivril Köyü	Çivril Köyü
21	14872	5	Samiçayı Köyü	Samurçay Köyü
22	14873	17	Serpin ve Arhu Köyleri	Yenisu ve Yeşilalan Köyleri

Tabloya göre günümüzde temettüat defterlerinde kayıtlı köylerden 10 tanesinin adı değiştirilmiştir. Diğer köyler ve mahalle adlarında ise bir değişiklik yapılmamıştır.

Turhal’a ait temettüat defterlerin 1. sayfasında “Karye-i Serpin der kaza-ı Turhal eyaleti Sivas” şeklinde köyün veya mahallenin adı, bağlı olduğu kaza ve eyaleti kaydedilmiştir. Defterlerin 2. sayfasında “Sivas Sancâğı kazalarından Turhal kazasında kâin Biçin karyesinde mukim ehl-i İslâmın emlak ve arâzi ve temettüatlarını mübeyyin defteridir” şeklinde bir ibare kullanılarak beyan defteri olduğu belirtilmiştir. Bu ibarenin hemen altına tekrar köyün veya mahallenin adı, bağlı olduğu kaza ve eyaleti yazılmıştır. Serpin köyüne ait defterde bulunan Arhu köyü ve Ovacık köyüne ait defterde bulunan Hasanlı köyünün kayıtlarına başlarken yine önce adları, bağlı oldukları kaza ve eyalet verilmiştir.

BÖLÜM 3: XIX. YÜZYIL ORTALARINDA TURHAL KAZASINDA SOSYAL YAPI

3.1. TURHAL KAZASINDA NÜFUS YAPISI

Osmanlı Devleti'nin nüfus defterleri veya Tapu-Tahrir defterleri üzerinde çalışanlar için, defterlerin vasfı tam olarak açıklığa kavuşturulamamış, kaç nüfusluk bir topluluğu ifade ettiği halen tartışılmaktadır⁵²¹. Ancak Türk iktisat ve hukuk tarihçisi Ömer Lütfi Barkan, "Sultan Süleyman Tahrirleri" olarak nam salan Kanuni'nin tahta çıkışını izleyen ilk on sene (1520-1530) içinde yapılan tahrirlerin sonucunu kapsayan bir koleksiyonun hemen hemen tamamını inceleme fırsatı bulmuş ve o tarihlerde Türkiye nüfusunun yayılışını tespit edilebilmiştir⁵²². Tahrir defterlerindeki verilere dayanarak Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyıldaki bilhassa 1520-1534 yılları arasındaki bir kısım büyük şehirlerinin nüfusunu hesaplayan Barkan, "hane" karşılığı olarak "5" katsayısını kabul etmiştir. Bu rakam birçok araştırmacı tarafından benimsenmiştir. Bununla birlikte rakamı az bulup "7" katsayısını baz alan veya daha az olduğu düşüncesinde olan araştırmacılar da bulunmaktadır⁵²³.

Turhal temettüat defterlerinde birimlerde yaşayan 741 yerli ve Celal mahallesinde ikamet eden 5 Müslüman Kıptıyan (Çingene) ahaliye "Mahalle-i mezburda mütemekkin tâife-i Kıbdıyânın emlak ve arazi temettüatlarını mübeyyin defteridir" başlığı altında hane numarası verilmiştir. Başka yerde yaşayıp birimlerde mal varlığı bulunan kişilere hane numarası verilmemekle birlikte Sarıkaya mezrasında arazisi bulunan Ovacık, Hasanlı, Samurçay köyleri ve Zile'den 8 ve Hasanlı mezrasında emlak ve arazisi bulunan Ezinepazar özünde Yağcıabdal köyünden 8 kişiye hane numarası verilmiştir. Hane içinde hane reisinden başka mal varlığı olan anne, kardeş, yeğen, damat ve eşi (kızı), kayınvalide ve üvey oğul ya hane reisiyle birlikte yazılmış ya aynı hane numarası gösterilerek ya da hane numarası verilmeden kaydedilmiştir. Ayrıca Pazar mahallesinde hane numarası verilen bir hane reisinin hane içinde olduğu görülmektedir. Bu durumlar sayımlarda kayıt yapan memurlardan kaynaklı olabilmektedir. Tüm bunlar dikkate alındığında toplam 746

⁵²¹ Nejat Göyünç, "'Hâne' Deyimi Hakkında", *Tarih Dergisi*, 32, (Haziran 1979), 331.

⁵²² Ömer Lütfi Barkan "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, 10, (1953), 11.

⁵²³ Göyünç, "'Hâne' Deyimi Hakkında", 332.

haneden her bir hane ortalama 5 kişi üzerinden hesaplandığında defterlerde kaydı tutulan tahmini nüfus 3730 olarak çıkmaktadır⁵²⁴.

Tablo 3.1. Birimlerde Tahmini Nüfus Sayısı

Birim Adı	Hane Sayısı	Kıptıyan Hane Sayısı	Tahmini Nüfus
Meydan Mahallesi	53		265
Kürt Köyü	22		110
Biçin Köyü	20		100
Ağcaşehir Köyü	11		55
Dazya Köyü	14		70
Hamam Mahallesi	41		205
Cami-i kebir Mahallesi	59		295
Sarıkaya Köyü	12		60
Kamalı Köyü	11		55
Gülüd Köyü	65		325
Pazar Mahallesi	76		380
Dazmana Köyü	14		70
Gelid Köyü	52		260
Yağlualan Köyü	21		105
Celal Mahallesi	27	5	160
Geyran Köyü	20		100
Arabviranı Köyü	33		165
Derbendçi Köyü	13		65
Ovacık Köyü	30		150
Hasanlı Köyü	4		20
Çivril Köyü	37		185
Samiçayı Köyü	9		45
Serpin Köyü	91		455
Arhu Köyü	6		30

Tabloya göre birimlerde nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu Pazar mahallesi, Serpin ve Gülüd köyleridir. En az olduğu köyler ise Hasanlı, Arhu ve Samiçayı'dır. Bu durum kırsal kesimde yaşayan nüfusun ekonomik, çevresel, sosyolojik gibi çeşitli

⁵²⁴ 1843-1844 tarihli Turhal'ın müslim nüfus defterlerine göre Pazar mahallesi 148, Celal mahallesi 51, Hamam mahallesi 69, Meydan mahallesi 106, Cami-i kebir mahallesi 113, Serpin köyü 306, Kürt köyü 73, Arkav (Arhu) köyü 22, Gülüd köyü 155, Dazya köyü 26, Arabviranı köyü 59, Biçin köyü 63, Yağlualan köyü 86, Dazmana köyü 111, Ağcaşar (Ağcaşehir) köyü 13, Sarıkaya köyü 26, Gelid köyü 71, Samurçay (Samiçayı) köyü 5, Ovacık köyü 30, Kamalı köyü 23, Derbendçi köyü 49 nüfusa sahiptir. 1840-41 nüfus defterlerinde Çivril köyü 68, Geyran köyü 9 ve Celal mahallesindeki Kıptıyan nüfus ise 19 olarak kaydedilmiştir. Bunlara ait 1843-44'teki sayımlarda nüfus bilgileri gösterilmemiştir. Bu verilere göre birimlerin toplam nüfusu 1624'tür. Defterlerde Hasanlı köyüne dair bir bilgi verilmemiştir. Ayrıca 1831-1844 nüfus defterinde Turhal'a bağlı adı geçen diğer birimler ise Kova mahallesi 120 (1843-44), Kazancı ve Kıran köyleri 23 (1843-44), Hamide köyü 7 (1831), İnce sahra köyü 18 (1838-39) (Kabakçioğlu, *Nüfus Defterlerine Göre Turhal Kazasında Müslim Nüfus (1831-1844)*, 178-180.)

nedenlerden dolayı zamanla göçe mecbur kalmasıyla açıklanabilir. Kıptiyan nüfusa sadece Celal mahallesinde rastlanılmaktadır.

Başka yerde yaşayıp birimlerde mal varlığı bulunan vergi mükellefleri, hanelerin kaydı bittikten sonra “Zile vesâir kârye ahalilerinin kârye-i mezburda olan emlak ve arazi ve hayvanat temettüatlarının mikdarını mübeyyin defteridir” şeklinde kaydedilmiştir. Bu başlıklar altında hane numarası verilmeden ikametleri, adları, bazılarının meslekleri ve inançları belirtilerek mal varlıkları yazılmıştır. Bu şekilde defterlerde kayıtlı olan Turhal; Kova mahallesi ve Kazancı köyü, Zile; Küçük Minare, Arnabud, Yazıcı, Molla Yahya, Sakiler, Dutlupınar, Çay, Kışla, Alacamescid, Cami-i kebir, Mumcu, Tekke-i Hamam, Hasan Ağa, Şeyhoğlu mahalleleri ve Yünlü, Gürcü, Bayır köyleri, Kazâbâd; Gürcü, Necib, Dimorta köyleri, Tokad; Gaybi, Dabakhâne, Mihmadi Hacib, Beğbağı, Soğukpınar-ı zimmî, Samyeli, Yaş Meydan mahalleleri, Şarkipâre kazasına tâbi Çaylı köyü, Amasya; Gördes (Direkli) köyü, Amasya sancağı Ezinepazar nahiyesine tâbi Abdallar ve Ezinepazar özünde Yağcıabdal köyleri, Sivas ve göçebeden olmak üzere 111 kişinin adı geçmektedir.

Genelde yakın çevreden olan bu kişilerden kimilerinin birimlerde sahip oldukları arazileri ettikleri, kimilerinin icara verdikleri veya hasılatı ortak oldukları görülmektedir. Kimilerinin bostan ve kendir ortaklıkları, icarda değirmen ve dükkân, köyden birilerinin sorumluluğunda arı kovanı ve hayvanları vardır. Ortak veya icar olan bu mallar birimde hangi hane sahibiyleyse defterde ona ait sayım kısmında da ayrıca belirtilmiştir.

Birimlere hizmet işinde çalışmaya gelenlerin kayıtları “Kârye-i mezburda mütemekkin hizmetkâr ve misafiran mukim olan eşhâsın esami ve emlak ve temettüatlarını mübeyyin defteridir” başlığı altında toplanmıştır. Bu kişilerin adları ve nereden kimin yanında çalışmaya geldikleri belirtilmiştir. Birimlere hizmet için gelen Kazâbâd; Hân, Kürtler köyleri, Zile; Arnabud mahallesi ve Ağcakeçili, Palanlı köyleri, Erzincan Kemah kazası Hogis (Oğuzköy) köyü, Şarkipare kazasına tâbi Çaylı, Bozok sancağı Belverdiğime köyü, Karahisar-ı Şarki sancağı Melen kazası, Sivas sancağı Yıldızeli kazası Arslandoğmuş köyü, Divrik, Gürcü köyü ve Kastamonu’dan 17 kişi bulunmaktadır. Gelid köyünde ise hizmetkâr başlığı verildiği halde kişilerin nereden geldiğine dair bir bilgi verilmemiştir.

Başka yerde yaşayıp birimlerde mal varlığı bulunanlar ve hizmet için gelenlere ait toplam nüfus 128'dir. Vergi mükellefi olan bu kişileri hane sahibi olarak kabul edersek 128 haneden her bir hane ortalama 5 kişi üzerinden hesaplandığında tahmini nüfus 640'ı bulmaktadır. Bu kişilerin hanelerin toplam nüfusuna oranı yaklaşık %85'e %15 olarak belirtilebilir.

Tablo 3.2. Başka Yerde Yaşayıp Birimlerde Mal Varlığı Bulunan ve Hizmet İçin Gelenlerin Nüfus Dağılımı

Birim Adı	Mal Varlığı Bulunan Sayısı	Mal Varlığı Bulunan Zimmî Sayısı	Mal Varlığı Bulunanların Yaşadığı Yerler	Hizmetkâr Sayısı	Hizmetkârların Geldikleri Yer	Toplam Sayı
Meydan Mahallesi	2		Kova Mahallesi (Turhal)	2	Divrik (Sivas) Sivas Sancağı Yıldızeli Kazasına tâbi Arslandoğmuş Köyü	4
Kürt Köyü	4		Turhal Tokad Yaş Meydan ve Samyeli Mahalleleri	2	Gürcü Köyü, Karahisar-ı Şarki Sancağında Melen Kazası	6
Biçin Köyü						
Ağcaşehir Köyü	36	2	Zile Molla Yahya, Kışla, Yazıcı, Arnabud Mahallesi, Küçük Minare, Sakiler, Çay, Dutlupınar, Şeyhoğlu Mahalleleri ve Yünlü, Gürcü, Bayır Köyleri, Kova Mahallesi, Gördes Köyü (Amasya) ve Göcebeden	2	Bozok Sancağında Belverdiğime Köyü Zile Arnabud Mahallesi	40
Dazya Köyü	6		Şarkipare Kazasına tabi Çaylı Köyü Turhal	4	Kazâbâd Kazası Hân Köyü Zile Kastamonu	10
Hamam Mahallesi	2		Kova Mahallesi			2
Cami-i kebir Mahallesi	5		Kova Mahallesi Zile			5

Tablo 3.2. devamı

Sarıkaya Köyü	1		Zile Cami-i Kebir Mahallesi			1
Kamalı Köyü	2		Zile'de Hasanağa Camii kurbunda (yakınında) Zile Çay Mahallesi			2
Gülüd Köyü	11		Tokad Gaybi, Dabakhâne, Mihmedihacib, Soğukpınar-ı zimmî ve Beğbağı Mahalleleri Kazâbâd Gürcü, Necib ve Dimorta Köyleri Sivas			11
Pazar Mahallesi	3		Kova Mahallesi			3
Dazmana Köyü	1		Sivas			1
Gelid Köyü	3		Zile			3
Yağlualan Köyü						
Celal Mahallesi	2		Kova Mahallesi			2
Geyran Köyü	1		Gâzgâncı Köyü (Turhal)			1
Arabviran Köyü	1		Zile Mumcu Mahallesi	6	Kazâbâd Kazasına tâbi Kürtler Köyü, Kemah Kazasında Hogis Köyü Zile Kazasında Palanlı Köyü Dimorta Köyü	7
Derbendçi Köyü	11		Sivas Eyaleti mülhakatından Amasya Sancağı'nda kâin Ezine Pazarı Nahiyesinde vâki Abdallar Köyü			11
Ovacık Köyü						
Hasanlı Köyü	7		Karye-i mezburda tabi Hasanlı mezarası toprağında kâim Ezine Bazar özünde Yağcı Abdal Köyü			7
Çivril Köyü	17		Zile Çay, Kışla, Alacamescid, Hasan Ağa, Cami-i Kebir, Tekke-i Hamam Mahalleleri ve Bayır Köyü Gâzgâncı Köyü			17
Samiçayı Köyü				1	Zile Kazasına tâbi Ağcakeçeli Köyü	1
Serpin Köyü						
Arhu Köyü						

Tabloya göre Biçin, Yağlualan, Ovacık, Serpin ve Arhu köylerinde başka yerde yaşayıp bu köylerde malı olan ve hizmet için gelenlere ait bir nüfusa rastlanmamaktadır. Bu kişilere ait en fazla nüfus Ağcaşehir köyünde bulunmaktadır. En az nüfus Sarıkaya, Dazmana, Gelid, Geyran ve Samiçayı köylerindedir. Birimlere hizmet için gelenler genelde birimlerde malı olanlara göre daha uzak ve farklı sancaklardan gelmişlerdir. Bu durum hizmet sektöründe bölgesel hareketliliği işaret etmektedir.

Tablo 3.3. Birimlerde Hanelerin ve Başka Yerde Yaşayıp Birimlerde Mal Varlığı Bulunan ve Hizmet İçin Gelenlerin Nüfus Oranları

Birim Adı	Hane Sayısı	Mal Varlığı Bulunanlar ve Hizmetkâr Sayısı	Toplam Sayı	Hanelere Ait Oran	Mal Varlığı Bulunanlar ve Hizmetkârlara Ait Oran
Meydan Mahallesi	53	4	57	%93	%7
Kürt Köyü	22	6	28	%79	%21
Biçin Köyü	20		20		
Ağcaşehir Köyü	11	40	51	%22	%78
Dazya Köyü	14	10	24	%58	%42
Hamam Mahallesi	41	2	43	%95	%5
Cami-i kebir Mahallesi	59	5	64	%92	%8
Sarıkaya Köyü	12	1	13	%92	%8
Kamalı Köyü	11	2	13	%85	%15
Gülüd Köyü	65	11	76	%86	%14
Pazar Mahallesi	76	3	79	%96	%4
Dazmana Köyü	14	1	15	%93	%7
Gelid Köyü	52	3	55	%95	%5
Yağlualan Köyü	21		21		
Celal Mahallesi	27	2	29	%93	%7
Geyran Köyü	20	1	21	%95	%5
Arabviranı Köyü	33	7	40	%82,5	%17,5
Derbendçi Köyü	13	11	24	%54	%46
Ovacık Köyü	30		30		
Hasanlı Köyü	4	7	11	%36	%64
Çivril Köyü	37	17	54	%69	%31
Samiçayı Köyü	9	1	10	%90	%10
Serpin Köyü	91		91		
Arhu Köyü	6		6		

Tabloya göre bazı birimlerde mal varlığı bulunan ve hizmet için gelen nüfusa dair bir oran olmamakla birlikte Ağcaşehir ve Hasanlı köylerinde onlara ait nüfus oranının hanelerden daha yüksek olduğu görülmektedir. En yüksek nüfus oranı ise Ağcaşehir köyüne aittir. Ardından sırasıyla Hasanlı, Derbendçi ve Dazya köyleri gelmektedir.

Defterlerde kayıtlı birimlerdeki hanelerin birimleri dışındaki mal varlıkları hane numaralarıyla birimlerinde gösterildiği gibi bunlar birimleri dışında da kaydedilmiştir. Bu kişiler, başka yerde yaşayıp birimlerde mal varlığı olanlar gibi arazilerini ekmiş, icara vermiş veya hasılatı ortak olmuşlardır. Ayrıca birimlerden bir başka birime hizmet için çalışmaya gittikleri de görülmektedir.

Tablo 3.4. Hanelerin Birimleri Dışında Mal Varlıklarının Bulunduğu ve Hizmet İçin Gittikleri Birimler

Birim Adı	Birimdeki Sayısı	Mallarının Bulunduğu Birimler	Hizmet İçin Gittikleri Birimler
Meydan Mahallesi	10	Pazar, Celal, Hamam ve Cami-i kebir Mahalleleri, Kazâbâd Kazasına tâbi Necib Köyü	
Kürt Köyü	5	Meydan, Cami-i kebir Mahalleleri ve Biçin, Gülüd, Dazmana Köyleri	
Biçin Köyü			
Ağcaşchir Köyü			
Dazya Köyü	5	Pazar Mahallesi ve Arabviranı, Cami-i kebir ve Kürt Köyleri	
Hamam Mahallesi	2	Meydan Mahallesi, Kazabâd Kazasına tâbi Bazar Köyü	
Cami-i kebir Mahallesi	8	Pazar, Meydan, Celal Mahalleleri ve Çivril, Dazya Köyleri, Zile	
Sarıkaya Köyü	7	Samurçay, Hasanlı, Ovacık Köyleri ve Çivril Ulaşmış Mezrası	
Kamalı Köyü	2	Ulaşmış Mezrası ve Geyran Köyü	
Gülüd Köyü	2	Hamam Mahallesi	Kürt Köyü
Pazar Mahallesi	8	Hamam ve Celal Mahalleleri, Zile ve Zile Kazasına tâbi Olukman Köyü	Arabviranı ve Kotil Köyleri
Dazmana Köyü			
Gelid Köyü	46	Amasya Kazasında Varay özünde Kızıoğlu Kâryesi, Zile Kazasında Bacılı Köyü ve Ocak Köyü	
Yağlualan Köyü			
Celal Mahallesi	5	Pazar ve Cami-i kebir Mahallesi	
Geyran Köyü	1	Kamalı Köyü	
Arabviranı Köyü			
Derbendçi Köyü	10	Yağlualan Köyü, Zile Kazasına tâbi Kireçli Köyü	
Ovacık Köyü	2	Sarıkaya Köyü ve Hasanlı Köyü	
Hasanlı Köyü	2	Ovacık Köyü	
Çivril Köyü	3	Zile Kazasına tâbi Kireçli Köyü, Zile Kazasında Porsuk Çayırı, Kamalı	
Samiçayı Köyü	5	Kazâ-ı mezbura tâbi Kiran Köyü	
Serpin Köyü	1	Kazâbâd Köyü	
Arhu Köyü	1	Gülüd Köyü	

Tabloya göre defterlerde kayıtlı birimlerdeki hanelerden 125'inin birimleri dışında mal varlığı vardır. Bu kişiler arasında en fazla Gelid köyü ahalileri bulunmaktadır. Birimleri dışında malı olmayanlar Biçin, Ağcaşehir, Dazmana, Yağlualan ve Arabviranı köy ahalileridir. Birimlerden sadece Pazar mahallesi ve Gülüd köyü ahalileri birimleri dışında hizmetkâr olarak çalışmıştır.

İki başlık altında ele aldığımız defterlerde kayıtlı olan kişilerden yaşadıkları yerler dışında mal varlığı bulunan ve bir başka yere hizmet için gidenlerin nüfuslarının toplamı şu şekildedir.

Tablo 3.5. Birimleri Dışında Mal Varlığı Bulunanlar ve Hizmet İçin Gidenlerin Toplam Nüfusu

Birim Adı	Birimleri Dışında Mal Varlığı Bulunan ve Hizmet İçin Gidenlerin Sayıları	Toplam
Meydan Mahallesi	Turhal; 3 Pazar, 3 Cami-i kebir, 2 Kova, 2 Hamam ve 2 Celal mahalleleri, 1 Divrik, 1 Yıldızeli Arslandoğmuş köyü	14
Kürt Köyü	Tokat; 1 Yaş Meydan ve 1 Samyeli mahalleleri, Turhal; 2 Meydan, 2 Cami-i kebir mahalleleri ve 2 Turhal, 1 Gürcü Köyü, 1 Karahisar-ı Şarki Melen Kazası	11
Biçin Köyü		
Ağcaşehir Köyü	Zile; 2 Zile, 1 Molla Yahya, 1 Kışla 1 Yazıcı, 3 Arnabud, 1 Küçük Minare, 1 Sakiler, 1 Dutlupınar, 3 Çay, 1 Şeyhoğlu mahalleleri ve 12 Yünlü, 1 Gürcü, 7 Bayır köyleri, Turhal; 1 Kova mahallesi, 1 Bozok Sancağı Belverdiğime köyü, 2 Gördes köyü ve 1 Göçebe	40
Dazya Köyü	Turhal; 1 Cami mahallesi, 1 Pazar mahallesi, 1 Arabviranı köyü ve 3 Turhal, Kazâbâd; 1 Hân köyü, 1 Kastamonu, Zile; 4 Çay mahallesi, 1 Zile, 1 (?) ve 1 Şarkipare Çaylı köyü	15
Hamam Mahallesi	Turhal; 2 Kova, 1 Hamam ve 1 Meydan mahalleler	4
Cami-i kebir Mahallesi	Turhal; 4 Kova, 5 Meydan, 2 Pazar, 1 Celal mahalleleri ve 1 Dazya köyü	13
Sarıkaya Köyü	Zile; 1 Cami-i kebir mahallesi, Turhal; 5 Ovacık ve 1 Samurçay Köyü, 1 Hasanlı Köyü	8
Kamalı Köyü	Zile; 1 Çay mahallesi, 1 Zile ve Turhal; 2 Geyran	4
Gülüd Köyü	Tokat; 1 Gaybi, 1 Dabakhâne, 1 Soğukpınar zımmî, 1 Mihmadihacib, 1 Hamam, 1 Beğbağı mahalleleri ve 2 Tokad, Kazâbâd; 1 Gürcü, 1 Necib, 1 Dimorta köyleri ve 1 Sivas	13
Pazar Mahallesi	Turhal; 3 Kova, 3 Cami-i kebir, 3 Hamam ve 2 Celal mahalleleri	11
Dazmana Köyü	1 Sivas	1
Gelid Köyü	3 Zile (Birimde hanelerden ve dışarıdan gelen hizmetkâr başlığı altında 6 kişinin adı geçmekte olup nereden oldukları belirtilmemiştir) Amasya Kazası; 22 Varay özünde Kızıoğlu Kâryesi, Zile Kazası; 23 Bacılı Köyü ve 1 Ocak Köyü	55
Yağlualan Köyü		
Celal Mahallesi	Turhal; 3 Pazar, 2 Kova ve 2 Cami-i kebir mahallesi	7

Tablo 3.5. devamı

Geyran Köyü	Turhal; 1 Kazancı köyü, 1 Gâzgâncı Köyü	2
Arabviranı Köyü	Zile; 1 Palanlı köyü, 1 Mumcu mahallesi, 1 Kemah Hogis köyü, Kazâbad; 3 Kürtler ve 1 Dimorta köyü	7
Derbendçi Köyü	Ezine Pazar; 11 Abdallar köyü ve Turhal; 9 Yağlualan köyü	20
Ovacık Köyü	Turhal; 1 Sarıkaya ve 1 Hasanlı Köyü	2
Hasanlı Köyü	Ezine Bazar; 7 Yağcı Abdal Köyü ve Turhal; 2 Ovacık Köyü	9
Çivril Köyü	Zile; 4 Çay, 1 Kışla, 2 Alacamescid, 1 Hasan Ağa, 1 Cami-i kebir, 1 Tekke-i Hamam mahalleleri, 1 Kireçli, 1 Bayır köyü ve 1 Porsuk çayırı, Turhal; 1 Pazar, 2 Cami-i kebir mahalleleri, 3 Gazgâncı, 1 Kamalı köyü	20
Samiçayı Köyü	Zile; 1 Ağcakeçeli köyü, Turhal; 5 Kiran Köyü	6
Serpin Köyü	1 Kazâbâd Köyü	1
Arhu Köyü	Turhal; 1 Gülüd Köyü	1

Tabloya göre defterlerde kayıtlı kişiler arasından ekonomik gücün ve göç olgusunun göstergesi olan yaşadığı yer dışında bir başka yerde malı bulunan ve hizmet işinde çalışan toplam 254 kişi mevcuttur. Biçin ve Yağlualan köylerinde bu kişilere dair bir nüfusa rastlanılmamaktadır. Bu kişilere ait en fazla nüfus Gelid ve Ağcaşehir köylerinde en az nüfus ise Geyran, Ovacık, Serpin ve Arhu köylerinde bulunmaktadır.

Nüfusun hane reislerini oluşturan kısmı defterlerde kayıtlı olan 861'i erkek ve eşinin veya babasının vefatından dolayı hane reisi durumunda olan 8 kadındır. Meydan ve Pazar mahalleleri ve Arabviranı köyünde bulunan 3 kadın ise “Veli'nin oğlu Ahmed ve zevcesi Aişe Hatun” şeklinde eşi, oğlu veya kardeşiyle birlikte hane reisi olarak yazılmıştır. Hane reisleri arasında 18 yetim (babası vefat eden) bulunmaktadır. Bunlardan 10'unun yaşı küçüktür. Yaşı küçük olan yetimler hane içinde gösterildiği gibi hane numarası verilip hane reisi olarak da kaydedilmiştir. Ayrıca yaşı küçük yetimlerin yaşlarıyla birlikte mallarının tasarruf hakkının “yetim merkum yedi yaşında olub bâ-hüccet-i şer'i vasisi validesi Emine Hatun olduğu” şeklinde kimde olduğu belirtilmiştir. Vasi olarak genelde anne tayin edilmiştir. Ancak emmi (amca) ve dayı gibi yakın akrabaların vasi olduğu da görülmektedir.

Tablo 3.6. Birimlerde Hane Reisi Erkek, Kadın ve Yetim Sayısı

Birim Adları	Hane Reisi Erkek	Hane Reisi Kadın	Hane Reisi Yetim
Nefs-i Turhal Meydan Mahallesi	59		1
Kürt Köyü	28		
Biçin Köyü	20		
Ağcaşehir Köyü	51		
Dazya Köyü	24		
Hamam Mahallesi	43		
Cami-i kebir Mahallesi	64		2
Sarıkaya Köyü	13		
Kamalı Köyü	13		
Gülüd Köyü	74	1	1
Pazar Mahallesi	76	1	1
Dazmana Köyü	13	2	3
Gelid Köyü	52		
Yağlualan Köyü	20	1	2
Celal Mahallesi	32	2	6
Geyran Köyü	21		
Arabviran Köyü	39	1	
Derbendçi Köyü	24		
Ovacık Köyü	30		
Hasanlı Köyü	11		
Çivril Köyü	51		2
Samiçayı Köyü	10		
Serpin Köyü	91		
Arhu Köyü	6		

Tabloda görüldüğü gibi hane reislerinin yaklaşık %97'sini erkekler temsil ederken %1'ni kadınlar ve %2'sini yetimler oluşturmaktadır.

3.2. TURHAL KAZASINDA KULLANILAN İSİM, UNVAN VE LAKAPLAR

Kişiyi kimlik kazandıran adlar, bulunduğu bölgenin coğrafyasından, tarihinden, inançlarından ve ebeveynlerin dünya görüşlerinden izler taşımaktadır. Adlar kişiyi kimlik kazandırırken bir yandan da toplumun diğer fertleriyle türlü sosyal ve kültürel ilişkilerin sürdürülmesine olanak sağlayarak kişilere hukuki ve sosyal statü kazandırır. Aynı zamanda toplumun sosyokültürel değişim ve eğilimi yansıtmaktadır⁵²⁵. Bunun bir örneği Türk toplumunda neslin devamı olan yeni doğan bebeğe ad verilmesi yakın zamana kadar aile büyüklerinin sorumluluğunda iken günümüzde ebeveynlerin kararında olmasıdır.

⁵²⁵ Mehralı Calp, “Kişi Adları Üzerine Dilbilimsel Bir Çalışma (Ağrı İli Örneği)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 52, (Eylül 2014), 28-29.

Anadolu'nun çoğu yöresinde olduğu gibi Turhal'da da kişi adları inanca bağlı olarak konulmuştur. Arapça kökenli olan bu adlardan erkeklerde daha çok İslam peygamberi Hz. Muhammed (S.A.V.) duyulan muhabbetten ona verilen adlar “Ahmed, Mehmed, Mustafa, Mahmud” ve ehl-i beyt sevgisinden dolayı “Ali, Hasan, Hüseyin” adları kullanılmıştır. Bunlar dışında erkeklere İslam'ın belirttiği diğer peygamberler “İbrahim, Musa, Süleyman, Yusuf, Harun, Salih, İsmail, İlyas”, dört halife “Ebu Bekir, Ömer, Ali, Osman”, sahabe adları “Cafer, Zeynel, Numan” ve kadınlara Hz. Muhammed'in (S.A.V.) eşleri ve kızının adı “Hatice, Ayşe, Fatma” ve yine inancı niteleyen erkeklere “Nebi, Resul, Kerim, Abdullah, Kasım, Emin, Recep, Şaban, Kadir, Şerif, Cuma, Himmet, Bektaş, Hızır, Hanefi, Abdolvahab, Abdüsselam” kadınlara “Şerife, Cennet, Arife” gibi adlar verilmiştir. Ayrıca defterlerde geçen Ermeni erkek adlarından “Mardiros” şehit ve “Arakil” leylek anlamına gelmektedir⁵²⁶.

Bir kişiyi, aynı adı taşıyan bir başka kişiden ayırmak içinde baba adı veya lakabı, eşkali, milliyeti, mesleği ve memleketi gibi onun tanındığı özelliği vurgulanmıştır. Unvan veya lakap olarak anılan bu özellikler defterlerde, “Merhum ve mağfur Turhal şeyhi torunu Es-seyyid el-şeyhi Ebu Bekir Efendi”, “İmam Molla Ahmed”, “Dede Mehmed”, “Muhtar Hüseyin”, “Kaza-ı mezbur hânedanından Çetinzâde Mehmed Ağa”, “Bektaşoğlu Veli Kethüda”, “Kel Osmanoğlu Kizir İsmail”, “Muallim-i sıbyan Halil Efendi”, “Taşabadlıoğlu Hasan ve karındaşı talebe-i ulûmdan Osman”, “Kürekoğlu Asâkiri Nizamiyeden Halil”, “Densizoğlu Ali”, “Zil Mustafa”, “Çolak Hüseyin”, “İmamoğlu amelmanda Hüseyin”, “Kanburoğlu Mecruh Mustafa”, “Türkmen Halil”, “Eşki Alioğlu terzi Ali”, “Hacı Musaoğlu yetim Mehmed”, “Ahışhalı Kuru Kurşunoğlu Mehmed”, “Merkum Hüseyin Efendi zevcesi Sahibe Hatun” şeklinde geçmektedir.

Tablo 3.7. Nefs-i Turhal Meydan Mahallesi'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	Mahalle-i mezbur imamı Hacı Hüseyin Efendi
2	Muhtarı evvel Kurtgözoğlu Osman
3	Yüzbaşıoğlu Mehmed
4	Hacıoğlu Ahmed
5	Berberoğlu Mehmed
6	Örtülü Ahmed Babaoğlu talebe-i ulumdan Bekir Efendi

⁵²⁶ Nişanyan, “Mardiros, Arakil”, Ayrıca bkz; “Arakil” adının farklı yazımı olan “Arakel” ise “elçi, havari” anlamında İsa'nın havarilerinin Ermenice adıdır. Erişim tarihi: 24 Nisan 2025.

Tablo 3.7. devamı

7	Küllüoğlu Mehmed
8	Körpe Halil
9	Eskicioğlu Mehmed
10	Hacı Murtazaoğlu Muallim-i sıbyan Halil Efendi
11	Gümüşhaneli Abdullah Efendi
12	Müezzinoğlu Ali
13	Topcuoğlu Ali
14	Donkuşluoğlu Ahmed
15	Kadiroğlu Mustafa
15	Abdullah Ağaoğlu Memiş
15	Üveği oğlu yetim İbrahim
16	Bekdaşoğlu Bekdaş
17	Ashabı tevellitin mütevellioğlu Ömer
18	Sevindirikoğlu Mehmed
19	Soğucaklıoğlu Mehmed Emin
20	Mollaoğlu Numan
21	Mütevellioğlu Mehmed Emin
22	Abdülkadiroğlu Numan
23	Sarı Mehmedoğlu Mustafa
23	Merkum Mustafa'nın hânesinde hemşiresi Hadice
24	Yüzbaşıoğlu Abdullah
25	Yüzbaşıoğlu Ali
26	Bekdaşoğlu Bekdaş
27	Zekzekoğlu Mehmed ve karındaşı Mustafa ve validesi
28	Abdulganioğlu Molla Ahmed
29	Oduncuoğlu Ahmed
30	Kavaklı Hasan
31	Sarı Alioğlu Ahmed
32	Müezzinoğlu Veli
33	İmamoğlu Amelmanda Hüseyin
34	Koca Bekiroğlu Ömer
35	Zekzekoğlu Ali
36	Dermanoğlu Ahmed
37	Yüzbaşıoğlu Mehmed
38	Tokadlıoğlu Hasan
39	Kadioğlu Mehmed
40	Etmekçioğlu Mehmed
41	Hacı Musaoğlu yetim Mehmed
42	Yüzbaşıoğlu Hacı Ömer
43	Kara Velioğlu Mustafa
44	Kök Alioğlu Ahmed
45	Çil Ömeroğlu Hasan
46	İnceoğlu Kara Ali
47	Yüzbaşıoğlu Deli Osman
48	Eyreklioğlu Eskici Mustafa
49	Kaba Salihioğlu Mehmed
50	Berber Velioğlu Ahmed
51	Berber Velioğlu Osman

Tablo 3.7. devamı

52	Himmetoğlu Ahmed
53	Deli Bekiroğlu Mustafa
Hane No	Hanede Hizmetkârlar
37	Yıldızeli Arslandoğmuş köyünden Halil
45	Divrikli Osman
Mahallede Mal Varlığı Bulunanlar	
Turhal Kova mahallesinden Şabanoğlu Mustafa Turhal Kova mahallesinden Kara Salihoğlu Ahmed Ağa Turhal Celal mahallesinden Himmetoğlu Turhal Hamam mahallesinden Molla Osmanoğlu Osman Turhal Celal mahallesinden Kemahlıoğlu eytamı Emine Turhal Hamam mahallesinden Çıtakoğlu Mehmed	Turhal Pazar mahallesinden Mehmedoğlu Turhal Pazar mahallesinden Ekşioğlu İbrahim Turhal Cami-i kebir mahallesinden Mollaoğlu Mehmed Turhal Cami-i kebir mahallesinden Hacı Ahmed Efendi Turhal Cami-i kebir mahallesinden Hacıoğlu Mehmed Turhal Pazar mahallesinden Tüfenkioğlu Hacı Ömer

Tabloya göre kişi adlarından en fazla Mehmed, Ahmed ve Mustafa kullanılmıştır. Mahallede kişilerin adları baba adları veya onlara ait veya kendilerine özgü unvan ve lakaplarla birlikte kaydedilmiştir. Kişilerin ailelerini belirten adlardan mahallede birçok hanenin aynı aile adını taşıması akrabalık bağı üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Unvan ve lakaplardan en fazla saygınlık ifade eden efendi hitabı kullanılmıştır.

Tablo 3.8. Kürt Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	Kök Osmanoğlu Hüseyin
2	Alemdaroğlu Osman
3	Durmuşoğlu Osman
4	Kel Bekiroğlu Halil
5	Çakaloğlu Mehmed
6	Kavaloğlu Hüseyin
7	Kök Osmanoğlu Şerif Mehmed
8	İlyasoğlu İlyas
9	Piroğlu Ömer
10	Çakaloğlu Mehmed
11	Kök Osmanoğlu Ahmed
12	Kök Osmanoğlu İbrahim
13	Yusufoğlu Hasan
14	Kök Osmanoğlu Mehmed
15	Durmuşoğlu Hüseyin
16	Kök Osmanoğlu Kadir
16	Kök Osmanoğlu Mustafa'nın eytamı Ömer
17	Kök Osmanoğlu Ömer
18	Kamberoğlu Bekir

Tablo 3.8. devamı

19	Kaymetcioğlu Abdullah
20	Tiribinoğlu İsmail
21	Bekiroğlu Bekir
22	Çakaloğlu Sığircı Ahmed
Hane No	Hanede Hizmetkâr
2	Gürcü köyünden Işıhcıoğlu Halil Karahisar-ı Şarki Sancağı Melen Kazası sakinlerinden
Köyde Mal Varlığı Bulunanlar	
Tokad Samyeli mahallesinden Durmuşoğlu Hasan Tokad Yaş Meydan mahallesinden Hafızoğlu Abdullah Turhal'da Mehmed ve Harun Ağa Turhal Cami-i kebir mahallesinden Durmuşoğlu Mehmed Turhal Meydan mahallesinden Torun Ağa	

Tabloya göre kişi adlarından en fazla Mehmed, Ömer ve Osman kullanılmıştır. Yakınlık belirten aile adlarından köyde Kök Osmanoğlu ailesinin sayıca baskın olduğu anlaşılmaktadır. Kişileri tanımlamak için fiziki özellik ve statü belirten sıfatların az sayıda kullanılmış olması ise kişiler hakkında daha az bilgi edinmemize neden olmuştur.

Tablo 3.9. Biçin Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	Musaoglu Mehmed
2	İmamoğlu Hacı Hasan
3	Hayyuoğlu Mehmed
4	Bıykoğlu Ahmed
5	Bıykoğlu Mehmed
6	Ömer'in oğlu Osman
7	Torunoğlu Hasan
8	Ali Beyoğlu İbrahim
9	Yakuboğlu Osman
10	Hacıoğlu Mehmed
11	Gedikoğlu Süleyman
12	Kara Haliloğlu Ömer
13	Koca Hüseyinoğlu Osman
14	Ömer'in oğlu Memiş
15	Türedioğlu Ali
16	Mahmudoğlu Süleyman
17	Canikli Çoban Ali
18	Karagözoğlu Ali
19	Pancarcıoğlu Ömer
20	Coraoğlu Süleyman

Tabloya göre kişi adlarından en fazla kullanılan Mehmed, Osman ve Süleyman'dır. Aile adlarından hanelerden Ömer'in oğlu Osman ve Ömer'in oğlu Memiş'in kardeş olma olasılığı, Bıyıköğlu Ahmed ve Bıyıköğlu Mehmed'in aynı aileden geldiğı anlaşılmaktadır. Kişileri tanımlamak için lakaplar, fiziki özelliğı, mesleğı, inancı belirten sıfatların kullanıldığı görölmektedir.

Tablo 3.10. Ağcaşehir Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	Bektaşoğlu Veli Kethüda
2	Çıldıroğlu Mehmed
3	Çillioğlu Salih
4	Neccâroğlu Mahmud
5	Hebiboğlu Mehmed
6	Kayaoğlu Mustafa
7	Kırbişoğlu Mehmed
8	Kocaoğlu oğlu Ahmed
9	Kırbişoğlu Kara Hasan
10	Dolundujoğlu Hasan
11	Yalcıoğlu Mustafa
Hane No	Hanede Hizmetkâr
1	Bozok Sancağı Belverdiğime köyünden Yakuboğlu Mehmed
5	Zile Arnabud mahallesinden Mat Haliloğlu Mehmed
Köyde Mal Varlığı Bulunanlar	
Zile Molla Yahya mahallesinden Aşcıoğlu Hafız Efendi	Zile Çay mahallesinden Kuzucalı İmamoğlu Ahmed
Zile Yazıcı mahallesinden Şeyhoğlu Abdullah Efendi	Zile Gürcü köyünden Kuş Mehmed Ömeroğlu Musa
Zile Arnabud mahallesinden Ağcıoğlu Duhancı Osman	Zile Kışla mahallesinden Azâb Ali
Zile'den Binbaşı Emin Ağa	Zile Bayır köyünden Kirin Ömeroğlu Ömer
Zile Sakiler mahallesinden Çakır Boğosoğlu Arakil	Zile Bayır köyünden Ömer'in oğlu Hasan
Zile Çay mahallesinden Yörüköğlu Hüseyin	Zile Bayır köyünden Ömerbeşeoğlu Ebu Bekir
Zile Yünlü köyünden Habiboğlu Ali	Zile Bayır köyünden Deli Ahmedoğlu Ömer
Zile Yünlü köyünden Türkmen Ali'nin oğlu Mustafa	Zile Bayır köyünden Küçük Osmanoğlu Veis
Zile Yünlü köyünden Karaoğlu oğlu Kara Hasan	Zile Bayır köyünden Kömürcüoğlu Mustafa
Zile Yünlü köyünden Zıtri Haliloğlu Mehmed	Zile Arnabud köyünden İsa oğlu Hüseyin
Zile Yünlü köyünden Hızıroğlu Kör Mehmed	ZileŞeyhoğlu mahallesinden Yörüköğlu İbrahim
Zile Yünlü köyünden Karaoğlu oğlu Hasan	Gördes köyünden Hasan Kişioğlu Osman
Zile Yünlü köyünden Oruçoğlu Bekir	Gördes köyünden Ömer'in oğlu Mustafa
Zile Yünlü köyünden Ali'nin Abdullah	Göçebeden Çıttı Hasan
Zile Yünlü köyünden Cillinin Osman	Zile'den Ağacaoğlu Osman
Zile Yünlü köyünden Cil Musa'nın oğlu Mehmed	Zile Çay mahallesinden Zor Hüseyin
Zile Yünlü köyünden Soğanoğlu Hasan	Zile Küçük Minare mahallesinden Kuşcuoğlu Mardiros
Zile Yünlü köyünden Hayta Mehmed'in oğlu Ali	Turhal Kova mahallesinden Kara Salihzâde
Zile Dutlupınar mahallesinden Fenarcıoğlu	Ahmed Ağa
	Abdullah Efendi

Tabloya göre kişi adlarından en fazla kullanılan Mehmed ve Ahmed'dir. Aile adlarından köyde iki hanenin akraba olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sadece bu köyde kayıtlı gayrimüslim adı geçmektedir. Bunlar Zile'nin mahallelerinde oturan köyde mal varlığı bulunan iki kişidir. Buradan Zile'nin mahallelerinde gayrimüslim bir nüfusun yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Kişileri tanımlamak için lakaplar, etnik kimlik, fiziki özellik, meslek ve saygınlık belirten sıfatlar kullanılmıştır. Sıfatlardan en fazla kullanılan ise saygınlık belirten efendi hitabıdır.

Tablo 3.11. Dazya Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	Körpeoğlu Mehmed
2	Köse Bekiroğlu Halil
3	Çapaloğlu Hüseyin
4	İnpeoğlu Ahmed
5	Kanburoğlu Mecruh Mustafa
6	Sakaoğlu Mehmed
7	Çalıkoğlu Ali
8	Dalkılıçoğlu İsmail
9	Cemoğlu Değirmenci Ahmed
10	Kul Köseninoğlu Abdullah
11	Haliloğlu Topal Mehmed
12	Değirmencioğlu Ömer
13	Değirmencioğlu Halil
14	Doymazoğlu İsmail
Hane No	Hanede Hizmetkâr
2	Zile kazasından Bekir
3	Kazâbâd Hân köyünden Kömürcüoğlu Veli
	Hatiboğlu Ali
	Kastamonulu Halil
Köyde Mal Varlığı Bulunanlar	
Şarkipare Çaylı köyünden Kurban Ahmed Zile Çaylı köyünden Ömeroğlu Ömer Turhallı Sarı Mehmedoğlu Mustafa Zile Çaylı köyünden Kabakcıolu Ali Zile Çaylı köyünden Haşad Hasan Zile Çaylı köyünden Türkmen Ali ve emiceoğlu Hüseyin	Turhal Arabviranı köyünden Veisoğlu damadı Bektaş Turhallı Kara Salihzâde Ahmed Ağa Turhal'ın Cami-i mahallesinden İnpelioğlu Mehmed Turhal Pazar mahallesinden Müfti Mustafa Efendi Turhal Kürt köyünden Buludoğlu Hasan

Tabloya göre kişi adlarından en fazla Mehmed, Ahmed, Mustafa ve Ali kullanılmıştır. Aile adlarından köyde sadece iki hanenin arasında akrabalık ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Kişileri tanımlamak için lakaplar, fiziki özellik, memleket, meslek, etnik

kimlik ve saygınlık belirten sıfatların kullanıldığı görülmektedir. Saygınlık ifadesi olan ağa ve efendi sıfatları dışarıda yaşayıp köyde malı olan iki kişi için kullanılmıştır.

Tablo 2.12. Hamam Mahallesi’nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	İmam mahalle-i Salih Efendi
2	Kadioğlu Osman
3	Ömerceoğlu Osman
4	Tülekoğlu Abdurrahman
5	Kara Hüseyinoğlu İsmail
6	Eskici Ömeroğlu Halil
7	Nalbandoğlu Abdullah
8	Mahmudoğlu Ahmed Bey
9	Balcıoğlu Ali
10	Balcıoğlu Mustafa
11	Dedeoğlu Yusuf
12	Dede Mehmed
13	Diraykioğlu Osman
14	Uzun İbrahimioğlu Ali
15	Uzun İbrahimioğlu Mehmed
16	Nalband Mustafa
17	Nalband Abdülkadir
18	Deli Kürtoğlu Mehmed
19	Kazakoğlu İbrahim
20	Dilkioğlu Mehmed
21	Hacı Osmanioğlu Çıtak Mehmed
22	Menevişoğlu Abdullah
23	Değirmencioğlu Salih
24	Kabuloğlu Ali
25	Şabanoğlu Ahmed
26	Sarımakoğlu Mustafa
27	Seksekcioğlu Veli
28	Hacı İlyasoğlu Ömer
29	Ali Kişioğlu Osman
30	Yahyaoğlu Abuş Ali
31	Molla Osmanioğlu Osman
32	Mahsuroğlu Ahmed
33	Zekzekoğlu Abdullah
34	Erzurumluoğlu Küçük Mehmed
35	Süleymanoğlu Mehmed
36	Zileli Hacı Salihoğlu İsmail
37	Çıtak Mehmed'in oğlu Hüseyin
38	Çolakoğlu Salih
39	Odabaşioğlu İbrahim
40	Ahışhalı Kuru Kurşunoğlu Mehmed
41	İbacoğlu teb'adan Abdullah

3.12. devamı

Mahallede Mal Varlığı Bulunanlar	
Turhal Kova mahallesinde Osman Turhal Meydan mahallesinden Koca Bekiroğlu Ömer	Turhal Kova mahallesinden Ahmed Turhal Pazar mahallesinden Hafız Ömer Efendi

Tabloya göre kişi adlarından en fazla Mehmed, Osman ve Ali kullanılmıştır. Aile adlarından mahallede iki hanenin arasında akrabalık bağı bulunduğu görülmektedir. Statü belirten unvanlardan mahallede hane sahipleri ve babalarının din görevlisi, memur, zanaatkâr ve beden gücü gibi çeşitli işlerde çalışmış oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 3.13. Cami-i kebir Mahallesi'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	Müftizâde imam mahalle Şeyh Osman Efendi
2	Müftizâde Es-seyyid Şeyh Ali Efendi
3	Es-seyyid Şeyh Ahmed Efendi
4	Cami-i kebir müezzini Es-seyyid Şeyh Ali Baba
4	Hânesi derununda sakın damadı Dede Ahmedoğlu Hüseyin Efendi
4	Merkum Hüseyin Efendi zevcesi Sahibe Hatun
5	Metlioğlu Mehmed
6	Metlioğlu Mustafa
7	Arnabudoğlu Ahmed
8	Metlioğlu Hacı Mehmed'in eytamı Ahmed
9	Arnabudoğlu Mustafa
10	Arnabudoğlu Kahveci Mehmed Emin
11	Musa Beyoğlu Mustafa
12	Musa Beyoğlu Ömer
13	Dervişoğlu Mustafa
14	Dervişoğlu Mehmed
15	Unluoğlu Mustafa
16	Otluoğlu Mehmed
17	Otluoğlu Ali
18	Hacı Ömeroğlu Ömer
19	Hüseyin Kethüdaoğlu Mustafa
20	Kalınioğlu Ömer
21	Kalınioğlu Mehmed
22	Müezzinoğlu Yusuf
23	Elhacı Ahmed Efendi
24	Tille Salihoğlu Salih
25	Topal Ömeroğlu Mehmed
26	Kara Haliloğlu Hüseyin
27	Abdullahoğlu Hacı Mehmed
27	Hânesi derununda yeğeni Mehmed
28	Mollaoğlu Hüseyin
29	Trabzanlı talebe ulumundan Duhâncı Mehmed Efendi
30	Duhâncioğlu Mustafa

Tablo 3.13. devamı

31	Hacı Şabanoğlu Duhâncı Memiş
32	Emiroğlu Mehmed
33	Partaloğlu Mehmed
34	Hacı Velioğlu Ali
35	Abdûlmecidoğlu Tahir Efendi
36	Abdûlmecidoğlu İbrahim
37	Sofioğlu Mahmud
38	Molla Ağa'nın Ömer
39	Ecdaroğlu Hüseyin'in eytamı Hüseyin
40	Odacıoğlu Ahmed
41	Hacılıoğlu Mehmed
42	Hacı Haliloğlu Bakkal Molla İbrahim
43	Eşkmeloğlu Mehmed Emin
44	Hacı Abdullahoğlu Şerif Mehmed
45	Harircioğlu Ali
46	Etmekcioğlu İsmail
47	Yusufoğlu Ebu Bekir
48	Salihioğlu Mustafa
49	Köle Yusufoğlu Recep
50	Kemahlioğlu erbâb-ı tımardan Mehmed Ağa
51	Hüseyinoğlu Amelmanda Topuz İbrahim
52	Tülek Alioğlu Seyid Mehmed
53	Çolak Hüseyinoğlu Kadir
54	Keloğlu Molla Halil
55	Keloğlu İbrahim ve biraderi Osman
56	Pertevizâde Bakkal Mehmed Efendi
56	Merkumun hânesi derununda kâin validesi Kezban Hatun
57	Saidoğlu İbrahim
58	Danacı Hasan
	Çolak Ömer Ağa kerimleri Ayşe ve Şerife
59	Aynalıoğlu Mehmed
Mahallede Mal Varlığı Bulunanlar	
Turhal Kova mahallesinden Bacaksuzoğlu Salih Turhal Kova mahallesinden Şabanoğlu Mustafa Zileli Kadiroğlu Hacı Ağa Turhal Celal mahallesinden Güllüoğlu Mustafa Turhal Meydan mahallesinden Sevenderinoğlu Mehmed Turhal Meydan mahallesinden Mollaoğlu Numan Turhal Dazya köyünden Ahmed	Turhal Kova mahallesinden Hacı Salih Ağa Turhal Kova mahallesinden Kımazoğlu Halil Turhal Pazar mahallesinden Çetinzâde Mehmed Turhal Meydan mahallesinden Karabekiroğlu Mehmed Turhal Meydan mahallesinden Çil Ömeroğlu Hasan Turhal Meydan mahallesinden Meydelioğlu Emin Turhal Pazar mahallesinden Külahlıoğlu

Tabloya göre kişi adlarından en fazla kullanılan Mehmed, Mustafa ve Ahmed'dir. Aile adlarından akrabalık bağının anlaşıldığı gibi aynı hanede birden fazla kişinin oturması mahalledeki büyük aile yapısının varlığını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca statü belirten unvanlarda dini eğitilmiş kişilerin çokluğu mahallenin manevi ağırlıklı bir yapısı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.14. Sarıkaya Köyü’nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	Tohluloğlu Mehmed
2	Kürt Hüseyinoğlu Kasım
3	Kürt Hüseyinoğlu İbrahim
4	İmamoğlu Mustafa
5	Kılcıoğlu Şaban
6	Kılcıoğlu Halil
7	Mahmudoğlu Ali
8	Kör Mustafaoğlu Ali
9	Çibidlioğlu Osman
10	Sabid Mahmudoğlu Hasan
11	Tohluoğlu Veli
12	Çibidlioğlu Ali
Köyde Mal Varlığı Bulunanlar	
Zile Cami-i kebir mahallesinden Zaimzâde Ali Ağa Ovacık köyünden Kürtoğlu Bekir Kethüda Turhal Ovacık köyünden Darbazıoğlu Ali Turhal Ovacık köyünden Temuroğlu Hüseyin Turhal Ovacık köyünden İncioğlu Mehmed Turhal Ovacık köyünden Kara Kürtoğlu Hüseyin Turhal Hasanlı köyünden Bezircioğlu İbrahim Turhal Samurçay köyünden Kel Osmanoğlu İbrahim	

Tabloya göre kişi adlarından en fazla kullanılan Ali, Mehmed ve İbrahim’dir. Aile adlarından köyün genelinin akrabalık bağı üzerine kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Statü belirten sıfatlardan başka yerde yaşayıp köyde malı olanlar arasında zâde, ağa ve kethüda gibi üst sınıfı oluşturan kişilerin varlığı dikkat çekmektedir.

Tablo 3.15. Kamalı Köyü’nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	Sarı Mustafaoğlu Hamza
2	Kara Mehmedoğlu İbrahim
3	Haliloğlu Abdullah
4	Karacaoğlu Ömer ve karındaşı Hüseyin
5	Güğe Bekiroğlu Osman
6	Mevruşoğlu Hasan
7	Komurukoğlu Bekir
8	Kel Hasanoğlu Süleyman
9	Kraloğlu Ömer
10	Abdulrahmanoğlu Abdulrahman
11	Haliloğlu Mahmud
Köyde Mal Varlığı Bulunanlar	
Zile Çay mahallesinden Kavukcuoğlu Ali	
Mezrada Mal Varlığı Bulunanlar	
Zile'de Hasanağa Camii kurbunda Seyisoğlu Mehmed Emin Turhal Geyran köyünden Sarı Ahmedoğlu Ahmed	

Tabloya göre kişi adlarında baba oğul aynı adı taşıyanların varlığı, bu kişilerin küçük yaşıta yetim kalmış olma olasılığını düşündürmektedir. Aile adlarından iki kardeşin aynı hanede yaşadığı görülmektedir. Kişileri tanımlamak için lakaplar, fiziki özelliği yansıtan sıfatlar ve mesleki unvanlar kullanılmıştır.

Tablo 3.16. Gülüd Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	İmam kârye-i Kadioğlu Molla Ali
2	Kelpedenoğlu Yusuf ve Mehmed
3	Haydaroğlu Ömer
4	Haydaroğlu Halil ve karındaşı İbrahim
5	Hacioğlu Ahmed
6	Kara Koçoğlu Hatib Mehmed
7	Hasan Beyoğlu Mehmed
8	Musaoğlu Musa
9	Dalı kırıkioğlu Yusuf
10	Berber Dedeoğlu Mustafa
11	Kara Bekiroğlu Bekir
12	Ömer Dedeoğlu Feyzullah
13	İmam Alioğlu Halil
14	İmam Alişoğlu Mehmed
15	Araboğlu Mehmed ve karındaşı tekaüd Osman
16	İmam Alişoğlu Ali
17	Taşabadlıoğlu Hasan ve karındaşı talebe-i ulûmdan Osman
18	Taşabadlıoğlu Ömer
19	Gürcüoğlu Ali
20	Kabasakaloğlu Ali
21	Çiftelioğlu Abdullah
22	Körtasoğlu Mustafa
23	Musaoğlu Ahmed
24	Öksüzöğlu Mehmed
25	Şabanoğlu Mehmed
26	Türkoğlu Ahmed
27	Emiroğlu Halil
28	Emir Hasanoğlu Mehmed
29	Gazioğlu Mehmed
30	Deli Hüseyinoğlu Mehmed
31	Deli Mehmedoğlu Ömer
32	Kara Alioğlu Mustafa
33	Yahyaoğlu İbrahim
34	Şeyhoğlu Mehmed
35	Hacı Haliloğlu Osman
36	Kalendaroğlu Halil
37	Kadı Hüseyin
38	Abdusselamoğlu Hüseyin

Tablo 3.16. devamı

39	İmam Alioğlu Ömer
40	Kara Belaoğlu Hasan ve üvegi karındaşı yetim Mustafa
41	Kayısoğlu İbrahim
42	Hacı Haliloğlu Mustafa
43	Mercanoğlu Osman
44	İmam Alioğlu İbrahim
45	Kışmeroğlu İsmail
46	Caferoğlu Salih
47	Hasta Mehmedoğlu Osman
48	Kara Bekiroğlu Ahmed
49	Öksüzöğlu İbrahim
50	Mercanoğlu Mehmed
51	Musaoğlu Ömer
52	Ömer Dedeoğlu Ömer
53	Deli Mustafaoğlu Ali
54	Yahyaoğlu Ali
55	Almusluoğlu Demirci Mustafa
56	Berberoğlu Abdalbaki
57	Kara Hasanoğlu Osman
58	İmam Alioğlu Halil ve Hasan
59	Emir Hasanoğlu İbrahim ve Mustafa
60	Kara Nacakoğlu Berber Salih
61	Kışmeroğlu Mustafa
62	Kara Koçoğlu Abdullah
63	Kara Alioğlu Ali
64	Aynacıoğlu zevcesi Ayşe Hatun
65	Gürdişoğlu Halil
Köyde Mal Varlığı Bulunanlar	
Tokad'a Gaybi Mahallesinde Muytab Hüseyin Ağa Tokadlı Mürseloğlu Duhancı Bekir Ağanın oğulluğu yetim Mustafa Efendi Tokad müftisi Bozzâde faziletli Ahmed Efendi Hace Kazâbâd Necib köyünden Fazlıoğlu Fazlı	Tokad Dabakhâne mahallesinden Durmuşoğlu Hasan Alemdar Kazâbâd Gürcü köyünden Sıraçoğlu Hüseyin Tokad Beğbağı mahallesinden Köleoğlu Hüseyin Tokad Soğukpınar zımmî mahallesinden Köleoğlu Derviş Mehmed

Tabloya göre kişi adlarından en fazla kullanılan Mehmed, Ömer ve Ali'dir. Aile adlarından köyde birçok hanenin akraba olduğu ve genelde kardeşlerin aynı haneyi paylaştığı anlaşılmaktadır. Statü belirten unvanlardan hane sahipleri arasında kadı ve başka yerde yaşayıp köyde malı olanlar arasında müftü ve alemdar gibi yönetici sınıfı temsil edenlerin varlığı göze çarpmaktadır. Ayrıca hanelerden fiziki özellik belirten kara sıfatı taşıyan birçok kişinin olduğu görülmektedir.

Tablo 3.17. Pazar Mahallesi’nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	Mahalle-i mezburun imamı uzun Alioğlu Mustafa
2	Fetvâcioğlu Mustafa
3	Kasab Hacı Ahmed
4	Fetvâcioğlu Yusuf
5	Eşki Alioğlu Şerif Mehmed
6	Kaza-ı mezbur hânedanından Çetinzâde Mehmed Ağa
7	Eşki Alioğlu terzi Ali
8	Hacı Mustafaoğlu Nalband Mehmed
9	Sofioğlu Mehmed
10	Hacı Süleymanoğlu Mehmed
11	Topuzoğlu Hacı Ömer
12	Telbisoğlu Mehmed
13	Hızıroğlu Mustafa
14	Telbisoğlu Mustafa
14	Hânesi derununda üvegi kerimesi Şerife
15	Koca Hasan
16	Kaymecioğlu Ebubekir
17	Molla Velioğlu Mustafa
18	Külahlıoğlu Ali
19	Telbisoğlu Hüseyin
20	Çiriloğlu Ömer
21	Emiroğlu Ömer
21	Merkumun hânesi derununda yetim Emine
22	Hacı Alemdaroğlu Ali Rıza
23	Hacı Alemdaroğlu Mehmed
24	Kalendaroğlu İbrahim
25	Müezzinoğlu Osman
26	Mez’unen bil-ifta Kulahçioğlu Mustafa Efendi
27	Abazaoğlu Veli
28	Nalbandoğlu İbrahim
29	Kalyoncuoğlu Halil
30	Kaba Hasanoğlu terzi işçi Abdullah
31	Merzifonluoğlu Mustafa
32	Çocukoğlu Mustafa
33	Köseoğlu Ali
34	Tekye nişinoğlu Mehmed
35	Kaymazoğlu İbrahim
36	Uzunioğlu Mehmed
37	Serçeoğlu Mustafa
38	Külahcioğlu Osman
39	Buhrunoğlu Ahmed
40	Hacı Mehmedoğlu Halil
41	Kara Hasanoğlu Hasan
42	Menzilcioğlu İbrahim

Tablo 3.16. devamı

43	Kıbaroğlu Osman
44	Mehmed Alemdaroğlu Kahveci Hüseyin
45	Kisoğlu Mustafa
46	Dal Ahmedoğlu Ahmed
47	Küreklioğlu Mehmed
48	Tekye nişinoğlu Ahmed
49	Tolacioğlu Ali
50	Külahcioğlu Hasan
51	Yaman Damadı Osman
52	Kanburoğlu Mehmed
53	Külahcioğlu Arif Mehmed
54	Çetinoğlu Hüseyin
55	Gülmezoğlu Kara Mustafa
56	Tekelioğlu Mehmed
57	Nazaroğlu zevcesi Arife
58	Abdaloğlu Mehmed
59	Dedeoğlu Ali Efendi
60	Emirlioğlu Ömer
61	Tataroğlu Ali
62	Vanlioğlu Mehmed ve kerimesi Şerife
63	Hacı Murtazaoğlu Molla Mehmed
64	Merhum ve mağfur Turhal şeyhi torunu Es-seyyid el-şeyhi Ebu Bekir Efendi
65	Cami-i şerifin imamı Hafız Ömer Efendi
66	Hânesi derununda üvegi kerimesi Fatma Hatun
67	Sipahioğlu Osman
68	Abdaloğlu İbiş
69	Baloğlu yetim Bekir
70	Türkmenoğlu Mustafa
71	Afşaroğlu Ahmed
72	Kınıcioğlu Bekir
73	Karagöz Mustafa
74	Danacioğlu Danacı Süleyman
75	Kara Mehmedoğlu Amele İbrahim
76	Arnabud Mehmed
Hane No	Hanede Hizmetkâr
71	Kınazoğlu Ahmed
Mahallede Mal Varlığı Bulunanlar	
Turhal Kova mahallesinden Kör Hüseyinoğlu Hüseyin Hasan Turhal Kova mahallesinden Tarla Mehmed Turhal Hamam mahallesinden Muhzıroğlu Ahmed Turhal Hamam mahallesinden muhtar Mehmed Turhal Cami-i kebir mahallesinden Odacioğlu Mehmed Turhal Kova mahallesinden Vahab Ağa	Turhal Celal mahallesinden Keloğlu Ömer Turhal Cami-i kebir mahallesinden Müezzinoğlu Yusuf Turhal Celal mahallesinden Himmetoğlu Abdullah Turhal Hamam mahallesinden Çıtak Mehmed Turhal Cami-i kebir mahallesinden Çaylak Ömer Ağa

Tabloya göre kişi adlarından Mehmed ve Ahmed yaygın olmakla birlikte Mustafa, Ali, Hüseyin, Osman ve Ömer gibi adlara da sık rastlanmaktadır. Mahallede kadın adlarından

en fazla Şerife kullanılmıştır. Aile adlarından mahallede köklü ailelerin ve akrabalık ilişkilerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Kişileri tanımlamak için kullanılan sıfatlarda birkaç kez geçen hacı, molla ve hafız sıfatları mahallede dini eğitimin ve haccın önemini göstermektedir. Ayrıca saygınlık belirten ifadelerin çokluğu dikkat çekmektedir.

Tablo 3.18. Dazmana Köyü’nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	İnceoğlu Himmet
2	Kacuroğlu Abdullah
3	Bayramoğlu Ali
4	Hasanoğlu Bayram
5	Gıcıkıoğlu Hasan
6	Ağlaganoğlu Hüseyin
7	Bekiroğlu Ömer
8	Kerimeoğlu Ahmed
9	Hıdıroğlu Ahmed
10	Akkaşoğlu eytamı İsmail
11	Ağlaganoğlu Mustafa
12	Akkaşoğlu zevcesi Cennet Hatun
13	Akkaşoğlu kerimesi yetim Cennet
14	Akkaşoğlu eytamı sabi Mustafa
Köyde Mal Varlığı Bulunanlar	
Sivas ahalilerinden Hacı Çavuşoğlu yetim Kör Emin	

Tabloya göre kişi adlarından en fazla kullanılan Ahmed, Mustafa ve Cennet’tir. Aile adlarından Akkaşoğlu ailesinin muhtemelen reislerinin vefat etmiş, geride kalan kız kardeş, eş ve çocuklarının hane reisi olarak kaydedildiği anlaşılmaktadır. Kişileri tanımlamak için lakaplar, sosyal durumu, dini inancı ve fiziki özelliği belirten sıfatların kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 3.19. Gelid Köyü’nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	Kiroğlu imam Molla Mustafa
2	Battaloğlu Ali
3	Danacıoğlu Ali
4	Kara Mollaoğlu Hasan
5	Sağıroğlu Ali
6	Kürtoğlu İlyas
7	İmamoğlu Süleyman
8	Battaloğlu Mehmed
9	Corukoğlu Hüseyin
10	Hebiloğlu Hüseyin
11	Keloğlu Ahmed
12	Kepeloğlu İbrahim

Tablo 3.19. devamı

13	Erikoğlu Ahmed
14	Erikoğlu Mustafa
15	Karaoğlu Mehmed
16	Ahanoğlu Hızır
17	Arslan Mahmud
18	Cumaoğlu Cuma
19	Arslanoğlu Bekir
20	Ömeroğlu Himmet
21	Genç Alioğlu İsmail
22	Canoğlu Yusuf
23	Dırmıhcıoğlu Hüseyin
24	Çoğadaroğlu Mustafa
25	Güdikoğlu İlyas
26	Cin Alioğlu Mustafa
27	Ahanoğlu Ali
28	Molla Müminoğlu Hüseyin
29	İmamoğlu Neccar Ahmed
30	Güllioğlu İsmail
31	Aşuroğlu Mehmed
32	Salihioğlu Koca Resul
33	Kabakcioğlu Süleyman
34	Cincife Kâryesinden olub karye-i mezburda mütemekkin Hayta Mustafa
35	Gözcioğlu Nebi
36	Turnaoğlu Mehmed
37	Ebiloğlu Aşur
38	Karşlıoğlu Ali
39	Kar Saliolu İsmail
40	Arslanoğlu Ali
41	Güllenoğlu Ali
42	Topaloğlu Osman
43	Sığırcı Keçeli Mustafa
44	Karabacakoğlu Çolak Nebi
45	Ömeroğlu Dursun
46	Begdili Aşiretinden Çobanoğlu Hüseyin
47	Hebiloğlu Mehmed
48	Kır Bıyıkolu Arslan
49	Şahinoğlu Ali
50	Velvelecioğlu Hüseyin
51	Çiniciolu Hüseyin
52	Köse Ali'nin oğlu Mehmed
Hane No	Hanede Hizmetkâr
2	Bitli Köseoğlu Ali
3	Muhadderoğlu Mustafa
4	Saluganoğlu Ali
10	Kebiloğlu Mehmed

Tablo 3.19. devamı

14	Kılıçoğlu Mustafa
34	Saluganoğlu Hüseyin
Köyde Mal Varlığı Bulunanlar	
Zile'de Menevşeoğlu Ömer	
Zile'de Aşcıoğlu Hafız Abdullah ve hânesi derununda yeğeni yetim Mehmed	

Tabloya göre kişi adlarından en fazla kullanılan Hüseyin, Mehmed, Mustafa ve Ali'dir. Aile adlarından birden fazla aile arasında akrabalık bağı olduğu ve aynı aileden kişilerin köye hizmet işinde çalışmaya geldiği anlaşılmaktadır. Kişileri tanımlamak için lakaplar, fiziki özellik, meslek, etnik kimlik ve memleket belirten sıfatlar kullanılmıştır.

Tablo 3.20. Yağlualan Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	Kürt Mehmedoğlu Ali
2	Harıroğlu Molla Hasan
3	Solakoğlu Hasan
4	İmamoğlu İsmail
5	Canikoğlu Hasan
6	Kabacaoğlu Hasan
7	Dildiloğlu Ahmed
8	Kör Hüseyinoğlu Mustafa
9	Canın oğlu Ali
10	Kara Ahmedoğlu Ahmed
11	İmamoğlu Mehmed
12	Çonakoğlu İsmail
13	Varıcioğlu Veli
14	Çonakoğlu Süleyman
15	Sakaoğlu yetim Ali ve Hüseyin
16	Balakoğlu Hasan
17	Çonakoğlu Ali
18	Zortukoğlu Mehmed
19	Gökceoğlu Ali
20	Adile Hatun
21	İlyasoğlu yetim Ali

Tabloya göre kişi adlarından en fazla Ali ve Hasan kullanılmıştır. Aile adlarından köyde iki ayrı ailenin akrabalık ilişkileri olduğu anlaşılmaktadır. Kişileri tanımlamak için lakaplar, etnik kimlik, fiziki özellik, mesleki ve sosyal durum belirten sıfatlar kullanılmıştır. Ayrıca kadın hane reisine hatun ifadesiyle hitap edildiği görülmektedir.

Tablo 3.21. Celal Mahallesi’nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	İmam mahalle-i Türkoğlu Mehmed Efendi
2	Çulhaoğlu yetim Mehmed
3	Himmetoğlu Abdullah
4	Musaoğlu sığircı Hasan ve oğulluğu Halil
5	Kürekoğlu Asâkiri Nizamiyeden Halil
6	Rençber Abdullah
7	Türkoğlu Rençber Ömer
8	Gürcüoğlu Osman
9	Nebioğlu yetim İbrahim
10	Süleymancıoğlu yetim Ömer
11	Baklaoğlu Ahmed
12	Kürtoğlu Abdullah
13	Hacı Müezzinoğlu Mustafa
14	Kelekoğlu Mustafa
15	Kelekoğlu Ömer
16	Yakuboğlu Mustafa
17	Kasımoğlu Eskici Ebu Bekir
18	Berberoğlu Sığircı Süleyman
19	Mahalle-i mezburdan Vanlıoğlu Bekir'in eytamı sabi Hasan
20	İbrahimioğlu Hekimhanlı Çerçi Bekir
21	Yavan Alioğlu Hasan
22	Kemahlıoğlu Ömer'in yetimesi kerimesi Emine
23	Kemahlıoğlu İbrahim bin Mehmed'in zevcesi
24	Berber Mehmed
25	Sarioğlu Mustafa
26	Yusufoğlu Mehmed
27	Kürt Alioğlu Amele Mustafa
Mahalle-i mezburda mütemekkin tâife-i kıbdıyan	
1	Hacıoğlu Mustafa
2	Elekci Hüseyin
3	Elekci İbrahim
4	Karındaşı yetim Halil ve Ahmed
5	Elekci Mehmed
Mahallede Mal Varlığı Bulunanlar	
Turhal Kova mahallesinden Kara Salihzâde Ahmed Ağa	
Turhal Kova mahallesinden Arnabudoğlu Ömer	
Turhal Pazar mahallesinden Çetinzâde Ahmed Efendi	
Turhal Pazar mahallesinden merkum Yusuf	
Turhal Pazar mahallesinden Fetvacı Yusuf	
Turhal Cami-i kebir mahallesinden Yusufoğlu Bekir	
Turhal Cami-i kebir mahallesinden Şeyh Ahmed Efendi	

Tabloya göre kişi adlarından Mehmed, Mustafa ve Ömer sıkça kullanılmıştır. Aile adlarından iki ayrı ailenin akrabalık bağı olduğu görülmektedir. Kişileri tanımlamak için lakaplar, etnik kimlik, dini, sosyal, mesleki, askeri ve ailevi durum belirten sıfatlar

kullanılmıştır. Statü belirten sıfatlardan başka yerde yaşayıp mahallede malı olanlar arasında zengin sınıfı temsil edenlerin varlığı dikkat çekmektedir.

Tablo 3.22. Geyran Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	Ak Hasanoğlu Hasan
2	Sarı Ahmedoğlu Mehmed
3	Sarı Ahmedoğlu Ahmed
4	Sarı Haliloğlu Hüseyin
5	Sarı Mehmedoğlu Halil
6	Tonbuloğlu Tonbul Hasan
7	Haliloğlu Ali
8	Dursunoğlu Hasan
9	İmamoğlu Hasan
10	Zil Mustafa
11	Abdullahoğlu Veli
12	Temürcioğlu Hüseyin
13	Matuşoğlu İbrahim
14	Bukeoğlu Halil
15	Sarı Mehmed'in oğlu Hasan
16	Sarı Mehmedoğlu Ali
17	Celaloğlu Mehmed
18	Aknioğlu Mustafa
19	Bektaşoğlu Hasan
20	Yusufoğlu Halil
Köyde Mal Varlığı Bulunanlar	
Turhal Kazancı köyü Çakıroğlu Mehmed	

Tabloya göre kişi adlarından en fazla kullanılan Hasan, Mehmed ve Halil'dir. Aile adlarından köyde sarı sıfatı taşıyan altı hanenin bulunması bu ailenin büyüklüğünü göstermektedir. Kişileri tanımlamak için lakaplar, fiziki özellik ve statü belirten unvanlar kullanılmıştır.

Tablo 3.23. Arabviranı Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	Kârye-i mezburun imamı Mustafa Efendi
2	Kürtoğlu İbrahim
3	Veyisoğlu İbrahim
4	Kürt Hüseyinoğlu Halil
5	Çallıoğlu Hüseyin
6	Veli'nin oğlu Ahmed ve zevcesi Aişe Hatun
7	Kenanoğlu Mustafa
8	Alemdâroğlu Halil
9	Boşnakoğlu Mehmed
10	Kaba Ali'nin oğlu Mustafa
11	Caniklioğlu Hüseyin

Tablo 3.23. devamı

12	Gülmezoğlu Ali
13	Bölükbaşıoğlu Hüseyin
14	Osmanoğlu Bekir
15	Keloğlanoğlu İbrahim
16	Kirinoğlu Süleyman'ın zevcesi
17	Kirinoğlu İbrahim
18	Boz Alioğlu Danacı Mehmed
19	Deli Hüseyinoğlu Hüseyin
20	Hacı Haliloğlu Bekir
21	Askeri Nizamiye teka'udlerinden Yamakoğlu Hüseyin
22	Haşiroğlu Ali
23	Böcekcioğlu Mustafa
24	Kirinoğlu Sığırcı Osman
25	Mantaroğlu Mehmed
26	Mahmudoğlu Şerif Mehmed
27	Hasan Pehlivanoğlu Bekir
28	Küçük Mehmedoğlu Halil
29	Kel Alioğlu Ahmed
30	Araboğlu Mustafa
31	Araboğlu Hüseyin
32	Resuloğlu Sığırcı Resul
33	Kirinoğlu Mehmed
Hane No	Hanede Hizmetkâr
3	Kazâbâd Kürtler köyünden Arnabud Mustafa ve karındaşı Hüseyin
9	Kazâbâd Kürtler köyünden Şabanoğlu Şaban
20	Yusuf veledi İsmail
22	Kazâbâd Dimorta köyünden Kamacı Kuyrıkioğlu Osman
	Kemah Hogis köyünden Abdullahoğlu Mehmed veledi Bekir
	Zile Palanlı köyünden Çoban Hüseyin
Köyde Mal Varlığı Bulunanlar	
Zile Mumcu mahallesinden Belkayalı İsmail	

Tabloya göre kişi adlarından yaygın olarak Hüseyin, Mustafa ve İbrahim kullanılmıştır. Aile adlarının tekrarlamasından köyde büyük sülalelerin yaşadığı ve en kalabalık olanın Kirinoğlu ailesi olduğu anlaşılmaktadır. Kişileri tanımlamak için kullanılan sıfatlardan farklı etnik unsurların varlığı köyde çok kültürlü yapıyı ortaya çıkarmıştır.

Tablo 3. 24. Derbendçi Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	Mollaoğlu İmam Hüseyin Efendi
2	Muhtar kârye-i Saraçoğlu Mehmed
3	Ömerceoğlu Mehmed
4	Tat Ahmedoğlu Süleyman
5	Zobiaoğlu İsmail
6	Zobiaoğlu Himmet
7	Kul Haliloğlu Mehmed

Tablo 3. 24. devamı

8	Kara Osmanoğlu Hüseyin
9	Cumaoğlu Murtaza
10	Küçük Alioğlu Ali
11	Kel Bekiroğlu Bekir
12	Mucuk Hüseyinoğlu İbrahim
13	Ali Çavuşoğlu Ali
Köyde Mal Varlığı Bulunanlar	
Ezine Pazar Abdallar köyünden Cılızoğlu Zeynel	Ezine Pazar Abdallar köyünden Köpekci oğlu Hasan
Ezine Pazar Abdallar köyünden Çarşudoğlu Kör Ömer	Turhal Yağlualan köyünden Kürt Mehmedoğlu Ali Kethüda
Ezine Pazar Abdallar köyünden Çarşudoğlu Ahmed	Turhal Yağlualan köyünden Çolakoğlu Hasan
Ezine Pazar Abdallar köyünden Topal Hasanoğlu Hasan	Turhal Yağlualan köyünden Çolak Mehmed
Ezine Pazar Abdallar köyünden Behramoğlu Ali	Turhal Yağlualan köyünden İmamoğlu Mehmed
Ezine Pazar Abdallar köyünden Eşmecioğlu Hasan	Turhal Yağlualan köyünden Canikoğlu Hasan
Ezine Pazar Abdallar köyünden Memişoğlu Ali	Turhal Yağlualan köyünden Çonakoğlu İsmail
Ezine Pazar Abdallar köyünden Haliloğlu Gazi	Turhal Yağlualan köyünden Çonakoğlu Kara Ali
Ezine Pazar Abdallar köyünden Akkaşoğlu Hıdır	Turhal Yağlualan köyünden Kara Ahmedoğlu Ahmed
Ezine Pazar Abdallar köyünden Kadiroğlu İbrahim	Turhal Yağlualan köyünden Dinbeloğlu Ahmed

Tabloya göre kişi adlarından en fazla kullanılan Mehmed, Ali ve Ahmed'dir. Aile adlarından hanelerden iki ailenin akrabalık ilişkisi olduğu gibi dışarda oturup köyde mal varlığı olan kişiler arasında akrabalar olduğu da görülmektedir. Kişileri tanımlamak için lakaplar, fiziksel özellik, etnik kimlik ve statü belirten unvanlar kullanılmıştır.

Tablo 3.25. Ovacık Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	İmamoğlu Halil
2	Kürtoğlu Bekir Karye-i mezburun muhtarı
3	Keloğlu Ali
4	Sarı Mustafaoğlu Topal Mehmed
5	Kara İsmailoğlu Hasan
6	Darbazoğlu Ali
7	Halil
8	Baloğlu Hasan
9	Baloğlu Ali
10	Muhtar oğlu Halil
11	Temuroğlu Hüseyin
12	İnnecioğlu Mehmed Bay
13	Sarı Mustafaoğlu Hasan
14	Himmetoğlu Ali
15	Kömürkeşan tâifesinden Deli Haliloğlu İlyas
16	Uzun Alioğlu Mehmed

Tablo 3.25. devamı

17	Kara İbrahimoglu Hüseyin
18	Cebecioğlu Mustafa
19	Karagözünoglu Hüseyin
20	Uzun Alioglu Ali
21	Devecioğlu Veli
22	Dadik Mustafaoglu Hüseyin
23	İsmailoglu Bektaş
24	Lazoglu Ali
25	Hacıoglu Ali
26	Sarı Mustafaoglu Karakelle Hüseyin
27	Karacaoğlu Topal Ali
28	Devecioğlu Mehmed
29	Sığırcıoglu Gıdık Ali
30	Cicioğlu Danacı İbrahim

Tabloya göre kişi adlarından yaygın olarak kullanılan Ali'dir. Hüseyin, Mehmed, Halil ve Hasan adına sıkça rastlanmaktadır. Aile adlarından köyde belli başlı ailelerin etkin olduğu anlaşılmaktadır. Kişileri tanımlamak için lakaplar, fiziksel özellik, etnik kimlik ve meslek belirten unvanlar kullanılmıştır.

Tablo 3.26. Hasanlı Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	Bazcioğlu İbrahim
2	Kara Ahmedoğlu Hüseyin
3	Nebioğlu Osman
4	Tekkeşin Kerim
Hasanlı Mezrası'nda Mal Varlığı Bulunanlar	
1	Yağcı Abdal köyünden Gevşekoğlu Ali
2	Yağcı Abdal köyünden Kameroğlu Hüseyin
3	Yağcı Abdal köyünden Battaloğlu Mehmed
4	Yağcı Abdal köyünden İbdiloğlu Hızır
5	Yağcı Abdal köyünden Bekaroğlu Hüseyin
6	Yağcı Abdal köyünden Kör Hasanoğlu Hüseyin
7	Yağcı Abdal köyünden Ceniklioğlu Hasan
8	Ovacık köyünden Molla Halil
9	Ovacık köyünden Kürtoğlu Bekir Kethüda

Tabloya göre kişi adlarından en fazla kullanılan Hüseyin'dir. Küçük bir köy olan Hasanlı'da aile adlarına rastlanmamaktadır. Kişileri tanımlamak için lakaplar, fiziksel özellik, etnik kimlik ve statü belirten sıfatlar kullanılmıştır.

Tablo 3.27. Çivril Köyü’nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	İmam karye-i Hüseyin Efendi
1	Derun hânesinde üveği oğlu Mustafa
2	Uzun Osmanoğlu İsmail
3	Kâlpâkoğlu Hasan
3	Hânesi derununda yeğenleri yetim Mehmed ve Ahmed
4	Hacı Musaoğlu Derviş Mehmed
5	Sofioğlu Kara Osman
6	Berik Süleymanoğlu İbrahim
7	Araboğlu İbrahim
8	Sofioğlu Ahmed
9	Zurnacioğlu Ali
10	Koçuroğlu Bekir
11	Kaymazoğlu Abdullah
12	Kaymazoğlu Ömer
13	Kaymazoğlu Mehmed
14	Mercanoğlu Veli
15	Sarı Memişoğlu Ömer
16	Tiriloğlu Mustafa
16	Derun hânesinde üveği oğlu Abdullah bin Mehmed
17	Diğriloğlu İbrahim
18	Osman Beşeoğlu Ömer
19	Kara Ömeroğlu Mehmed
20	Kara Ömeroğlu Ömer
21	Ali Kethüdaoğlu Mehmed
21	Derun hanesinde üveği oğlu Hasan Kethüdaoğlu yetim Ahmed
22	Uzun Osmanoğlu Mehmed
23	Ömer Pehlivan
24	Körünoğlu İbrahim
25	Askeri Nizamiyeden mahrec Köse Alioğlu Ali
26	Deli Ömeroğlu Ömer
27	İhyaloğlu Halil
28	Köycüoğlu Memiş
29	Dedeoğlu Mehmed
30	Karacaoğlu Abdullah
31	Bekmezcioğlu Ebu Bekir
32	Çolak Hüseyin
33	Sofioğlu Mehmed
34	Ali Kethüdaoğlu Halil
35	Dilkiyoğlu Memiş
36	Küpçioğlu Mehmed

Tablo 3.27. devamı

37	Türkmen Halil
Köyde Mal Varlığı Bulunanlar	
Zile Bayır köyünden Bekir	Turhal Gazgâncı köyünden Mehmed Keşioğlu
Zile Çay mahallesinden Karacaoğlu Emin	Mehmed
Mehmed	Turhal Gazgâncı köyünden Ali Canoğlu Ali
Zile Çay mahallesinden Kasım Ağazade Mustafa	Turhal Gazgâncı köyünden Çakıroğlu Mehmed
Zile Kışla mahallesinden Ali Beğioğlu Süleyman	Turhal Pazar mahallesinden yetim Fatıma
Zile Çay mahallesinden Şeyhoğlu Ahmed	Turhal Pazar mahallesinden Eşki Alioğlu Ali
Zile Çay mahallesinden Şeyhoğlu Sat Mehmed	Turhal Cami-i kebir mahallesinden Kezban Hatun
Zile Çay mahallesinden Dilkioğlu Osman	Turhal Cami-i kebir mahallesinden Hacı Abdullah
Zile Alacamescid mahallesinden Araboğlu Hasan	Ağa
Zile Alacamescid mahallesinden Seyisoğlu İsmail	Turhal Kamalı köyünden Sarı Mustafaoğlu Hasan
Zile Hasan Ağa mahallesinden Seyisoğlu Emin	Turhal Kamalı köyünden Kara Mehmedoğlu
Zile Bayır köyünden İlyas	İbrahim
Zile Cami-i kebir mahallesinden Karagözcü Ali	Turhal Kamalı köyünden Mevruşoğlu Hasan
Katib	Turhal Kamalı köyünden Güge Bekiroğlu Bekir
Zile Tekke-i Hamam mahallesinden Alagözoğlu	Turhal Cami-i kebir mahallesinden Şeyh Osman
Halil	Efendi
Turhal Gazgâncı köyünden Kiroğlu Mehmed	Turhal Cami-i kebir mahallesinden Topal
	Ömeroğlu Emin Mehmed

Tabloya göre kişi adlarından en yaygın kullanılan Mehmed, Ömer ve İbrahim'dir. Aile adlarından hanelerden üç ayrı ailenin akrabalık bağı ve dışarıda yaşayıp köyde malı olanlar arasında akrabalar olduğu görülmektedir. Ayrıca hane içinde üvey evlat veya yeğenlerin varlığı köydeki büyük aile yapısını yansıtmaktadır. Kişileri tanımlamak için lakaplar, sosyal durum, fiziki özellik, etnik kimlik, saygınlık, eğitim veya mesleki sıfatlar kullanılmıştır.

Tablo 3.28. Samiçayı Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	Şabanoğlu Hüseyin
2	Kel Osmanoğlu Hasan
3	Şabanoğlu İbrahim
4	Şabanoğlu Hasan
5	Kel Osmanoğlu İbrahim
6	Koca Yusuf oğlu Süleyman
7	Zırtıcıoğlu Mehmed
8	Kıraçoğlu Ali
9	Tantanoğlu Halil
Hane No	Hanede Hizmetkâr
4	Zile Ağcakeçeli köyünden Hasan

Tabloya göre kişi adlarından en fazla Hasan ve Hüseyin kullanılmıştır. Dokuz haneli bir köy olan Samiçayı'nda hanelerin geneli arasında akrabalık ilişkisi olduğu görülmektedir. Kişileri tanımlamak için lakaplar ve fiziki özellik belirten sıfatlar kullanılmıştır.

Tablo 3.29. Serpin Köyü’nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	Muhtar Hüseyin
2	Avşaroğlu İsmail
3	İmam Molla Ahmed
4	Densizoğlu Ali
5	Hacıoğlu Ali
6	Merigoğlu Mustafa
7	Kahırdakoğlu Mahmud
8	Molla Mahmudoğlu Mehmed
9	Ateş İmamoğlu Mustafa
10	Yunusoğlu Mehmed
11	İmamoğlu Veli
12	Baloğlu İbrahim
13	Baloğlu Ahmed
14	Çakıroğlu Kasım
15	Ağladımoğlu Ali
16	Zorakoğlu İsmail
17	Moğaloğlu Ali
18	Çuloğlu Hasan
19	Meğaloğlu Molla Ali
20	Kapusuzoğlu Mustafa
21	Kel Hasanoğlu Halil
22	Çam Hasanoğlu Mehmed
23	Çataloğlu Hüseyin
24	Hariroğlu Ali
25	Hariroğlu Hüseyin
26	Sarı Abbasoğlu Hüseyin
27	Yaya Haliloğlu Bekir
28	Deli Mehmedoğlu Yusuf
29	Ensaroğlu Ali Sarı Şaban
30	Yunusoğlu Himmet
31	Çutukoğlu Cafer
32	Çomana Oğlu Hüseyin
33	Uzun İmamoğlu Ahmed
34	Çam Alioğlu Mustafa
35	Kara Bekiroğlu Hasan
36	Sakıoğlu Hüseyin
37	Merigoğlu Hanefi
38	Dikdikoğlu Mehmed
39	Ahircioğlu Mustafa
40	Temürçi Ahmed
41	Kör Yusuf oğlu Mustafa
42	Meğellü Hüseyinoğlu İsmail

Tablo 3.29. devamı

43	Kadiroğlu Abdülkadir
44	Bicekoğlu Mehmed
45	Hasne Mehmedoğlu Ali
46	Abbasoğlu Aho
47	Küçük Alioğlu Osman
48	Talaklıoğlu Bekir
49	Talaklıoğlu Hasan
50	Çataloğlu Hüseyin
51	Naçaroğlu Ali
52	Kızıl Alioğlu Ali
53	Günbekoğlu Hüseyin
54	Taş Ahmed Damadı Ali
55	Günbekoğlu Ali
56	Lütfullahoğlu Mahmud
57	Kır Yaşaroğlu Ali
58	Çırakoğlu Hüseyin
59	Lütfullahoğlu Ali
60	Çoban Haliloğlu Ali
61	Kürtoğlu Halil
62	Koçoğlu Osman
63	Alaşoğlu Ali
64	Meğaloğlu Hasan
65	Cıvınoğlu Mustafa
66	Molla Hasanoğlu Ahmed
67	Mirikoğlu Mehmed
68	Azartanoğlu Hasan
69	Delicanoğlu Hüseyin
70	Tekyenişinoğlu Mehmed
71	Kel Osmanoğlu Kızır İsmail
72	Gemicioğlu Mustafa
73	Yadurgioğlu Ahmed
74	Top Sakaloğlu Satılmış
75	Tan Haliloğlu Hüseyin
76	Talaklıoğlu Mustafa
77	Kör Bekdaşoğlu Mustafa
78	Kara Hasanoğlu Mahmud
79	Zurnacioğlu Hasan
80	Topbaşoğlu Ali
81	Küflüoğlu İsmail
82	Kürt Alioğlu Satılmış
83	Topal Musaoğlu Hüseyin
84	Hızıroğlu Hızır
85	Kör Necaroğlu Hasan
86	Kara Hasanoğlu İsmail

Tablo 3.33. devamı

87	Küçük Alioğlu İsmail
88	Kara Yusuf oğlu Yusuf
89	Deli İmamoğlu Ali
90	Deli Mehmedoğlu Mehmed
91	Bekiroğlu İbrahim
Hane No	Hanede Hizmetkâr
88	Göbekoğlu Halil
	Milimhazoğlu Hasan

Tabloya göre kişi adlarından en yaygın kullanılan Ali, Hüseyin, Mehmed ve Mustafa'dır. Aile adlarından hane sayısı fazla olan köyde birçok hanenin akraba olduğu görülmektedir. Kişileri tanımlamak için lakaplar, fiziki özellik ve statü belirten sıfatlar kullanılmıştır.

Tablo 3.30. Arhu Köyü'nde Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

Hane No	Hane Reisi
1	Ördekoğlu İbrahim
2	Ördekoğlu Mustafa
3	Dede Mehmedoğlu Mehmed
4	Molla Hasanoğlu Ali
5	Hanifeoğlu Mustafa
6	Hanifeoğlu Hüseyin

Tabloya göre kişi adlarından en fazla Mustafa kullanılmıştır. Altı haneli köyde bir kişi baba adını taşımaktadır. Aile adlarından köyde iki ayrı hanenin akrabalık ilişkisi olduğu görülmektedir. Kişileri tanımlamak için lakaplar ve statü belirten sıfatlar kullanılmıştır.

Tabloda verilen adlardan başka hane içinde vergi mükellefi olup hane reisinin mal varlığıyla birlikte sayılan oğlu, üvey oğlu, biraderi, yeğeni, pederi, kayınpederi, amcası, üvey pederi, üvey kerimesi gibi yakınlarıyla birlikte adet sayısı erkeklerde; "Mehmed" 155, "Ali" 105, "Mustafa" 92, "Hüseyin" 74, "Ahmed" 66, "Hasan" 62, "Ömer" 48, "Osman" 46, "İbrahim" 45, "Halil" 40, "Bekir" 29, "Abdullah ve İsmail" 24, "Süleyman" 13, "Veli ve Salih" 11, "Emin" 10, "Yusuf" 9, "Mahmud" 8, "Himmet" 6, "İlyas ve Memiş" 5, "Şaban ve Hızır" 3, "Kasım, Numan, Bektaş, Resul, Abdülkadir, Kadir, Satılmış, Musa, Nebi, Şerif" 2 ve "Zeynel, Aşur, Hıdır, Arslan, İbiş, Dursun, Cuma, Harun, Murtaza, Hamza, Fazlı, Cafer, Gazi, Kerim, Hanefi, Recep, Veis, Kerim, Feyzullah, Ali Rıza, Arif, Abdalbaki, Mehmed, Abdüsselam, Abdolvahab, Mehmed Emin, Tahir, Murad" 1 ve zimmî erkek adları "Arakil ve Mardiros" 1, kadınlarda; "Ayşe" 4 "Şerife" 3, "Fatma, Cennet ve Emine" 2, "Hatice, Arife, Adile, Sultan, Rayle ve Sahibe" 1'dir. Böylece defterlerde 941 erkek ve 19 kadının adı geçmektedir. Defterlerde 2 kadının ise "Kirinoğlu Süleyman'ın zevcesi" şeklinde sadece eşinin adı verilmiştir. Defterlerde 960 kişi adı geçmektedir.

Tablo 3.31. Kişi Adlarının Toplama Oranı

Mehmed	Ali	Mustafa	Hüseyin	Ahmed	Hasan	Ömer	Osman	İbrahim	Halil	Diğer
155	105	92	74	66	62	48	46	45	40	206
%16	%11	%10	%8	%7	%6	%5	%5	%5	%4	%21

Tabloya göre birimlerde en fazla erkeklerde Mehmet, Ali ve Mustafa adlarının kullanıldığı görölmektedir. Kadınlarda ise en fazla Ayşe adı kullanılmaktadır.

Kişi adlarını tamamlayan unvan ve lakaplar erkeklerin 852’sinde sadece baba adları veya baba adlarıyla birlikte onlara verilen sıfatlar, 45’inde mesleği, 11’inde fiziki özelliği, 3’ünde adı, 3’ünde memleketi, 2’sinde lakabı ve 28’inde hane reisiyle olan yakınlığı belirtilerek yazılmıştır. Kadınların 15’i “hatun” unvanı 4’ü ise adıyla anılmıştır. Defterlerde toplam 963 unvan ve lakap geçmektedir.

Tablo 3.32. Kişilere Ait Unvanlarının Toplama Oranı

Baba adı, baba adı ve lakabı	Mesleği ve unvanı	Fiziki Özelliği	Hane reisiyle yakınlığı belirtilen	Diğer
852	60	11	28	12
%88	%6	%1	%3	%2

Tabloya göre en fazla baba adı ve baba adlarıyla birlikte onlara ait lakaplar kullanılmaktadır.

Birimlerde inancı niteleyen adların “Mehmed, Ali, Mustafa, Hüseyin” ve sıfatların “hacı veya elhacı, molla, şeyh, hafız, dede” çok kullanılması toplumdaki dini hassasiyeti, sayıları az olsa da “Kürt, Türkmen, Gürcü, Laz, Boşnak, Kıptiyan” gibi sıfatlar etnik çeşitliliği ortaya çıkarmıştır. Sıfatlardan “kara, sarı, kel, total, kör” birimlerdeki kişilerin fiziksel özellikleri, “efendi, zade, ağa, yüzbaşı” gibi sıfatlar sosyal statüleri göstermiştir. Efendi sıfatı daha çok imam, muallim, şeyh, es-seyid (Hz, Muhammed’in soyundan gelenler), hafız, hacı, hâce gibi ilim ehli kişilere saygı ifadesi olarak kullanılırken birimlerdeki kullanımı anlam kaymasına uğrayarak herhangi kıstasa rastlanmamaktadır. Kadınların genelinde kullanılan “hatun” sıfatı gibi hitap olarak da kullanılmıştır. “hanedân, ağa” sıfatları birimlerin ileri gelenlerini ve “imam, muhtar, yüzbaşı” kamu görevlilerini belirtmiştir. Çalışanların meslekleri birimdeki iş kolları ve çalışmayanların durumları gibi veriler ekonomik ve sosyal yapıya dair ipucu vermiştir.

Kişiler genellikle “babası, oğlu, zevcesi, yetimi, eytamı, validesi, karındaşı, kerimesi, hemşiresi, pederi, damadı, üveği ve bin” şeklinde akrabalarıyla birlikte yazılmıştır. Baba-oğul aynı adı taşıyanların adlarını aile büyüklerinden aldıkları anlaşılmaktadır. Birimlerde baba adları aynı ve genelde alt alta yazılmış olan kişilerin kardeşlik, aynı lakabı kullanan hanelerin arasında akrabalık bağı olma olasılığı bulunmaktadır. Bu durum birimler arasında evlilik veya ekonomik nedenlerle göçün yaşandığını göstermektedir. Ayrıca birimlere dışarıdan gelip yerleşen hane reislerinin kayıtları “Cincife Kâryesinden olub karye-i mezburda mütemekkin Hayta Mustafa” şeklinde veya yerli hane reisleri yazılırken “Turhal Kazasında Kızkayası üzerinde Sofudibi Kâryesine nakil hâne eylediği”, “Merkumun biraderi Mustafa Musul’da ikamet üzere olduğu” gibi düşülen notlar göç hareketini işaret etmektedir. “Yetim, eytam, üveği” gibi ifadeler ise birimlerdeki yetimleri vurgulamıştır.

3.3. TURHAL KAZASINDA MESLEKLER

Millî Eğitim Bakanlığı’nın yaptığı tanıma göre “Meslek, bir kimsenin hayatını kazanmak için yaptığı, kuralları toplumca belirlenmiş ve belli bir eğitimle kazanılan bilgi ve becerilere dayalı etkinlikler bütünüdür. İnsanın yaşamını sürdürebilmesi için yaptığı, bir eğitim ve bilgi birikimi gerektiren ve tüm bu sürecin sonunda bireylerin kazandığı unvanın adıdır.” Aynı zamanda meslekler bireylerin toplumdaki sosyal statülerini yansıtmakta ve yerleşim yerlerinde sosyoekonomik yapıyı ortaya koymaktadır.

Birimlerdeki nüfusun hayatını kazanması için temel geçim kaynağı tarım olmakla birlikte tarım dışı ekonomik faaliyetlerde yürütülmüştür. Defterlerde hane numarasının üzerine “mahalle-i mezburun imamı idüğü”, “kârye-i mezburun muhtarı” şeklinde vazifelerin yazıldığı gibi birçoğunda “erbâb-ı ziraatten idüğü” veya “muallim-i sıbyan idüğü” şeklinde hane reisinin mesleği belirtilmiştir. Bu üst kısımda belirtilmediğinde hanenin sayımı bittikten sonra gelirler toplanırken hane reisinin “sığırtmaçlığından bir senede temettüatı” veya hane içinde çalışan bir diğer kişinin “karındaşı Hasan’ın hizmetkârlıktan temettüatı” şeklinde yazılarak hesaba katılmıştır. Hamam mahallesinde bir kişinin ise “erbab-ı ziraatten olub kolunun birisi çolak olduğu” şeklinde mesleğinin yanında fiziki durumu hakkında bilgi verilmiştir.

Birimlerde ziraatçilikle uğraşanlar, sahip oldukları mezru’u ve gayri mezru’u tarlalar, bağ, bostan ve bahçeleri ekip biçmiş, küçükbaş, büyükbaş hayvan yetiştirmiş,

arıcılık yapmışlardır. Ayrıca birçoğu ek gelir elde etmek için başkalarının toprağını ortaklık esasına göre işlemiştir. Mesleği çobanlık olanlar defterlerde, “çoban, kuzu çobanı, dana çobanı, davar çobanı, danacı sığirtmaç veya sığircı (sığır çoban)” şeklinde geçmektedir. Hizmetkâr, bahçıvan, ırgat (rençber), amele, azab, tebâ, harem uşağı, taşçı, terzi elişçisi, kazancı çırağı ve ferrâşlar (vakıf eserlerinin temizliğiyle ilgilenen, halı, kilim veya hasır serip toplayan hizmetli⁵²⁷) hizmet sektöründe çalışmışlardır.

Bâgirci, yükçü, sürücü ve merkebciler taşımacılık işi yapmışlardır. Kiracılık yapanların, “kiracılığından temettü’ü” şeklinde bilgi verilmiş, ancak ne üzerine olduğu belirtilmemiştir. Bilinenler ise dükkân, değirmen, kahvehâne ve vakıf malı olan Cami-i kebirin şem’i aseline (balmumu) meşrût (şartlı) dükkân ve kahvehâne, güzel kokular, şifalı bitkiler ve bunlardan ilaç yapıp satılan attar (aktar) dükkânı⁵²⁸ işletmeciliğidir.

Esnaf ve tüccarlar; bakkal, neccâr (marangoz), kasap, kasabsellâh (kasaplık hayvan derisi yüzen), berber, hamamcı (hamam işletmeciliği), terzi, nalband (hayvanlara nal takan), keresteci, değirmenci, keyif verici maddelerden olan tütün ve kahveyle alakalı duhâncı ve kahvecilik, dülgar (kaba ağaç işleri yapan), oduncu, omcacı (ağaç kütüğü kesen), kömürcü, temürcü (demirci), elekçi, eskici (her türlü eski eşya alım satımı yapan), çerçici (köylerde at, el arabası veya tekerlekli arabayla çeşitli ihtiyaç ürünü satan), mazman (keçi kılından dokumacılık), dükkân, şirket işletmeciliği, ziraat şirketi ve değirmen hissedarlığı, ahz u i’tâ (alım satım), ticaret, sâir ticaret ve zuhurât ticareti gibi işlerle meşgul olmuşlardır. Mesleği ticaret olarak yazılanların nasıl bir ticari faaliyette bulunduğu açıklanmamıştır.

Din, eğitim, askeri ve idari hizmet alanlarında çalışan kamu görevlileri; mutasarrıf (herhangi bir makamı, görevi ya da memuriyeti elinde tutan, tasarruf eden⁵²⁹), imam, imam-ı sâni (ikinci imam), müezzin, hatip, ifta (fetva veren), müfti, muhtar, kizir (köy muhtar yardımcısı, bekçisi veya kâhyası), kethüda (devlet görevlilerinin işlerini yürüten), mütevellî (vakıf yöneticisi), muallim sıbyan, katib, tımar ve binbaşî, onbaşî, nefer, asker rütbesinde ordu mensuplarıdır.

⁵²⁷ Tahsin Yazıcı, Mehmet İpşirli, “Ferrâş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 12, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 408-409.

⁵²⁸ Nil Sarı, “Attar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 94-95.

⁵²⁹ Ali Fuat Örenç, “Mutasarrıf” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 377-379.

Meslekten daha ziyade statü belirleyen meşguliyetler ise tekke-i suhte şeyhi, posdnişin veya tekkenişin (tekke şeyhi), pehlivan ve “talebe-i ulûmdan” şeklinde kaydedilen talebelerdir. Birimlerde karşılık gözetmeden yapılan hizmetlerin, “bervech-i hasbi” ifadesiyle gönüllü yapıldığı belirtilmiştir. Genellikle de dini hizmette bulunanlar arasından gönüllü olarak çalışanlar çıkmıştır. Hiçbir iş yapmayanların, müsin (yaşlı), amelmanda (ihtiyarlık veya sakatlıktan iş yapma gücü olmayan) ve mefluç (inme) yani hastalık gibi özel durumları belirtilerek, “şunun bunun i'ânesiyle te'ayyüş eylediği”, şeklinde yardımla geçindiği açıklanmıştır. Ayrıca meslek kaydı bulunmayanlar arasında sabi olan yetimlerde vardır.

Birimlerin hemen hemen hepsinde az ya da çok her hanenin toprağı ve hayvanı bulunmakta ve ziraatçılık yapılmaktadır. Birimlerde ziraat ile uğraşan toplam 721 hane vardır. Diğer 20 haneden 15'i sadece mesleğini icra etmekte 5'i yardımla geçinmektedir. Birimlerde ziraatçılık dışında 63 çeşit meslek yapılmaktadır⁵³⁰.

Hane sahiplerinden veya yakınlarından bu mesleklerde çalışan; Meydan mahallesinde 51 kişi, Kürt, Biçin ve Ağcaşehir köylerinde 4'er kişi, Dazya köyünde 6 kişi, Hamam mahallesinde 33 kişi, Cami-i kebir mahallesinde 51 kişi, Sarıkaya köyünde 1 kişi, Kamalı köyünde 8 kişi, Gülüd köyünde 21 kişi, Pazar mahallesi 54, Dazmana köyünde 10 kişi, Yağlualan köyünde 20 kişi, Celal mahallesinde 17 kişi, Geyran köyünde 14 kişi, Arabviranı köyünde 11 kişi, Derbendçi köyünde 7 kişi, Ovacık köyünde 6 kişi, Hasanlı köyünden 1 kişi, Çivril köyünde 8 kişi, Samıçayı köyünde 2 kişi, Serpin köyünden 87 kişi ve Arhu köyünden 1 kişi olmak üzere toplam 445 kişi bulunmaktadır.

---

⁵³⁰ 1455-58 tarihli tahrirlerde geçen Turhal şehir ahalilerinin meslekleri; bağban (bağcı), bakkal, bennâ (mimar, kalfa), boyacı, bozacı, cüllâh (dokumacı), çırak, debbağ, haddâd (demirci), hamami, harbende (eşekçi, katırcı), harrât, hayyât (terzi), kasab, kavvâs (okçu), keşşger (ayakkabıcı), kilebân (ölçücü), köhnedûz, külahdâz (takkeci), mutâf, muzedûz (çizmeci), neccâr, pasbân (bekçi), penbedûz (pamukçu) ve Dazya köyünde sekkak (bıçakçı), hancı gibi şehir ahalisi 24 çeşit meslek ve Dazya köyünde bunlardan farklı 2 çeşit meslek yapılmıştır. (Şimşirgil, “XV ve XVI. Asırlarda Turhal”, 468-469.) /1831-1844 Turhal nüfus defterlerinde ise imam, muhtar, hafız, müezzin, müfti, molla, hatip, tekkenişin, derviş, sürücü, bakkal, berber, nalband, bahçıvan, değirmenci, kale dizdarı, eşkinci, çoban, çiftçi, ekmekçi, sütçü, terzi, köçek, amele, kolcu gibi mesleklerin adı geçmektedir. (Kabakçıoğlu, *Nüfus Defterlerine Göre Turhal Kazasında Müslim Nüfus (1831-1844)*, 12,18,25,32.)

Tablo 3.33. Birimlerdeki Hanelerin Meslekleri ve Sayısal Dağılımı

Birim Adı	Meslekler ve Sayıları	Toplam Sayı
Meydan Mahallesi	1 imam, 1 kizir, 1 muhtar, 21 zuhurât, 2 mutasarrıf, 1 ferrâş, 1 muallim-i sıbyan, 1 ırgat, 1 kira (vakıf kahvehane), 1 kira (değirmen yarısı), 3 tebâ, 1 müteveli, 1 dülger, 1 sürücü, 1 merkebcı, 4 amele, 1 duhâncı, 2 talebe, 1 ticaret, 1 hizmetkâr, 1 sâir ticareti, 1 bahçıvan, 1 eskici, 1 yükücü	51
Kürt Köyü	1 sığircı, 2 hizmetkâr, 1 sığirtmaç	4
Biçin Köyü	1 dana çobanı, 1 sığircı, 1 çoban, 1 kuzu çobanı	4
Ağcaşehir Köyü	1 kizir, 1 değirmenci, 1 sığirtmaç, 1 kethüda	4
Dazya Köyü	1 kira (değirmen), 1 ziraat şirketi, 1 değirmenci, 2 ferrâş, 1 sığircı	6
Hamam Mahallesi	1 imam, 1 kira (dükân), 6 zuhurât, 1 ticaret, 5 bahçıvan, 1 ırgat, 2 sâir ticaret, 2 tebâ, 2 nalband, 1 dülger, 2 sığircı, 2 amele, 1 ahz u i'tâ, 1 muhtar, 1 mazman, 1 çerçici, 1 danacı, 1 kazancı çırağı, 1 çoban	33
Cami-i kebir Mahallesi	1 imam, 7 mutasarrıf, 1 kira (Cami-i kebirin şem'i aseline meşrut vakıf dükân), 1 kira (vakıf attar dükânı), 1 imam-ı sâni, 2 hatib, 1 müezzin, 9 zuhurât, 1 kahvehaneci, 3 kiracılık, 1 amele, 3 tebâ, 2 sürücü, 4 sâir ticaret, 2 kira (dükân), 1 tekke-i suhte şeyhi, 3 duhâncı, 1 bahçıvan, 1 müezzin, 2 bakkal, 1 bârgir ticareti, 1 kira (değirmen), 1 dülger, 1 tımar, 1 danacı, 1 onbaşı, değirmenci, 1 talebe	54
Sarıkaya Köyü	1 kethüda	1
Kamalı Köyü	5 oduncu, 1 omcacı, 1 çoban, 1 sığirtmaç	8
Gülüda Köyü	1 imam, 1 hatib, 2 kizir, 4 sığircı, 1 ziraat şirketi, 1 tebâ, 2 ticareti sâire, 1 demirci, 1 ırgat, 1 çoban, 1 berber, 1 talebe, 1 hizmetkâr, 1 asker, 2 nefer	21
Pazar Mahallesi	2 imam, 1 dükân, 1 duhâncı, 1 kasab, 1 bakkal, 4 zuhurât, 1 terzi, 1 nalband, 2 tebâ, 10 sâir ticareti, 4 amele, 1 bahçıvan, 1 taşçı, 1 kasabsellâh, 2 mutasarrıf, 3 kiracılık, 1 terzi elışçısı, 2 ticaret, 4 sâir ahz u i'tâ, 1 kahveci, 1 bârgirci, 1 hamamcı, 1 danacı, 1 ifta, 1 kira (kahvehâne), 5 kira (dükân)	54
Dazmana Köyü	1 muhtar, 7 omcacı, 1 keresteci, 1 sığirtmaç,	10
Gelid Köyü	1 imam, 21 kömürcü, 1 sığircı, 1 neccâr	24
Yağlualan Köyü	1 muhtar, 1 muallim-i sıbyan, 15 keresteci, 1 sığirtmaç, 1 dana çobanı, 1 arıcılık	20
Celal Mahallesi	1 imam, 2 sığircı, 1 zuhurât, 1 sürücü, 1 sığirtmaç, 1 eskici, 1 çerçici, 1 berber, 1 amele, 4 elekçi, 1 asker, 2 rençber	17
Geyran Köyü	1 muhtar, 13 kömürcü	14
Arabviranı Köyü	1 imam, 1 muhtar, 3 sâir ticaret, 1 danacı, 2 kizir, 2 sığircı, 1 asker	11
Derbendçi Köyü	1 imam, 1 muhtar, 1 sığircı, 1 merkebiyle ticareti, 2 hizmetkâr, 1 değirmenci	7
Ovacık Köyü	1 muhtar, 1 çoban, 1 sâir ticareti, 1 kömürkeşan, 1 tekkenişin, 1 danacı	6

Tablo 3.33. devamı

Hasanlı Köyü	1 tekkenişin	1
Çivril Köyü	1 imam, 1 muhtar, 1 asker, 3 sığircı, 1 kızır, 1 pehlivan	8
Samiçayı Köyü	1 hizmetkâr, 1 kömürkeşan	2
Serpin Köyü	1 muhtar, 1 demirci, 1 kızır, 1 hizmetkâr, 3 değirmenci, 1 dana çobanı, 78 kömürcü, 1 imam	87
Arhu Köyü	1 davar çobanı	1

Tabloya göre her birimde bir tane dahi olsa bir meslek sahibi veya meşguliyeti olan vardır. Köylerde doğal olarak ziraatçılık ve hayvancılığa dayalı mesleklerin öne çıkmasıyla birlikte Gelid, Geyran ve Serpin köylerinde daha çok kömürcülük yapılmıştır. Mahallelerde ise esnafılık ve ticaret dikkat çekmektedir.

Birimlere hizmet için gelen Meydan mahallesinde 2 kişi, Kürt köyünde 2 kişi, Ağcaşehir köyünde 2 kişi, Dazya köyünde 4 kişi, Arabviranı köyünde 7 kişi, Gelid köyünde 6 kişi, Samiçayı ve Serpin köylerinde 1'er kişi olmak üzere toplam 25 kişinin ve başka yerde yaşayıp birimlerde mal varlığı bulunan Ağcaşehir köyünde 3 kişi, Gülüd köyünde 2 kişi, Gelid ve Çivril köylerinde 1'er kişi olmak üzere toplam 7 kişinin mesleği belirtilmiştir. Böylece bu kişilerden 32'sinin mesleği bilinmektedir.

Tablo 3.34. Birimlere Çalışmaya Gelenlerin ve Birimde Malı Bulunanların Meslekleri ve Sayısal Dağılımı

Birim Adı	Çalışmaya Gelenlerin Meslekleri ve Sayısı	Malı Bulunanların Meslekleri ve Sayısı	Toplam Sayı
Meydan Mahallesi	2 tebâ		2
Kürt Köyü	1 değirmencilik, 1 çoban		2
Ağcaşehir Köyü	2 hizmetkâr	1 duhâncı, 1 binbaşı, 1 azâb	5
Dazya Köyü	3 hizmetkâr, 1 sığircı		4
Gülüd Köyü		1 müteveli, 1 müftü	2
Arabviranı Köyü	6 hizmetkâr, 1 harem uşağı		7
Gelid Köyü	5 hizmetkâr, 1 tebâ	1 hafız	7
Çivril Köyü		1 kâtip	1
Samiçayı	1 hizmetkâr		1
Serpin Köyü	1 hizmetkâr		1

Tabloya göre birimlere çalışmaya gelenler genelde hizmet işinde, başka yerde yaşayıp birimde malı bulunları ise esnaf, hizmet, asker, kamu ve din görevlisi olarak çalışmışlardır.

Birimlerdeki mesleklerden çobanlık yapanlar; 6 çoban, 1 davar çobanı, 3 dana çobanı, 1 kuzu çobanı, 19 sığircı, 6 sığirtmaç, 5 danacı toplam 41 kişidir. Hizmet işinde çalışanlar; 21 hizmetkâr, 8 bahçıvan, 3 ırgat, 12 amele, 12 tebâ, 2 azâb, 1 terzi elişiçisi, 1 kazancı çırağı, 1 harem uşağı, 3 ferrâş, 1 taşçı, 2 rençber toplam 67 kişidir. Bölgede

tarımın yaygın olması nedeniyle geçici iş gücüne ihtiyaç duyulduğundan amele, tebâ ve hizmetkârlar tarım işlerinde çalışmışlardır. Çoban ve hizmet işçileri belirli ücret karşılığında çalışmalarına rağmen Dazya köyünde ferrâş olan kişilerin, “merkumun hiç birşeyi olmayub ve sahibi-l ferrâş olduğundan şunun bunun i’ânesiyle te’ayyüş eylediği” şeklinde yardımla geçindiği açıklanmıştır. Böylece birimlerde ücretle çalışan toplam 106 kişi bulunmaktadır.

Birimlerde dış ticaretin varlığını gösteren taşımacılık işini; 1 merkebcî, 1 bârgircî, 1 yükçü, 4 sürücü, 1 merkeblerle ticaret olarak 8 kişi yapmaktadır. Kiracılık sektöründe 6 kiracılık ve kira emlak işleten 14 kişi olarak 20 kişi bulunmaktadır. Bu iki sektörde toplam 28 kişi çalışmaktadır. Esnaf ve tüccarlar; 41 zuhurât ticareti, 23 sâir ticaret, 4 ticaret, 11 değirmenci, 3 bakkal, 2 berber, 2 demirci, 4 elekçi, 1 hamamcı, 16 keresteci, 1 neccâr, 3 dülger, 6 duhâncı, 1 arıcılık, 2 eskici, 3 nalbant, 5 ahz u i’tâ, 2 çerçici, 2 kahvehâneci, 5 oduncu, 8 omcacı, 1 kasab, 1 kasabsellah, 1 terzi, 114 kömürcü, 2 ziraat şirketi, olmak üzere toplam 264 kişidir. Defterlerde bu alanda ücretli iş gücünden yararlanılan sadece 1 terzi elişişi ve 1 kazancı çırağının geçmesi henüz küçük işletmeler olduklarını göstermektedir.

Birimlerde ziraatçilikten sonra en fazla yapılan meslek kömürcülüktür. En fazla kömürcülük Serpin köyünde yapılmıştır⁵³¹. Gelid köyünde bazı hanelerin kömürcülük işinde harmandan sonra çalıştıkları, “ba’de-l harman kömürcülükten temettü’ü” ifadesiyle belirtilmiştir. Elekçilik mesleğini sadece Celal mahallesinde oturan Kıptiler yapmaktadır. Hamam mahallesi kayıtlarında kazancı çırağının geçmesi kazancı mesleğinin varlığını işaret etmektedir. Ancak hane, “ba’de-l-tahrir Kâzabâd Kazasında kâin Dimorta Kâryesinde nakil hâne eylemiş idüğü” şeklinde verilen bilgiye göre başka bir birime nakil olduğundan bu mesleğin Dimorta köyünde yapılma ihtimali bulunmaktadır. Dazmana köyünde ise 14 hanenin yarısı omcacılık işinde çalışmaktadır.

Kamu görevlisi olan; 13 imam, 1 imam-ı sâni, 10 muhtar, 8 kızır, 11 mutasarrıf, 2 kethüda, 2 muallim-i sıbyan, 2 müezzin, 3 hatib, 1 iftâ, 2 mütevellî, 1 müftî, 1 katib, 1

---

⁵³¹ Bölgede yapılan kömürcülükle Tokat Kalhânesi’ne kömür temin edilmektedir. 25 Cemaziyülâhır 1210/06 Ocak 1796 tarihli bir fermanla Turhal kazasına bağlı Serpin köyü ahalilerinin kömürkeş oldukları ve kalhâneye kömür sağlamak için ücret karşılığında köyün dağları kalın çam ağaçlarını yakıp kömür elde ettikleri belirtilmiştir. (Mehmet Beşirli, “Tokat Bakır Kalhânesi’nin Yönetimi (1793-1853)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14/1, (2004), 249-250.)

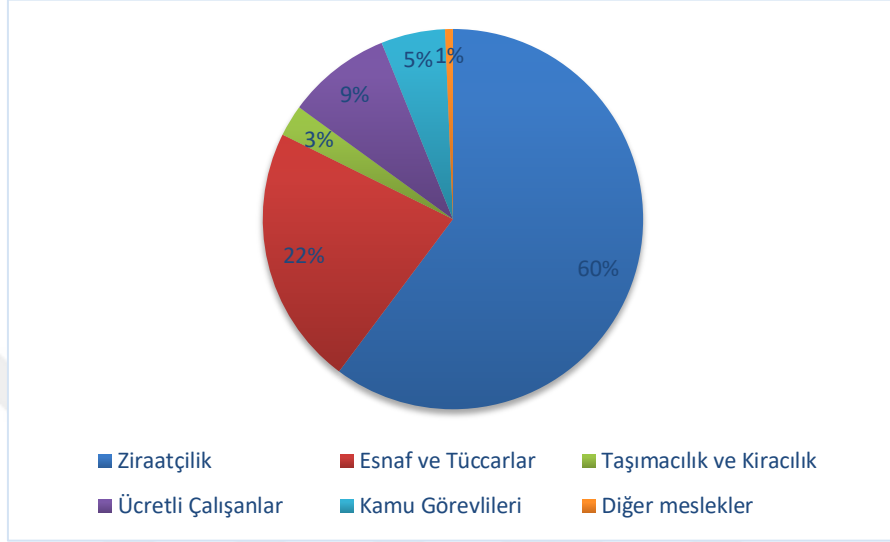
hafız, 1 tımar, 8 Asâkir-i Nizâmiye toplam 67 kişidir. Bu alanda hizmet verenlerden en fazla sayı idari görev alanlardadır. Daha sonra din görevlileri gelmektedir.

Meydan mahallesinde ikamet eden mütevellinin, “Ahi Yusuf evkaf şerifinin bâ berat-ı alî mütevellisi olduğu” belirtilmiştir. Cami-i kebir mahallesinde tımar tasarruf eden kişi, “erbâb-ı tımardan idüğü” şeklinde yazılmıştır. Birimlerde kayıtlı olan askerlerin durumlarıyla alakalı olarak Cami-i kebir mahallesi ve Gülüd köyüne gelen 1’er askerin yer değişikliği yaptığı, “merkum İbrahim Asâkir-i Nizâmiye-i Hazreti Şâhâne Ordu-yı Hümayunda üçüncü alayın birinci taburun sekizinci bölümünde beşinci onbaşı olub bu def’a istibdâlen velayeti cânibe gelmiş olduğu” ve yine en fazla askerin adının geçtiği Gülüd köyünden askere giden 2 kişinin, “oğlu Mehmed Alî Şam-ı Şerifte Asâkir-i Hazreti Şâhâneneden Halid Paşa Livasında birinci alayın üçüncü taburunun altıncı bölümünde üçüncü onbaşının beşinci neferi idüğü” ve “kebir üvegi karındaşı Kayışoğlu Halil Asâkir-i Hazreti Şâhâneneden Şam-ı Şerifte Halid Paşa Livasında birinci alayın üçüncü taburun altıncı bölümünün üçüncü onbaşının yedinci neferi olub halâ alay cânibinde olduğu”, Celal mahallesinden 1 askerin, “merkum Halil Asâkir-i Nizâmiyeden idüğü” şeklinde bilgileri verilmiştir. Gülüd köyünden 1 askerin hayatta olup olmadığının bilinmediği, “merkum silki askeriyeden mefkûd idüğü”, Çivril köyünden 1 kişinin askerden ihraç edildiği, “Askeri Nizâmiyeden muhrec Köse Alioğlu Ali” ve bu kişinin vergisinin neden alınmadığı, “silk-i askeriyeden mefkûd olduğundan tekâlif alınmadığı” ve Arabviranı köyünden 1 askerin, “Askeri Nizamiye tekâüdlerinden Yamakoğlu Hüseyin” muhrec olduğu açıklamaları yapılmıştır.

Meşguliyeti olan kişiler; 4 talebe, 1 tekke-i suhte şeyhi, 2 tekkenişin ve 1 pehlivan olarak toplam 8 kişidir. Birimlerde çalışmayan Pazar mahallesi, Gülüd ve Geyran köylerinden 1’er kişinin, “merkumun hiçbir şeyi olmadığından başka hizmetkârlığa dahi iktidarı olmayub şunun bunun i’ânesiyle te’ayyüş eylediği”, Gülüd köyünden 1 kişinin, “merkum Mehmed müsin ve ihtiyar olub ticarete dahi iktidarı olmadığından şunun bunun i’ânesiyle te’ayyüş eylediği” ve Çivril köyünden 1 kişinin, “merkumun emlaka dâir bir şeyi olmayub meflûc olduğundan hizmetkârlığı dâhi iktidâren olmadığından şundan bundan i’ânesinin te’ayyüş olduğu” şeklinde bilgileri verilmiştir.

Birimlerde toplam 1196 kişi meslek sahibidir. Nüfusu az olan birimlerde tarım ve hayvancılık yaygınken nüfusça büyük birimlerde küçük esnafılık ve tüccarlıkta

beraberinde yapılmaktadır. Meslekler üzerinden birimlerde hangi zanaatın ne ölçüde geliştiğini tespit edebildiğimiz gibi mesleklerin gelirler arası dağılımını da hesaplayabilmekteyiz. Meslekleri sınıflandırdığımızda ekonomik sektöre dağılımı ise şu şekildedir.

Şekil 3.1. Mesleklerin Ekonomik Sektöre Dağılımı

Tabloya göre birimlerde ziraatçılık en fazla yapılan meslektir. Ardından esnaf ve tüccarlar, ücretli çalışanlar, kamu görevlileri, taşımacılık ve kiracılık meslekleri gelmektedir.

Kişiler kaydedilirken genellikle babalarıyla birlikte yazıldığından, babalarının birtakım özellikleri de bilinmektedir. Bunlardan biri mesleklerdir. Birimlerde hanelerden 83 kişi, birimlerde hizmet için gelen ve mal varlığı bulunanlardan 12 kişi olmak üzere toplam 95 kişinin babalarının mesleği belirtilmiştir. Bu kişilerin babalarına ait 53 çeşit meslek mevcuttur.

Tablo 3.35. Birimlerdeki Hane Sahiplerinin Baba Meslekleri ve Sayıları

Birimler	Baba Meslekleri ve Sayıları	Toplam Sayı
Meydan	6 yüzbaşı, 2 berber, 2 eskici, 2 müezzin, 1 topçu, 2 mütevellî, 1 oduncu, 1 imam, 1 kadı, 1 etmekçi (ekmekçi)	19
Kürt	1 hafız	1
Biçin	1 imam, 1 pancarcı	2
Ağcaşehir	1 neccâr, 1 kömürcü	2
Dazya	1 saka, 2 değirmenci, 1 kömürcü	4
Hamam	1 kadı, 1 eskici, 1 nalband, 2 balcı, 1 değirmenci, 1 odabaşı,	7
Cami-i kebir	1 kethüda, 1 müezzin, 1 odacı, 1 etmekçi,	4
Sarıkaya	1 imam	1
Kamalı		
Gülüd	1 kadı, 1 berber	2
Pazar	1 fetvâcı, 1 müezzin, 1 nalband, 1 kalyoncu, 1 tekkenişin, 1 külahcı, 1 menzilci, 1 sipahi, 1 danacı	9
Dazmana		
Gelid	1 danacı, 2 imam, 1 dırmıhçı, 1 çoban, 1 aşçı	6
Yağlualan	1 imam	1
Celal	1 müezzin, 1 berber	2
Geyran	1 imam, 1 temürcü	2
Arabviranı	1 böcekci, 1 pehlivan	2
Derbendçi	1 imam	1
Ovacık	1 imam, 1 muhtar, 1 inneci (iğneci), 1 cebeci, 1 deveci, 1 sığırıcı	6
Hasanlı	1 muhtar	1
Çivril	1 zurnacı, 1 kethüda, 1 bekmezci, 1 küpçü, 1 müderris, 1 seyis	6
Samiçayı		
Serpin	1 imam, 1 ahırıcı, 1 tekkenişin, 1 gemici, 1 zurnacı	5
Arhu		

Tabloya göre Kamalı, Dazmana, Samiçayı ve Arhu köylerinde baba mesleği belirtilmemiştir. Birimlerde en fazla baba mesleği Meydan mahallesinde geçmektedir.

Tablo 3.36. Birimlere Hizmet İçin Gelen ve Mal Varlığı Bulunanların Baba Meslekleri ve Sayıları

Birimler	Baba Meslekleri ve Sayıları	Toplam Sayı
Ağcaşehir Köyü	1 aşçı, 1 imam, 1 kuşçu,	3
Dazya Köyü	1 hatib, 1 kabakçı	2
Kamalı Köyü	1 kavukçu	1
Gülüd Köyü	1 duhâncı, 1 imam,	2
Dazmana Köyü	1 çavuş	1
Gelid Köyü	1 hafız	1
Arabviranı Köyü	1 kamacı	1
Derbendçi Köyü	1 eşmeci	1

Tabloya göre birimlere hizmet için gelen ve birimlerde mal varlığı bulunanlardan en fazla baba mesleği Ağcaşehir köyünde belirtilmiştir.

İki tabloya baktığımızda babaların oğullarından farklı mesleklerde de çalıştığı görülmektedir. Birimlerde adı geçen babaların meslekleri ise çobanlık yapan; 1 çoban, 2 danacı, 1 sığırcılık ve hizmet işi; 1 seyis, 1 dırmıhçı, 1 ahırcı, 1 eşmecilik olarak ücretli çalışan toplam 8 kişi mevcuttur. Taşımacılık işinde çalışan 1 kişi devecilik yapmıştır. Esnaf ve tüccarlık; 4 berber, 3 eskici, 21 oduncu, 2 etmekçi, 1 kamacı, 1 pancarcı, 1 neccâr, 2 kömürcü, 1 kabakçı, 2 nalband, 2 balcı, 1 değirmenci, 1 kavukçu, 1 duhâncı, 1 aşçı, 1 temürcü, 1 böcekci, 2 zurnacı, 1 bekmezci, 1 küpçü, 1 kuşcu olmak üzere toplam 51 kişidir. Kamu görevlisi olan; 12 imam, 2 hafız, 5 müezzin, 2 mütevellî, 1 hatib, 1 fetvâci, 1 müderris, 3 kadı, 2 kethüda, 2 muhtar, 1 odabaşı, 1 odacı, 1 inneci, 6 yüzbaşı, 1 menzilci, 1 sipahi, 1 çavuş, 1 cebeci, 1 gemici, 1 saka, 1 kalyoncu, 1 topçu olarak toplam 48 kişidir. Meşguliyeti olanlar; 2 tekkenişin ve 1 pehlivan toplam 3 kişidir.

Mesleki alanlarda ilk sırayı esnaf ve tüccarlık ardından da kamu görevliliği almaktadır. Mesleklerden en fazla yapılan imamlıktır. Mesleklerden saka, “Yeniçeri ocağının su ihtiyacını karşılayan, su taşıyan⁵³²”, kalyoncu “Osmanlı donanmasında kalyon denilen yelkenli savaş gemilerinde görevli denizci⁵³³”, menzilci “eskiden posta hizmetlerinde menzil atlarıyla haber taşıyan, tatar⁵³⁴”, sipahi “Osmanlıda bir sınıf süvâri askeridir. Bunlar kendilerine tımar olarak verilen araziden temin ettikleri öşür ve rûsûma karşılık savaş zamanlarında yetiştirdikleri asker ve hayvanlarla beraber orduya katıldıklarından tımarlı sipahi olarak da bilinirler⁵³⁵” ve cebeci “Osmanlı ordusuna, silah ve savaş malzemesi temin eden, bunların onarımı ve korunmasından sorumlu kapıkulu askerleridir⁵³⁶”. Kamalı, Dazmana, Samiçayı ve Arhu köylerinde kişilerin baba mesleklerine rastlanılmamıştır.

Defterlerde Turhal ve yakın çevresinde ziraatçılık dışında yapılan toplam 92 çeşit meslek adı geçmektedir. Bu mesleklerin yapılma oranları ise şu şekildedir.

---

⁵³² Kubbealtı Lugatı, “Saka”, Erişim Tarihi: 05.02. 2025.

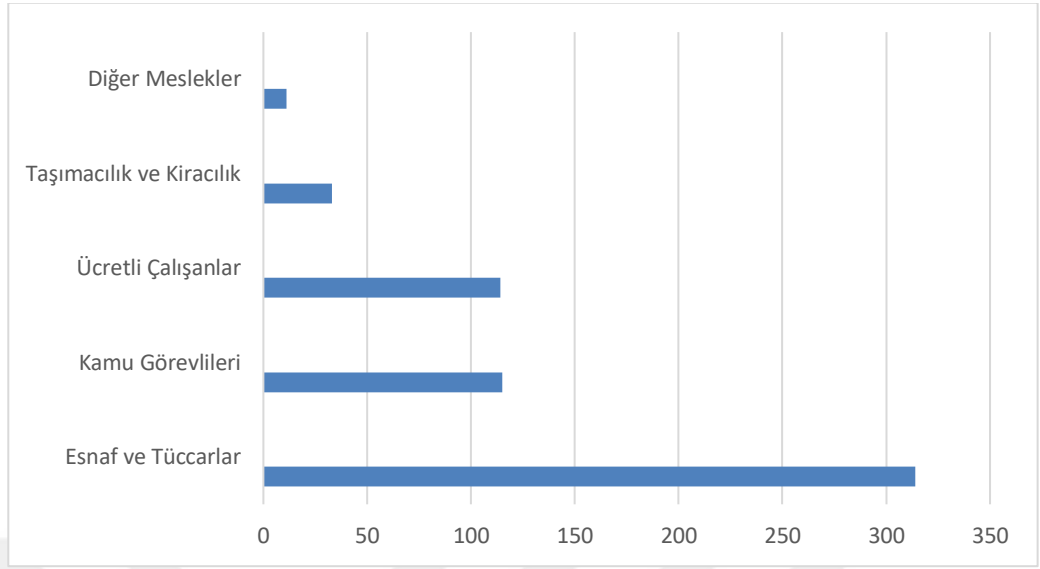
⁵³³ Ali Fuat Örenç, “Kalyoncu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, EK-2, (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 94-95.

⁵³⁴ Kubbealtı Lugatı, “Menzilci”, Erişim Tarihi: 05.02. 2025.

⁵³⁵ Kubbealtı Lugatı, “Sipâhi”, Erişim Tarihi: 05.02. 2025.

⁵³⁶ Yasemin Kılıçarslan, “Cebeci”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 182-183.

Şekil 2.2. Mesleklerin Yapılma Oranları

Tabloya göre mesleklerin yapılma sıralamaları esnaf ve tüccarlık, kamu görevlileri, ücretli çalışanlar, taşımacılık ve kiracılık yapanlar ve diğer mesleklerdir.

BÖLÜM 4: XIX. YÜZYIL ORTALARINDA TURHAL KAZASINDA İKTİSADİ YAPI

4.1. TARIMSAL FAALİYETLER

Nüfus yoğunluğu düşük olan Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde iskana elverişli boş alanlar mevcuttur. Devletin geniş ve verimli topraklarının ancak kısıtlı bir kısmına tarım uygulanmıştır. Toprak faktörünün nisbî bolluğu üretim kalıplarıyla birlikte üretim tekniklerini de etkilemiştir. Zirai üretim içinde toprağın yoğun kullanıldığı iktisadi faaliyet türlerinden hayvancılık yaygın yapılmıştır. Özellikle Anadolu'da bulunan konar-göçerler hemen hemen hayvancılığı tek geçim kaynağı olarak sürdürmüşlerdir. Bitkisel üretimle uğraşanlar ise üretim çabalarını toprak yoğun tekniklerle yürütmüşlerdir⁵³⁷.

Osmanlı tarımında yaygın işletme modeli bağımsız ve küçük üretici aile işletmeleridir. Bir aile üreticisi kaldırdığı üründen vergi gibi mecburi ödemelerini, ailenin tüketim ve ertesi yılın üretim giderlerini hesaplayarak geçimini sağlamaktadır. Küçük üretici sistemde üretimin hane içi tüketime yönelik düzenlenmesi ve zirai fazla üretme kapasitesinin düşük olması geçimlik ekonomiyi oluşturmuştur. Bilhassa deniz taşımacılığının olmadığı bölgelerde pazar imkanının kısıtlılığı üreticiyi geçimlik üretime itmiştir. Böylece XIX. yüzyıla tarımda geçimlik üretim hâkim olmuştur⁵³⁸.

Osmanlı Devleti'nin genel sosyo-ekonomik yapısının küçük bir örneği olan Turhal kazasında tarım ve tarım dışı faaliyetler bir arada yürütülmüştür. Ancak kazanın en önemli gelir kaynağı tarım ve hayvancılık olmuştur. Arazilerin büyük bir kısmı tarım alanı olarak kullanılmıştır. Tarımsal faaliyet olarak “hinta (buğday) ve şair (arpa), burçak, nohut, kara bakla, kendir (kenevir), bostan, patlıcan, kök boyası, cehri, mahleb eşcârı (ağaçları), bağ ve bahçe ekilip biçilmiştir⁵³⁹.

Defterlerde hane numaraları “Hâne1” ve “Numro1” şeklinde verildikten sonra hane reislerinin adlarıyla birlikte mal varlıklarının kayıtları “Musaoğlu Mehmed'in emlak ve temettüatı” ibaresiyle başlamıştır. Bu ibarenin üst kısmına öşürler, “â'sâr rûsûmu olarak sene-i sâbıkada bir senede vermiş olduğu” başlığı altında 1260-61 (1844-45) sayımında ayrı ayrı hinta ve şair başta olmak üzere herkesin kaldırdığı üründen alınan

⁵³⁷ Güran, 19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar, 60-61.

⁵³⁸ Güran, 19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar, 63, 76, 103.

⁵³⁹ 1455-1574 tahrirlerine göre birimlerde o dönemlerde buğday, arpa, mercimek, nohut, bakla, soğan, penbe (pamuk), keten, kendir, bağ, çayır, bostan ve bahçe mahsulleri, ceviz ve meyve türleri yetiştirilmiştir. (Şimşirgil, “XV ve XVI. Asırlarda Turhal”, 477-485.)

öşrün önce kilesi, sonra kıymeti yazılmış ve altına kıymet “guruş” olarak toplamı verilmiştir. Eğer varsa “bedeli öşri kendir” gibi endüstri bitkileri hangi yıl sayımı yapılmışsa belirtilmiş veya 1260-61 sayımında ayrı ayrı verilir toplamı yazılmıştır.

İbarenin alt kısmına tarım arazileri; “mezru’u” (ekilebilen), “gayri mezru’u, boz, herk, hâlî” (nadasa veya boş bırakılan) olarak kaydedilmiştir. Bazen boz kalma nedeni “adîmü’l-iktidar olduğundan boz kalmış” veya boz kalma nedeniyle birlikte vergi durumu “nehri kebir basmış olduğundan hasılatı alınmadığı” şeklinde açıklanmıştır. Hane reisinin arazisi kiradaysa “icâriye vermiş olduğu tarlası”, kiracısı “müsteciri Sarı Mehmedoğlu Mustafa idüğü” ve arazi ortaklıysa “iştirâken mezru’u tarla” veya “müşterek mezru’u tarla”, ortağı “şeriki karye-i mezburda Koca Yusufğlu Süleyman” şeklinde belirtilmiştir. Hane içinde bir başkasına ait olan arazilere “oğulluğu yetim Ali’nin idüğü”, “zevcesinin” gibi notlar düşülmüştür.

Birimlerde ekili araziler; “burçak”, “bostan tarlası”, “kendir tarlası”, “nohut tarlası”, kök boya tarlası”, “mahleb eşcârından”, “bakla”, “batlıcan”, “bağ”, “bahçe”, “cehrilik” gibi kullanım özellikleriyle birlikte önce dönüm miktarı sonra “hasılât-ı seneviyesi” 1260-61 sayımında ayrı ayrı kıymet “guruş” olarak verilir toplanmıştır. Arazi ortaklıysa toplamdan ortağın hasılatı çıkartılarak geriye kalan miktar gösterilmiştir. Ekmeyen arazilerin durumları, “gayri mezru’u”, “boz tarla”, “herk tarla” ve “boz ve hâlî tarla” şeklinde belirtilerek bu arazilerin sadece dönüm miktarı verilmiştir.

4.1.1. Tarımsal Arazi Miktarı

Birimlerde zirai amaç için kullanılan toplam 14.787 dönüm arazi bulunmaktadır. Toplam hane sayısı 741 olan birimlerde hane başına 19,95 dönüm arazi düşmektedir. Bu hesaba göre bölge tarıma elverişli denilebilir. Birimlerdeki arazilerin kullanımı özellikleri ise ekili mezru tarla 10.539,5 dönüm, kendir tarlası 288,5 dönüm, bostan tarlası 214 dönüm, bostan ve kendir tarlası 7,5 dönüm, kök boya tarlası 16 dönüm, bağ 287,5 dönüm, bahçe 2 dönüm, cehrilik 8,5 dönüm, boz bağ 4 dönüm, gayri mezru 149 dönüm, boz tarla 40 dönüm, boz ve halî 173,5 dönüm, herk tarla 8 dönümdür.

Birimlerde hanelerin ve başka yerde yaşayıp birimlerde toprak tasarruf edenlerin ortak veya kira olarak kullanıldıkları araziler bulunmaktadır. Hane sahipleri bu arazileri bir başka hane sahibiyle veya birimde toprak tasarruf edenlerle ortaklaşa ekip elde edilen ürünün hâsılatını paylaşmış ya da belirli bir kira karşılığında anlaşmışlardır. Yine

birimlerde toprak tasarruf edenlerde arazilerini bu şekilde kullanmışlardır. Defterlerde bu arazilerin sadece hasılatı verilmiş veya hasılatla birlikte dönümü belirtilmiştir. Arazilerin miktarları ise ortak tarla 481,5 dönüm, ortak kendir tarlası 6 dönüm, ortak kendir ve bostan tarlası 2 dönüm, kiracı olunan tarla 158,5 dönüm, kiracı olunan kendir tarlası 1 dönüm, kiracı olunan bostan tarlası 7 dönüm, kiracı olunan kendir ve bostan tarlası 2 dönüm ve kira tarla 1036 dönümdür.

Tablo 4.1. Birimlerdeki Hanelerin Ortak Kullandıkları Arazi ve Oranları

Birim Adı	Hane Sayısı	Ortak Araziye Sahip Hane Sayısı	Haneye Oranı
Meydan Mahallesi	53	29	%5
Kürt Köyü	22	8	%3
Biçin Köyü	20	1	%1
Ağcaşehir Köyü	11	9	%8
Dazya Köyü	14	7	%5
Hamam Mahallesi	41	19	%5
Cami-i kebir Mahallesi	59	29	%5
Sarıkaya Köyü	12		
Kamalı Köyü	11	1	%1
Gülüd Köyü	65	16	%3
Pazar Mahallesi	76	23	%3
Dazmana Köyü	14	2	%1
Gelid Köyü	52	4	%1
Yağlualan Köyü	21	1	%1
Celal Mahallesi	27	5	%2
Geyran Köyü	20	4	%2
Arabviran Köyü	33	4	%1
Derbendçi Köyü	13		
Ovacık Köyü	30	1	%1
Hasanlı Köyü	4		
Çivril Köyü	37	13	%3
Samiçayı Köyü	9	1	%1
Serpin Köyü	91	1	%1
Arhu Köyü	6		

Tabloya göre birimlerde 178 hane ortak veya kira arazi kullanmaktadır. Haneye oranı %2'dir. En fazla ortak veya kira ekilen arazi Ağcaşehir köyünde bulunmaktadır. Sarıkaya, Derbendçi, Arhu ve Hasanlı köylerinde ortak veya kira arazi kullanımına rastlanılmamaktadır.

Başka yerde yaşıyıp birimlerde mal varlığı bulunanların Gülüd köyünde 11, Ağçaşehir köyünde 5, Kürt köyünde 3, Dazya köyünde 2, Dazmana, Gelid ve Sarıkaya köylerinde 1'er kişinin ortak veya kira arazisi bulunmaktadır.

Tablo 4.2. Birimlerdeki Arazilerin Dönümleri ve Dağılımı

Hamam	Dazya	Ağçaşehir	Biçin	Kürt	Meydan	Birim Adı
550	164	152	358	560	752	Mezru Tarla
18		32				Gayri Mezru Tarla
					14	Boz Tarla
					31	Boz ve Hali Tarla
						Herk Tarla
					3	Boz Bağ
					2	Kök Boya Tarlası
34	9				30	Bostan
23	12				38,5	Kendir Tarlası
	2,5				5	Kendir ve Bostan Tarlası
34,5				6,5	40	Bağ
						Bahçe
					0,5	Cehriilik
2					1	Müşterek Kendir Tarlası
					4	Müstecir Olunan Bostan
						Müstecir Olunan Kendir
2						Müstecir Olunan Kendir ve Bostan
70			12	36	91	İcar Tarla
5	30			20	50	Müstecir Olunan Tarla
	72	21			75	İştirâken / Müşterek Mezru Tarla
	2					İştirâken Kendir ve Bostan

Tablo 4.2. devamı

Geyran	Celal	Yağlualan	Gelid	Dazmana	Pazar	Gültüd	Kamalı	Sarıkaya	Cami-i kebir
113	352	379,5	739	250	1305	741	215	231	1120
									48
					26				
	9				56	17,5			43
						8			
					3	7			2
	24		5,5		46				52
	22,5		10		64	9,5			42,5
	13				50,5	12			88
						2			
									4
					2				1
									1
	5	16			229	36			55
2	4				8	15,5			
	50		26		142	18,5			26
									.

Tablo 4.2. devamı

Arhu	Serpin	Samiçayı	Çivril	Hasanlı	Ovacık	Derbendçi	Arabbıranı
52	867	42	344	32	339	266	564
			39				
			17				
						1	
						2	
						1,5	12
			17,5			1	48
			34			9	
	8						16
			12				12

Tablodaki veriler dışında Celal mahallesinde ikamet eden Kıptiyana ait 6 dönüm mezru arazi ve Kamalı köyüne tabi mezrada köyden 6 hanenin 46 dönüm mezru arazisi bulunmaktadır. Cami-i kebir mahallesinde bir kişinin ektiği bağın ve Çivril köyünden bir kişinin boz kalan tarlasının dönümü belirtilmeden hasılatı verilmiştir.

Böylece birimlerde hanelere ait ekili mezru tarla 10.539,5 dönüm, kendir tarlası 288,5 dönüm, bostan tarlası 214 dönüm, bostan ve kendir tarlası 7,5 dönüm, kök boya tarlası 16 dönüm, bağ 287,5 dönüm, bahçe 2 dönüm, boz bağ 4 dönüm, gayri mezru 137 dönüm, boz tarla 40 dönüm, boz ve halî 173,5 dönüm, herk tarla 8 dönüm, ortak tarla 430,5 dönüm, ortak kendir tarlası 6 dönüm, ortak kendir ve bostan tarlası 2 dönüm, kiracı olunan tarla 158,5 dönüm, kiracı olunan kendir tarlası 1 dönüm, kiracı olunan bostan tarlası 7 dönüm, kiracı olunan kendir ve bostan tarlası 2 dönüm ve kira tarla 574 dönümdür.

Tabloya göre tarım arazilerinden en fazla kullanılan mezru arazidir. Mezru arazi her birimde bulunmaktadır. Toplam miktarı 10.539,5 dönümdür. En fazla mezru arazi Pazar, Cami-i kebir ve Meydan mahallerindedir. Birimlerde arazilerin büyük bir kısmı işlenmekte olup sadece 9 birimde gayri mezru arazi mevcuttur. Bunlar gayri mezru, boz, hâli ve herk olmak üzere toplam 362,5 dönüm miktardır.

Birimlerde tarım arazisi bulunmayan toplam 64 kişi mevcuttur. Bu kişiler arasından 4 kişi yardımla geçinmekte, 22 kişi sadece mesleğini yapmakta, 33 kişi hayvancılık veya bununla birlikte mesleğini yapmaktadır. Mesleklerin çoğunluğunun ise tarım ve hayvancılık üzerine olduğu görülmektedir. Yine bu kişilerden 2 kişi hanesini bir başka birime nakletmiş, 3 kişinin bir başka birimde arazisi bulunmaktadır.

Tablo 4.3. Arazilerden Hane Başına Düşen Ortalama Miktar

Birim Adı	Hane Sayısı	Arazisi Olmayan Hane Sayısı	Arazi Dönüm Miktarı	Hane Başına Düşen Ortalama Miktarı
Meydan Mahallesi	53	3	1136,5	22,73
Kürt Köyü	22		622,5	28,29
Biçin Köyü	20	5	370	24,66
Ağcaşehir Köyü	11	1	205	20,5
Dazya Köyü	14	5	291,5	32,38
Hamam Mahallesi	41	2	738,5	18,93
Cami-i kebir Mahallesi	59	4	1482,5	26,95
Sarıkaya Köyü	12		231	19,25
Kamalı Köyü	11	1	215	21,5
Gülüd Köyü	65	3	867	13,98
Pazar Mahallesi	76	3	1901,5	26,04
Dazmana Köyü	14		250	17,85
Gelid Köyü	52	9	780,5	18,15
Yağlualan Köyü	21		395,5	18,83
Celal Mahallesi	27	6	479,5	22,83
Geyran Köyü	20	5	115	7,66
Arabviran Köyü	33	3	652	21,73
Derbendçi Köyü	13	2	280,5	25,5
Ovacık Köyü	30	5	339	13,56
Hasanlı Köyü	4	1	32	10,66
Çivril Köyü	37	2	463,5	13,24
Samıçayı Köyü	9	2	42	6
Serpin Köyü	91	1	875	9,72
Arhu Köyü	6	1	52	10,4

Tabloya göre birimlerde işletilen toplam 12817,5 dönüm araziden hane başına düşen ortalama toplam dönüm miktarı 18,93'tür. Celal mahallesindeki Kıptiyan ahalinin

arazileri yerli ahaliden ayrı olarak hesaplanmıştır. Onlara ait olan 6 dönüm mezru arazi sadece bir haneye, Kamalı köyüne tabi mezrada 46 dönüm arazi ise 6 haneye aittir. Bunlarla birlikte birimlerde hanelerin toplam arazi miktarları 12869,5 dönüm olmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde tarım istatistiklerinde işletme büyüklükleri, bir hanenin mülkiyetinde olup olmadığına bakılmadan nadasa bırakılan ve ekilen arazilerin yüzölçümlerine göre üç sınıfa ayrılmıştır. Bunlar yüzölçümü 10 dönümden az olan “imalât-ı sağire” küçük işletme, 10-50 dönüm arasında olan “imalât-ı mütevassıta” orta işletme ve 50 dönümden fazla olan “imalât-ı cesime” büyük işletmelerdir⁵⁴⁰. Bu ölçüte göre defterlerdeki birimlerden Geyran, Samiçayı ve Serpin köyleri küçük işletme ve diğer birimler orta işletme konumundadır. Küçük işletmelerde hane içinden birileri kendi tarım işlerinden artan zamanı ücret karşılığında daha büyük işletmelerde çalışarak doldurmuştur. Orta işletmeler hanenin çalışma zamanlarını dolduracak büyüklüktedir. Büyük işletmelerde ise özellikle zirai faaliyetlerin yoğunlaştığı zamanlar işgücüne ihtiyaç duyulmuştur⁵⁴¹.

Başka yerde yaşayıp birimlerde toprak tasarruf edenlerin ektiği araziler; Gülüd köyünde kira tarla 274.5 dönüm boz tarla 23 dönüm, Geyran köyünde mezru arazi 10 dönüm, Derbendçi köyünde mezru arazi 127 dönüm, Dazya köyünde kira tarla 15.5 dönüm, Dazmana köyünde kira tarla 20 dönüm, Sarıkaya köyünde mezru arazi 32 dönüm ve kira tarla 16 dönüm, Hasanlı mezrasında mezru arazi 49 dönüm, Kamalı köyü mezrasında mezru tarla 8 dönüm, Kürt köyünde mezru tarla 23 dönüm, kira tarla 24 dönüm, Gelid köyünde ortak mezru arazi 35 dönüm ve cehrilik 8 dönüm, Çivril köyünde mezru arazi 184 dönüm, kira tarla 131 dönüm ve gayri mezru arazi 12 dönüm, Ağcaşehir köyünde mezru arazi 409 dönüm, ortak mezru arazi 16 dönüm ve kira tarla 50 dönümdür. Birimlerde toprak tasarruf edenlere ait toplam mezru arazi 842, kira tarla 462 dönüm, ortak arazi 51 dönüm, gayri mezru 12 dönüm, boz tarla 23 dönüm ve cehrilik 8 dönüm cehrilik mevcuttur. Toplam arazi miktarı ise 1398 dönümdür.

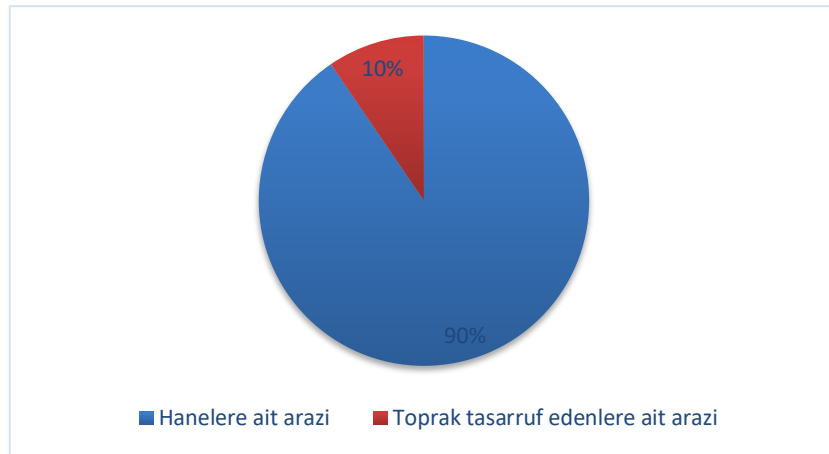
⁵⁴⁰ Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, s. 91.

⁵⁴¹ Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, s. 91.

Tablo 4.4. Birimlerde Hanelere ve Toprak Tasarruf Edenlere Ait Arazi Miktarları

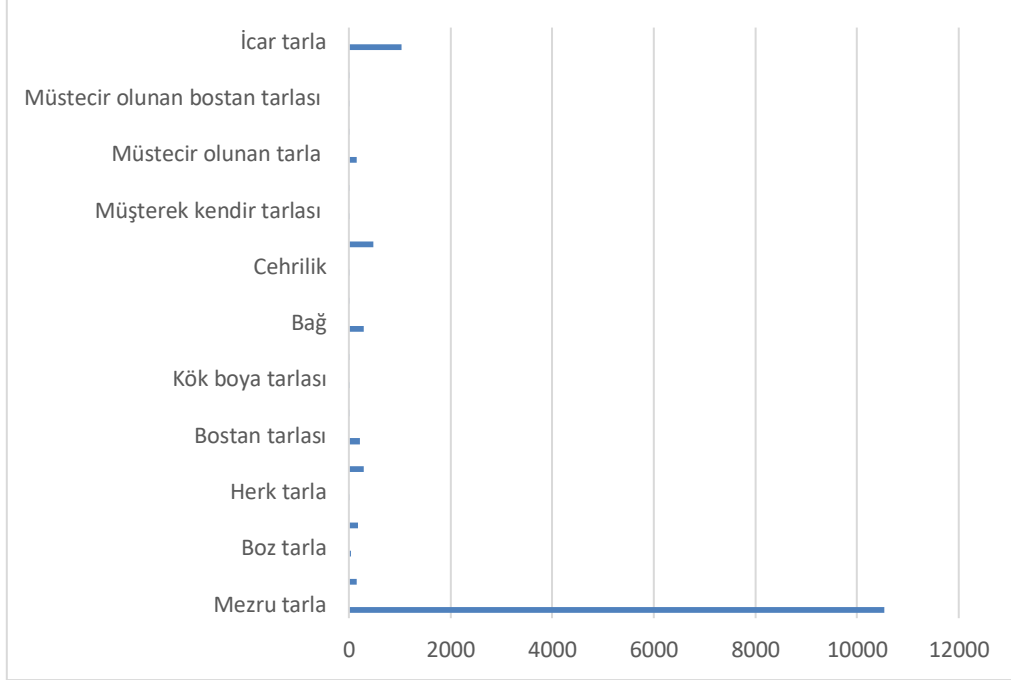
Birim Adı	Hanelerin Arazi Miktarı	Toprak Tasarruf Edenlerin Arazi Miktarı
Meydan Mahallesi	1136,5	
Kürt Köyü	622,5	24
Biçin Köyü	370	
Ağcaşehir Köyü	205	475
Dazya Köyü	291,5	15,5
Hamam Mahallesi	738,5	
Cami-i kebir Mahallesi	1482,5	
Sarıkaya Köyü	231	48
Kamalı Köyü	215	8
Gülüd Köyü	867	274,5
Pazar Mahallesi	1901,5	
Dazmana Köyü	250	20
Gelid Köyü	780,5	43
Yağlualan Köyü	395,5	
Celal Mahallesi	479,5	
Geyran Köyü	115	10
Arabviranı Köyü	652	
Derbendçi Köyü	280,5	127
Ovacık Köyü	339	
Hasanlı Köyü	32	49
Çivril Köyü	463,5	258
Samiçayı Köyü	42	
Serpın Köyü	875	
Arhu Köyü	52	

Tabloya göre her birimde başka yerde yaşayıp birimlerde toprak tasarruf eden kişilere ait arazi yoktur. Ağcaşehir köyü, Hasanlı köyü ve tabi olduğu Hasanlı mezrasında ise onlara ait arazi miktarı hanelerden daha fazladır.

Şekil 3.1. Hanelerin ve Toprak Tasarruf Edenlerin Arazi Dönüm Miktar Oranları

Tabloya göre birimlerde hanelerin arazi dönüm miktarları %90 iken toprak tasarruf edenlerin %10 oranındadır.

Şekil 4.2. Arazilerin Kullanım Alanlarına Göre Dağılımı

Tabloya göre mezru arazinin kullanımı diğerlerine nazaran çok daha büyüktür. Birimlerde mezru arazi toplam arazi miktarı içerisinde %71 orana sahiptir.

Birimlerde tarım arazileri ağırlıklı olarak hububat üretimine ayrılmıştır. Hububat üretiminin fazla olması hayvancılığın da varlığını göstermektedir. Hububattan sonra kendir, bostan ve bağcılığın yapıldığı görülmektedir. Birimlerin tarımsal gelirleri yüksek oranda bu ürünlerden karşılanmıştır. Diğer ürünlerin az olması üretimlerine az miktarda tarım arazi ayrıldığını ortaya koymaktadır.

Gülüd köyünden 23, Kürt köyünden 4 hane ve 1 toprak tasarruf eden toplam 28 kişinin arazisinde dikili mahlep ağaçları bulunmaktadır. Defterlerde mahlep ağaçlarının kaç dönüm araziye dikilmiş olduğu belirtilmeyip sadece hâsılatı kaydedilmiştir. Cami-i kebir mahallesinde ise bir kişinin “tımardan bir senede almakta olduğu” şeklinde tımdan sağladığı kazancı gösterilmiştir.

4.1.2. Ekilmeyen Araziler

Birimlerde toprağın azalan verim gücünü artırmak için sürüldükten sonra bir süre dinlenmeye bırakılan herk tarla, gelir getirmeyen, nadasa bırakılan veya başka nedenlerle

ekilmeyen gayri mezru tarla, sürülmemiş kıraç bırakılmış boz tarla, sahipsiz ve boş kalmış hâli tarlanın toplam dönüm miktarları 362,5'tir. Üzerinde ürün bulunmayan bu arazilerin, toplam dönüm miktarı 10.539,5 olan mezru araziye oranı ise %3'tür. Bu oran temel geçim kaynağı tarıma dayalı yerlerde ekilmeyen arazi olarak çok yüksek değildir. Bu da bölgedeki arazinin verimliliğini göstermektedir.

Tablo 4.5. Birimlerde Mezru Arazi ve Gayri Mezru Arazi Ortalaması

Birim Adı	Hane Sayısı	Mezru Arazi	Ortalaması	Gayri Mezru	Ortalaması
Meydan Mahallesi	53	752	14,18	48	0,90
Ağcaşehir Köyü	11	152	13,81	32	2,90
Hamam Mahallesi	41	550	13,41	18	0,43
Cami-i kebir Mahallesi	59	1120	18,98	91	1,54
Gülüd Köyü	65	741	11,4	25,5	0,39
Pazar Mahallesi	76	1305	17,17	82	1,07
Celal Mahallesi	27	352	13,03	9	0,33
Derbendçi Köyü	13	266	20,46	1	0,07
Çivril Köyü	37	344	9,29	56	1,51

Tabloya göre en fazla ekilmeyen arazi Cami-i kebir ve Pazar mahallelerinde bulunmaktadır.

4.1.3. Zirai Ürünler

Birimlerde hububat ürünlerinden temel besin maddeleri içeren ve hayvan yemi olarak kullanılan buğday, arpa, burçak, baklagillerden nohut ve kara bakla üretilmiştir. Endüstriyel bitkilerden kendir, sebzecilikte bostan ve patlıcan, bağcılık tarımı ile üzüm yetiştirilmiş, bahçe ekilmiş ancak bahçede ne ekili olduğuna dair bilgi verilmemiştir. Mahlep ağaçları dikilmiş, cehri ve kök boyası üretimi yapılmıştır.

Kendir: Anadolu'nun çoğu yerinde kendir olarak bilinen kenevir önemli bir lif bitkisidir. Pamuktan sonra dünyada lifi için üretilen en eski kültür bitkilerindendir. Keyif verici özelliği de bilinen kendir Osmanlı tarımında daha ziyade lifinden yararlanmak için üretilmiştir. İp, halat, urgan yapımında kullanılan kendirin bölgedeki ticareti Samsun Limanı'ndan yapılmıştır⁵⁴².

Kök boyası ve cehri: Osmanlı Devleti'nde halıcılık ve kilimcilik gibi el sanatlarıyla uğraşılan yerlerde boyacılık yapılmış ve boya bitkileri yetiştirilmiştir. Bursa,

⁵⁴² Seyfullah Gül, Bünyamin Kıvrak, "Kültür Coğrafyası Bağlamında Vezirköprü'de Kendircilik ve Urgancılık", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 3/6, (Haziran 2018), 203-207.

İstanbul, Tokat, Kayseri, Ankara ve Konya üretim yapılan başlıca merkezlerdendir. Orta çağ'dan beri kültürü yapılan ve boyacılık tarihine “Türk kırmızısı, Edirne kırmızısı, Alizari” adlarıyla geçen kök boyası önemli bir boyacılık bitkisidir. 1700’lerde dünya ihtiyacının 2/3’ünü Anadolu’da yapılan üretim karşılamıştır. Bir diğer önemli boya bitkisi olan cehri, meyvelerinin içerdiği boyar maddelerle eski yıllarda iplik ve kumaş boyacılığında kullanılmıştır. 15 ve 17. yüzyıllarda Anadolu’da dokunan birçok halının sarı renklerinde boyarmadde bileşiği olarak kullanılmıştır. Genellikle halı ve dokuma sanayisinin geliştiği yerlerde yetiştirilen cehrinin, Anadolu’daki yetiştirildiği yerler arasında Tokat’ta (Erbaa-Zile) bulunmaktadır. Cehri boya materyali olarak batmanı bir altın liraya satıldığından, halk arasında “altın ağacı” olarak anılmaktadır⁵⁴³.

Mahlep: Ülkemizde Tokat dahil birçok bölgede doğal olarak yetişmekte olup mahlep meyvesinin etkili kısmı ve çekirdeğinin (tohum) içerdiği protein ve yağ gıda endüstrisi açısından önemlidir. Ayrıca mahlep bileşenlerinin sağlığa faydalı olması nedeniyle geleneksel tedavi yöntemlerinde sıklıkla başvurulmaktadır⁵⁴⁴.

Tablo 4.6. Birimlerde Üretilen Ürünler

Birim Adı	Üretilen Ürünler
Meydan Mahallesi	Buğday, arpa, kendir, bostan, bağ
Kürt Köyü	Buğday, arpa, nohut, mahlep
Biçin Köyü	Buğday, arpa, burçak
Ağcaşehir Köyü	Buğday, arpa, burçak, nohut
Dazya Köyü	Buğday, arpa, kendir, bostan
Hamam Mahallesi	Buğday, arpa, nohut, kendir, bostan, bağ
Cami-i kebir Mahallesi	Buğday, arpa, kendir, bostan, bağ
Sarıkaya Köyü	Buğday, arpa, burçak, nohut
Kamalı Köyü	Buğday, arpa, burçak, nohut
Gülüd Köyü	Buğday, arpa, kendir, bağ, bahçe, mahlep
Pazar Mahallesi	Buğday, arpa, nohut, bostan, bağ
Dazmana Köyü	Buğday, arpa, burçak, nohut
Gelid Köyü	Buğday, arpa, nohut, bakla, kendir, bostan

⁵⁴³ Mustafa Genç, “Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kökboya ve Cehri ile İlgili Kayıtlar”, *Art-e Sanat Dergisi*, 7/13, (Temmuz 2014), 177-187-189.

⁵⁴⁴ Ayşe Özbey, Nilgün Öncül, Zeliha Yıldırım, Metin Yıldırım, “Mahlep ve Mahlep Ürünleri”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2, (Haziran 2011), 153-154.

Tablo 4.6. devamı

Yağlualan Köyü	Buğday, arpa, burçak
Celal Mahallesi	Buğday, arpa, kendir, bostan, bağ
Geyran Köyü	Buğday, arpa
Arabviran Köyü	Buğday, arpa, kendir, bostan
Derbendçi Köyü	Buğday, arpa, burçak, nohut, kendir, bostan, bağ
Ovacık Köyü	Buğday, arpa, burçak, nohut
Hasanlı Köyü	Buğday, arpa
Çivril Köyü	Buğday, arpa, burçak, kendir, bostan, bağ
Samiçayı Köyü	Buğday, arpa
Serpin Köyü	Buğday, arpa
Arhu Köyü	Buğday, arpa, bakla

Tabloya göre buğday ve arpa dışında her ürün her birimde üretilmemiştir. Geyran, Samiçayı, Serpin ve Hasanlı köylerinde sadece buğday ve arpa üretilmiştir. En fazla ürün çeşitliliği Derbendçi köyünde görülmektedir.

4.1.4. Zirai Ürünlerin Gelirleri

Birimlerde üretilen ürünlerin arazi dönüm miktarları belirtildikten sonra bu arazilerden elde edilen hâsılatlar kaydedilmiştir. Hâsılatlar sene 60 ve 61’de ayrı ayrı yazılmış eğer varsa hâsılatın ortağın hissesi çıkartılıp toplam verilmiştir.

Tablo 4.7. Zirai Ürünlerin Gelirleri

Meydan	Birim Adı
17983	Mezru Arazi
2916	Bostan Tarlası
4203	Kendir Tarlası
396	Bostan ve Kendir
1311	Bağ
	Boz Bağ
99	Bağ Bostan Tarlası
	Bahçe
	Mahleb Eşcarı
243	Müşterek Kendir Tarlası
	Müşterek Bostan Tarlası
54	Müstecir Olunan Bostan Tarlası
6424	İcar Tarla
783,5	Müstecir Olunan Tarla
6376	İştirâken / Müşterek Mezru Tarla
	İştirâken Kendir ve Bostan Tarlası
44980,5	Toplam Hâsılat

Tablo 4.7. devamı

Gelid	Dazmana	Pazar	Gülüd	Kamalı	Sarıkaya	Cami-i	Hamam	Dazya	Ağcaşehir	Biçin	Kürt
24574	7337	35287	24836	6143	12755	24447,5	11441	4304	4765,5	18339	26131
435,5		4642,5				4977	2836	663,5			
1184		9458	1174,5			8550	5109	2247,5			
								945			
		1192	558			1634	828				
			113								
			798								216,5
		126	49,5			1562,5	990	202,5			
1305,5		371,5				197	449	47,5			
		1363,5	72			269	329			50	62
		848	189					1692			738
1413		3080	1874,5			1099,5	1038	3712,5	2672		
						2017		441			
28912	7337	56368,5	29664,5	6143	12755	44753,5	23132,5	14255,5	7437,5	18389	27147,5

Tablo 4.7. devamı

Arhu	Serpin	Samiçayı	Çivril	Hasanlı	Ovacık	Derbendçi	Arabvıranı	Geyran	Celal	Yağlualan
3537	49774,5	1746,5	9104	805	6347	6697	20096,5	3424	9449	19899
			703			207	1436		2372	
			5142,5			81	6273		2641,5	
			1116			648			801	
						45				
			807,5						445,5	
									90	
							50		15	84
							1064		63	
		84,5	35		434,5			189	2326,5	
3537	49774,5	1831	16908	805	6781,5	7678	28919,5	3613	18203,5	19983

Tabloya göre mezru arazinin Celal mahallesindeki Kıptiler ve Kamalı mezrasındaki yerli ahalinin arazileri dahil 35135,5 guruş, bostan tarlasının 21188,5 guruş, kendir tarlasının 46064 guruş, bostan ve kendir tarlasının 1341guruş, bağın 8088 guruş, boz bağın 45 guruş, bağ bostan tarlasının 99 guruş, bahçenin 113 guruş, mahlep ağaçlarının 954,5 guruş, ortak kendir tarlasının 4426,5 guruş, ortak bostan tarlasının

2460,5 guruş, kiracı olunan bostan tarlasının 54 guruş, kirada olan tarlanın 8718,5 guruş, müşterek mezru tarlanın 24178 guruş, ortak kendir ve bostan tarlasının 2458 guruş hâsılatı bulunmaktadır. Toplam hâsılat ise 479310 guruştur.

Tabloda görüldüğü gibi tarım alanında en yüksek hâsılat Pazar mahallesi, Serpin köyü, Meydan ve Cami-i kebir mahallelerine aittir. Serpin köyünde tarım alanında hâsılatın tümü mezru araziden sağlanmaktadır. En fazla ürün çeşitliliği Meydan, Pazar, Haman, Celal, Cami-i kebir mahalleleri ve Dazya, Çivril, Gülüd köylerinde bulunmaktadır. Birimlerde mezru arazilerden sonra en fazla hâsılatın kendir ve bostan tarlalarından sağlandığı görülmektedir.

Meydan mahallesinde üretilen cehrinin “iki yaşında 0,5 dönüm cehrilik yeni ihya eylemiş olduğundan öşri ve hasılatı alınmadığı” ve Gelid köyünde toprak tasarruf edenlere ait cehrinin “altmış iki senesinde gars olunub altmış beş senesinde hasılatı alınacağı” belirtilmiştir. Meydan, Pazar ve Cami-i kebir mahalleleri, Gülüd ve Derbendçi köylerindeki kök boya tarlalarının ise 58-63, 60-63, 60-65 ve 62-67 sene aralığında ziraat edilmiş ve hasılatı alınacağı bilgisi verilmiştir. Defterlerde dönümleri verilen bu bitkilerin hâsılatlarının alınması için tarlada üç veya beş sene yetişmeleri gerekmektedir. Yine Gülüd köyünde yeni ekilmiş olan 4 dönüm bağdan üç sene sonra hâsılat alınacağı belirtilmiştir.

Tablo 4.8. Arazilerin Hâsılatından Hane Başına Düşen Ortalama

Birim Adı	Hane Sayısı	Arazi Hâsılatı Olmayan Hane Sayısı	Arazi Hâsılatı	Hane Başına Düşen Ortalama
Meydan Mahallesi	53	3	44980,5	865,00
Kürt Köyü	22		27147,5	1233,97
Biçin Köyü	20	5	18389	1225,93
Ağcaşehir Köyü	11	1	7437,5	743,45
Dazya Köyü	14	5	14255,5	1583,94
Hamam Mahallesi	41	2	23132,5	593,14
Cami-i kebir Mahallesi	59	4	44753,5	813,7
Sarıkaya Köyü	12		12755	1062,91
Kamalı Köyü	11	1	6143	614,3
Gülüd Köyü	65	3	29664,5	478,45
Pazar Köyü	76	3	56368,5	772,17

Tablo 4.8. devamı

Dazmana Köyü	14		7337	524,07
Gelid Köyü	52	9	28912	672,37
Yağlualan Köyü	21		19983	951,57
Celal Mahallesi	27	6	18203,5	866,83
Geyran Köyü	20	5	3613	240,86
Arabviran Köyü	33	3	28919,5	963,98
Derbendçi Köyü	13	2	7678	698
Ovacık Köyü	30	5	6781,5	271,26
Hasanlı Köyü	4	1	805	268,33
Çivril Köyü	37	2	16908	483,08
Samiçay Köyü	9	2	1831	261,57
Serpin Köyü	91	1	49774,5	553,05
Arhu Köyü	6	1	3537	707,4

Tabloya göre arazi hâsılatı en yüksek Pazar mahallesi, hane başına düşen en yüksek ortalama Dazya köyünden elde edilmektedir. En az arazi hâsılatı Hasanlı köyünde olmasına rağmen hane başına düşen en az ortalama Geyran köyüne aittir.

Birimlerde toprak tasarruf edenlerin ektiği, ortak veya kirada olan arazilerin hâsılatları ise Kamalı mezarası 180 guruş, Geyran köyü 486guruş, Derbendçi köyü 5476,5guruş, Sarıkaya köyü 508,5guruş, Dazya köyü 150guruş, Dazmana köyü 153guruş, Kürt köyü 554 guruş, Gelid köyü 374guruş, Çivril köyü 6020 guruş, Hasanlı mezarası 802,5guruş, Gülüd köyü 1509 guruş, Ağcaşehir köyü 9799,5 guruş olmak üzere toplam 26013 guruştur. Bu da hanelerle oranladığımızda %5'e denk gelmektedir.

4.2. HAYVANCILIK

Hayvancılık önemli zirai faaliyetlerdendir. Osmanlı Devleti'nde hayvancılığın gelişmesinde nüfus yoğunluğunun azlığı ve tarım yapılamayan toprakların fazlalığı itici bir rol oynamıştır. Hayvancılığın şekillenmesinde ziraat işletmelerinde hayvan yetiştiriciliğini üretim hedefleri belirlemiştir. Tarım işletmelerinde üretimde hayvanlar yardımcı araç olarak kullanılmıştır. Hayvanlardan çift sürme, harman işleri gördürme, yük taşıma, gübre sağlama ve çiftçinin hayvan ürünü gereksinimini karşılamak için yararlanılmıştır. Hayvancılık yapan işletmelerde piyasaya süt peynir, yağ, et, deri ve yapağı üretmek için hayvan yetiştirilmiştir⁵⁴⁵.

Birimlerin hemen hepsinde ağırlıklı olarak büyükbaş, küçükbaş, yük ve binek hayvanı yetiştirilmiş, az olsa da arıcılık yapılmıştır. Hayvanlar defterlere, “camış öküzü”, “sağmal kara sığır ineği”, “sağmal camış düğesi”, “boz ve kısır ganem”, “bir yaşında

⁵⁴⁵ Güran, 19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar, 121-122.

erkek keçi”, “bârgir”, “döllü kısırak”, “dölsüz merkeb”, şeklinde türleri, cinsiyetleri ve yaşları belirtildikten sonra kaç “re’s” (baş) yani adet oldukları kaydedilmiştir. Gelir getirenlerden “hasılât-ı seneviyesi” başlığı altında yılda kaç gurus alınacağı yazılmıştır. Diğerleri ise “camış balağı”, “körpe dana”, “erkek balak”, “dişi buzağı”, “üç yaşında tosun”, “erkek toklu”, “süvâr olduğu esb”, “oğlak”, “kuzu”, “dişi yaşar tay”, “merkeb sipa”, “conba”, “çebiç” şeklinde türleri, cinsiyetleri ve yaşları yazıldıktan sonra sadece adetleri verilmiştir. Ardından varsa “arı kovanı” adedi ve “hâsılatı” yazılmıştır⁵⁴⁶.

Tablo 4.9. Birimlerde Bulunan Hayvanlar

Birim Adı	Birimde Bulunan Hayvanlar
Meydan Mahallesi	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır camış ineği, kısır kara sığır ineği, camış öküzü, kara sığır öküzü, tosun, düğе, camış düğesi, kara sığır düğesi, süvâr olduğu esb, esb, sağmal ganem, kuzu, döllü kısırak, dölsüz kısırak, bârgir, erkek tay, conba erkek merkeb, merkep, döllü merkep, bir yaşında merkep, yaşar ve dişi merkep, dölsüz merkep
Kürt Köyü	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır camış ineği, kısır kara sığır ineği, kısır inek, camış öküzü, kara sığır öküzü, tosun, bir yaşında tosun, iki yaşında tosun, bir yaşında düğе, düğе, camış düğesi, kara sığır düğesi, esb, sağmal ganem, kısır ganem, kısır ve erkek ganem, sağmal keçi, kısır keçi, kısır ve erkek keçi, kuzu, erkek kuzu, dişi kuzu, erkek oğlak, dişi oğlak, bârgir, merkep, erkek merkep
Biçin Köyü	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır camış ineği, kısır kara sığır ineği, camış öküzü, kara sığır öküzü, tosun, yaşar tosun, düğе, camış düğesi, kara sığır düğesi, sağmal ganem, kısır ganem, erkek ganem, sağmal keçi, erkek davar, kısır ve erkek keçi, kuzu, dişi oğlak, erkek oğlak, döllü kısırak, dişi tay, conba, yaşar conba, erkek merkep, merkep, kısır keçi, çebiç

⁵⁴⁶ 1455-1574 tahrirlerinde birimlerde arıcılık, koyunculuk ve hayvancılık faaliyetleri yapıldığı görülmektedir. (Şimşirgil, “XV ve XVI. Asırlarda Turhal”, 477-485.)

Tablo 4.9. devamı

Ağcaşehir Köyü	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır camış ineği, kısır kara sığır ineği, kara sığır öküzü, yaşar erkek dana, dişi buzağı, erkek buzağı, camış öküzü, erkek balak, tosun, bir yaşında tosun, iki yaşında tosun, bir yaşında düğe, bir yaşında camış düğesi, kara sığır düğesi, esb, sağmal ganem, kısır ganem, erkek ganem, sağmal keçi, kısır keçi, erkek keçi, erkek kuzu, dişi kuzu, erkek oğlak, dişi oğlak, döllü kısırak, dölsüz kısırak, bârgir, bir yaşında tay, körpe tay, körpe erkek tay, bir yaşında camış conbası, bir yaşında conba, iki yaşında conba, erkek merkep, döllü merkep, dölsüz merkep, bir yaşında erkek sığa
Dazy Köyü	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır camış ineği, kısır kara sığır ineği, yaşar buzağı, erkek buzağı, dişi buzağı, camış öküzü, kara sığır öküzü, erkek balak, tosun, yaşar düğe, camış düğesi, kara sığır düğesi, sağmal keçi, kısır keçi, oğlak, döllü kısırak, bârgir, conba, yaşar conba, erkek merkep, döllü merkep, dölsüz merkep, merkep sığa, erkek sığa, dişi sığa
Hamam Mahallesi	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır camış ineği, kısır kara sığır ineği, dişi buzağı, camış öküzü, kara sığır öküzü, camış balağı, dişi balak, erkek balak, bir yaşında erkek balak, tosun, bir yaşında tosun, iki yaşında tosun, bir yaşında düğe, düğe, yaşar düğe, camış düğesi, bir yaşında camış düğesi, kara sığır düğesi, esb, bârgir, conba, camış conba, bir yaşında conba, erkek merkep, döllü merkep, dölsüz merkep, dişi sığa
Cami-i kebir Mahallesi	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır camış ineği, kısır kara sığır ineği, dişi dana, buzağı, camış öküzü, kara sığır öküzü, tosun, düğe, camış düğesi, kara sığır düğesi, süvâr olduğu esb, sağmal ganem, boz ganem, keçi, sağmal keçi, kısır ve erkek keçi, kısır keçi, boz keçi, dölsüz kısırak, döllü kısırak, kuzu, oğlak, bârgir, erkek tay, conba, erkek merkep, merkep sığası
Sarıkaya Köyü	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır kara sığır ineği, körpe dana, buzağı, kara sığır öküzü, balak, yaşar balak, erkek balak, tosun, iki yaşında tosun, bir yaşında tosun, düğe, camış düğesi, kara sığır düğesi, sağmal camış düğesi, sağmal ganem, kısır ganem, sağmal keçi, erkek keçi, kısır ve erkek keçi, boz keçi, kuzu, oğlak, döllü kısırak, dölsüz kısırak, körpe tay, üç yaşında erkek tay, camış conbası, erkek merkep, döllü merkep, dölsüz merkep

Tablo 4.9. devamı

Kamalı Köyü	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır kara sığır ineği, kısır camış ineği, kısır inek, yaşar erkek dana, buzağı, camış öküzü, kara sığır öküzü, camış balağı, yaşar dişi balak, tosun, toska?, bir yaşında tosun, bir yaşında düğe, camış düğesi, kara sığır düğesi, sağmal ganem, kısır ganem, kısır ve erkek ganem, boz ganem, sağmal keçi, kısır keçi, bir yaşında erkek keçi, kısır ve erkek keçi, boz keçi, kuzu, oğlak, bir yaşında oğlak, dölsüz kısırak, bârgir, conba, camış conbası, bir yaşında camış conbası, erkek merkep, döllü merkep, erkek sığa
Gülüd Köyü	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır kara sığır ineği, kısır camış ineği, dişi buzağı, camış öküzü, kara sığır öküzü, tosun, yaşar tosun, iki yaşar tosun, bir yaşında tosun, kara sığır tosun, düğe, camış düğe, kara sığır düğe, sağmal ganem, erkek ganem, sağmal keçi, kısır keçi, kısır ve boz keçi, kuzu, oğlak, döllü kısırak, dölsüz kısırak, bârgir, conba, yaşar tay, erkek merkep, döllü merkep, dölsüz merkep, erkek sığa
Pazar Mahallesi	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır kara sığır ineği, kısır camış ineği, buzağı, dişi buzağı, erkek buzağı, camış öküzü, kara sığır öküzü, erkek balak, dişi balak, tosun, kara sığır tosunu, bir yaşında düğe, düğe, kara sığır düğesi, camış ineği, camış düğesi, iki yaşında camış düğesi, kara sığır düğesi, süvâr olduğu, süvâr olduğu esb, sağmal ganem, erkek ganem, kısır ganem, sağmal keçi, kısır keçi, dişi kuzu, kuzu, oğlak, döllü kısırak, dölsüz kısırak, bârgir, erkek tay, dişi yaşar tay, yaşar tay, camış conbası, conba, dört yaşında conba, yaşar conba, erkek merkep, merkep, döllü merkep, dölsüz merkep, yaşar merkep sıpası, dişi merkep sıpası
Dazmana Köyü	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır kara sığır ineği, camış öküzü, kara sığır öküzü, tosun, iki yaşında tosun, üç yaşında düğe, düğe, camış düğesi, kara sığır düğesi, sağmal ganem, kısır ganem, sağmal keçi, kısır keçi, boz keçi, kuzu, oğlak, döllü kısırak, dölsüz kısırak, erkek merkep, merkep

Tablo 4.9. devamı

Gelid Köyü	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır kara sığır ineği, kısır camış ineği, boz inek, yaşar erkek dana, yaşar dişi dana, buzağı, körpe buzağı, körpe dişi buzağı, dişi buzağı, erkek buzağı, dişi buzağı, camış öküzü, kara sığır öküzü, koşu öküzü, koşu kara sığır öküzü, kömüş öküzü, balak, camış balağı, dişi balak, erkek balak, kısır manda ineği, manda düğesi, tosun, kara sığır tosunu, düğе, camış düvesi, yaşar kara sığır düğesi, kara sığır düğesi, süvâr olduğu esb, sağmal ganem, kısır ganem, sağmal keçi, kısır keçi, erkek keçi, boz keçi, boz dişi keçi, kuzu, oğlak, döllu kısırak, dölsüz kısırak, bârgir, dişi yaşar tay, erkek tay, körpe dişi tay, iki yaşında erkek tay, conba, erkek merkep, döllu merkep, dölsüz merkep, dişi merkep sıpası, erkek merkep sıpası, erkek sipa, dişi sipa
Yağlualan Köyü	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır kara sığır ineği, camış öküzü, kara sığır öküzü, tosun, üç yaşında tosun, iki yaşında düğе, düğе, camış düğesi, kara sığır düğesi, sağmal ganem, kısır ganem, kısır ve erkek ganem, sağmal keçi, kısır keçi, kısır ve erkek keçi, kuzu, oğlak, döllu kısırak, dölsüz kısırak, bârgir, iki yaşında dişi tay, conba, erkek merkep, merkep, döllu merkep, dölsüz merkep, merkep sıpası
Celal Mahallesi	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır kara sığır ineği, kısır camış ineği, kısır inek, buzağı, dişi buzağı, erkek buzağı, koşu öküzü, camış öküzü, kara sığır öküzü, dişi balak, tosun, kara sığır tosunu, bir yaşında düğе, düğе, camış düğesi, kara sığır düvesi, süvâr olduğu esb, esb, dölsüz kısırak, bârgir, tay, döllu kısırak, conba, erkek merkep, bir yaşında dişi merkep, döllu merkep, dölsüz merkep, dişi merkep sıpası, erkek merkep, döllu merkep sıpası
Geyran Köyü	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır kara sığır ineği, kısır camış ineği, buzağı, dişi buzağı, erkek buzağı, erkek ve dişi buzağı, camış öküzü, kara sığır öküzü, dişi balak, erkek balak, tosun, bir yaşında tosun, bir yaşında düğе, iki yaşında düğе, kara sığır düğesi, sağmal ganem, kısır ganem, sağmal keçi, kısır keçi, erkek keçi, kuzu, erkek oğlak, dişi oğlak, döllu kısırak, bârgir, körpe dişi tay, bir yaşında dişi tay, bir yaşında conba, erkek merkep, döllu merkep, erkek sipa, dişi sipa

Tablo 4.9. devamı

Arabviranı Köyü	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır kara sığır ineği, kısır camış ineği, dişi buzağı, erkek buzağı, camış öküzü, kara sığır öküzü, erkek balak, tosun, yaşar tosun, iki yaşında tosun, bir yaşında düğe, kara sığır tosun, düğe, camış düğesi, yaşar camış düğesi, kara sığır düğesi, esb, sağmal ganem, kısır ganem, sağmal keçi, kısır keçi, kısır keçi çebiç, kuzu, oğlak, döllü kısırak, dölsüz kısırak, bârgir, bir yaşında dişi tay, iki yaşında tay, yaşar tay, conba, yaşar conba, erkek merkep, döllü merkep, dölsüz merkep, merkep sıpası, dişi merkep sıpası, erkek sipa
Derbendçi Köyü	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır kara sığır ineği, kısır camış ineği, camış öküzü, kara sığır öküzü, tosun, yaşar tosun, düğe, camış düğesi, kara sığır düğesi, sağmal ganem, kısır ganem, sağmal keçi, kısır keçi, kısır ve erkek keçi, kısır ve boz keçi, kuzu, oğlak, bârgir, camış conbası, conba, erkek merkep, döllü merkep, dölsüz merkep
Ovacık Köyü	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır kara sığır ineği, kısır camış ineği, buzağı, dişi buzağı, erkek buzağı, camış öküzü, kara sığır öküzü, dişi balak, erkek balak, erkek yaşar balak, körpe balak, tosun, erkek yaşar tosun, bir yaşında tosun, iki yaşında tosun, bir yaşında düğe, iki yaşında düğe, düğe, camış düğesi, iki yaşında camış düğesi, kara sığır düğesi, kısır kara sığır düğesi, sağmal ganem, kısır ganem, erkek ganem, kısır keçi, sağmal keçi, kısır ve erkek keçi, erkek kuzu, dişi kuzu, dişi oğlak, erkek oğlak, döllü kısırak, bârgir, erkek tay, iki yaşında erkek tay, erkek merkep, döllü merkep, dölsüz merkep, erkek sipa, dişi sipa, conba
Hasanlı Köyü	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır kara sığır ineği, kısır camış ineği, dişi buzağı, erkek buzağı, camış öküzü, kara sığır öküzü, erkek balak, tosun, bir yaşında tosun, iki yaşında tosun, iki yaşında düğe, kara sığır düğesi, sağmal ganem, kısır ve erkek ganem, sağmal keçi, kısır ve erkek keçi, erkek ve dişi oğlak, döllü kısırak, bârgir, erkek merkep, döllü merkep, dölsüz merkep, erkek sipa

Tablo 4.9. devamı

Çivril Köyü	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır kara sığır ineği, kısır camış ineği, yaşar erkek dana, buzağı, erkek ve dişi yaşar buzağı, dişi buzağı, erkek buzağı, camış öküzü, kara sığır öküzü, dişi balak, erkek balak, tosun, iki yaşında tosun, bir yaşında düğе, yaşar düğе, camış düğesi, kara sığır düğesi, süvâr olduğu esb, sağmal ganem, boz ganem, boz ve kısır ganem, sağmal keçi, kısır keçi, boz keçi, kuzu, oğlak, döllu kısırak, dölsüz kısırak, iki yaşında dölsüz kısırak, dişi tay, dişi yaşar tay, yaşar tay, erkek tay, bir yaşında erkek tay, iki yaşında dişi tay, dişi merkep sıpası, erkek merkep, döllu merkep, dölsüz merkep, bir yaşında merkep, yaşar merkep sıpası, bir yaşında erkek sipa, conba, erkek sipa, sipa, bir yaşında sipa, merkep sıpası, yaşar sipa, dişi sipa
Samiçayı Köyü	Sağmal kara sığır ineği, kısır kara sığır ineği, dişi buzağı, erkek buzağı, kara sığır öküzü, tosun, düğе, kara sığır düğesi, sağmal ganem, kısır ganem, sağmal keçi, kısır keçi, kısır ve erkek keçi, kuzu, oğlak, döllu kısırak, dölsüz kısırak, bârgir, dişi tay, erkek tay, erkek merkep, döllu merkep, dölsüz merkep, erkek sipa
Serpin Köyü	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır kara sığır ineği, camış öküzü, camış düvesi, kara sığır öküzü, kısır camış ineği, tosun, düğе, yaşar tosun, bir yaşında tosun, kara sığır tosun, bir yaşında düğе, kara sığır düğesi, yaşar kara sığır düğesi, süvâr olduğu, sağmal ganem, sağmal keçi, kısır ve erkek ganem, erkek ganem, kısır ganem, kısır keçi, kısır ve erkek keçi, erkek keçi, bârgir, oğlak, kuzu, camış conba, iki yaşında conba, erkek merkep, merkep
Arhu Köyü	Sağmal camış ineği, sağmal kara sığır ineği, kısır kara sığır ineği, kara sığır öküzü, bir yaşında tosun, sağmal ganem, sağmal keçi, kuzu, oğlak, bârgir

Tabloda adı verilen hayvanlardan sütü sağılan özellikle sığırlara “sağmal camış ineği” ve “sağmal kara sığır ineği” denilmiştir. Hayvanlara verilen adlardan “camış” manda, “balak” manda yavrusu, “conba” iki ile dört yaş arasında erkek manda, “dana” süttten kesilen ineğin bir yaşına kadar olan yavrusu, “tosun” öküz olmamış erkek dana, “düğе” (düve) henüz doğurmamış dişi dana, “tosun” 15 aylık-2 yaş arası erkek inek yavrusu, “buzağı” süttten kesilmemiş sığır yavrusu, “ganem” koyun, “erkek toklu” bir yaşında erkek koyun, “çebiç” iki yaşında keçi yavrusu, “davar” koyun ve keçi sürüsüne verilen ortak ad, “bârgir” beygir, “esb” at, “süvâr olduğu esb” binek atı, “tay” at yavrusu, “merkep” eşek, “sipa” eşek yavrusu anlamına gelmektedir. Sayımlarda erkek ve dişi

hayvanların bazen birlikte yazıldığı da görülmektedir. Bazı hayvanların yaşlarıyla yazılmaları ise tahririn yapıldığı sene içinde bu hayvanlardan yıllık kazanç sağlanmadığını göstermektedir⁵⁴⁷.

Birimlerde hanelerin sahip olduğu hayvan sayısı büyükbaş 4875, yük ve binek hayvanı 935, küçükbaş 8942 olmak üzere toplam 14752 adettir. Birimlerde 21 hanenin hayvanı yoktur. Bu hane sahipleri mesleğini yapmakta veya yardımla geçinmektedir. Bu haneler dışında birim başına düşen ortalama hayvan sayısı 614,66 ve hane başına düşen ortalama hayvan sayısı 20,48'dir. Bu hesaba göre birimlerde hayvan sayısının yüksek olduğu söylenebilir.

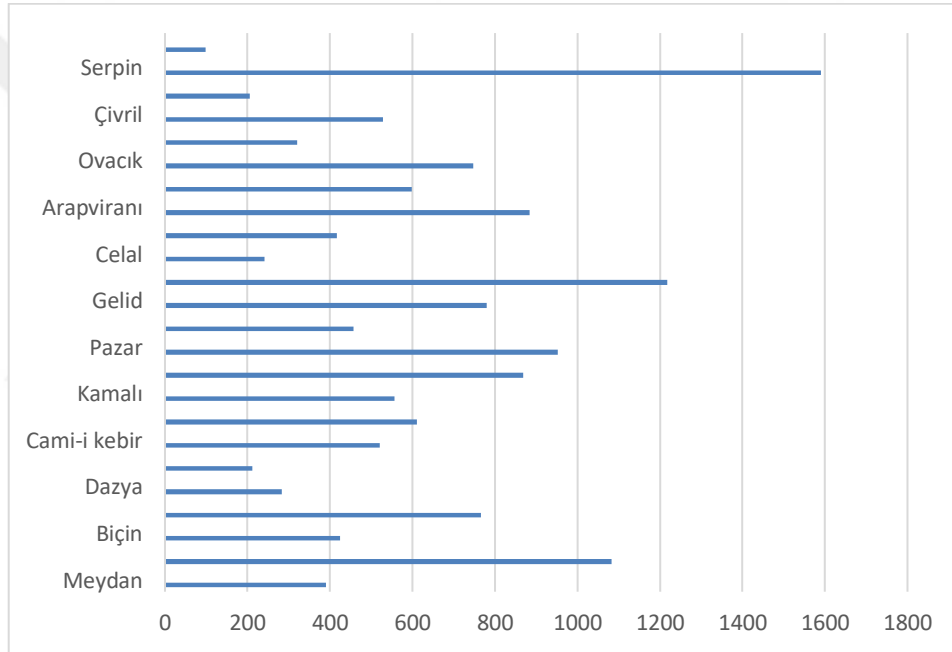
Tablo 4.10. Birimlerde Hayvan Sayısı ve Hane Başına Düşen Ortalama Sayı

Birim Adı	Hane Sayısı	Hayvanı Olmayan Hane Sayısı	Büyükbaş Hayvan Sayısı	Yük ve Binek Hayvan Sayısı	Küçükbaş Hayvan Sayısı	Toplam Hayvan Sayısı	Hane Başına Düşen Ortalama
Meydan	53	2	314	72	4	390	7,64
Kürt	22	1	173	20	889	1097	52,23
Biçin	20		110	15	300	425	21,25
Ağcaşehir	11		191	42	533	766	69,63
Dazya	14		138	33	112	283	20,21
Hamam	41	3	172	40		212	5,57
Cami-i kebir	59	9	290	50	181	521	10,42
Sarıkaya	12		158	29	481	610	50,83
Kamalı	11		146	18	392	556	50,54
Gülüd	65		280	51	537	868	13,35
Pazar	76	4	494	96	362	952	13,22
Dazmana	14		62	16	379	457	32,64
Gelid	52	1	452	73	255	780	15,29
Yağlualan	21		137	33	1048	1218	58
Celal	27	3	149	37		186	7,75
Geyran	20	1	166	22	228	416	21,89
Arabviranı	33		361	58	465	884	26,78
Derbendçi	13		98	17	483	598	46
Ovacık	30		243	34	471	748	24,93
Hasanlı	4		37	7	277	321	80,25
Çivril	37		255	73	200	528	14,27
Samiçayı	9		46	13	146	205	22,77
Serpin	91	1	383	83	1124	1590	17,66
Arhu	6		20	3	75	98	16,33

⁵⁴⁷ Kızıllıkan, "Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme", 62.

Tabloya göre en fazla hayvan sayısı Serpin, Yağlualan ve Kürt köylerinde mevcuttur. Hane başına düşen ortalamanın en yüksek olduğu birim Hasanlı köyüdür. En fazla büyükbaş hayvan Pazar mahallesi ve Gelid köyünde, en fazla yük ve binek hayvanı Pazar mahallesi ve Serpin köyünde, en fazla küçükbaş hayvan Serpin ve Yağlualan köylerinde bulunmaktadır. Hamam ve Celal mahallelerinde ise küçükbaş hayvan yetiştirilmemiştir.

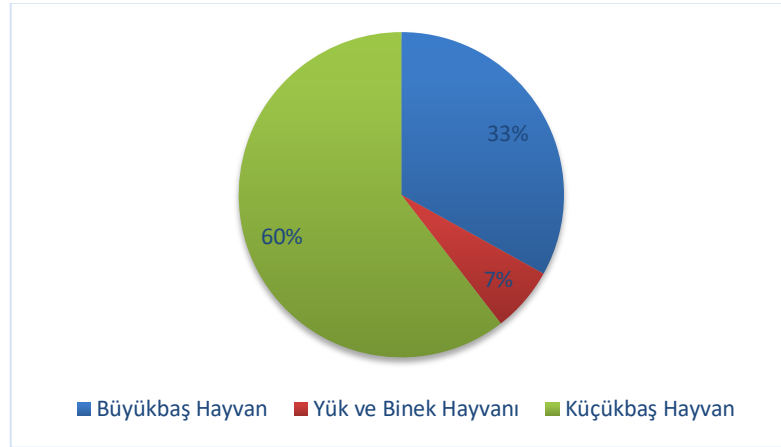
Bu hayvanlar haricinde Celal mahallesinde Kıptilere ait 17 büyükbaş ve 38 yük ve binek hayvan vardır. Kıptilerle birlikte hayvan sayısı büyükbaş 4892, yük ve binek hayvanı 973, küçükbaş 8942 olmak üzere toplam 14807 adet olmaktadır.

Şekil 4.3. Hayvan Sayılarının Birimlere Dağılımı

Tabloya göre hayvan dağılımının en yüksek olduğu birimler Serpin, Kürt ve Yağlualan köyleridir.

Başka yerde yaşayıp birimlerde hayvan sahibi olanların Ağcaşchir köyünde; sağmal kara sığır ineği 3, kara sığır düğesi 1, tosun 1, yaşar dişi buzağı 1, sağmal ganem 20, kısır keçi 7, erkek keçi 4, oğlak 4, kısır kara sığır ineği 1, sağmal keçi 11, Dazya köyünde; sağmal kara sığır ineği 2, yaşar buzağı 1, tosun 1, dölsüz merkep 1 adet hayvanı bulunmaktadır. Bu kişilerin iki köyde büyükbaş 8, yük ve binek hayvanı 1, küçükbaş 46 olmak üzere toplam 55 adet hayvanı vardır.

Şekil 4.4. Hayvan Türlerinin Oranları

Tabloya göre birimlerde küçükbaş hayvan sayısının oranı diğerlerinden daha yüksektir. Buda birimlerde en fazla küçükbaş hayvan yetiştirildiğini göstermektedir.

4.3. BÜYÜKBAŞ HAYVANLAR VE GELİRLERİ

Büyükbaş hayvanlar; sağmal camış ineği 275 adet, sağmal kara sığır ineği 947 adet, kısır camış ineği 120 adet, camış ineği 1 adet, kısır kara sığır ineği 402 adet, camış öküzü 499 adet, kara sığır öküzü 1056 adet, kömüş öküzü 2 adet, koşu öküzü 6 adet, koşu kara sığır öküzü 4 adet, kısır inek 5 adet, kısır manda ineği 1 adet, boz inek 1 adet, tosun 394 adet, bir yaşında tosun 49 adet, iki yaşında tosun 33 adet, üç yaşında tosun 3 adet, yaşar tosun 10 adet, iki yaşar tosun 2 adet, erkek yaşar tosun 1 adet, kara sığır tosun 18 adet, toska 1 adet, düve 76 adet, yaşar düğ 5 adet, bir yaşında düğ 38 adet, iki yaşında düğ 21 adet, üç yaşında düğ 1 adet, camış düğesi 119 adet, bir yaşında camış düğesi 2 adet, iki yaşında camış düğesi 2 adet, yaşar camış düğesi 2 adet, sağmal camış düğesi 2 adet, manda düğesi 1 adet, kara sığır düğesi 304 adet, kısır kara sığır düğesi 2 adet, yaşar kara sığır düğesi 2 adet, yaşar erkek dana 7 adet, yaşar dişi dana 2 adet, dişi dana 2 adet, körpe dana 2 adet, buzağı 115 adet, dişi buzağı 91 adet, erkek buzağı 48 adet, erkek ve dişi buzağı 29 adet, erkek ve dişi yaşar buzağı 2 adet, yaşar buzağı 4 adet, körpe buzağı 3 adet, körpe dişi buzağı 1 adet, balak 6 adet, erkek balak 23 adet, erkek yaşar balak 1 adet, dişi balak 16 adet, yaşar dişi balak 1 adet, körpe balak 1 adet, camış balağı 4 adet, bir yaşında erkek balak 1 adet, conba 84 adet, bir yaşında conba 5 adet, iki yaşında conba 1 adet, dört yaşında conba 2 adet, yaşar conba 6 adet, camış conbası 7 adet, bir yaşında camış conbası 4 adettir.

Birimlerde büyükbaş hayvan inek 1752 adet, öküz 1567 adet, düğe 577 adet, tosun 511 adet, buzağı 293 adet, conba 109 adet, balak 53 adet ve dana 13 adet olmak üzere toplam 4875 adettir. Bundan hane başına düşen ortalama miktar 6,57'dir.

Birimlerde büyükbaş hayvanlardan en fazla inek (1752) yetiştiriciliği yapılmıştır. Toplam hane başına ortalama 2,3 adet inek düşmektedir. En fazla inek Pazar mahallesinde (194) bulunmaktadır. Haneler süt ve süt ürünlerine olan ihtiyaçlarını küçükbaş hayvanların yanı sıra ineklerden karşılamıştır. Daha sonra öküz (1567) gelmektedir. Toplam hane başına ortalama 2,1 adet öküz düşmektedir. En fazla öküz Serpin köyünde (186) bulunmaktadır. Tarla sürme işinde öküz, at ve katır gücünden yararlanılmaktadır. Osmanlıda tarımla uğraşanlar bunlardan en çok öküzü tercih etmiştir. Bir çift at bir günde 6-7 dönüm toprak sürerken bir çift öküz 3-4 dönüm toprak sürebilmektedir. Ancak öküz dik ve eğilimli topraklarda daha kullanışlı ve beslenme maliyeti düşüktür. Bir atı veya katırı tüm yıl boyunca arpa, yulaf, ot, kepek ve samanla beslemek gerekirken öküz 7 ay süreyle burçak ve samanla beslenip yılın geri kalan kısmında çayırda otlanmaktadır. Tarladan harmana veya harmandan ambara ürün taşımakta at ve eşek gibi yük hayvanlarının yanında bir çift öküzün çektiği iki tekerlekli kağnılardan da yararlanılmıştır⁵⁴⁸. Birimlerdeki sayısından anlaşıldığı üzere öküz ahalinin tarımda kullandığı vazgeçilmez iş gücüğü kaynaklarından.

Büyükbaş hayvanlardan sağmal camış ineği ve sağmal kara sığır ineğinden hâsılat alınmıştır. Bu hayvanlardan alınan hâsılat sağmal camış ineğinden 40 guruş, sağmal kara sığır ineğinden 20 guruştur. Ayrıca Geyran ve Ovacık köylerinde kara sığır öküzü ve Hamam mahallesinde kısır kara sığır ineğinin birkaçından hâsılat alındığı da görülmektedir.

---

⁵⁴⁸ Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, 97-98.

Tablo 4.11. Büyükbaş Hayvan Hâsılatları

Birim Adı	Sağmal Camış İneği	Hâsılatı	Sağmal Kara Sığır İneği	Hâsılatı	Toplam Adet	Toplam Hâsılat
Meydan	17	680	54	1080	71	1760
Kürt	11	440	39	780	50	1220
Bıçın	7	280	30	600	37	880
Ağcaşehir	6	240	34	680	40	920
Dazya	2	80	22	440	24	520
Hamam	12	480	31	620	43	1100
Cami-i kebir	5	200	53	1060	58	1260
Sarıkaya	3	120	26	520	29	640
Kamalı	2	80	19	380	21	460
Gülüd	56	740	50	1000	106	1740
Pazar	50	2000	79	1580	129	3580
Dazmana	2	80	13	260	15	340
Gelid	13	520	82	1640	95	2160
Yağlualan	3	120	29	580	32	700
Celal	4	160	26	520	30	680
Geyran	3	120	38	760	41	880
Arabviranı	29	1160	48	960	77	2120
Derbendçi	5	200	21	420	26	620
Ovacık	5	200	50	1000	55	1200
Hasanlı	1	40	6	120	7	160
Çivril	8	320	62	1200	70	1520
Samiçayı			10	200	10	200
Serpin	30	1200	118	2360	148	3560
Arhu	1	40	7	140	8	180

Tabloya göre Samiçayı köyünde sağmal camış ineği bulunmamaktadır. En fazla sağmal camış ineği Gülüd köyünde en fazla sağmal kara sığır ineği Serpin köyünde, en fazla hâsılatı alınan hayvan adedi ise Serpin köyündedir. Birimlerde 1222 adet büyükbaş hayvandan sağmal camış ineğinden 9500, sağmal kara sığır ineğinden 18900 olmak üzere toplam 28400 gurus hâsılat alınmıştır. En yüksek hâsılat Pazar mahallesinden alınmıştır. Geyran köyünde 44 adet kara sığır öküzünün 6'sından 120 gurus, Ovacık köyünde 59 adet kara sığır öküzünün 2'sinden 30 gurus ve Hamam mahallesinde 12 adet kısır kara sığır ineğinin 2'sinden 40 gurus hâsılat alınmıştır. Bunlarla birlikte birimlerdeki 1232 adet büyükbaş hayvandan alınan toplam hâsılat 28590 gurstur.

Kıptilerin sahip olduğu büyükbaş hayvanlar; sağmal camış ineği 1 adet, sağmal kara sığır ineği 5 adet, kısır kara sığır ineği 2 adet, erkek ve dişi buzağı 2 adet, iki yaşında tosun 2 adet, bir yaşında düğ 1 adet, yaşar düğ 1 adet, iki yaşında camış düğesi 1 adet,

bir yaşında kısır kara sığır ineği düğesi 1 adet, bir yaşında conba 1 adet olarak toplamda 17 adettir. Bu hayvanlardan sağmal camış ineğinden 40 guruş ve sağmal kara sığır ineğinden 100 guruş olmak üzere toplam 140 guruş alınmıştır. Bu hâsılatı toplama dahil ettiğimizde büyükbaş hayvanlardan elde edilen hâsılat 28730 guruştur.

Başka yerde yaşayıp birimlerde hayvan sahibi olanlara ait büyükbaş hayvanlar; Ağcaşehir köyünde sağmal kara sığır ineği 3 adet hâsılatı 60 guruş, kara sığır düğesi 1 adet, tosun 1 adet, yaşar dişi buzağı 1adet, kısır kara sığır ineği 1 adettir. Dazya köyünde sağmal kara sığır ineği 2 adet hâsılatı 40 guruş, yaşar buzağı 1adet, tosun 1 adettir. Onlardan sağlanan toplam hâsılat ise 100 guruştur.

4.4. YÜK VE BİNEK HAYVANLARI VE GELİRLERİ

Yük ve binek hayvanları; bârgir 160 adet, süvâr olduğu esb 13 adet, esb 15 adet, bârgir esb 1 adet, döllü kısırak 70 adet, üç yaşında kısırak 1 adet, dölsüz kısırak 32 adet, iki yaşında dölsüz kısırak 1 adet, bir yaşında tay 1 adet, erkek tay 12 adet, körpe erkek tay 1 adet, bir yaşında erkek tay 1 adet, iki yaşında erkek tay 6 adet, üç yaşında erkek tay 1 adet, dişi tay 4 adet, körpe dişi tay 2 adet, bir yaşında dişi tay 5 adet, iki yaşında dişi tay 1 adet, yaşar tay 6 adet, dişi yaşar tay 10 adet, körpe tay 7 adet, erkek ve dişi körpe tay 2 adet, merkep 50 adet, erkek merkep 185 adet, döllü merkep 147 adet, dölsüz merkep 129 adet, bir yaşında merkep 2 adet, yaşar ve dişi merkep 1 adet, bir yaşında dişi merkep 1 adet, merkep sıpası 14 adet, bir yaşında erkek sığa 7 adet, iki yaşında erkek sığa 2 adet, erkek sığa 15 adet, erkek ve dişi sığa 2 adet, dişi sığa 15 adet, dişi merkep sıpası 8 adet, yaşar merkep sıpası 2 adet, erkek merkep sıpası 3 adettir.

Birimlerde yük ve binek hayvanı bârgir 160 adet, kısırak 104 adet, esb 28 adet, esb bârgir 1 adet, tay 59 adet, merkep 515 adet ve sığa 68 adet olmak üzere toplam 935 adettir. Bundan hane başına düşen ortalama miktar 1,26'dır.

Birimlerde yük ve binek hayvanlarından en fazla tercih edilen merkep ve bârgirdir. En fazla merkep (43) Çivril köyünde, en fazla bârgir (48) Serpin köyünde bulunmaktadır. Yük ve binek hayvanları taşımacılık işinde kullanılmış, ancak ne taşıdıklarına dair bilgi verilmemiştir. Ayrıca Osmanlıda tarım yapılırken az da olsa

öküzün yanında tarlanın sürülmesinde bu hayvanların güçlerinden yararlanılmıştır⁵⁴⁹. Birimlerde bu şekilde kullanılma olasılığı da bulunmaktadır.

Yük ve binek hayvanlarından döllü kısırak ve döllü merkepten hâsılat alınmıştır. Birimlerde döllü kısıraktan 40 guruş, döllü merkepten 15 guruş hâsılat alınmıştır. Bazı birimlerde bârgir, dölsüz merkep ve Sarıkaya köyünde dölsüz kısıraktan hâsılat alındığı da görülmektedir. Bunlardan bârgir ve dölsüz kısıraktan 40 guruş hâsılat alınmış, dölsüz merkep içinse bir rakam belirlenmemiştir.

Tablo 4.12. Yük ve Binek Hayvanları Hâsılatları

Birim Adı	Döllü Kısırak	Hâsılatı	Dölsüz Kısırak	Hâsılatı	Döllü Merkep	Hâsılatı	Dölsüz Merkep	Hâsılatı	Bârgir	Hâsılatı	Toplam Adet	Toplam Hâsılat
Meydan	3	120			17	255	8	30			28	405
Kürt												
Biçin	6	240									6	240
Ağcaşchir	8	320			2	30					10	350
Dazya	6	240			11	165					17	405
Hamam					7	105	13	30			20	135
Cami-i kebir					14	195	7	30			21	225
Sarıkaya	1	40	1	40	2	30	4	15			8	125
Kamalı					4	60					4	60
Gülüd	4	160			2	30					6	190
Pazar					16	240	13	30	25	120	54	390
Dazmana	2	80										80
Gelid	6	240			14	210			7	150	27	600
Yağlualan	4	160			3	45	14	90			21	295
Celal	1	40			10	150	8	15	3	80	22	285
Geyran	3	120			3	45			9	40	15	205
Arabviranı	9	360			15	225					24	585
Derbendçi					1	15					1	15
Ovacık	1	40			8	120					9	160
Hasanlı	1	40			1	15					2	55
Çivril	3	80			17	225					20	305
Samiçayı	2	80			1	15					3	95
Serpin												
Arhu												

Tabloya göre her birimde döllü kısırak ve döllü merkep bulunmamaktadır. Bârgir, dölsüz kısırak ve dölsüz merkep ise ya yoktur ya da hâsılatları alınmamıştır. Sarıkaya

⁵⁴⁹ Nurgül Bozkurt, “1844-1845 Tarihli Temettüat Defterine Göre Kütahya Sancağı Dazkırı Kazası Evciler Köyü’nün Sosyal ve Ekonomik Yapısı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/19, (Güz 2011), 144.

köyünde 4 adet dölsüz merkebin 1'inden, Pazar mahallesinde 25 adet bârgirin 3'ünden, Gelid köyünde 7 adet bârgirin 3'ünden, Celal mahallesinde 3 adet bârgirin 2'sinden, 8 adet dölsüz merkebin 1'inden, Geyran köyünde 9 adet bârgirin 1'inden, Çivril köyünde 3 adet döllü kısırağın 2'sinden, 17 adet dölsüz merkebin 16'sından hâsılat alınmıştır. Ayrıca Pazar mahallesinde 1 adet bârgir esb'den 40 guruş hâsılat alınmıştır. Bununla birlikte birimlerdeki 319 adet yük ve binek hayvanından 5205 guruş hâsılat alınmıştır. En fazla hâsılatı alınan yük ve binek hayvanı Pazar mahallesindedir. En fazla hâsılat Gelid köyünden alınmıştır. Kürt, Serpin ve Arhu köylerinde hâsılatı alınan yük ve binek hayvanı yoktur.

Kıptilere ait yük ve binek hayvanları; 8 adet döllü kısırak, 1 adet dölsüz kısırak, 2 adet erkek ve dişi tay, 3 adet bir yaşında dişi tay, 2 adet iki yaşında erkek tay, 3 adet erkek merkep, 8 adet döllü merkep, 5 adet dölsüz merkep, 4 adet bir yaşında erkek sıpa, 2 adet iki yaşında erkek sıpa olmak üzere toplam 38 adettir. Bu hayvanlardan 8 adet döllü kısıraktan 320 ve 8 adet döllü merkepten 120 toplam 440 guruş hâsılat alınmıştır. Böylece toplam hâsılat 5645 guruş olmaktadır. Başka yerde yaşayıp birimlerde hayvan sahibi olanlara ait Dazya köyünde 1 adet dölsüz merkebi bulunmaktadır.

4.5. KÜÇÜKBAŞ HAYVANLAR VE GELİRLERİ

Küçükbaş hayvanlar; sağmal ganem 1356 adet, kısır ganem 247 adet, boz ganem 16 adet, erkek ganem 49 adet, kısır ve erkek ganem 84 adet, boz ve kısır ganem 4 adet, kuzu 560 adet, dişi kuzu 1 adet, erkek ve dişi kuzu 130 adet, sağmal keçi 2816 adet, kısır keçi 1207 adet, boz keçi 72 adet, kısır ve erkek keçi 218 adet, erkek keçi 63 adet, bir yaşında erkek keçi 6 adet, kısır ve boz keçi 10 adet, boz dişi keçi 4 adet, kısır keçi çebiç 47 adet, kısır keçi ve çebiç 5 adet, oğlak 1685 adet, erkek ve dişi oğlak 315 adet, bir yaşında oğlak 1 adet, erkek oğlak 1 adet, dişi oğlak 6 adet, erkek davar 4 adettir.

Birimlerde küçükbaş hayvan ganem 1756 adet, kuzu 691 adet, keçi 4448 adet, kısır keçi ve çebiç 5 adet, kısır keçi çebiç 47 adet, oğlak 2004 adet, erkek davar 4 adet olmak üzere toplam 8955 adettir. Bundan hane başına düşen ortalama miktar 12,08'dir.

Önemli besin maddesi olan küçükbaş hayvanların deri ve yünleri temel tekstil maddesi olarak kullanılmıştır. Birimlerde de bu özelliklerinden yararlanmak için yetiştirilmiştir. Birimlerde küçükbaş hayvanlardan en yaygın olarak keçi yetiştiriciliği yapılmıştır. Kısır keçi ve çebiç 5 adet gösterilmiş, kaç tanesinin hangisinden olduğu

belirtilmemiştir. Bu rakamı hesaba katmadığımızda 4448 adet kısır keçiden toplam hane başına düşen ortalama 6 adettir. En fazla keçi Yağlualan köyünde (558) bulunmaktadır.

Küçükbaş hayvanlardan sağmal ganemden 6 guruş, kısır, erkek ve boz ganemden 2'şer guruş, sağmal keçiden 4 guruş, kısır, erkek ve boz keçiden 1'er guruş hâsılat alınmıştır.

Tablo 4.13. Küçükbaş Hayvanlardan Ganem Hâsılatı

Birim Adı	Sağmal Ganem	Hâsılatı	Kısır Ganem	Hâsılatı	Erkek Ganem	Hâsılatı	Kısır ve Erkek Ganem	Hâsılatı	Boz Ganem	Hâsılatı	Toplam Adet	Toplam Hâsılat
Meydan	2	12									2	12
Kürt	90	540	60	120			60	120			210	780
Biçin	66	396	5	10	7	14					78	420
Ağcaşehi r	60	360	17	34							77	394
Dazy												
Hamam												
Cami-i kebir	36	216							8	16	44	232
Sarıkaya	44	264	18	36							62	300
Kamalı	40	240	10	20			10	20	7	14	67	294
Gülüd	28	108			1	2					29	110
Pazar	102	600	35	70	3	6					140	676
Dazmana	40	240	11	22							51	262
Gelid	6	36	2	8							8	44
Yağluala n	92	552	43	86			2	4			137	642
Celal												
Geyran	20	62	1	2							21	64
Arabvira nı	80	480	30	60							110	540
Derbend çi	66	396	6	12							72	408
Ovacık	24	144	3	6	3	6					30	156
Hasanlı	23	138					2	4			25	142
Çivrıl	4	24							1	2	5	26
Samiçayı	20	120	4	8							24	128
Serpin	492	2895			5	10	10	20			507	2925
Arhu	16	96									16	96

Tabloya göre Dazya köyü, Hamam ve Celal mahallelerinde ganem bulunmamaktadır. En fazla ganem Serpin köyünde (507) yetiştirilmiştir. En fazla hâsılat yine Serpin köyünden (2925) alınmıştır. Tablodan başka Çivril köyünde 4 adet boz ve kısır ganemden 8 guruş hâsılat alınmıştır. Bununla birlikte hâsılatı alınan toplam ganem adedi 1719 ve hâsılatı 8659 guruştur.

Tablo 4.14. Küçükbaş Hayvanlardan Keçi Hâsılatı

Birim Adı	Sağmal Keçi	Hâsılatı	Kısır Keçi	Hâsılatı	Erkek Keçi	Hâsılatı	Kısır ve Erkek Keçi	Hâsılatı	Boz Keçi	Hâsılatı	Toplam Adet	Toplam Hâsılat
Meydan												
Kürt	163	652	224	224			40	40			427	916
Biçin	84	336					10	10			94	346
Ağcaşehir	143	572	102	102	7	7	8	8			260	689
Dazya	45	180	33	33							78	213
Hamam												
Cami-i kebir	42	168	1	1			22	22	10	10	75	201
Sarıkaya	141	521	98	98	5	5	10	10	5	5	259	639
Kamalı	124	496	7	7			6	6	47	38	184	547
Gülüd	242	968	80	80							322	1048
Pazar	55	220	80	80							135	300
Dazmana	113	452	61	61					4	4	178	517
Gelid	229	916	15	15	10	10	1	1	1	1	256	943
Yağlualan	331	1320	217	217			10	10			558	1574
Celal												
Geyran	80	360	26	26	25	25					131	411
Arabviranı	124	496									124	496
Derbendçi	145	580	22	22			32	32			199	634
Ovacık	215	860	45	45			10	10			270	906
Hasanlı	121	484					31	31			152	515
Çivril	61	236	71	71					5	2	137	309
Samiçayı	37	148	29	29			3	3			69	180
Serpin	394	1576			13	13	36	36			443	1625
Arhu	29	116									29	116

Tabloya göre Meydan, Hamam ve Celal mahallelerinde keçi bulunmamaktadır. En fazla keçi Yağlualan köyünde (558) yetiştirilmiştir. Kamalı köyünde 47 adet boz keçinin 1'inden ve Çivril köyünde 5 adet boz keçinin 3'ünden hâsılat alınmamıştır.

Sarıkiya köyünde 13 adet sağmal keçiden 13 guruş hâsılat alınmıştır. En fazla hâsılat ise Serpin köyünden alınmıştır. Toplam 4380 adet keçiden 13115 guruş hâsılat alınmıştır.

Tablodan başka Cami-i kebir mahallesinde 5 adet boz ganem ve keçiden 7 guruş, Ovacık köyünde 2 adet kısır keçi ve ganemden 3 guruş, Kamalı köyünde 6 adet bir yaşında erkek keçiden 6 guruş, Gülüd köyünde 1 adet kısır ve boz keçiden 1 guruş, Gelid köyünde 4 adet boz dişi keçiden 4 guruş, Derbendçi köyünde 8 adet kısır ve boz keçiden 8 guruş, Biçin köyünde 5 adet kısır keçi ve çebiçten 5 guruş, Arabviranı köyünde 58 adet kısır keçi ve 47 adet kısır çebiçten 105 guruş hâsılat alınmıştır. Bunlarla birlikte toplam 4556 adet keçiden 13254 guruş hâsılat alınmıştır.

Kıptilere ait küçükbaş hayvan bulunmamakla birlikte başka yerde yaşayıp birimlerde hayvan sahibi olanlara ait Ağçaşehir köyünde 4 adet oğlak, 20 adet sağmal ganemden 80 guruş, 7 adet kısır keçiden 7 guruş, 4 adet erkek keçiden 4 guruş, 11 adet sağmal keçiden 44 guruş hâsılatları vardır. Onlara ait toplam 46 adet küçükbaş hayvandan 135 guruş hâsılat bulunmaktadır.

4.6. ARICILIK VE GELİRİ

Birimlerde yaygın olmayan arıcılık faaliyeti sadece 12 birimde bulunmaktadır. Buralarda da geçim kaynağından daha ziyade hanenin ihtiyacını karşılamak için yapılmıştır. Yağlualan köyünde ise bir kişinin arıcılığı meslek olarak yaptığı ve 2 adet arı kovanından 200 guruş gelir sağladığı görülmektedir. Arı kovanı adedi başına 4 guruş hâsılat alınmıştır.

Tablo 4.15. Birimlerde Arıcılık Hâsılatı ve Hane Başına Düşen Ortalama Gelir

Birim Adı	Kovan Adedi	Toplam Hâsılat
Meydan Mahallesi	7	28
Kürt Köyü	3	12
Ağçaşehir Köyü	12	48
Sarıkaya Köyü	7	28
Kamalı Köyü	27	112
Gülüd Köyü	4	16
Pazar Mahallesi	2	8
Gelid Köyü	14	56
Yağlualan Köyü	15	60
Geyran Köyü	4	16
Çivril Köyü	6	24
Serpin Köyü	28	112

Tabloya göre en fazla arı kovanı Serpin köyünde bulunmaktadır. En fazla hâsılat ise Serpin köyü ile birlikte Kamalı köyünden alınmıştır. Zira Kamalı köyünde 8 adet arı kovanından 36 gurus hâsılat alınmıştır. Birimlerde bulunan 129 adet arı kovanından toplam 520 gurus hâsılat alınmıştır. Ayrıca Kamalı köyünde başka yerde yaşayıp köyde malı olan bir kişiye ait 3 adet arı kovanından 12 gurus hâsılat sağlanmaktadır.

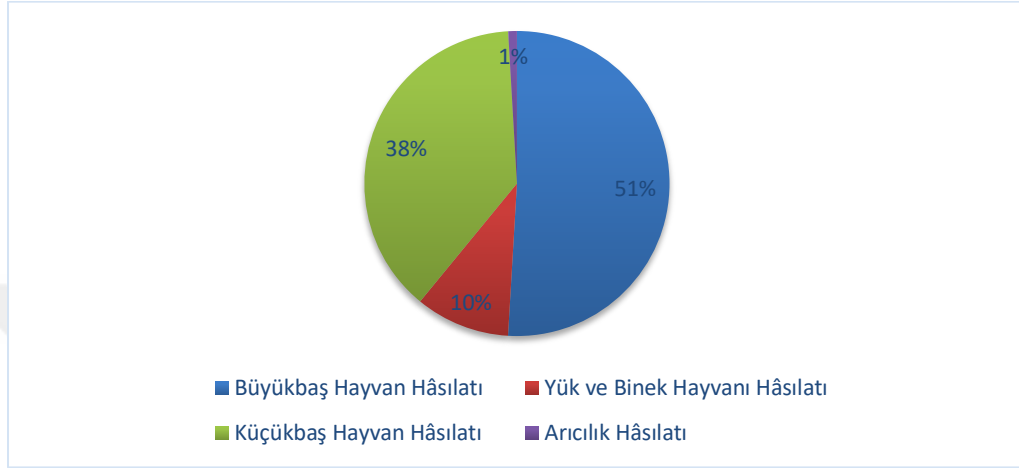
Tablo 4.16. Birimlerde Hayvancılıktan Alınan Toplam Hâsılat ve Hane Başına Düşen Ortalama

Birim Adı	Hane Sayısı	Büyükbaş Hayvan Hâsılatı	Yük ve Binek Hayvanı Hâsılatı	Küçükbaş Hayvan Hâsılatı	Arıcılık Hâsılatı	Toplam Hâsılat	Hane Başına Düşen Ortalama
Meydan	53	1760	405	12	28	2205	41,60
Kürt	22	1220		1696	12	2928	133,09
Biçin	20	880	240	771		1891	94,55
Ağcaşehir	11	920	350	1083	48	2401	218,27
Dazya	14	520	405	213		1138	81,28
Hamam	41	1102	135			1237	30,17
Cami-i kebir	59	1260	225	438		1923	32,59
Sarıkaya	12	640	125	939	28	1732	144,33
Kamalı	11	460	60	847	112	1479	134,45
Gülüd	65	1740	190	1159	16	3105	47,76
Pazar	76	3580	391	976	8	4955	65,19
Dazmana	14	340	80	779		1199	85,64
Gelid	52	2160	600	987	56	3803	73,13
Yağlualan	21	700	295	2216	60	3271	37,77
Celal	27	697	323			1020	846,85
Geyran	20	886	205	475	16	1582	79,1
Arabviranı	33	2120	585	1036		3741	113,36
Derbendçi	13	620	15	1050		1685	129,61
Ovacık	30	1202	160	1064		2426	80,86
Hasanlı	4	160	55	657		872	218
Çivril	37	1520	305	335	24	2184	59,02
Samiçayı	9	200	95	308		603	67
Serpin	91	3560		4550		8110	89,12
Arhu	6	180		212	112	392	65,33

Tabloya göre birimlerde büyükbaş hayvandan 28730 gurus, yük ve binek hayvanından 5645 gurus, küçükbaş hayvandan 21919 gurus ve arıcılıktan 520 gurus olmak üzere hayvancılıktan alınan toplam hâsılat 56814 gurstur. Birimlerde en fazla küçükbaş hayvan yetiştirilmesine rağmen ekonomik açıdan yüksek değere sahip olan büyükbaş hayvandan alınan hâsılat daha yüksektir. Hayvancılıkta en yüksek hâsılat

Serpin köyüne, hane başına düşen en yüksek ortalama ise Ağcaşehir köyüne aittir. Kıptilerin hayvancılıktan geliri 580 guruş hâsılatla birlikte 57322 guruş olmaktadır.

Başka yerde yaşayıp birimlerde hayvan sahibi olanlara ait hayvancılık hâsılatı Ağcaşehir köyü 195 guruş, Dazya köyü 52 guruş olmak üzere toplam 247 guruştur.

Şekil 4.5. Birimlerde Hayvancılıktan Alınan Hâsılatın Oranı

Tabloya göre hayvancılıktan alınan hâsılatın en yüksek oran büyükbaş hayvanlardadır. En düşük orana sahip arıcılıktan alınan hâsılatının ise toplam hayvancılık hâsılatı içinde önemli bir payı bulunmamaktadır.

4.7. DİĞER EKONOMİK FAALİYETLER

Birimlerde tarım ve hayvancılık dışındaki ekonomik faaliyetler meslek, emlak, vakıf ve âsiyâb gelirleridir.

4.7.1. Mesleki Gelirler

Birimlerde mesleklerden sağlanan gelirler, hanenin mal varlığına ait veriler yazıldıktan sonra alt kısma “mecnû’unda bir senede tahmini temettüatı” başlığı altında toplam gelirlerle birlikte kaydedilmiştir. Defterlerde kayıtlı olan her mesleğin geliri gösterilmemiştir. Geliri verilen 53 meslekten ise toplam 98653,5 guruş elde edilmiştir. Bundan birim başına 4110,56 guruş ve hane başına 133,13 guruş düşmektedir.

Tablo 4.17. Mesleklerin Toplam Hâsılatı ve Köylere Dağılımı -I

Meslekler	Meydan	Kürt	Biçin	Ağaçşehir	Dazyâ	Hamam	Cami-i Kebir	Kamalı	Gültüd	Pazar	Dazmana
Kizir	300			100					800		
Mutasarrıf	500						1952,5			472,5	
Merkebcî	30										
Bakkal							650			300	
Berber									300		
Hamamcı										250	
Kahvecî										200	
Nalband						600	100			250	
Kasap										800	
Kasabsellâh										300	
Kazancı çırağı						100					
Terzi										500	
Terzi elişçiliği										200	
Irgat	100					150			150		
Taşçı										320	
Tebâ	450					600	500		100	200	
Eskici	50										
Çerçici						450					
Mazman						300					
Demirci									200		
Bahçevan	500					580	350			350	
Hizmetkâr	250	90							100		
Duhâncı	500						850			350	
Amelelik	950					970	350			550	
Tımar							2761,5				
Sürücü	200						650				
Dülger	400					350	400				
Yükçü	40										
Kiracılık	320		150				1400			650	
Ferrâş	46										
Sığircî		150	600		500	700			1100		
Sığirtmaç		600		200				168			400

Tablo 4.17. devamı

Çoban			160			100		800	150		
Kuzu çobanlığı			150								
Dana çobanlığı			300								
Danacı						150	200			150	
Bârgirci										150	
Keresteci											250
Oduncu								105 0			
Omcacı								350			330
Değirmenc i				504	400						
Ziraat Şirketi					450				112, 5		
Ahz u i'tâ						200				195 0	
Ticaret	300					250				500	
Sâir Ticareti	300					250	1000		400	170 1	
Zuhurât Ticareti	770 0					160 0	3400			206 0	

Tablo 4.18. Mesleklerin Toplam Hâsılatı ve Köylere Dağılımı -II

Meslekler	Gelid	Yağlualan	Celal	Geyran	Arabviranı	Derbendçi	Ovacık	Çivril	Samiçayı	Serpin	Arhu
İmam					360	448		150			
Kizir					400			150		200	
Muallim-i sıbyan		144									
Hizmetkâr						300				120	
Kömürcü	2000			94 0			827		100	247 32,5	
Keresteci		1570									
Merkebiyl e ticaret						100					
Çerçici			30								
Berber			150								
Çoban	60						100				
Davar çobanı											100
Amelelik			100								
Tebâ	100										

Tablo 4.18. devamı

Dana çobanı										150	
Sığircı	150		880		250	336		600			
Sığırtmaç		900	598								
Danacı					500						
Demirci										300	
Sürücü			150								
Değirmenc i										150	
Eskici			100								
Arıcılık		200									
Elekçi			1000								
Sâir ticareti					730		400				
Zuhurât ticareti			300								

Tabloya göre birimlerde yapılan mesleklerden; kızirlik 1950 guruş, mutasarrıflık 2425 guruş, imamlık 958 guruş, muallim-i sıbyanlık 144 guruş, merkebcilik 130 guruş, bakkallık 950 guruş, berberlik 450 guruş, hamamcılık 250 guruş, kahvecilik 200 guruş, nalbantlık 950 guruş, kasaplık 800 guruş, kasabsellâhlık 300 guruş, kazancı çıraklığı 100 guruş, terzilik 500 guruş, terzi eliştiriliği 200 guruş, ırgatlık 400 guruş, taşçılık 320 guruş, tebâlık 1950 guruş, eskicilik 150 guruş, çerçicilik 480 guruş, mazmanlık 300 guruş, demircilik 500 guruş, bahçevanlık 1780 guruş, hizmetkârlık 860 guruş, duhâncılık 1700 guruş, amelelik 2920 guruş, tımar 2761,5 guruş, sürücülük 1000 guruş, dülgerlik 1150 guruş, yükçülük 40 guruş, kiracılık 2520 guruş, ferrâşlık 46 guruş, sığircılık 5266 guruş, sığırtmaçlık 2866 guruş, çobanlık 1470 guruş, kuzu çobanlığı 150 guruş, dana çobanlığı 450 guruş, davar çobanlığı 100 guruş, danacılık 1000 guruş, bârgircilik 150 guruş, odunculuk 1050 guruş, omcacılık 680 guruş, değirmencilik 1054 guruş, arıcılık 200 guruş, kerestecilik 1820 guruş, kömürcülük 28599,5 guruş, ziraat şirketi 562,5 guruş, ahz u i'tâ 2150 guruş, ticaret 1050 guruş, sâir ticareti 4781 guruş, zuhurât ticareti 15060 guruş ve kıptilerin mesleği elekçilik 1000 guruş olmak üzere toplam 98643,5 guruş elde edilmektedir. Ayrıca Pazar mahallesinde 6. hane sahibinin oğlunun “Mahdumu Ahmed Nuri Efendi'nin mukayyedlik maaşından temetü'ü: 300” şeklinde maaşından olan geliri hanenin gelirine eklenmiştir. Bununla birlikte mesleklerden sağlanan gelir toplam 98943,5 guruş olmaktadır.

Birimlerin hepsinde her meslek yoktur. Birimlerden en yüksek gelir 4 köyde yapılan ve beden gücüne dayalı kömürcülüğten sağlanmıştır. İkinci yüksek gelir ise 5

köyde yapılan zuhurât ticaretinden kazanılmıştır. İmamların sadece 3 köyde mesleklerinden gelirleri bulunmaktadır. Bazı birimlerde ise gönüllü çalıştıkları belirtilip bir gelir gösterilmemiş veya kendilerine imamete meşrû olarak (imamlık görevi karşılığında) emlak verilerek buradan sağladıkları gelirleri yazılmıştır.

Birimlerin sadece 2'sinde mesleki bir gelir bulunmamaktadır. Birimler 98943,5 guruş mesleki gelirden birim başına düşen ortalama 4497, 43 guruş, hane başına düşen ortalama 136,47 guruştur.

Tablo 4.19. Birimlerin Toplam Meslek Gelirleri ve Hane Başına Düşen Ortalama

Birim Adı	Hane Sayısı	Toplam Meslek Geliri	Hane Başına Düşen Ortalama Gelir
Meydan Mahallesi	53	12936	244,07
Kürt Köyü	22	840	38,18
Biçin Köyü	20	1360	68
Ağcaşehir Köyü	11	804	73,09
Dazya Köyü	14	1350	96,42
Hamam Mahallesi	41	7350	179,26
Cami-i kebir Mahallesi	59	14564	246,84
Sarıkaya Köyü	12		
Kamalı Köyü	11	2368	215,27
Gülüd Köyü	65	3412,5	52,5
Pazar Mahallesi	76	12203,5	160,57
Dazmana Köyü	14	980	70
Gelid Köyü	52	2210	42,5
Yağlualan Köyü	21	2414	114,95
Celal Mahallesi	27	3208	118,81
Geyran Köyü	20	940	47
Arabvıranı Köyü	33	2240	67,87
Derbendçi Köyü	13	1184	91,07
Ovacık Köyü	30	1327	44,23
Hasanlı Köyü	4		
Çivril Köyü	37	900	24,32
Samiçayı Köyü	9	100	11,11
Serpin Köyü	91	25652,5	281,89
Arhu Köyü	6	100	16,66

Tabloya göre Sarıkaya ve Hasanlı köylerinde mesleklerden sağlanan bir gelir yoktur. Mesleklerden en fazla geliri Serpin köyü elde etmektedir. Gelirlerden hane başına düşen en yüksek ortalama yine Serpin köyüne aittir. Ayrıca Celal mahallesindeki Kıptilere ait 1000 guruş mesleki gelirden hane (5) başına 200 guruş düşmekte olup mahallenin gelirine eklediğimizde 3308 guruş gelirden hane başına düşen ortalama 110,26 guruştur.

Birimlerde hizmet işinde çalışmaya gelenlerin gelirleri; Meydan mahallesinde tebâlıktan 280 guruş, Kürt köyünde değirmencilikten 385guruş, çobanlıktan 170 guruş, Ağcaşehir köyünde hizmetkârlıktan 240 guruş, Dazya köyünde sığircılıktan 100 guruş, hizmetkârlıktan 260 guruş, Gelid köyünde tebâlıktan 150 guruş, hizmetkârlıktan 610 guruş, Arabviranı köyünde harem uşaklığından 40 guruş, hizmetkârlıktan 630 guruş, Samiçayı köyünde hizmetkârlıktan 80 guruş, Serpin köyünde hizmetkârlıktan 100 guruş olmak üzere toplam gelir 3045 guruştur.

4.7.2. Emlak Gelirleri

Birimlerde taşınmaz mallardan olan 1 hân ve 18 dükkân bulunmaktadır. Dükkânlarda ne satıldığına dair bilgi verilmemiş sadece 2 tanesinin kahvehane olarak işletildiği bilinmektedir. Mülk sahipleri genelde bu taşınmazlarının hisselerini veya kendisini kiraya vererek buradan gelir sağlamışlardır. Pazar mahallesinde bir kişinin kendisine ait dükkânının kaydı yapılmış fakat buradan bir gelir gösterilmemiştir. Taşınmazlar defterlere, “nısfı (yarım) hisse hân kıt’a (parça): 1 icârı senevisi” veya “dükkânı kıt’a: 1 icârı senevisi” şeklinde yıllık kira gelirleriyle birlikte yazılmıştır.

Tablo 4.20. Birimlerde Bulunan Emlak ve Gelirleri

Birim Adı	Kendisinin	Kira	Nısfı Hisse Kirası
Hamam Mahallesi		1kıt’a dükkân 20 guruş	
Cami-i kebir Mahallesi		2 kıt’a dükkân 65 guruş	1 kıt’a dükkân 35 guruş, 1 kıt’a kahvehâne 75 guruş
Pazar Mahallesi	1 kıt’a dükkân	12 kıt’a dükkân 260 guruş, 1 kıt’a kahvehâne 60 guruş	1kıt’a hân 150 guruş

Tabloya göre sadece 3 mahallede bulunan 19 taşınmazdan 725 guruş gelir elde edilmektedir. En yüksek gelir hândan sağlanmıştır.

4.7.3. Vakıf Gelirleri

Vakıf, bireyin sahip olduğu malını dini, hayrî bir amaca vermesi adamasıdır. Vakıflar ise Osmanlı Devleti’nde din, eğitim, sosyal yardım, bayındırlık ve beledi gibi birçok hizmeti üstlenmiş önemli kurumlardır. Yerinde yönetim anlayışını yansıtan vakıflar, padişahlar başta olmak üzere üst düzey ilmiye sınıfı tarafından padişahın emri

veya izniyle kurulmuştur. Bu vakıfların yönetimine genelde vezir, şeyhülislam darussaâde ağası ya da şehrin kadısı getirilmiştir. Bazı vakıflarsa tamamıyla hayrî kurulmuştur. Kurucusu vakfının yönetimini gönüllü olarak kendisi üstlenmiş veya mütevellîye teslim ederek aradan çekilmiştir⁵⁵⁰.

Defterlerde Lülü Ağa Vakfı (Dazya-Turhal), Ahi Yusuf Vakfı (Turhal) ve Sefer Paşa Vakfı'nın (Tokat) adı geçmektedir. Birimlerdeki vakıf malları ve buralardan sağlanan gelirler ise Meydan mahallesi, imametine meşrût 1 dönüm vakıf bağdan 61 senesine ait 20 guruş, Lülü Ağa Vakfı'ndan Dazya Cami-i Şerifi'nin ferraşlığına meşrût (caminin temizliği karşılığında) her bir sene için 46 guruş, Cami-i kebirin şem'i aseline meşrût (caminin aydınlatılmasında balmumu ihtiyacının karşılanmasında kullanılması için) 1 kıt'a vakıf kahvehâne yıllık kirası 45 guruş, Cami-i kebir mahallesi; Sefer Paşa Vakfı'ndan yarım hisse tevliyeti (vakıf mallarına bakma görevi) temettü 28 guruş, 1 kıt'a vakıf attar dükkânı yıllık kirası 35 guruş, Cami-i kebirin şem'i aseline meşrût 1 kıt'a vakıf dükkân yıllık kirası 35 guruş, Pazar mahallesi; mahalledeki tekke ve Cami-i Şerife meşrût (buraların harcamalarında kullanması için) bazı yerlerde vakıf bağ, bostan, âsiyâb, dükkân ve sâire için 759 guruş olmak üzere toplam 968 guruştur.

4.7.4. Âsiyâb Gelirleri

Farsça bir isim olan âs değirmen anlamına gelmektedir. Farsça sözlükte; tahılın un haline getirildiği yuvarlak ve geniş iki taş olarak geçmektedir. Eğer bu taşlar su kuvvetiyle hareket ediyorsa su değirmeni anlamında âsiyâb denilmektedir⁵⁵¹. Defterlerde âsiyâb/değirmenler, “nıfsı hissei âsiyâb, beş buçuk sehinden bir sehime değirmen hasılatı, üç sehinden iki sehime âsiyâb icârı” şeklinde kaydedilmiş olup ortaklaşa çalıştırılmış oldukları görülmektedir. 1574 yılında değirmen taşlarını tanımlamak için “bab” ve “kıta” kavramları kullanılmıştır. Bu tarihte her bir âsiyâb/değirmen başlığını bir değirmen sayıp bab veya kıta dönen değirmen taşları yerine konularak hesaplama yapılmıştır⁵⁵². Defterlerde de değirmen taşları “kıt'a” olarak tanımlanmıştır.

⁵⁵⁰ Mustafa Alkan, “Osmanlı Ekonomik Düzeninde Vakıflar”, *Gazi Akademik Bakış*, 18/35, (Aralık 2024), 3-5.

⁵⁵¹ Murat Hanılçe, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Zile Kazasında Değirmenler”, *Tokat Tarih ve Kültür Sempozyumu*, (25-26 Eylül 2014), C. 1, Tokat 2015, 444.

⁵⁵² Murat Hanılçe, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Zile Kazasında Değirmenler”, *Tokat Tarih ve Kültür Sempozyumu*, (25-26 Eylül 2014), C. 1, Tokat 2015, 453.

Birimlerdeki değirmenler; Meydan mahallesinde 2 değirmenden 902 guruş hâsılât alınmakta olup bu değirmenlerden 1 tanesi Derbendçi köyünde bulunmaktadır. Ağcaşehir köyünde başka yerde yaşayan bir kişiye ait 2 değirmenden 628 guruş, Dazya köyünde 1 değirmenden 300 guruş hâsılât alınmakta olup “nısfı harabe hâli âsiyâb” ve “harabe müşrif nısfı âsiyâb” şeklinde durumları belirtilen 2 değirmenin ise hâsılâtı yoktur. Serpin köyünde 1 değirmenden 720 guruş, Derbendçi köyü civarında 1 değirmen gözden 850 guruş, Gelid köyünde başka yerde yaşayan bir kişiye ait 3 değirmenden 3600 guruş hâsılât alınmaktadır. Ayrıca Pazar mahallesinde vakıf malı olarak geçen 1 değirmenin geliri diğer vakıf mallarıyla birlikte yazıldığından ondan sağlanan gelir tam olarak bilinmemektedir. Böylece 7 birimde bulunan 13 değirmenin 11’inden 7000 guruş hâsılât elde edilmektedir⁵⁵³.

4.7.5. Yıllık Temettüat Gelirleri

Defterlerde hanelerin tüm gelir kaynaklarından sağladığı kazançlar yazılıp “mecmû’unda bir senede tahmini temettüatı” başlığı altında yıllık gelirleri kaydedilmiştir. Bu şekilde vergi yükümlüsü haneler tek tek tahrir edildikten sonra defterlerin sonuna bunların toplamı olan yıllık temettüat gelirleri yazılmıştır. Defterlerde adı geçen 24 birimdeki hanelere ait yıllık toplam temettüat geliri 637313,5 guruştur. Bundan birim başına düşen ortalama 26554,72 hane başına düşen ortalama 860,07 guruştur.

---

⁵⁵³1455-1574 tahrirlerinde Ağcaşehir köyünde 1485’te 1, 1574’te 2, Biçin köyünde 1574’te 1, Çivril köyünde 1520’te 1, 1574’te 3, Derbendçi köyünde 1574’te 1, Gelid köyünde 1485’te 1, 1520 ve 1574’te 2, Geyran köyünde 1574’te 1, Gülüd köyünde 1455’te 1, 1485 ve 1520’te 2, 1574’te 3 ve Serpin köyünde 1574’te 1 değirmen kaydedilmiştir. (Şimşirgil, “XV ve XVI. Asırlarda Turhal”, 477-484.)

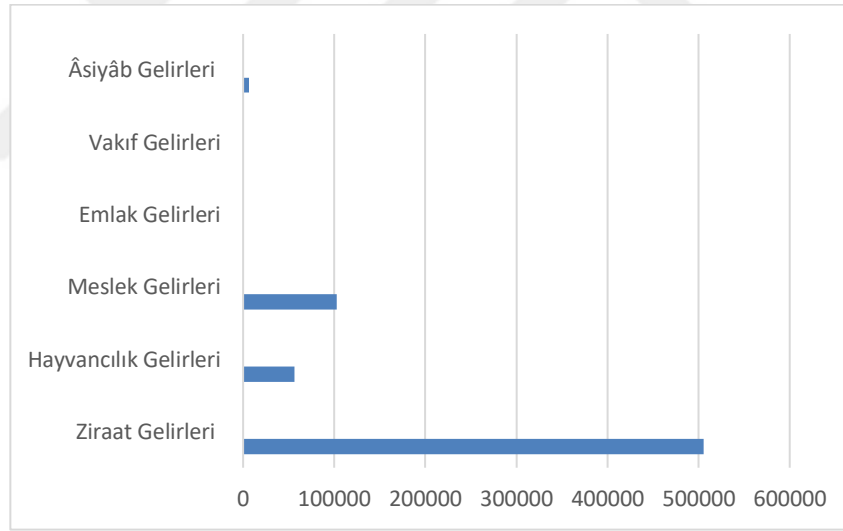
Tablo 4.21. Birimlerin Yıllık Temettuat Gelirlerinin Dağılımı ve Hane Başına Düşen Ortalama

Birim Adı	Hane Sayısı	Ziraat Gelirleri	Hayvancılık Gelirleri	Meslek Gelirleri	Emlak Gelirleri	Vakıf Gelirleri	Âsiyâb Gelirleri	Toplam Temettuat	Hane Başına Düşen Ortalama
Meydan	53	44980,5	2205	12936		111	902	61134,5	1153,48
Kürt	22	27147,5	2928	840				30915,5	1405,25
Biçin	20	18389	1891	1360				21640	1082
Ağaçşehir	11	7437,5	2401	804				10642,5	967,5
Dazya	14	14255,5	1138	1350			300	17043,5	1217,39
Hamam	41	23132,5	1237	7350	20			31739,5	774,13
Cami-i kebir	59	44753,5	1923	14564	175	98		61513,5	1042,60
Sarıkaya	12	12755	1732					14487	1207,25
Kamalı	11	6143	1479	2368				9990	908,18
Gülüd	65	29664,5	3105	3412,5				36182	556,64
Pazar	76	56368,5	4955	12203,5	470	759		74756	983,63
Dazmana	14	7337	1199	980				9516	679,71
Gelid	52	28912	3803	2210				34925	671,63
Yağlualan	21	19983	3271	2414				25668	1222,28
Celal	27	18203,5	1020	3308				22531,5	834,5
Geyran	20	3613	1582	940				6135	306,75
Arabviranı	33	28919,5	3741	2240				34900,5	1057,59
Derbendçi	13	7678	1685	1184			850	11397	876,69
Ovacık	30	6781,5	2426	1327				10534,5	351,15
Hasanlı	4	805	872					1677	419,25
Çivril	37	16908	2184	900				19992	540,32
Samiçayı	9	1831	603	100				2534	281,55
Serpin	91	49774,5	8110	25652,5			720	84257	925,20
Arhu	6	3537	392	100				4029	671,5

Tabloya göre ziraat ve hayvancılıktan her birimde gelir elde edilmektedir. Mesleki gelir sadece 2 birimde yoktur. Birimlerde gelir çoğunlukla ziraatten daha sonra mesleklerden ve hayvancılıktan sağlanmaktadır. Emlak ve vakıf gelirleri 3 birimde, âsiyâb gelirleri 4 birimde mevcuttur. Birimlerde en fazla toplam yıllık gelir Serpin köyüne, en fazla hane başına düşen ortalama ise Kürt köyüne aittir. Bunda köylerin nüfusunun etkisi bulunmaktadır. Ayrıca Kıptilerin ziraat gelirleri 90 guruş, hayvancılık gelirleri 580 guruş ve mesleki gelirleri 1000 guruş olmak üzere toplam 1670 guruş olan yıllık gelirlerini birimlerin yıllık gelirine eklediğimizde toplam 639810,5 guruş olmaktadır.

Başka yerde yaşayıp birimlerde toprak tasarruf edenlerin ziraat gelirleri; Kamalı mezrası 192 guruş, Geyran köyü 486 guruş, Derbendçi köyü 5476,5 guruş, Sarıkaya köyü 508,5 guruş, Dazya köyü 150 guruş, Dazmana 153 guruş, Kürt köyü 554 guruş, Gelid Köyü 374 guruş, Çivril köyü 6020 guruş, Hasanlı mezrası 802,5 guruş, Gülüd köyü 1509 guruş, Ağcaşehir köyü 9799,5 guruş olmak üzere toplam 26007 guruştur. Hayvancılık gelirleri; Ağcaşehir köyü 195 guruş, Dazya köyü 40 guruş olmak üzere toplam 235 guruştur. Mesleki gelirler Meydan mahallesi 280 guruş, Pazar mahallesi 100 guruş, Kürt köyü 555 guruş, Ağcaşehir köyü 240 guruş, Dazya köyü 360 guruş, Gelid köyü 760 guruş, Arabviranı köyü 690 guruş, Samıçayı köyü 80 guruş, Serpin köyü 100 guruş olmak üzere toplam 3165 guruştur. Âsiyâb geliri; Ağcaşehir köyü 628 guruş, Gelid köyü 3660 guruş olmak üzere toplam 4228 guruştur. Böylece onlara ait toplam gelir 33635 guruştur.

Birimlerde hanelerin Kıptilerin ve başka yerde yaşayıp birimlerde mal varlığı bulunanların toplam temettüat gelirlerinin dağılımı şu şekildedir.

Şekil 4.6. Birimlerde Yıllık Temettüat Gelirlerinin Dağılımı

Tabloya göre birimlerin gelir kaynağı ziraat, meslekler ve hayvancılık olarak görülmektedir.

Tablo 4.22. Birimlerin Yıllık Toplam Temettuat Gelirleri

Birim Adı	Haneler ve Kiptiler	Başka Yerde Yaşayıp Birimlerde Malı Bulunanlar	Toplam Gelir
Meydan Mahallesi	61134,5	280	61414,5
Kürt Köyü	30915,5	1109	32024,5
Biçin Köyü	21640		21640
Ağcaşehir Köyü	10642,5	10622,5	21265
Dazya Köyü	17043,5	550	17593,5
Hamam Mahallesi	31739,5		31739,5
Cami-i kebir Mahallesi	61513,5		61513,5
Sarıkaya Köyü	14487	508,5	14995,5
Kamalı Köyü	9990	192	10182
Gülüd Köyü	36182	1509	37691
Pazar Mahallesi	74756	100	74856
Dazmana Köyü	9516	153	9669
Gelid Köyü	34925	3294	38219
Yağlualan Köyü	25668		25668
Celal Mahallesi	24201,5		24201,5
Geyran Köyü	6135	486	6621
Arabviranı Köyü	34900,5	670	35570,5
Derbendçi Köyü	11397	5476,5	16873,5
Ovacık Köyü	10534,5		10534,5
Hasanlı Köyü	1677	802,5	2479,5
Çivril Köyü	19992	6020	26012
Samiçayı Köyü	2534	80	2614
Serpin Köyü	83537	100	83637
Arhu Köyü	4029		4029

Tabloya göre birimlerin toplam gelirleri hanelerin 64653,5 gurus ve birimde malı bulunanların 32195 gurus olmak üzere toplam 671285,5 gurstur. Birimlerde en fazla gelir Serpin köyüne, en az gelir Hasanlı köyüne aittir. Başka yerde yaşayıp birimlerde malı bulunanların toplam yıllık gelirleri %5 orana sahipti.

BÖLÜM 5: XIX. YÜZYIL ORTALARINDA TURHAL KAZASINDA VERGİLER

Birimlerin gelir kaynaklarından tahsil edilen vergiler vergi-i mahsûsa, öşür ve adet-i ağnâmdır⁵⁵⁴.

5.1. VERGİ-İ MAHSÛSA

Defterlerde hanelerden tahsil edilen vergi-i mahsûsa “sene-i sâbıkada bir senede vermiş olduğu” başlığı altında isme dik olarak gösterilmiştir. Birimlerden tahsil edilen toplam vergi-i mahsûsa ise defterlerin sonunda verilmiştir.

Birimlerde vergi-i mahsûsa tahsil edilmeyen hanelerde bulunmaktadır. Hane sahipleri, nedenleriyle birlikte “sene-i sâbıkada tekâlîf alınmadığı” ve “tekâlîf alınmadığı” şeklinde belirtilmiş veya sadece alınacak vergileri gösterilmeden kaydedilmişlerdir. Birimlerde gönüllü hizmet eden imam, müezzin, iftâ, posdnişin, muhtar, kızır, özel durumu belirtilen askeriyeden muhrec ve mefkûd, amelmanda, yetim, yardımla geçinen, talebe-i ulûmundan, başka yere taşınmış, mesleği sıgırcı, tebâ, hizmetkâr, kömürcü, çoban, dana çobanı, sığırtmaç, demirci olan 66 hane sahibinden vergi-i mahsûsa tahsil edilmemiştir. Ayrıca Meydan mahallesi imamından, imametine meşrût olarak vergi-i mahsûsa ile birlikte aşar rûsumunun da alınmadığı belirtilmiştir.

Buna göre birimlerdeki hanelerin vergi-i mahsûsa miktarları 47109 guruştur. Bundan birim başına düşen ortalama 1962,87 guruş, hane başına düşen ortalama 69,79 guruştur.

Tablo 5.1. Birimlerde Vergi-yi Mahsûsa Dağılımı ve Hane Başına Düşen Ortalama

Birim Adı	Hane Sayısı	Tahsil Edilmeyen Hane Sayısı	Vergi-i Mahsûsa	Hane Başına Düşen Ortalama
Meydan Mahallesi	53	4	3466	70,73
Kürt Köyü	22	3	1642	86,42
Biçin Köyü	20	1	1637	86,15
Ağcaşchir Köyü	11		723	65,72
Dazya Köyü	14	4	816	81,6
Hamam Mahallesi	41	4	2009	54,29

⁵⁵⁴1455-1574 tahrirlerinde kayıtlı Turhal birimlerinden alınan vergi türleri; buğday, arpa, mercimek, bakla, burçak, damga ve boyahane, kovan, ganem, bâd-ı havâ ve arusiye, asiyyâb, aşiyân-ı çakır, deştibânî ve tapu-yı zemîn, caba, çift, nim, bennak, bağ, çayır, bahçe, bostan, penbe, keten, piyaz, kendir, ceviz ve meyvedir. Ayrıca Derbendçi köy halkının derbendçi olduklarında vergiden muaf oldukları belirtilmiştir. (Şimşirgil, “XV ve XVI. Asırlarda Turhal”, 469-470, 480.)

Tablo 5.6. devamı

Cami-i kebir Mahallesi	59	7	3817	73,40
Sarıkaya Köyü	12		758	63,16
Kamalı Köyü	11	1	687	68,7
Gülüd Köyü	65	1	4968	77,62
Pazar Mahallesi	76	11	4643	71,43
Dazmana Köyü	14		746	53,28
Gelid Köyü	52	6	2291	49,80
Yağlualan Köyü	21		2356	112,19
Celal Mahallesi	27	3	1461	60,87
Geyran Köyü	20	3	464	27,29
Arabviranı Köyü	33	4	3055	105,34
Derbendçi Köyü	13	2	745	67,72
Ovacık Köyü	30	3	1496	55,40
Hasanlı Köyü	4		402	100,5
Çivril Köyü	37	3	2483	73,02
Samiçayı Köyü	9	2	305	29,28
Serpin Köyü	91	4	5629	64,70
Arhu Köyü	6		510	85

Tabloya göre en yüksek vergi-i mahsûsa Serpin köyünden alınmıştır. Hane başına düşen en yüksek ortalama Yağlualan köyüne aittir. Kiptilerden yetim 1 hane sahibinin vergisi tahsil edilmemekle birlikte onlara ait vergi-i mahsûsa 105 guruştur. Böylece birimlerin vergi-i mahsûsası 47214 guruş olmaktadır.

Birimlerde kömürcülük işi yapan bazı kişilerin vergilerini “karye-i mezburda mütemekkin kömürkeşân taifesinden Tokad sandığına vermiş olduğu” şeklinde Tokat sandığına verdiklerine dair not düşülmüştür. Bu kişilere ait Ovacık köyünden 827 guruş, Gelid köyünden 650 guruş vergi-i mahsûsa belirtildikten sonra köyün vergisine eklenmiştir. Birimlerden Tokat sandığına verilen toplam vergi 1477 guruştur. Samiçayı köyünde ise bir kömürkeşân ve bir başka kişinin yine vergilerini Tokat sandığına verdikleri belirtilmiş, ancak vergi miktarları gösterilmemiştir.

5.2. ÖŞÜR

Defterlerde hanelerin vergi-i mahsûsası yazıldıktan sonra zirai ürünlerden 1/10 oranında alınan öşür vergileri gösterilmiştir. Birimlerde üretilen buğday, arpa, burçak, nohut ve kara baklanın miktarı ve bunlardan alınan öşür guruş olarak kaydedilmiştir. Ürünler Osmanlı Devleti’nde yaygın olarak kullanılan ölçü birimlerinden kileyle ölçülmüştür. Kile yerine göre farklılık gösteren her bölgede ve her mahallede farklı değerlere sahip bir ölçü birimidir. Aynı yerde farklı dönemlerde farklı değerlere sahip

olduğu da görülmektedir⁵⁵⁵. Birimlerde hububat ürünlerinin kilesine her bir sene için farklı değer biçilmiştir. Buğday sene 60'ta 4 ve sene 61'de 14, arpa ve burçak sene 60'ta 3 ve sene 61'de 7, nohut ve kara bakla sene 60'ta 6 ve sene 61'de 10 olarak belirlenmiş ve iki seneye ait kile miktarı ayrı ayrı yazılıp toplanmıştır. Öşür, ürünün kilesinin sene 60'taki değeri üzerinden hesaplanarak alınmıştır. Ayrıca bazen tek seneye ait kile miktarı defterlere işlenmiştir. Kaydedilen sene 60 ise öşür alınmış, 61 ise sadece kilesi yazılmıştır. Ancak bazı birimlerde 61 senesine ait üründen öşür alındığı da görülmektedir.

Tablo 5.2. Ürünlerin Kile ve Öşür Miktarı

Birim Adı	Hınta Kile/Öşür	Şa'ir Kile/Öşür	Burçak Kile/ Öşür	Nohut Kile/ Öşür	Bakla Kile/ Öşür	Toplam Kile/Öşür
Meydan Mahallesi	234/453	165/235				396/688
Kürt Köyü	263/560	124/213		7,5/24		394,5/797
Biçin Köyü	179/368	80/113	5,5/3			264,5/484
Ağcaşehir Köyü	82/270	54/113	0,5/1,5	13/57		149,5/441,5
Dazya Köyü	97,5/214	55,5/85,5				153/299,5
Hamam Mahallesi	113,5/274	81,5/104		5/30		200/408
Cami-i kebir Mahallesi	217/483	195/247				412/730
Sarıkaya Köyü	81,5/136	67,5/87	5,5/3	19,5/51		174/277
Kamalı Köyü	57,5/132	56/91,5	5,5/4,5	5,5/8		124,5/236
Gülüd Köyü	322/722	97/155	2,5/6			421,5/883
Pazar Mahallesi	342/774	300/366		2/12		644/1152
Dazmana Köyü	59/128	42/73,5	12/14	3/3		116/218,5
Gelid Köyü	191/496	239/392		30/63	3/12	463/963
Yağlualan Köyü	180/404	95,5/132	13,5/18			289/554
Celal Mahallesi	108,5/282	97,5/140				206/422
Geyran Köyü	56/167	27/72,5				83/239,5
Arabviran Köyü	211/456	132,5/174	2/6			345,5/636
Derbendçi Köyü	63/152	46/92	3,5/3	2,5		115/247
Ovacık Köyü	72/264	68,5/180	3/10,5	13,5/72		157/526,5
Hasanlı Köyü	8/40	11/33				19/73
Çivril Köyü	118/416	65,5/179	1/3			184,5/598
Samiçayı Köyü	17,5/42	15,5/27				33/69
Serpin Köyü	453/941	322/490,5				775/1431,5
Arhu Köyü	26,5/44	25/40,5			1	52,5/84,5

Tabloya göre hanelere ait buğday 3552,5 kile, arpa 2462,5 kile, burçak, 54,5 kile, nohut 106,5 kile ve bakla 4 kile üretilmiş olup toplam 6172 kiledir. Celal mahallesinde Kıptiyana ait 2,5 kile buğday mevcuttur. Böylece toplam 6176 kile üretim yapılmıştır.

⁵⁵⁵ Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü-Tartı Birimleri*, (Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2005), 63-64.

Temel besin maddeleri içeren ve hayvan yemi olarak kullanılan buğday ve arpa üretimi tüm birimlerde yapılmıştır. Birimlerde buğday üretimi daha fazla iken Gelid köyünde arpanın daha fazla üretildiği görülmektedir. Burçak ve nohut bu ikisine nazaran daha az üretilmiştir. Bakla ise çok az miktarda üretilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin resmi ölçeği olan İstanbul kilesi buğday ve un için 20 okka yani 25,656 kg olarak hesaplanmıştır. Arpanın kilesi ise muhtemelen yaklaşık 22,25 kg üzerinden işlem görmüştür⁵⁵⁶. Birimlerde yılda üretilen buğdayı İstanbul kilesini esas alarak hesapladığımızda 91.142,94 kg olduğu görülmektedir. Aynı tarihte tahmini nüfusu 3730 olan birimlerde kişi başına yılda yaklaşık 24,43 kg buğday düşmektedir. Temel beslenme ihtiyacı tahıla dayalı toplumlarda bir kişinin yılda 190-235 kg arası buğday tükettiği düşünülmektedir⁵⁵⁷. Bu hesaba göre taban rakamı dikkate aldığımızda birimlerdeki nüfusun bir yıllık buğday ihtiyacı 708700 kg'dır. Bölgenin verimli arazisi olmasına rağmen üretilen buğday ancak ihtiyacının %13'ünü karşılamaktadır. Yine İstanbul kilesi esas alındığında arpa yaklaşık 54690,5 kg gelmektedir.

Başka yerde yaşayıp toprak tasarruf edenlere ait ürünler; Ağcaşehir köyünde buğday 155,5 kile, arpa 41 kile, burçak 2,5 kile, nohut 8 kile, Çivril köyünde buğday 10 kile, arpa 8 kile, Sarıkaya köyünde buğday 11,5 kile, arpa 11,5 kile, Derbendçi köyünde buğday 49 kile, arpa 51,5 kile, Dazmana köyünde buğday 5 kile, arpa 1 kile, Kürt köyünde buğday 3 kile, arpa 4 kile, Geyran köyünde buğday 6 kile, Hasanlı mezrasında buğday 12,5 kile, arpa 8 kile ve Kamalı köyünün mezrasında buğday 14,5 kile, arpa 7,5 kiledir. Toplam da 267 kile buğday, 132,5 kile arpa, 2,5 kile burçak ve 8 kile nohut üretimi yapmışlardır. Bunların toplamı 410 kiledir.

Ürünlerin öşürleri ise üstteki tabloya göre buğday 8218, arpa 3836, burçak 72,5, nohut 320 ve bakla 12 olmak üzere toplamda 12458,5'tir. Derbendçi köyünde nohut ve Arhu köyünde kara baklanın 61 senesine ait kileleri verilip öşürleri yazılmadığından tabloda sadece bu ürünlerin kile miktarları gösterilmiştir. Ayrıca Celal mahallesinde Kıptilere ait buğdaydan alınan 10 öşrü tablodaki verilere eklediğimizde toplam öşür 12468,5 olmaktadır. Birimlerde en fazla öşrün buğday ve arpadan alındığı görülmektedir.

---

⁵⁵⁶ Walther Hinz, "İslam'da Ölçü Sistemleri I. Ağırlık Ölçüleri", çev. Acar Sevim, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul:1990), 51.

⁵⁵⁷ Nejdett Bilgi, "Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Salihli", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIII/1 (Haziran 2008), 46.

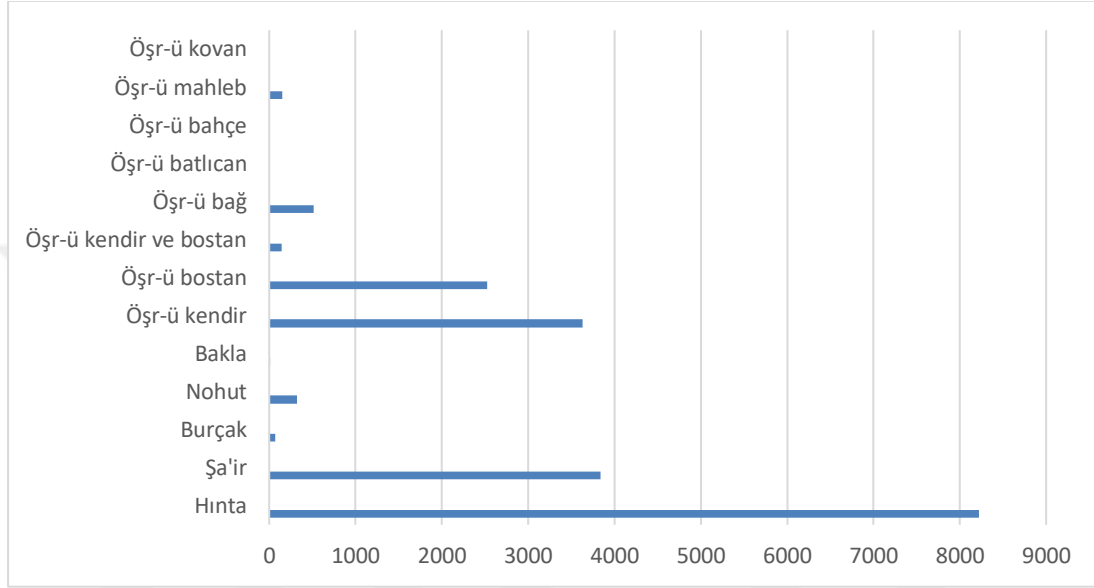
Birimlerde toprak tasarruf edenlerin öşürleri; Ağcaşehir köyünde buğday 496, arpa 87, burçak 7,5, nohut 63, Sarıkaya köyünde buğday 46, arpa 34,5, Geyran köyünde buğday 12, Kamalı mezarında buğday 58, arpa 23, Hasanlı mezarında buğday 66, arpa 24, Kürt köyünde buğday 12, arpa 12, Dazmana köyünde buğday 10, Derbendçi köyünde buğday 152, arpa 19,5, Çivril köyünde buğday 20, arpa 6 olmak üzere toplam buğday 882, arpa 206, burçak 7,5 ve nohut 63'tür. Bu kişilerin toplam öşürleri 1158,5'tir. Ayrıca Çivril köyünde toprak tasarruf edene bir kişiye ait 60 senesinde 85 ve senesi belirtilmeyen 268 toplam 353 aşar bedeli görülmektedir.

Kendir, bostan, patlıcan, bağ, bahçe ve mahlep ağaçların öşür bedelleri defterlere ya "bedeli öşrü bostan" şeklinde ya da hangi seneye (60-61) ait olduğu belirtilerek yazılmıştır. Öşür sadece zirai ürünlerden alınmamış, arı kovanı gibi gelir getiren kaynaklarda öşre tabi tutulmuştur.

Tablo 5.3. Ürünlerin Öşür Bedeli

Birim Adı	Kendir	Bostan	Kendir ve Bostan	Patlıcan	Bağ	Bostan Bağ	Bahçe	Mahlep	Kovan	Toplam Öşür
Meydan	335	198	28,5	4	77	5			1	648,5
Kürt								63		63
Biçin										
Ağcaşehir										
Dazya	130	42,5	95							267,5
Hamam	396	226	17,5		62					701,5
Cami-i kebir	673	392			122					1187
Sarıkaya										
Kamalı									4	4
Gülüd	93				21		6,5	87,5		208
Pazar	848	326			67					1241
Dazmana										
Gelid	71	32								103
Yağlualan										
Celal	298	203			67,5					568,5
Geyran										
Arabviranı	367,5	47,5								415
Derbendçi	4	10			34					48
Ovacık										
Hasanlı										
Çivril	416	55,5			66,5					538
Samiçayı										
Serpin										
Arhu										

Tabloya göre birimlerde öşür olarak belirlenen miktarın toplamı kendir 3631,5, bostan 2522,5, kendir ve bostan 141, patlıcan 4, bağ 517, bostan bağ 5, bahçe 6,5, mahlep 150,5 ve kovan 5 olmak üzere toplam öşür bedeli 5993'tür. Bu ürünlerden en fazla öşür alınan kendir ve bostan olarak görülmektedir. Cehri ve kök boyasının ise henüz öşürleri bulunmamaktadır.

Şekil 5.1. Ürünlerin Öşür Miktarının Dağılımı

Tabloya göre en fazla öşür buğday ve arpadan alınmıştır. Daha sonra sırasıyla kendir, bostan ve bağcılık gelmektedir.

Ürünlerden alınan öşrün yüzdeler dağılımı ise hinta %42, şa'ir %20, kendir %9, bostan %3, bağ ve diğer ürünler %6 orana sahiptir.

Birimlerde öşür alınmayan 64 hane bulunmaktadır. Bu haneler dışında birimlerin toplam öşür miktarı 18451,5 guruştur. Bundan birim başına düşen ortalama 768,81 guruş, hane başına düşen ortalama 27,25 guruştur.

Tablo 5.4. Birimlerde Ürünlerin Öşür Miktarının Dağılımı ve Hane Başına Düşen Ortalama

Birim Adı	Hane Sayısı	Öşür Alınmayan Hane Sayısı	Öşür Miktarı	Hane Başına Düşen Ortalama
Meydan Mahallesi	53	3	1336,5	26,73
Kürt Köyü	22		860	39,09
Biçin Köyü	20	5	484	32,26
Ağcaşehir Köyü	11	1	441,5	44,15
Dazya Köyü	14	5	567	63
Hamam Mahallesi	41	2	1109,5	28,44
Cami-i kebir Mahallesi	59	4	1917	34,85
Sarıkaya Köyü	12		277	23,08
Kamalı Köyü	11	1	240	24
Gülüd Köyü	65	3	1091	17,59
Pazar Mahallesi	76	3	2393	32,78
Dazmana Köyü	14		218,5	15,60
Gelid Köyü	52	9	1066	24,79
Yağlualan Köyü	21		554	26,38
Celal Mahallesi	27	6	990,5	47,16
Geyran Köyü	20	5	239,5	15,96
Arabviran Köyü	33	3	1051	33,90
Derbendçi Köyü	13	2	295	26,81
Ovacık Köyü	30	5	526,5	21,06
Hasanlı Köyü	4	1	73	24,33
Çivril Köyü	37	2	1136	32,45
Samiçayı Köyü	9	2	69	9,85
Serpin Köyü	91	1	1431,5	15,90
Arhu Köyü	6	1	84,5	16,9

Tabloya göre en yüksek öşür Cami-i kebir mahallesinden alınmıştır. Hane başına düşen en yüksek ortalama Celal mahallesine aittir. Birimlerin öşür miktarı Kıptilere ait 10 guruş öşürle birlikte 18461,5 guruş olmaktadır.

5.3. ÂDET-İ AĞNÂM

Defterlerde en son koyun ve keçiden alınan âdet-i ağnâm vergisi kaydedilmiştir. Defterlerde 22 birimde bulunan 6275 adet koyun ve keçiden 21919 guruş gelir sağlanmakla birlikte “âdet-i ağnâm rusûmu” başlığı altında sadece 10 birimde vergi gösterilmiştir.

Tablo 4. Birimlerde Bulunan Âdet-i Ağnâm ve Rusûmu

Birim Adı	Âğnâm Re's	Âdet-i Ağnâm Rusûmu
Kürt Köyü	300	30
Biçin Köyü		12
Cami-i kebir Mahallesi	120	8,5
Kamalı Köyü	37	134
Gülüd Köyü	55	8,5
Dazmana Köyü	183	14
Gelid Köyü	78	31,5
Yağlualan Köyü	669	50,5
Arabviranı Köyü	341	25
Serpin Köyü	1032	122,5

Tabloya göre Biçin köyünde ağnam vergisi kaydedilmiş, fakat bu verginin kaç adet küçükbaş hayvandan alınacağı belirtilmemiştir. Birimlerin 9'unda 2815 ağnam adedi bulunmakta olup 10 birimden 436,5 guruş ağnam vergisi tahsil edilmiştir. Ağnam adedi en fazla Serpin köyüne, en fazla vergi miktarı ise Kamalı köyüne aittir.

5.4. BİRİMLERİN TOPLAM VERGİ MİKTARI

Birimlerden tahsil edilen tüm vergilerinin toplam miktarı 69970,5 guruştur. Bundan birim başına düşen ortalama 2915,43 guruş, hane başına düşen ortalama 94,42 guruştur.

Tablo 5.6. Birimlerin Toplam Vergi Miktarı ve Hane Başına Düşen Ortalama

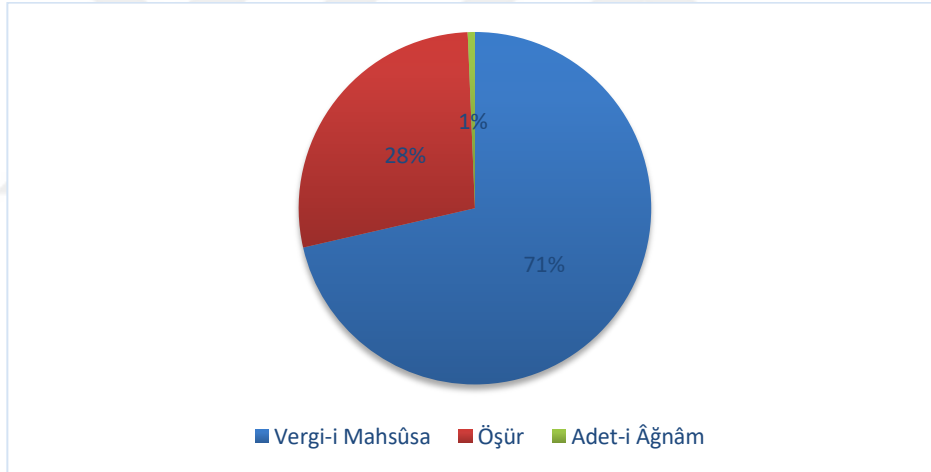
Birim Adı	Hane Sayısı	Vergi-i Mahsûsa	Öşür	Adet-i Âğnâm	Toplam Vergi Miktarı	Hane Başına Düşen Ortalama
Meydan	53	3466	1336,5		4802,5	90,61
Kürt	22	1642	860	30	2532	115,09
Biçin	20	1637	484	12	2133	106,65
Ağçaşehir	11	723	441,5		5138	467,09
Dazya	14	816	567		1383	98,78
Hamam	41	2009	1109,5		3118,5	76,06
Cami-i kebir	59	3817	1917	8,5	5742,5	97,33
Sarıkaya	12	758	277		1035	86,25
Kamalı	11	687	240	134	1061	96,45
Gülüd	65	4968	1091	8,5	6067,5	93,34
Pazar	76	4643	2393		7036	92,57
Dazmana	14	746	218,5	14	978,5	69,89
Gelid	52	2291	1066	31,5	3388,5	65,16
Yağlualan	21	2356	554	50,5	2960,5	140,97
Celal	27	1461	990,5		2451,5	90,79

Tablo 5.6. devamı

Geyran	20	464	239,5		703,5	35,175
Arabviranı	33	3055	1051	25	4131	125,18
Derbendçi	13	745	295		1040	80
Ovacık	30	1496	526,5		2022,5	1513,55
Hasanlı	4	402	73		475	118,75
Çivril	37	2483	1136		3619	97,81
Samiçayı	9	305	69		374	41,55
Serpin	91	5629	1431,5	122,5	7183	78,93
Arhu	6	510	84,5		594,5	99,08

Tabloya göre en fazla toplam vergi miktarı Serpin köyüne hane başına düşen en yüksek ortalama ise Ovacık köyüne aittir. Birimlerde en fazla vergi vergi-i mahsûsadan daha sonra öşürden alınmaktadır. Birimlerde Kıptilere ait olan 115 guruş vergiyle birlikte toplam vergi miktarı 70085,5 guruş olmaktadır.

Birimlerden Kıptilerle birlikte tahsil edilen toplam vergi miktarının oranı ise şu şekildedir.

Şekil 5.2. Birimlerin Vergi Oranı

Tabloya göre en yüksek vergi oranı vergi-i mahsûsaya aittir. Küçükbaş hayvanlardan alınan vergi %1 orana sahiptir.

Defterlerin sonunda verilen birimlerin toplam hâsılatı ve vergisiyle birlikte arazi dönümleri ve hâsılatı alınan hayvan adetleri de yazılmıştır. Bu verilerden hanelere, hanelerden vergileri Tokat sandığına verilen kömürkeşânlara ve başka yerde yaşayıp birimlerde mal varlığı bulunanlara ait olanlar ayrı ayrı belirtildikten sonra “minhays-ül mecmû'u” veya “kâffe-i yekûn” ibaresiyle toplamaları kaydedilmiştir. Bazı birimlerde ise ayırmadan tek bir toplam verilmiştir. Ancak defterlerin sonunda verilen bu toplamlarla bizim yaptığımız toplamlar arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıkların

hesaplamalarda yapılan hatalardan kaynaklı olduğu göze çarpmaktadır. Defterlerin sonunda verilen birimlere ait toplam verileri aşağıdaki tabloda paylaşacağız.

Tablo 5.7. Defterlerin Sonunda Verilen Veriler

Birim Adı	Arazi Dönüm	Camış	Kara Sığır	Ganem	Keçi	Arı Kovanı	Esb	Bârgir/Kısrak	Merkep	Hasılası Senevi	Vergi-i Mahsusa
Meydan	1156	95	218	4		7	27		46	24229,5	3456
Kürt	607	47	131	290	599	5	13		3	133000	1642
Biçin	370	30	80	130	170		16		3	7652,5	1367
Ağcaşehir	1008	29	170	167	423	61	23		16	15730	723
Dazyı	289	40	102		112		8		29	8563	916
Hamam	709	52	114				5		34	18164	2016
Cami-i kebir	1476	42	236	68	91		19		30	34644	3632
Sarıkaya	298	13	140	86	186		5		24	4649	758
Kamalı	2151	6	122	85	278	3		2	16	5465	653
Gülüd	1197	61	176	25	450	4	13		38	16862	5078
Pazar	1948	207	295	181	190	2	61		40	44810	4643
Dazmana	270	18	44	86	288		5		10	4539	746
Gelid	737,5	56	285	16	140	14	21		51	20689	2291
Yağlualan	404	31	104	216	852	15	12		21	10931	2356
Celal	497,5	22	147				24		50	13768	1616
Geyran	115	13	135	23	189	4	13		9	4870	465/5 15
Arabviranı	647	126	178	170	295		29		32	15562	3060
Derbendçi	303	28	69	136	334		4		13	7848	745
Ovacık	339	34	211	51	420		8		26	8053	1517
Hasanlı	99	19	25	152	57		9		4	2308,5	402
Çivril	494	55	229	29	193	3	15		46	16884,5	2376
Samiçayı	42		41		106		5		5	1805,5	305
Serpin	886	119	267	980	816		50		33	48227	5683
Arhu	52	1	20	32	57		4			1252,5	510

Tabloya göre Turhal Kazasına ait 24 birimde 16095 dönüm arazi miktarı, 1144 adet camış ineği, 3539 adet kara sığır ineği, 2927 adet koyun, 6224 adet keçi, 118 arı kovası, 389 adet esb, 2 adet bârgir/kısrak, 579 adet merkep bulunmaktadır. Bunlardan sağlanan toplam hâsılat 470507 guruştur. Birimlerden tahsil edilen toplam vergi-i mahsusa ise 48523 guruştur.

Birimlere ait tüm veriler kaydedildikten sonra sadece Biçin köyü 2 olmak üzere diğer köy ve mahallelerde 3 mühürle defterler kapatılmıştır. Bu mühürler köylerin ve mahallelerin muhtar-ı evvel, muhtar-ı sâni ve imamına aittir

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada sözlü ve yazılı kaynaklardan Turhal adının kökeni, tarih boyunca geçirdiği ad değişimleri, adların farklı diller ve kültürler bağlamında nasıl şekillendiği ve halk belleğinde nasıl anlamlandırıldığına dair ışık tutulmuştur. Turhal'ın fiziki, beşerî ve çevresel coğrafi unsurları detaylı bir biçimde incelenerek, bölgenin doğal yapısıyla insan faaliyetleri arasındaki ilişkisi değerlendirilmiştir. Turhal'ın tarihi, kültürel, mimari, sosyolojik ve folklorik değerleri üzerine bilgi verilmiştir. Stratejik konumu nedeniyle binlerce yıllık bir yerleşim geçmişine sahip olan birçok köklü medeniyete ev sahipliği yapmış Turhal'ın Osmanlı öncesi, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait tarihine değinilmiştir.

Tüm devletler için önemli olan vergi sisteminin Osmanlı Devleti'ndeki durumu ele alınmıştır. Osmanlı'nın idari ve toplumsal yapı taşı olan vergi sisteminin zamanla merkezileşme ve denetimden uzaklaşmasının mali yapıda bozulmalara ve toplumsal huzursuzluklara yol açtığı belirtilmiştir. Çözüm arayışı içinde Tanzimat dönemi modern reformlarla temettü vergisine giden süreç değerlendirilmiştir. Herkesin ödeme gücüne uygun vergi tahsis eden temettüat vergi sisteminin teorikte gelişim göstermiş olsa da pratikte yerleşik geleneksel yapılar ve denetim eksikliğinden kaynaklı yetersiz kaldığı belirtilmiştir.

XIX. yüzyıl ortaları devletin sosyal ve iktisadi tarihi açısından oldukça önemli bilgiler içeren temettüat defterlerinin ise kapsamı ve hazırlanması hakkında malumat verilmiştir. Bazı bölgelerde sayım uygulamalarında görülen yetersizlikler nedeniyle verilerin bütünlüğü açısından eleştirel bir yaklaşımla değerlendirildiğinde uygulandığı dönemin ekonomik ve toplumsal yapısını anlamada derinlemesine analizlere imkân sağlayan zengin bir bilgi kaynağı olduğu ifade edilmiştir.

XIX. yüzyıl ortalarında Turhal Kazasının sosyo-ekonomik yapısını incelemek için 1844-1845 tarihli kazanın temettüat defterleri ana kaynak olarak kullanılmıştır. Defterlerdeki verilerden hane bazında dönemin içerisinde bir Anadolu kazasında sahip olunan toprağın miktarı, toprağın haneyi geçindirme kapasitesi, koşum hayvan sayısı, mesleki durum, toplam gelirin hangi iktisadi faaliyetten sağlandığı ve nasıl paylaşıldığı gibi ekonomik ve sosyal özellikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Defterlerin tahlilinden elde edilen verilere göre Turhal kazasında 4 mahalle ve 20 köy bulunmaktadır. Bu birimlerdeki nüfusa dair bilgiler hane üzerinden (hane×5) tahmini olarak hesaplanmıştır. Birimlerde kayıt altına alınan 741 hane ve 5 Kıptiyân haneye ait çıkan tahmini nüfus 3770'tir. Gerçek nüfusun daha yüksek olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca çıkan bu rakamının birimlerin Hasanlı köyü haricinde 2'si 1840-41 diğerleri 1843-44 nüfus sayımlarındaki Kıptiler dahil toplam 1624 olan nüfusundan fazla olduğu saptanmıştır.

Defterlerde hane içindeki diğer aile bireyleri (anne, kardeş, damat, üvey evlat) kimi zaman aynı hane altında, kimi zaman da ayrı olarak kaydedilmiştir. Başka yerde yaşayıp birimlerde emlak varlığı bulunanlara hane numarası verilmeden yalnızca mülkiyetleri yazılmıştır. Hizmet için gelenlerin ise kimin yanında çalıştığı ve kazançları belirtilmiştir.

Turhal kazasında kullanılan ad, unvan ve lakaplar, sadece bireylerin kimliklerini belirlemekle kalmayıp aynı zamanda bölgenin sosyo-kültürel yapısını, inanç dünyasını, ekonomik tarihini ve toplumsal ilişkilerini analiz etme imkânı sunmaktadır. Defterlerde adlandırma biçimlerinin bölgenin tarihi geçmişi, dini ve toplumsal normlarının etkisiyle şekillendiği görülmektedir. Müslüman ahaliye ait defterlerde İslam peygamberine ve ehl-i beyte beslenen sevgiden ötürü “Ahmed, Mehmed, Mustafa, Ali, Hasan, Hüseyin” gibi Arapça kökenli adlarla birlikte dini nitelikli birçok ad yaygın olarak kullanılmıştır. Kadın adlarında yine İslam peygamberinin eşleri ve kızının adı öne çıkmaktadır.

Kişilerin tanınmasını ve ayırt edilmesini kolaylaştırmak amacıyla kullanılan baba adı, fiziksel özellik, meslek, memleket, etnik kimlik ve statü belirten unvan ve lakaplar ise bireyin toplum içerisindeki yerini tanımlamıştır. Defterlerde geçen “zâde, ağa” gibi sıfatlar varlıklı aileleri, “hacı, molla” gibi sıfatlar dini eğilimi, “Laz, Türkmen, Kıpti” gibi sıfatlar etnik çeşitliliği, “Ahışhalı, Taşabadlı” gibi sıfatlar göç olgusunu yansıtmaktadır. Ayrıca ortaklaşa kullanılan mal varlıkları, hanelerden nakil kayıtlarının bulunması ve askeriyeden birimlere gelindiği gibi bilgiler göç hareketinin içeriden ve dışarıdan yapıldığını göstermektedir.

Turhal kazasında tarım temelli geçim biçiminin yanında 63 çeşit mesleğin yapıldığı görülmektedir. Kişilerin babalarına ait mesleklerle bu çeşitlik artmaktadır. Mesleklerin varlığı kırsal toplumun sadece tarımsal faaliyetlerle sınırlı kalmayıp aynı

zamanda ticaret, hizmet ve zanaat gibi alanlarda da üretimde bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Birimlerde mesleklerden ziraatçilikten sonra en fazla esnafılık ve tüccarlık daha sonra sırasıyla beden gücüne dayalı meslekler, kamu görevliliği, taşımacılık ve kiracılık yapılmıştır. Meslekler arasından en fazla yapılan kömürcülüktür. Bu mesleğin Tokat Kalhânesi'ne kömür temini için yapıldığı tespit edilmiştir. Birimlerde gönüllü hizmetler ve toplum içinde yardımla geçinen bireylerin bulunması dayanışma kültürünün sürdürüldüğünü işaret etmektedir.

Turhal kazasında 14.787 dönüm zirai amaçlı kullanılan arazinin varlığı ve bundan haneye hane başına düşen ortalama 19,95 dönümlük arazi miktarı kazanın tarıma elverişli olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Tarım arazilerinin %71'i hububat ürünlerinin üretildi mezru arazilere ayrılmıştır. Hububat ürünlerden en fazla buğday ve arpa üretilmiştir. Bunun yanı sıra kendir, bostan, kök boya, bağ ve cehrilik gibi farklı ürünlerin yetiştirilmesi hem geçimlik hem de kısmen ticari üretimin yapıldığını göstermektedir. Birimlerde tarımsal üretimde ortaklık ve kiralama ilişkileri üretim yapısını, toplumsal ve ekonomik ilişkileri şekillendirmiştir.

Hayvancılığın bölge ekonomisine katkısı tarım kadar olmasa da oldukça yüksektir. Tarımda hayvanlardan üretimi kolaylaştırmak amacıyla yararlanılırken bir yanda da süt, et, deri, yapağı gibi ürünlerin üretimi hedeflenmiştir. Birimlerde hane başına düşen ortalama hayvan sayısına göre bölgede yetiştirilen hayvan sayısının fazla olduğu söylenebilir. Defterlere hayvanların sayıları, türleri, cinsiyetleri ve yaşları detaylı biçimde yazılıp vergiye tabi olanların yıllık gelir miktarları belirtilmiştir. Buradan hayvancılığın yalnızca geçim için değil, aynı zamanda düzenli gelir sağlayan ekonomik bir faaliyet olduğu anlaşılmaktadır. Birimlerde küçükbaş hayvan sayısının fazla olmasına rağmen büyükbaş hayvanlardan sağlanan gelir daha fazladır. Ayrıca arıcılığında belirli bir ölçüde yapıldığı görülmektedir.

Turhal kazasında ekonomik gelirler ağırlıklı olarak tarıma dayanmaktadır. Mesleki faaliyetler ve hayvancılıktan elde edilen gelirler çeşitliliği sağlamıştır. Tarım hemen her birimde baskın gelir kaynağı iken meslek ve hayvancılık gelirleri bazı yerlerde öne çıkmıştır. Emlak, vakıf ve âsiyâb gelirleri sadece birkaç birimde bulunmakta olup toplam gelir üzerinde etkisi düşüktür. Gelir dağılımında hane sayısı fazla olan birimlerde toplam gelir miktarı yüksek olsa da hane başına düşen gelir ortalamasını düşürmüştür.

Küçük ama gelir açısından yüksek olan birimlerde ise hane başına düşen ortalama daha yüksek olabilmektedir.

Bölge ekonomisi ve iktisadi tarih açısından oldukça önemli olan vergiler defterlerde ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiştir. Birimlerden vergi-i mahsûsa, öşür ve adet-i ağnâm vergileri tahsil edilmiştir. Hane reislerinin meslekleri, sahip oldukları hayvanlar ve gayrimenkullerden alınan vergiler ve miktarları tek tek yazılmıştır. Vergi tahsilinde genelde en yüksek verginin nüfusça kalabalık birimlerden sağlanmasına rağmen az sayıda haneye sahip olduğu halde yüksek miktarda vergi ödeyen birimlerde bulunmaktadır. Bu da vergi yükünün yalnızca nüfusa bağlı olarak değil, birimlerin üretim kapasitesi, coğrafi konumu, ekonomik yapısı veya vergi muafiyetleri gibi birçok faktöre göre değiştiğini göstermektedir.

Defterlerin sonunda birimlere ait tüm veriler özet olarak gösterilmiştir. Ancak defterlerin sonunda verilen sayısal rakamlarla bizim bulduğumuz sayısal rakamlar arasında farklılıklar göze çarpmıştır. Hesaplama hatalarından kaynaklı olan bu durum defterlerin sonunda verilen rakamlar da olduğu gibi haneye ait toplam gelirin yazıldığı “mecnû’unda bir senede tahmini temettüatı” başlığı altında verilen rakamlarda da dikkat çekmektedir. Örneğin Biçin köyünde 1. hanenin toplam geliri 784 olarak belirtilmiştir. Bizim hesaplamamızda ise toplam gelir 2800 olarak çıkmıştır.

Yerel tarih çalışmalarında birincil kaynak olan temettüat defterlerinden yararlanarak XIX. yüzyıl ortalarında Turhal Kazasının sosyo-ekonomik yapısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın bundan sonra yapılacak olan yerel tarih çalışmalarına katkı sağlamasını temenni ediyoruz.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

BOA. (MLD. VRD. TMT. d.) Turhal Kazası 14852- 14853- 14854- 14855- 14856- 14857- 14858- 14859- 14860- 14861- 14862- 14863- 14864- 14865- 14866- 14867- 14868- 14869- 14870- 14871- 14872- 14873.

TELİF ESERLER

Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn Yasar, *Amasya Tarihi*, 1-4. Cilt, ed. Songül Keçeci Kurt ve diğerleri, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun: Uğur Ofset, 2022.

Acun, Fatma. “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması”. *Türkler*, (2009), 899-908.

Açık Tansu. “Anadolu’da Eskiçağdan Kalma Yeradları”. *Kebikeç Dergisi* 23 (2007), 23-30.

Açıkel, Ali. “Tanzimat Döneminde Tokat Kazasının İdari ve Nüfus Yapısındaki Değişiklikler (1839-1880)”. *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* 27/2 (Aralık 2003), 253-266.

Açıkel, Ali, Sağırılı Abdurrahman. *Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları-Vakfiyeler I. Cilt*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2005.

Açıkel, Ali, Sağırılı Abdurrahman. “Tokat Şer’iyye Sicillerine Göre Salyâne Defterleri (1771-1840)”. *Tarih Dergisi* 41 (Haziran 2012), 95-146.

Açıkel, Ali. “Rum Eyaleti”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/225-226. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Açıkel, Ali. “Tokat Sancağının İdari Durumu ve Nüfus Yapısı (1880-1907)”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/2 (Temmuz 2004), 331-359.

Açıkel, Ali. “Tokat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/219-223. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Adıgüzel, Ömer. *Tokat İli Turhal İlçesi Tarım İşletmelerinin Tarımsal Kredi Kullanım Durumları, Üreticiler Üzerine Etkileri, Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Adıyeke, Nuri. “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 11 (Mart 2000), 769-823.

Afyoncu, Erhan. “Otlukbeli Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/4-6. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Afyoncu, Erhan. “Türkiye’de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1/1 (Mayıs 2003), 267-286.

Afyoncu, Erhan. *Herkes İçin Kısa Osmanlı Tarihi (1302-1922)*, İstanbul: Gençlik Spor Yayınları, 2021.

Afyoncu, Erhan. *Osmanlı Devleti’nde Tahrir Sistemi*, Osmanlı Cilt 6 Teşkilat, ed. Güler Eren, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Ak, İlyas. *Temettüat Defterleri’ne Göre Çorum Merkez Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı (1844-1845)*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi 2017.

Aka, İsmail. “Timur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 41/173-177. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Akdağ, Mustafa. “Celâli İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 2/2 (Mayıs 1964), 1-49.

Akdağ, Mustafa. “Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti”. *Belleten* XIV/55 (Temmuz 1950), 319-411.

Akdağ, Mustafa. “Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri 1730-1839”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 8/14 (Mayıs 1963), 51-61.

Akın, Fatma. “Tanzimat Dönemi Cizye Defterlerine Göre Alaiye’de Gayrimüslim Nüfus”. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*. 5/2. (Eylül 2021), 276-295.

Akın, Fatma. *Anadolu’da Aşiret ve Devlet (1839-1876)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, 2022.

Aksu, Sezen. *Kamu Sektöründe Hizmet Kalitesi ve Turhal Tapu Sicil Müdürlüğünde Bir Uygulama*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Aktaş, Esat. “19. Yüzyıl Sonunda Tokat Sancağı”. *Mavi Atlas* 9/1 (Nisan 2021), 98-110.

Albayrak, Seda. “Kösedağ Savaşı’nda Selçuklu Emirleri”. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/2 (Temmuz 2019), 203-213.

Alkan, Mustafa. “Osmanlı Ekonomik Düzeninde Vakıflar”. *Gazi Akademik Bakış* 18/5 (Aralık 2024), 1-14.

Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2023. Arslan, Lütfi. “Mondros Ateşkes Antlaşması’ndan Mudanya Mütarekesi’ne Türk Siyasal Egemenlik Mücadelesi”. *Bengi Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi* 2023/1 (2023), 35-60.

Asarkaya (Cinlioğlu), Halis Turgut, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, Tokat: Tokat Belediyesi Kültür Yayını, 2019.

Aydın, Mustafa. “Revan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35/26-29. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Aykun, İbrahim. “Yemen ve Yemen’de Şehit Olan Tokatlılar”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi *Tokat Sempozyumu*, haz. Ali Açık vd. 1/45-57. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları, 2012

Aykut, İlker. 18. *Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda İç Borçlanma Kurumlarının Gelişimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, 2018.

Barkan, Ömer Lütfi. “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”. *Türkiyat Mecmuası* 10 (1953), 1-26.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, haz. Yusuf İhsan Genç vd. İstanbul: T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları Nu: 108, 2010.

Başdemir, Baykal. *Osmanlı Vergi Sisteminde Öşür*. Mersin: Çağ Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Batmaz, Eftal. “İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 18/29 (Mayıs 1996), 39-50.

Baybars, Ergün. “‘Makedonya’ ve II. Meşrutiyet”. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 1/1 (Haziran 1983), 107-111.

Baykal, F. *Zile-Turhal Bölgesi’ne Ait Muvakkat Rapor*”, MTA Ens. Rap., No. 1709, Ankara: 1945.

Bayraktar, Kaya. “Osmanlı Maliyesi Üzerine Yapılan Çalışmalar”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1/1 (Mayıs 2003), 119.

Bayraktar, Kaya. “Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)”. *Bilgi* 69 (Bahar 2014), 1-28.

Bekadze, Iasha. “Osmanlıda Kullanılan Vilâyet Tabiri Üzerine”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 36 (Aralık 2017), 240-268.

Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 34. Baskı, 2022.

Beşirli, Mehmet. “Tokat Bakır Kalhânesi’nin Yönetimi (1793-1853)”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/1 (2004), 229-258.

Beşirli, Mehmet. “Tokat Voyvodalığı (1774-1842)”. *Belleten* 69/254 (Nisan 2005), 161-216.

Beşirli, Mehmet. *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853)*, Tokat: Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Yayınevi, 2005.

Beydilli, Kemal. “Nizâm-ı Cedîd III. Selim Zamanında Yenilenme ve Yeniden Yapılanma Dönemi (1792-1807)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33/175-178. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Biber, Tuğba Eray. “Milli Mücadele Döneminde ‘Pontus Cumhuriyeti’ Kurma Çalışmaları”. *Türk Dünyası Araştırmaları* 124/245 (Nisan 2020), 421-434.

Bilgen, H. Mustafa. *Tarihi Süreçte Turhal*. Sivas: Es-Form Ofset, 2019.

Bilgi, Nejdet. “Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Salıhlı”. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 23/1 (Haziran 2008), 37-89.

Boşdurmaz, Nurcan. *İpek Yolunda Bir Şehir Tokat*. Tokat: Tokat Belediyesi Kültür Yayınları, 1. Baskı, 2021.

Bozkurt, Celil. “Rumeli ve Kafkasya’dan Atranos’a Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1895-1910)”. *Journal of Economics and Political Sciences* 1/1 (Temmuz 2021), 1-12.

Bozkurt, Gülnihal. “Sevr’i Bilmek Lozan’ı Anlamak”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 19/56 (Temmuz 2003), 483-505.

Bozkurt, Nurgül. “1844-1845 Tarihli Temettuat Defterine Göre Kütahya Sancağı Dazkırı Kazası Evciler Köyü’nün Sosyal ve Ekonomik Yapısı”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/19 (Güz 2011), 138-156.

Bulut, Ahmet Emirhan. *Pontus Bölgesi Basamaklı Tünelleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Bulut, Ayla. *Turhal (Tokat) Zeminlerinin Depremsellik Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2001.

Burgu, Abdullah. “II. Kılıçarslan’ın Bizans Politikası”. *Selçuklu Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 7 (Eylül 2018), 278-315.

Bülbül, Elif. *Tokat-Turhal Yöresinde Farklı Arazi Kullanımı Altındaki Toprakların Bazı Strüktürel ve Mekaniksel Parametrelerindeki Değişimler*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Calp, Mehrali. “Kişi Adları Üzerine Dilbilimsel Bir Çalışma (Ağrı İli Örneği)”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 52 (Eylül 2014), 27-49.

Canpolat Erbek, Sultan. “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Hil’al-i Ahmer Mecmuasına Göre Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklar (1923-1928)”, *Fırat Üniversitesi*, (2023).

Cin, Halil. “Arazi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3/342-346, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Çadircı, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, 2013.

Çağlar, Zeynep. *78 Numaralı Mühimme Defteri’ne Göre Rum Eyaleti*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Çakaloğlu, Cengiz. “Yemen İsyanı ve Tokat Taburu (1905-1906)”. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Ocak 2009), 24-46.

Çakar Özlem. *Turhal (Tokat) Şehir Coğrafyası*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Doktora Tezi, 2014.

Çakır, Coşkun. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*. İstanbul: Küre Yayınları, 1. Baskı, 2001.

Çavdar, Necati. *Tanzimat Dönemi Muhassıllık Meclislerinin Osmanlı Demokrasi Tecrübesindeki Yeri ve Tokat Muhassıllığı Örneği*. TBMM’nin Açılışının 101. Yıl Dönümünde Türk Demokrasi Tarihi Yazıları. ed. İsmet Türkmen vd., Ankara: Berikan Yayınevi, 2021.

Çelen, Nergiz. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyânlar ve Bir Âyân Ailesi Olarak Kâtipzâde Ailesi*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Çelik, Mehtap. “Malikâne Uygulamasının İlk Yıllarında Yapılan Müzayedelere Dair Bazı Bilgiler: Midilli Sancağı”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 39/68 (Eylül 2020), 251-279.

Çelik, Özlem Çakar, Arslan, Handan. “Turhal’da Jeolojik Yapının Şehre Etkisi”. *Tarih Okulu Dergisi* XXVIII (2016), 495-507.

Çıtak, Mesut. “Muînüddin Süleyman Pervâne Döneminde Tokat”. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 3/1 (Haziran 2020), 73-89.

Çimen, Adnan. “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14/3 (Aralık 2012), 183-216.

Danışman, Zuhuri. *Koçi Bey Risalesi*, Türk Kültürü Kaynak Eserleri Dizisi, Milli Eğitim Bakanlığı.

Değirmenci, Kevser. “1844-1845 Tarihli Temettuat Defterine Göre Kütahya Sancağı Gediz Kazası Muhipler Köyünün Sosyal ve Ekonomik Yapısı”. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 52 (Nisan 2021), 343-366.

Demir, Alpaslan. “XV-XVI, Yüzyılda Turhal Kazası’nda Nüfus-Toprak İlişkisi”. *OTAM Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Dergisi* 27 (Bahar 2010), 59-88.

Demir, Mazlum Şahin. “XI. Asırda Değişen Anadolu’da Türkler: Malazgirt Savaşı (26 Ağustos 1071)”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 4/11. (Mayıs 2017), 240-256.

Demir, Mehmet. *Osmanlı Tarihinde Çelebi Mehmed Döneminin Siyasi Olayları, Devlet Teşkilatı, İlim ve Kültür Hayatı*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Demir, Necati. *Danişmend Gazi Destanı*, Niksar Belediyesi Ankara: Uzman Matbaacılık Yayınları, 4. Baskı, 2012.

Demir, Necati. *Dânişmend-Nâme*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Baskı, 2004.

Demirci, Hüseyin Aliyar, Aybudak, Utku. “Âyanlar, Ticari Tarım ve Sermaye Birikim İmkânları”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 77/4 (Aralık 2022), 09-730.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 26. Baskı, 2010.

Döner, Yasin. “XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Tokat Kazasında Cizye Uygulamaları (1690-1691)”. *Mavi Atlas* 11/2 (Ekim 2023), 222-237.

Dualı, Muhammed, “19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Tokat’ta Mevcut Gayrimüslim Okulları ve Bu Okullarda Yürütülen Misyonerlik Faaliyetleri”, 5. *Tokat Sempozyumu* İstanbul: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları, 2022.

Duman, Süleyman. *Celali İsyanları Örneğinde Canbuladoğlu Ali Paşa İsyanı*. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Efe, Ayla. “Osmanlı Devleti’nde Mali Sistem Arayışının Getirdiği Yerel Yönetim Uygulamaları: Muhassıllık Örneği”. *Tarih Dergisi* 49 (Haziran 2012), 59-89.

Efe, Ayla. *Muhassıllık Teşkilatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Doktora Tezi 2002.

Elitaş Yavuz. *Temettuat Defterlerine Göre Vidin Eyaletine Bağlı Servi Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1844)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Emecen, Feridun, M., “İhtirasın Gölgesinde Bir Sultan: Yıldırım Bayezid”. *Osmanlı Araştırmaları* 43/43 (Haziran 2014), 67-92.

Emecen, Feridun. “Ağnam Resmi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1/478-479, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Emecen, Feridun. “Bedel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5/301. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Erdal, Gülistan, Durmuş, Abdüssamed. “Turhal Şeker Fabrikasının Özelleştirilmesinin Çiftçi Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi”. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi* 11/3 (Aralık 2022), 291-305.

Erdem, İlhan. “Otlukbeli Sonrası Ak-Koyunlular (1473-1478)”. *OTAM Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 17 (Eylül 2005), 1-9.

Erdoğan, Cihat. *Turhal*. Turhal: Tasarım Ofset Matbaacılık, 2016.

Erol, Hakan. “Kültepe Metinlerinde Yeni Bir Yer Adı “Gazabura””. *Tarih Araştırma Dergisi* 33/56 (Ekim 2014), 1-18.

Esterâbadî, *Bezm u Rezm*. çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1990.

Eştürk Özlem. “Türkiye’de Şeker Sektörünün Önemi ve Geleceği Üzerine Değerlendirme”. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi* 2/1 (Nisan 2018), 67-81.

Evcî, Tevfik. “Osmanlı Tarihi Yazımında Nüfus Defterlerinin Yeri: 1831 Tarihli Teke Livasına Bağlı Elmalı Kazası Nüfus Defteri Örneği”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 1/49 (Mart 2021), 205-225.

Geçikli, Recep Murat, Koçak, Doğan. “TBMM’nin Açılış Sürecinde Siyasi Yapılanma (Mart-Mayıs 1920)”. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1/68 (Haziran 2022), 111-119.

Gedik, Seda. *Cumhuriyet Döneminde Turhal-Zile-Artova Havzasında Yetişen Âşıklar ve Âşık Kul Semaî’de Gelenek, Etkileşim ve Eğitim*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Genç, Hasan Turkey. *Turhal İlçesinin (Tokat) ’de Şeker Pancarı Ekim Alanlarında Şeker Pancarı Kist Nematodu (Heterodera schachtii Schmidt) ’nun Yayılışı Üzerine Araştırmalar*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Genç, Mehmet, “Mâlikâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27/516-518, Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Genç, Mustafa. “Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kökboya ve Cehri ile İlgili Kayıtlar”. *Art-e Sanat Dergisi* 7/13 (Temmuz 2014), 177-187-189.

Geyikoğlu, Hasan. “Sivas’ın Maruz Kaldığı Saldırı ve İşgaller (1232-1420)”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 61 (Ocak 2018), 243-268.

Göde, Kemal. “Eretnaoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11/295-296 İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Gök, Mesut. *Turhal (Tokat) İlçesi'nde Nüfus ve Yerleşme*. Karabük: Karabük Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Gök, Mesut. *Turhal İlçesi'nin Nüfus ve Yerleşme Coğrafyası*, Ankara: İksad Yayınevi, 2021.

Gökbilgin, Tayyib. “15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm”, *Vakıflar Dergisi*, 6, (1965), s. 51-61.

Gökçe, Ahmet. *Turhal Antimon Yataklarının Maden Jeolojisi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Doktora Tezi, 1983.

Gökkaya, Kürşat, Yeşilbursa, Cemil Cahit. *Yeni ve Yakın Çağ Tarihi Bir Sosyal Tarih Çalışması*. Ankara: Pegem Akademi, 8. Baskı, 2021.

Göyünç, Nejat. “‘Hâne’ Deyimi Hakkında”. *Tarih Dergisi* 32 (Haziran 2011), 331-348.

Gül, İsmail. *Osmanlı Devleti'nde Sultan IV. Murad Dönemi Yeniçeri İsyanları (1623-1640)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Gül, Seyfullah Gül, Kıvrak, Bünyamin. “Kültür Coğrafyası Bağlamında Vezirköprü’de Kendircilik ve Urgancılık”. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi* 3/6 (Haziran 2018), 201-219.

Gülbeyaz Kürşad, Sevinç Berna. “Tokat Yöresi Damat Cepkeni”. *Folklor Akademi Dergisi* 2/3 (Aralık 2019), 527-538.

Gümüşsoy, Süleyman. *Sosyo-Ekonomik Açından 1840 ve 1844 Tarihli Temettüat Tahrir Defterleri Işığında Niksar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2002.

Güran, Tevfik. “Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 49 (Ekim 2011), 79-95.

Güran, Tevfik. *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998.

Güran, Tevfik. *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Gürel, Yolcubal, Hülya. *Akyazı, Sezen, Toprak, Canbolat, Koçak, Özkan, (2014), “Turhal-Pazar-Zile (Tokat) Yöresinin Üst Mesozoyik Stratigrafisi”*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Gürhan, Veysel. “17. Yüzyılın Sonunda Cizye Defterlerine Göre Diyarbakir (Amid) Şehrinde Gayrimüslimler (1691-1695)”. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 12/1 (26) (Mart 2020), 159- 193.

Güzel, Fatih, Kaya, Murat. “Anadolu’da İlk Türk Zaferi; Dazimon” *Türkiye Araştırmaları Dergisi* 8/4 (2024), 665-680.

Hamilton, William J. *Researches in Asia Minor Pontus ve Armenia*. London; Jonh Murray Albemarle Street, 1842.

Hanılçe, Murat, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Zile Kazasında Değirmenler”, Tokat Tarih ve Kültür Sempozyumu (25-26 Eylül 2014) Bildirileri, haz. Ali Açık vd. 1/441-447. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2015.

Hanılçe, Murat. “Batılı Seyyahların Gravürlerinin Gözünden XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Kenti: Tokat”, XVIII. Türk Tarih Kongresi (1-5 2018). Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

Hanılçe, Murat. *1812-1813 Tarihli (16 Numaralı) Tokat Şer’iye Sicili’nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

Hanılçe, Murat. *XV ve XVI. Yüzyılda Zile Kazası (1455-1574)*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Doktora Tezi, 2014.

Herkiloğlu, Mehmet. “16.Yüzyıl Başlarında Ramazanoğlu Piri Mehmet Paşa Döneminde Anadolu ve Çukurova Bölgesinde Meydana Gelen İsyenlar”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/Yıl Özel Sayısı (Eylül 2022), 109-131.

Hüseyin Nâzım Paşa. *Ermeni Olayları Tarihi II*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara: Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayın Nu: 15, 1998.

Ilıkkın Özgür, Mun, Demirtaş, Cuma, Bağcı, Haşim, Soyu, Esra, Ertuğrul, Gonca. “Türk Kamu ve Özel Şeker Fabrikalarının Etkinlik ve Verimlilik Analizi: Critic ve EatWios Yönteminden Kanıtlar”. *Ömer Halis Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 16/2 (Nisan 2023), 343-355.

İşıldak, Nur Ahsen. *Turhal Şeker Fabrikası’nın Kültürel ve Endüstriyel Miras Olarak İrdelenmesi*. Yozgat: Bozok Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

İbn Bîbî. *el-Hüseyin b. Muhammed b Ali el-Caferî er-Rugedî), el-Evâmirü”l-„Alâ”iye fî”l-Umûri”l-„Alâ”iye*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

İlgazi, Abdullah. “Atatürk’ün Tokat Gezileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 18/52 (Mart 2002), 107-158.

İlgürel, Mücteba. “Celali İsyenları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7/252-257, İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

İnalcık, Halil, “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri”. *Belleten* 28/112 (Eylül 1964), 623, 690.

İnalcık, Halil. “Murad I.”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31/156-157, Ankara: TDV Yayınları, 2020.

İnalcık, Halil. *İki Karanın Sultanı, İki Deniz'in Hakanı, Kâyser-i Rûm Fatih Sultan Mehmed Han*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, 2024.

İnalcık, Halil. *İmparatorluktan Cumhuriyete*. İstanbul: Kronik Yayınları, 6. Baskı, 2020.

İnalcık, Halil. *Osmanlı ve Avrupa Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayıncılığı, 2. Baskı, 2017.

İskefiyeli, Zeynep. “Bağımsız Ermenistan Yolunda Vazgeçilmez Bir Unsur Olarak Silahlanma (1890-1895)”. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırma Dergisi* 2/2 (Kasım 2017), 92-118.

J. D. Cramer, J. D.. *Geographical And Historical Description Of Asia Minor*. London: Oxford At The Universty, 1832.

Kabakçıoğlu Kübra. *Nüfus Defterlerine Göre Turhal Kazasında Müslim Nüfus (1831-1844)*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Kahraman, Seyit Ali. *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Akkırman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Kalaycı, Hakkı. *Yetiştirme Yurtlarındaki Çocuklarda Sosyal Dışlanma Riski (Tokat ve Turhal Örneği)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Doktora Tezi, 2007.

Kaleli, Hüseyin. “Osmanlı Madeni Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağışlar ve Sebepleri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi* 7/2 (Haziran 2002), 189-206.

Kanat, Sedat. *Osmanlı Devleti'ne yapılan 1864 Kafkas Göçü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Kaplan, Leyla. “Millî Mücadele Döneminde Tokat”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 12/35 (Temmuz 1996), 581-587.

Karaalioğlu, Bilal. *Tokat-Kazova ve Turhal Ovaları Hidrojeoljik Etüt Raporu*. Ankara: DSİ Basım ve Foto-Film İşletme Müdürlüğü Matbaası, 1977.

Karadeniz, Ahmet. *20. Yüzyıl Tokatlı Âşıkların Şiirlerinde Eski Türk İnançlarının Yansımaları*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, 1995.

Karkacier, Osman. *Tokat-Turhal Sığır Besiciliği İşletmelerinin Ekonomik Analizi*. İzmir: Ege Üniversitesi Doktora Tezi, 1991.

Kaya, Abdullah. “Mengüceklilerin Danişmendliler ile Münasebetleri”. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi* 40/1 (Temmuz 2016), 107-116.

Kaya, Perihan Hazel. “Tanzimat Reformunun Osmanlı Devleti’nin İdari ve Mali Yapısına Etkisi: Muhassıllık Teşkilatı Örneği”. *Sayıştay Dergisi* 32/120 (Mart 2021), 115-132.

Kaya, Selim, “Süleyman Şah II Anadolu Selçuklu Sultanı (1196-1204)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/120-124. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Kayalı, Gizem. *Türkiye’de Şeker Fabrikaları Özelleştirme Uygulamalarının Üretici Açısından Değerlendirilmesi; Kayseri Şeker Fabrikası-Turhal Örneği*. Adana: Çukurova Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2024.

Kazıcı, Ziya. “Osmanlılarda Örfi Vergiler ve Bu Vergilerin Kaynağı Olan Örfi Hukuk”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1986), 284-310.

Kazıcı, Ziya. *Osmanlı’da Vergi Sistemi*, İstanbul: Bilge Yayınları, 2005.

Keleş, Bahattin. “Baba İshal İsyanı’nın Anadolu Selçuklu Tarihindeki Yeri ve Önemi”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/1 (Haziran 2018), 73-91.

Kesik, Muharrem. *Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu’nun Fatihleri*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 1. Baskı, 2017.

Keskin, Y. Mustafa. “Tokat Yöresindeki Sünni ve Alevi Topluluklarında Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret İnanç ve Uygulamalarındaki Benzer ve Farklılıklar”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (Temmuz 2000), 209-226.

Keskin, Yahya Mustafa. “Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerinde Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamalar”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 4 (Haziran 1999), 186-201.

Kıral Machiel, “Tırhala”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41/114-116. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Kılıçarslan, Yasemin, “Cebeci”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7/182-183. İstanbul TDV Yayınları, 1993.

Kılınç, Mehmet Fatih. *Tokat’ın Milli Mücadele’ye Katkıları*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Kıvırcık Ali Özütemiz, Almus Kınık Köyü, <http://kinikderneği.org>>kivircik_ali_özütemiz Erişim Tarihi: 22.11.2023.

Kızılaslan, Halil, Gürler, A. Zafer. “Tokat İli Turhal İlçesinde Ayçiçeği Üretiminin Teknik ve Ekonomik Yapısının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 1997/1 (Haziran 1997), 215-230.

Kodaman, Bayram. “Osmanlı Devleti’nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2007/6 (Aralık 2007), 1-24.

Komisyon, *Atatürk ve Türk İnkılap Tarihi*. ed. Fatma Acun, yazarlar Fatma Acun Adnan Sofuoğlu, Mustafa Yılmaz, Yonca Anzerlioğlu vd. Ankara: Siyasal Kitapevi, 12. Baskı, 2013.

Kubbealtı Lugatı, *Menzilci*, lugatim.com.

Kubbealtı Lugatı, *Saka*, lugatim.com.

Kubbealtı Lugatı, *Sipâhî*, lugatim.com.

Kubbealtı Lugatı, *Tırhallı*, lugatim.com

Kuran, Ercüment. “Birinci Dünya Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 6/196-200, İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Küçük, Cevdet. “Milli Mücadele”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30/76-83, İstanbul: TDV Yayınları, 2020.

Kütükoğlu Mübahat S.. “Osmanlı’dan Günümüze Yer Adları”. *Belleten* 76/275 (Nisan 2012), 147-166.

Kütükoğlu, Mübahat S.. “İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa”. *Belleten* 63/238 (Aralık 1999), 755-774.

Kütükoğlu, Mübahat S.. “Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”. *Belleten* 59/225 (Ağustos 1995), 395-412.

Lewis, Bernard. *Modern Türkiye’nin Doğuşu III. Edisyon*. çev. Boğaç Babür Turna. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 13. Baskı, 2022.

Luggat, *Tirhal*, luggat.com.

Magemizoğlu, Gizem. *Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre II. Mehmed ve İmparatorluk Algısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Mat, Zübeyde. *Temettüat Defterleri’ne Göre Kazâbâd Kazasının sosyal ve İktisadi Yapısı (1844-1845)*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2016.

McCarthy, Justin. *Türkler ve Ermeniler Osmanlı İmparatorluğu’nda Milliyetçilik ve Çatışma*, çev. Fatma Sarıkaya, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, 2024.

Mert, Özcan, “Âyan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4/ 195-198, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Metrol, Hüseyin, Yaylacı, Savaş. “Coğrafi İşaretli Ürünler ve Gastronomik Lezzetler: Tokat Örneği”. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (Nisan 2021), 313-334.

Milli Mücadele’de Tokat. Tokat: Tokat Belediyesi Kültür Yayınları, 1996.

Miser, Sinan. “Ortaya Çıkışından Bastırılmasına Kadar Pontus Ayaklanması”. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Ocak 2019), 81-96.

Nişanyan, Sevan, “Index-Anatolicus: Türkiye yerleşim birimleri envanteri”, nişanyanmap.com. Erişim tarihi: 01 Mart 2025.

nufusune.com <http://www.nufusune.com>

Oğul, Harun. *Turhal İlçesi ve Köyleri Ağzı (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Ortaylı, İlber. *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*, İstanbul: Kronik Kitap, 5. Baskı, 2017.

Örenç, Ali Fuat. “Kalyoncu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2/94-95, Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Örenç, Ali Fuat. “Mutasarrıf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31/377-379, Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Özaydın, Abdülkerim. “Kadı Burhaneddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24/74-75, Ankara: TDV Yayınları, 2001.

Özaydın, Abdülkerim. “Kılıçarslan II Anadolu Selçuklu Sultanı (1155-1192)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25/398-402, Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Özbey, Ayşe, Öncül, Nilgün, Yıldırım, Zeliha, Yıldırım, Metin. “Mahlep ve Mahlep Ürünleri”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 2011/2 (Haziran 2011), 153-158.

Özcan, Abdülkadir. “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3/457-458, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Özcan, Abdülkadir. “II. Mahmud ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler”. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 10/1 (Haziran 1995), 13-39.

Özçağlar, Ali. *Zile-Turhal Yöresinin Monoğrafyası*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 1983.

Özçağlar, Ali. *Zile-Turhal Yöresinin Morfografik Özellikleri*. Coğrafya Araştırmaları Dergisi Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu, 1988, 190.

Özdağ, Abdullah. “Tokat Sancağında Ermeni Olayları (1890-1900)”. *Turkis Studies* 9/1 (Kış 2014), 427-438.

Özdağ, Abdullah. *XIX. yüzyılın İkinci Yarısında Tokat’ta Sosyo-Ekonomik Yapı*. Niğde: Niğde Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Özdemir Kızıllan, Ayşe. “Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20 (Nisan 2008), 57-66.

Özdemir, H. Ahmet. “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş ve Yükseliş Dönemi’nde Anadolu’da Moğol Algısı”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/30 (Temmuz 2010), 21-35.

Özer, İlbeyi. “Temettuat Defterlerinde Somuncu Baba’nın Nesebi”. *Akademik Araştırmalar Dergisi* 4-5 (2000), 539-611.

Özer, İsmail. “Tokat’ta İçme Suyu Temin ve Dağıtım Faaliyetleri (1923-1950)”. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 10/2 (Kış 2015), 11-29.

Özgür, Gülay. *Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Özkan, Mehmet Ali. *Milli Mücadele Döneminde Çıkan İç İsyanlar ve Bu İsyanlarda Çerkez Ethem’in Rolü (1919-1922)*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Özkaya, Yücel, Akyıldız, Ali. “Muhassıl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31/18-20. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Özkaya, Yücel. “Anadolu’daki Büyük Hanedanlıklar”. *Belleten* 56/17 (Aralık 1992), 809-846.

Özkaya, Yücel. “XVIII. yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirışleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu”. *Belleten* 42/168 (Ekim 1978), 667-724.

Özkök, İlyas. *Osmanlı Maliyesinde Cizye Vergisi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Doktora Tezi, 2022.

Öztürk, İlker. *Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Demiryollarının Gelişimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Öztürk, Said. “Türkiye’de Temettuat Çalışmaları”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1/1 (Mayıs 2003), 287-304.

Özus, E. Elhan, Erden, Filiz, Tufan, Melek. “Tokat Geleneksel Kadın Giysileri”. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/1 (Mayıs 2016), 205-218.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB. Yayınları, 1993.

Pamuk, Bilgehan, Gülsoy, Ersin, Yılmaz, İbrahim ve diğerleri. *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, ed. Tufan Gündüz. Ankara: Grafik Yayınları, 5. Baskı, 2016.

Pamuk, Şevket. *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, 2015.

Paul Wittek. *Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları*, çev. Mihin Eren, Selçuklu Araştırmaları Dergisi I, 1969, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1970.

Pilancı Hülya. *Anadolu’daki Türkçe Yer Adları*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Doktora Tezi, 1996.

Polat, Süleyman. “Osmanlı Devleti’nde Tekâlif-i İmdâdiye Vergisine İlginç Bir Örnek: H. 1044/M. 1634 Yılında Uygulanan Bedel-i Yapağı Vergisi”. *Belleten* 78/81 (Nisan 2014), 123-148.

Sağır, Yusuf. “Köprülü Mehmet Paşa’nın Turhal’daki Vakfı”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 25-26 Eylül 2014 Tokat Bildirileri, haz. Ali Açıklı vd. 2/514-522. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2015.

Sağlamsoy, Nuri. *Tokat-Turhal Yöresinde Yapılan Bir Kızılçam (Pinus brutia Ten.) Ağaçlandırmasının Değerlendirilmesi*. Kars: Kafkas Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*. Ankara: İmge Kitabevi, 20. Baskı, 989.

Sarı, Nil. “Attar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/94-95, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Sarıkaya, Mehmet Zakir. “Osmanlı Devleti’nde Yeni Bir Yapılanma: Tanzimat Fermanı”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi, Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. Yılı Özel Sayısı* (Ekim 2023), 60-91.

Sayın, Abdurrahman Vefik. *Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*. Ankara: Maliye Bakanlığı Yayınları A.P.K. Kurulu Yayını, 1999.

Serin, Mustafa. “Osmanlı Arşivinde Bulunan Temettuât Defterleri”, Başbakanlık I. Milli Arşiv Şûrası (Tebliğler-Tartışmalar) 20-21 Nisan, haz. Râhim Erişti vd. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1998.

Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları, “Arhoy”, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, 1928.

Soyyigit, İbrahim. *15467 Numaralı Kosova Nahiyesi Temettuat Defterinin Tahlil ve Değerlendirilmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Strabon. *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XVI)*, çev. Adnan Pekman, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000.

Suçıkar, Tarkan. *XV-XVIII Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Yıldırım Bayezid ve Timur Algısı*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Sûdî, Süleyman. *Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesid)*. haz. Mehmet Ali Ünal, Isparta Fakülte Kitabevi, 2. Baskı, 2008.

Süme Mehmet. “Türklerde Yer Adı Verme Geleneği ve Oğuz Boylarının Bolu’daki İzleri”. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18/1 (Nisan 2018), 263-291.

Sümer, Faruk. “Kösedağ Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 26/272-273, Ankara: TDV Yayınları, 2002,

Sümer, Faruk. *Anadolu’da Moğollar*, Selçuklu Araştırmaları Dergisi I, 1969, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1970.

Şahin Allahverdi, Reyhan, Yıldırım, Yavuz Tansoy. “Türkiye’de Kurulan İlk Özel Maden Şirketleri: Özdemir Antimuan Madenleri Limited Şirketi Örneği ve Aile İşletmelerinde Sürdürülebilirlik”. *Tarih Okulu Dergisi* XV (Aralık 2013), 183-203.

Şahin, Harun. “Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Ana İlkeleri Çerçevesinde Klasik Dönem Osmanlı İktisat Politikasına Bakış”. *Ekev Akademi Dergisi* 61 (Kış 2015), 393-402.

Şahin, Harun. “Osmanlı Vergi Sisteminde Reform ve Temettü’ Vergisi”. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 37/1 (Temmuz 2013), 45-57.

Şenel Mustafa, Gündüz Önal Aysun. “Yer Adları (Toponimi) Açısından “Tarama Sözlüğü””. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 36 (Aralık 2017), 152-163.

Şener, Abdüllatif. “Tanzimat ve Osmanlı Maliyesi”. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 1990), 49-76.

Şener, Abdüllatif. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.

Şimşirgil, Ahmet. “XV ve XVI. Asırlarda Turhal”. *Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi* 8 (1997) 463-494.

Tabakoğlu, Ahmet, “Tekâlif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/336-337. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Talay, Merve. *Geleneksel Turhal Konutlarında Yerleşim ve Cephe Özelliklerinin Tipolojik Analizi*. Eskişehir: Eskişehir Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Tanman, M. Baha. “Turhal’ın Gümüştop (Dazya) Köyündeki Namazgah”. *Sanat Tarihi Yıllığı* 9-10 (Ocak 1981), 309-316.

Taş, Mehmet Akif. *Tokat İlinde Doğal Afetler, Horoztepe’den Günümüze 6000 Yılda Tokat*, ed. Celal Şenol, Çanakkale: Paradigma Akademi Basın Yayın, 2022.

Taşkın, Ünal. *Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü-Tartı Birimleri*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Taşlıgil, Nuran, Şenol, Celal. *Tokat’ın Coğrafi Konumu ve Sınırları, Horoztepe’den Günümüze 6000 Yılda Tokat*, ed. Celal Şenol, Çanakkale. Paradigma Akademi Basın Yayın, 2022.

Tekin, Abdullah Sami. “Klasik Dönem Osmanlı Devleti İktisadi ve İçtimai Düzeninde Vergi Sistemi”. *Akademik Tarih Araştırma Dergisi* 1/1 (Aralık 2019), 52-71.

Tekin, Süleyman. “Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’de Bulaşıcı Hastalıkla Mücadele (1923-1930)”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 65 (Nisan 2019), 407-430.

Tekinsoy, Yunus Emre. “Atatürk’ün Vefatı Nedeniyle Tokat, Turhal ve Zile’de Yapılan Merasimler”. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 9/2 (Haziran 2014), 171-195.

Topsakal, İlyas. “Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri”. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* III/2 (Sonbahar 2016), 33-53.

Tuna, Hülya. *Üç Boyutlu Şehir Modeli Üretimi: Turhal (Tokat) Örneği*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Tunus, Onur. “17. Yüzyılda Osmanlı Devleti’ndeki Büyük Kaçgun’un Neden ve Sonuçları”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 15/2 (Nisan 2019), 409-421.

Turan, Eray, Atıcı Arayancan, Ayşe. “Yıldırım Bayezid ve Kadı Burhaneddin’in Amasya Üzerindeki Nüfuz Mücadelesi”, *Uluslararası Amasya Sempozyumu* 4-7 Ekim 2017. ed. Fatih Köksal vd. 1/68-81. Amasya: Amasya Üniversitesi Yayınları, 2017.

Turan, İsmail. *Türkiye Selçuklu Devleti Sonrası Osmanlı Devleti Hâkimiyetine Kadar Tokat*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022.

Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye* İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 4. Baskı, 1996.

Turhal İlçesi, Tokat İl Yıllığı, 1967.

Turhal İlçesi, Tokat İl Yıllığı, 1973.

Tüm Cebeci Dilek. “Tokat Yazmacılık Sanatında Elvan Baskı Uygulamaları”. *Folklor Akademi Dergisi* 4/3 (Aralık 2021), 495-521.

Türe Uğur, Türe Nuran, “Bir Onomastik Denemesi: Turhal’ın Yazılmamış Tarihi”, *II. Uluslararası Coğrafya Eğitim Kongresi*, (UCEK-2029), 2019.

Türklü, Mehmet Emin. “Tanzimat Döneminde Ancemaatin Vergi Uygulaması ve Yaşanan Usulsüzlükler Üzerine Bazı Şikâyetler (1841-1865)”. *Current Research in Social Sciences* 2/3 (Eylül 2016), 130-142.

Türkmen, İsmet, “*Milli Mücadele Döneminde Tokat*”, ed. Mustafa Göleç, Zeynep Kevser Şerefioğlu, İlhami Danış Milli Mücadele’nin Yerel Tarihi 1918-1923, C. 5, Türk Bilimler Akademisi, Ankara, 2023.

Türkmen, İsmet, Ersagun, Mustafa. *Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2024.

Uğurlu, Mehmet Yaşar. *Dünü-Bugünü ve Her Yönü ile Turhal*, Turhal: Varkol Matbaası, 1993.

Umar, Bilge. *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1993.

Uyanık, Hatice. “Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar Işığında Eski Çağ’da Turhal Kalesi”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 10/5 (Kasım 2023), 1529-1549.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı. “Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed”. *Belleten* 32/126 (Nisan 1968), 191-246.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti”. *Belleten* 32/126 (Nisan 1968), 161-190.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, Ankara: TTK, 3. Baskı, 1972.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Uzundal, Edip. *II. Abdülhamid Dönemi’nde Amasya Sancağı (Sosyal, Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Doktora Tezi, 2017.

Uzunöz, Emine. “Bağlam ve İşlevlerine Göre Tokat Türküleri”. *Culture and Civilization* 1/3 (Ekim 2022), 29-49.

Uzunöz, Emine. *Tokat Türküleri (İnceleme-Metinler)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Ülkü, Mehmet, Mutlu, Özlem, vd. *Şehrimiz Tokat*, Tokat: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, 2020.

Ünal Uğur. “İdari ve Sosyal Alanlarda Nizam-ı Cedid Çabaları”. *Otam Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi* 14 (Haziran 2003), 273-289.

Ürekli, Bayram, Özdoğan, Ahmet Necati. “Temettuat Defterine Göre İnlüce Köyünün Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü (1844-1845)”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 47 (Aralık 2019), 197-215.

Ürkmez, Rauf Kahraman. *II. Gıyasü’-d-din Mes’ud Dönemi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Valiyev, Elvin, Yörük, Doğan. “Güney Kafkasya’da Osmanlı Hakimiyeti (1723-1735)”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Dergisi* 40 (Aralık 2016), 15-28.

Van Lennep, Henry J.. *Travels In Little-Known Parts Of Asia Minor*, London: John Murray, Albemera Street, 1870.

Varlık, Nükhet. “Tâun”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40/175-177, İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Varvara Efsanesi, Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü <http://tokat.ktb.gov.tr>. Erişim: 20.28.2025.

Von Moltke, Helmuth. *Moltke’nin Türkiye Mektupları*, çev. Hayrullah Örs, İstanbul: Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, sayfa. 7-147.

Walther Hinz. “İslam’da Ölçü Sistemleri I. Ağırlık Ölçüleri”, çev. Acar Sevim, *Türklük Araştırmaları Dergisi* 5 (1989), 7-82.

Yalçın, Emruhan. “Yunanların Bitmeyen İdeali: ‘Megali İdea’”. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi* 4/7 (Aralık 2017), 33-48.

Yavuz Serdar, Şenel Mustafa. “Yer Adları (Taponim) Terimleri Sözlüğü”. *Turkhis Studies* (Ocak 2013), 2239-2554.

Yavuz, Erdem. “1929 Dünya Ekonomik Buhranının Türkiye’ye ve Diğer Ülkelere Olan Etkisinin İstatistik Analizi”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/3 (2021), 377-390.

Yazıcı, Tahsin, İpşirli, Mehmet. “Ferrâş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/408-409. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

- Yıldız, Emine. *Tokat Merkez, Turhal ve Zile İlçelerinde Yetiştirilen Narince Üzüm Çeşidinde Klon Seleksiyonu-1*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Yıldız, Sare. *Turhallı Mustafa Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Yılmaz, Aslı. *Türkiye'de Barajların Çevre Sorunları Üzerine Etkileri: Turhal Barajı Örneği*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Yılmaz, Gülten. *Tokat İlinde Geç Osmanlı Dönemi ve Erken Cumhuriyet Dönemi Kamu Yapıları*. Ordu: Ordu Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Yurtseven, Ahmet. "Osmanlı Ekonomisine Dinamizm Verme Çabası: Tanzimat Döneminde Temettüat Uygulamaları". *Uluslararası Afro-Asya Araştırmaları Dergisi* 5/9 (Ocak 2020), 10-24.
- Yurtseven, Yılmaz. *Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Vergi Adaleti*, I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, ed. Fethi Gedikli, İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2014.
- Yücel, Yaşar. "Kastamonu'nun İlk Fethine Kadar Osmanlı-Candar Münasebetleri (1361-1392)" *Tarih Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Mayıs 11963), 133-144.
- Yücel, Yaşar. "XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar". *Belleten* 37/146 (Nisan 1973), 159-190.
- Yükçü, Süleyman, Fidancı, Nur, Soysal, Umut. "Osmanlı Devleti'nde Temettüat Defterlerinin Önemi ve Vergisel Açından Değerlendirilmesi: Tire Kazası Örneği (*)". *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmalar Dergisi* 7 (Temmuz 2014), 170-199.
- Zeybek, H. İbrahim. "2-3 Mart 2005 Turhal Sel Afeti ve Sonuçları". *Doğu Coğrafya Dergisi* 14/21 (Eylül 2011), 233-248.
- Zeybek, H. İbrahim. "Bahçebaşı Mağarası (Turhal-Tokat)". *Doğu Coğrafya Dergisi* 7/6 (Eylül 2011), 137-154.
- Zeybek, H. İbrahim. "Eğertepe Tünemiş Senklinalı (Turhal-Tokat)". *Doğu Coğrafya Dergisi* 15/23 (2011), 19-30.
- Zeybek, H. İbrahim. "Turhal Ovası ve Yakın Çevresinde Toprak Erozyonu". *Doğu Coğrafya Dergisi* 78 (2002), 99-130.

EKLER

EK.1

EK.2

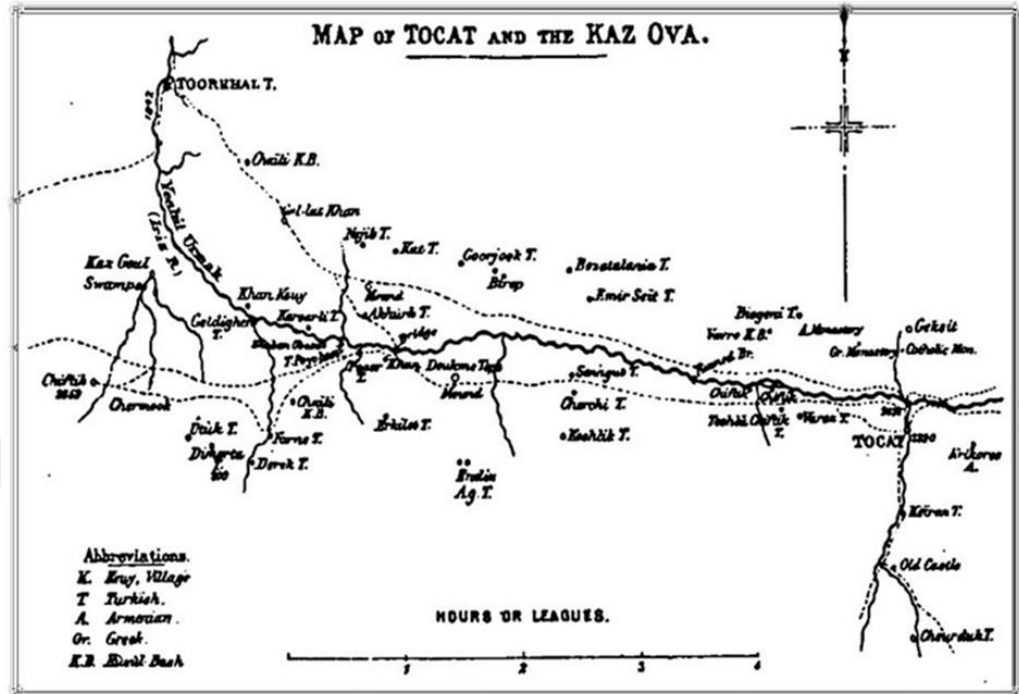
Gaziura kralı Ariarathes'in darpettirdiği bronz sikke (Wikiwand,2019.)

Uğur Türe, Nuran Türe, “Bir Onomastik Denemesi: Turhal'ın Yazılmamış Tarihi”, *II. Uluslararası Coğrafya Eğitim Kongresi (UCEK-2029)*, 2019, 6-8.

Yeşilırmak kıyısından Turhal kalesinin görünümünü gösteren gravür. (Hamilton,1842)

Uğur Türe, Nuran Türe, “Bir Onomastik Denemesi: Turhal'ın Yazılmamış Tarihi”, *II. Uluslararası Coğrafya Eğitim Kongresi (UCEK-2029)*, 2019, 6-8.

Van Lennep'in Tokat ve Kaz Ova haritası. (Lennep, 1870)

Uğur Türe, Nuran Türe, “Bir Onomastik Denemesi: Turhal’ın Yazılmamış Tarihi”, *II. Uluslararası Coğrafya Eğitim Kongresi* (UCEK-2029), 2019, 6-8.

ÖZ GEÇMİŞ

